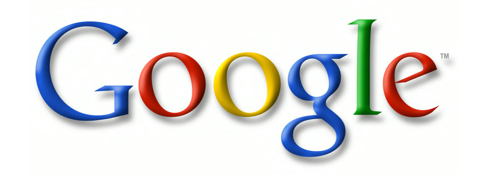

Ex Libris
Johann.

Ex Libris

Cicero, Marcus Tullius

M. T. CICERONIS
DE FINIBUS
BONORUM
ET
MALORUM
LIBRI QUINQUE.
ET
PARADOXΩN
LIBER UNUS.

EMENDAVIT, NOTISQUE ILLUSTRAVIT
THOMAS BENTLEY, A. M.
TRIN. COLL. CANTAB. SOCIUS.

CANTABRIGIÆ,
TYPIS ACADEMICIS.
MDCCXVIII.

John S. Lawrence Estate
gt
4-25-1925

C

f

ADMODUM REVERENDO PRÆSULI

ET

ERUDITISSIMO VIRO

GULIELMO FLEETWOOD

S. T. P.

EPISCOPO ELIENSI,

THOMAS BENTLEY.

NON erat mihi diu diſpiciendum, cui potiſſime hoc munuſculum offerrem; cum TU, Vir Præſtantiſſime, hujus noſtræ Academiæ Alumnus olim, nunc Patronus & Fautor, tam prope adeſſes; lætuſque equidem amplectebar occaſionem publice profitendi ſummam qua TE jamdudum proſequor obſervantiam. Solent Juvenes ingenui à Viris eminentiori in loco poſitis, & tam Eruditione quam

Virtute insignibus cognosci se & probari cupere; quique ad id rectâ nituntur viâ, laudem mereri censentur. His impulsus rebus, atque aliquem mihi dari exoptans, quem non modo hac vice laudarem, paucis fortasse annis erubescendum, sed quem semper colere & venerari possem, TE delegi; in TE uno defixus hæsi. Facile enim Tu primus es; sive erga Deum atque erga Patriam pietatem; sive veræ Libertatis & Religionis amorem; seu excellentem, qua utramque defendisti olim, &, si opus fuerit, iterum iterumque defendes, Doctrinam & Eloquentiam spectemus. Atque hoc verum esse abhinc annum intellexit, palamque professa est Academia; cum apud Nos, Diœcesin Tuam visitans primùm, è suggesto perorares: quo tempore de rebus maximis rectissimam sententiam dicens, Eruditorum coronam fixis oculis & attenta mente circumstantem summa voluptate perfundebas. In qua quidem Oratione, nunc in publicum emissa, novum illud Stili genus contemplari datum est; tam dilucidum, tam argutum, tam vibrans, tam TIBI proprium & peculiare,

sit, quod TUUM est, id omnes esse TUUM continuo sentiant agnoscantque. Tu vero non hic Cantabrigiæ primùm mihi visus auditusque es: memini enim cum Johannes Postlethwaite, Præceptor meus vigilantissimus, Scholæ Paulinæ apud Londinenses Magister, Te Ecclesiæ Sancti Augustini Præpositum discipulis nobis summopere commendaret, cum Te sacra Dei mysteria reserantem atque hominum sensibus ingeniose subtiliterque accommodantem maxime admiraretur. Memini equidem, cum Tu Auditorum Tuorum affectibus moderans, quocunque volebas, ageres, urgeres, incenderes, eorumque animis, nunc mulcens, nunc vulnerans, illaberere. Inde adeo Conciones Tuæ, quarum non paucas in lucem publicam exire passus es, in manibus omnium sunt, maximique fiunt; præcipue vero Illæ, quas *de Mutuis Officiis* inscripsisti, de *quibus* tam sapienter & pie, tam erudite atque etiam ornate disseris, ut *Sermones* illi cum Libris Ciceronis *de Officiis* non modo certare, sed ex EVANGELII opibus complere & perficere quodammodo videantur. Apparent enim in Scriptis Tuis, id

id quod omnes fatentur, non modo nervi & efficacitas, verum etiam acumen & lepos, & quædam quaſi dulcedo inimitabilis. His accedit tanta in Vultu gratia decorque, tanta in pronunciando ſuavitas & vis, ut, ſi ſæpius mihi auditum referre liceat, ille Tuum ſcribendi atque eloquendi morem aſſecuturus eſſe dicatur, qui quæ pulcherrime elegantiſſimeque ſcripſerit, eadem excellentiſſime pronunciaverit. Vidiſti nempe Tu pæne adoleſcens, ad perſuadendi facultatem, moralem civilemque Veterum Sapientiam Theologiæ Chriſtianæ tanquam pediſequam adjungi oportere; in eumque finem antiquos Oratores Hiſtoricoſque, tam Græcos quam Latinos, ſtudioſe evolviſti, ex eorum Libris Tibi rivos deducens. Hinc eſt illa Tua *Inſcriptionum Sylloge*, qua nihil jucundius eſt utiliuſve iis, qui modo aliquem Antiquitatis guſtum habent: in qua etiam, præter cetera, paſſim Emendationes facis, quæ Salmaſios, Spanhemios alioſque Literarum Principes fugerant. Hinc eſt illa de Miraculis Dissertatio; præclarum opus: in quo non modo lucida ſingu-

ſingularum Rerum diſpoſitio, ſed etiam ſumma Judicii Tui ſubtilitas pari cum Eruditione certans apparet. Loquarne, an ſilebo, de *Chronico* Tuo, vere *Pretioſo*, vere *Aureolo*? de *Scripto* alio maxime ſalutari, cum Epiſcopus Aſaphenſis eſſes, à Te edito? quorum Librorum illo, *Monetæ Britannicæ* mutabilem & inconſtantem *Rationem* examinans *Annonæ* aliarumque rerum *Pretia* ab ultima Antiquitate ad noſtra uſque tempora deduxiſti; altero, ignorantiæ tenebras diſpellendo, Papiſticæ Superſtitionis reliquias ex vulgi animis exemiſti: utroque autem, Hiſtoriam tam ſacram quam profanam, tam veterem quam novam, tam domeſticam quam exteram Tibi notiſſimam eſſe demonſtraſti.

Temperare mihi non poſſum, Eminentiſſime Domine, quin illam nobiliſſimam *Præfationem* quattuor *Concionibus* Tuis præfixam commemorem. O labores & vota & preces pro Salute Patriæ! O inſignem Libertatis amorem! O Pietatem Fidemque erga GEORGIUM, illo tempore nec Regem nec Noſtrum, nunc non modo

Regem

Regem Nostrumque, sed etiam omnium, quotquot EUROPA habet, Regum longe florentissimum, vereque Incomparabilem! Tu dubiis temporibus ausus es esse Civis Bonus: Tu Partium studiis Veritatem anteferens, & à sententia, sana quidem penitusque Tibi insita, non dimovendus, nefariis perditorum hominum conatibus summo Tuo periculo Te opposuisti, qui JUVENEM nescio quem, *Septicollis* illius *Meretricis* asseclam, Regni Anglicani Affectatorem scilicet, in cervicibus nostris imponere moliebantur.

Silere nequeo, quanquam satis laudare non possum, eximiam Tuam erga Pauperes & Afflictos munificentiam atque misericordiam; quam Tu quidem non Conjugem dico, lectissimam Matronam, volentem ipsam & paratam; sed sinistram Tuam manum ignorare cupis, celari tamen ea profecto non potest. Qui enim nunc Pios, nunc Doctos, nunc Clericos, nunc Laicos & bene merentes quoscunque ad inopiam redactos opibus Tuis sublevare pergis, quin eorum grata commemoratione frequentia

Lau-

Laudum Tuarum præconia ad nostras usque aures perveniant, prohibere non potes.

His Te Virtutibus tot tantisque adornatum Perspicacissimus REX ad dignitatem, quam nunc obtines, à summa proximam, prosequentibus bonorum omnium votis, *non rogatus* evexit.

Tu vero, Pater Dignissime, & propria luce, & illa, quam Tibi REX fulgentissimam affudit, magis magisque exsplendesces. Pro Salute Ecclesiæ, pro Matre Academia, necessitudine & propinquitate Tibi conjuncta, pro Libertate Angliæ, ut olim, ut nunc facis, excubare perges, Veteranus & expertus Christi Miles; & Nos etiam sub eodem Crucis vexillo militaturos Tuorum numero adscribere digneberis.

AD LECTOREM.

QUINQUE *sunt Ciceronis libri* de Finibus, *quibus explicatæ & excussæ veterum Philosophorum, sed præcipue Epicuri, Stoicorum, & Peripateticorum*, de Summo Bono *sententiæ continentur*.

Prima *disputatio, qua Epicuri sententia examinatur*, (*nempe primo & secundo Libro*) *habita fingitur in Cumano Ciceronis, cum eò L. Torquatus & C. Triarius salutandi Ciceronis causa venissent.*

Secunda *in Tusculano Luculli* (*tertio & quarto libro, in quibus Stoicorum Ratio & Disciplina & Dogmata explicantur & excutiuntur*) *inter Ciceronem ipsum & M. Catonem, cum se illi in Luculli Bibliothecam sine arbitris abdidissent.*

Tertia, *Athenis in Academia*, (*libro quinto, quo Antiquorum, Academicorum & Peripateticorum, Doctrina expenditur*) *cum ibi unà essent Marcus, Quintus, & Lucius, Cicerones, & Atticus, & is, cui disputandi partes tribuuntur,*

tur, M. Piso. Certe igitur aperte constat tres illas disputationes & locis & temporibus & personis esse distinctas. Et tamen, perinde ac si unus & idem, iisdem hominibus præsentibus, & adversus Epicurum, & adversus Stoicos disputasset: ita Piso loquens inducitur: (Lib. 5. pag. 283. v. 12. hujus Editionis) Quoniam igitur & de *Voluptate* cum Torquato, & de *Honestate*, in qua una omne Bonum poneretur, cum Catone est disputatum &c. *Hæc si Cicero ipse in proœmio ejus libri ex sua persona diceret, ferri possent: à Pisone quidem quomodo apte & convenienter dici queant, non video. Sed certe Cicero, cum illa scriberet, oblitus erat, non se, sed Pisonem loqui. Quod ei tum quoque contigisse arbitror, cum eodem in libro (lib. 5. p. 308.) translationem versuum Homericorum quibus Sirenes Ulyssem alloquuntur, Pisonem sibi tribuentem & vindicantem facit. Non enim dubium est, quin eos Cicero suos, ut erant, videri voluerit.* Nam verti, (*inquit Piso*) ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum. *Et quis dubitet, quin Homeri locum Cicero ipse verterit? Verba sunt (à me paulum immutata) M. Antonii Mureti Lib. 14. Var. Lectionum, cap. ultimo.*

In Libris de FINIBUS secutus sum Editionem Jani Gruteri à Jacobo Gronovio recensitam, Anno 1692.

In PARADOXIS vero Editionem Grævii, non Blavianam anno 1688. sed Amstelædamensem anno 1691. ab ipso Editore recognitam, & novis auctam Annotationibus.

M. TULLII CICERONIS
DE FINIBUS
BONORUM & MALORUM
AD
BRUTUM
LIBER PRIMUS.

I. NON eram nescius, Brute, cum, quæ summis ingeniis, exquisitaque doctrina philosophi Græco sermone tractavissent, ea Latinis litteris mandaremus, fore, ut hic noster labor in varias reprehensiones incurreret. Nam quibusdam, & iis quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, *Philosophari*. Quidam autem non id tam reprehendunt, si remissius agatur: sed tantum studium, tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, & hi quidem eruditi Græcis litteris, contemnentes Latinas, qui se dicant in Græcis legendis operam malle consumere. Postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias litteras vocent: genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personæ tamen, & dignitatis esse negent. Contra quos omnes di-

cendum breviter existimo. Quamquam Philosophiæ quidem vituperatoribus satis responsum est eo libro, quo à nobis Philosophia defensa, & collaudata est, cum esset accusata, & vituperata ab Hortensio. Qui liber cum & tibi probatus videretur, & iis, quos ego posse judicare arbitrarer, plura suscepi, veritus ne movere hominum studia viderer, retinere non posse. Qui autem, si maxime hoc placeat, moderatius tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel [1] jam missum, coerceri, reprimique non potest: ut propemodum justioribus utamur illis, qui omnino avocent a philosophia, quam iis, qui rebus infinitis modum constituant: in reque eo meliore, quo major sit, mediocritatem desiderent. [2] Sive enim ad sapientiam perveniri potest: non paranda nobis solum ea, sed fruenda etiam sapientia est: sive hoc difficile est: tamen nec modus est ullus investigandi veri, nisi inveneris: & quærendi defatigatio turpis est, cum id, quod quæritur, sit pulcherrimum. Etenim si delectamur, cum scribimus: quis est tam invidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus: quis est qui alienæ modum statuat industriæ? Nam, ut Terentianus Chremes non

1 *Jam missum*] Vera lectio est, *Admissum*. idque ostendunt verba sequentia, *coerceri reprimique*. Nemo fere ignorat quid sit, *equum admittere*, &, *equo admisso*: inde ducta est Metaphora.

2 *Sive enim ad* sapientiam — —*etiam* sapientia *est*] Vocem *sapientia* delendam censeo. Non paranda nobis solum *ea*, sed fruenda etiam est.

3 Hoc

non inhumanius, qui novum vicinum non vult

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique,

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis injucundus labor.

II. His igitur est difficilius satisfacere, qui se Latina scripta dicunt contemnere. In quibus [1] hoc primum est, in quo admirer: cur in gravissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cum iidem fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expressas, non inviti legant. Quis enim tam inimicus pene nomini Romano est, qui Ennii Medeam, aut Antiopam Pacuvii spernat, aut rejiciat? qui se iisdem Euripidis Fabulis delectari dicat, [2] Latinas litteras oderit? Synephebos ego, inquit, potius Cæcilii, aut Andriam Terentii, quam utramque Menandri legam? A quibus [3] tantum dissentio, ut, cum Sophocles vel optime scripserit Electram,

1 *Hoc primum est, in quo admirer*] Lege, *Hoc primum est, quod admirer.* illa, *in quibus, in quo, in gravissimis,* tam conjuncte non placent auribus.

2 *Latinas litteras oderit*] Conjicio legendum; *Latinas factas oderit.* Scripsit fabulas Medeam & Antiopam Euripides; Medeam Ennius, Antiopam Pacuvius ex Græca Latinam fecit. Jam relege totum locum, & probabis, Lector, hanc emendationem. Quis enim tam inimicus pæne &c. qui se dicat iisdem Euripidis fabulis, Medea & Antiopa delectari, easdem Latinas factas (in Latinum sermonem conversas) oderit. Terent. Eunuch. Prol. v. 7.

Qui bene vertendo, & easdem scribendo male, ex
Græcis bonis Latinas fecit *non bonas.*

Neque sententiam loci nec phrasin intelligebat, quicunque primus, voce *factas* deleta, supposuit *literas.* equidem non capio Auctoris mentem, nisi legatur ut conjeci.

3 *Tantum dissentio*] Legerim potius, *tam dissentio.*

Electram, tamen male conversam Attilii mihi legendam putem. [1] De quo Licinius, *ferreum scriptorem:* verum opinor: scriptorem tamen, ut legendus sit. Rudem enim esse omnino in nostris poetis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidii delicatissimi. Mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt: [2] At,

Utinam ne in nemore, ——

nihilominus legimus, quam hoc idem Græcum: quæ autem de bene, beateque vivendo a Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit Latine? Quod si nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis, quos probamus, eisque nostrum judicium, & nostrum scribendi ordinem adjungimus: quid habent, cur Græca anteponant iis, quæ & splendide [3] dicta sunt, neque sint conversa de Græcis? [4] Nam si dicerent,

1 *De quo Licinius ferreum scriptorem, verum opinor*] Licinius de Attilio loquens, appellarat eum, *Ferreum scriptorem*; *vere, opinor,* inquit Cicero, eum sic appellat; *scriptorem* tamen, quem non nolim legere. rudem enim esse omnino in nostris Poetis aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidii delicatissimi. Lego, *vere, opinor*; non, *verum opinor*.

2 *At, Utinam ne in Nemore*] Sine dubio legendum, ut Muretus rectissime conjecit, An, *Utinam ne in nemore* —— Ita lego & distinguo totum locum; An, *Utinam ne in nemore* —— nihilo minus legemus, quam hoc idem Græcum: quæ autem de bene beateque vivendo a Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit Latine? *nihilo minus legemus,* non, *nihilominus legimus.* vides enim, *explicari placebit.*

Ibid. *Utinam ne in nemore*] Sic incipit Enniana translatio Medeæ Euripidis: intellige totam fabulam; quasi dixisset, an Medeam Ennii Latinam non minus legemus quam ipsam Euripidis Græcam: quæ autem *&c.*

3 *Dicta sunt, neque sint*] Vel legendum, *sunt, neque sunt*, vel, *sint, neque sint.*

4 *Nam si dicerent*] Puto legendum, *dixerint.*

dicerent, ab illis [1] has res esse tractatas: ne ipsos quidem Græcos est cur tam multos legant, quam legendi sunt. Quid enim est a Chrysippo prætermissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panætium, multos alios, in primisque familiarem nostrum Posidonium. Quid Theophrastus? mediocriterne delectat, cum tractat locos ab Aristotele ante tractatos? quid Epicurei? num desistunt de iisdem, de quibus & ab Epicuro scriptum est, & ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? Quod si Græci leguntur a Græcis iisdem de rebus alia ratione compositis: quid est, cur nostri à nostris non legantur?

III. QUAMQUAM si plane sic verterem Platonem, aut Aristotelem, ut verterunt nostri poetæ fabulas: [2] male, credo, mererer de meis civibus, si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem. Sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto: locos quidem quosdam, si videbitur, transferam, & maxime ab iis, quos modo nominavi, cum inciderit,

1 *Has res esse tractatas*] Fortasse legendum, has res esse *ante* tractatas; ut mox, locos ab Aristotele *ante* tractatos. sensus videtur id postulare.

2 *Male credo mererer*] Scaliger noster, inquit Gruterus, ad oram libri sui, *non male credo.* Recte quidem Magnus Scaliger, nisi id ipsum jam haberemus quod ille volebat. Nempe *credo* in hoc loco idem est quod *scilicet*, *si Diis placet*; quasi sic Cicero extulisset; *haud male mererer, bene profecto mererer* de meis civibus si divina Platonis aut Aristotelis scripta verbum de verbo exprimerem, & ad eorum cognitionem Latina facta transferrem.

inciderit, ut id apte fieri possit: ut ab Homero Ennius, Afranius a Menandro solet. Nec vero, ut noster Lucilius, recusabo, quo minus omnes mea legant. Utinam esset ille Persius! Scipio vero, & Rutilius multo etiam magis: quorum ille judicium reformidans, Tarentinis ait se, & Consentinis, & Siculis scribere. [1] Facete is quidem, sicut alias: sed nec tam docti tunc erant, ad quorum judicium elaboraret, & sunt illius scripta leviora, ut urbanitas summa appareat, doctrina mediocris. Ego autem quem timeam lectorem, cum ad te, ne Græcis quidem cedentem in philosophia, audeam scribere? Quamquam à te ipso, id quidem facio, provocatus gratissimo mihi libro, quem ad me *de virtute* misisti. Sed ex eo credo quibusdam usuvenire, ut abhorreant a Latinis, quod inciderint in inculta quædam, & horrida, de malis Græcis Latine scripta deterius: quibus ego assentior, dummodo à se de iisdem rebus ne Græcos quidem legendos putent. Res vero bonas verbis electis, graviter, [2] ornateque dictatas, quis non legat? nisi qui se plane Græcum dici velit. [3] Ut a Scævola est

1 *Facete is quidem, sicut alias*] Liber MS. Ursini habebat *sicut alia*. Sic de N. D. l. 1. c. 27. *concinneque, ut multa, Timæus*. & l. 3. c. 19. *Apud quos non inurbane Stratonicus*, ut multa.

2 *Ornateque dictatas*] Lambinus leg. *dictas*. non probo; forte, *scriptas*, vel, *conscriptas*, vel, *tractatas*.

3 *Ut a Scævola est Prætor*] Omnino reponendum *Prætore*. & id quidem, præter alia, ipsa verborum collocatio demonstrat. Sic autem distingue: *plane Græcum dici velit: ut a Scævola est Prætore salutatus Athenis Albucius; quem quidem locum* &c. nisi qui malit *Graecus* dici quam *Romanus*; malit

est prætor salutatus Athenis Albucius: [1] quem quidem locum cum multa venustate, & omni sale [2] idem Lucilius: apud quem præclare Scævola,

Græcum te, Albuci, quam Romanum, atque Sabinum,
Municipem Pontii, Tritanni, centurionum,
Præclarorum hominum, ac primorum, signiferumque,
Maluisti dici. [3] *Græce ergo prætor Athenis,*
Id quod maluisti, te, cum ad me accedis, saluto:
Χαῖρε, *inquam, Tite: lictores, turma omnis, cohorsque,*
[4] Χαῖρε *Tite, hinc hostis mi Albucius, hinc inimicus.*

Sed

lit *Græce* salutari quam *Latine*: qualis erat ille Albucius, quem Prætor Scaevola sic salutabat ...

1 *Quem quidem locum*]. Scaliger in MS. suo invenit *jocum*. vulgatam lectionem restitui puto.

2 *Idem Lucilius*]. Nempe tractavit, versibus descripsit.

Idem] Cujus jam sæpius mentionem fecimus. Ursinus hunc locum ex fide (ut inquit) veteris exemplaris sic legit: *Quem quidem jocum — omni sale* ridet *Lucilius*; male, ut puto, Ursinus: nam *ridere jocum* non potest significare, *ridicule & facete tractare*, vel, *describere*; sed tantum hoc: *deridere & subsannare*; quem vero jocum aut cujus hic deridet Lucilius? ergo nihili est illa lectio, *quem jocum ridet*. versum secundum sic lege:

Municipem Ponti, Tritanni, Centurionum,

Pontius & Tritannius centuriones. Lege etiam, *signiferumque*; & *maluisti* tribus syllabis.

3 *Græce ergo prætor Athenis*] *Ergo ego Prætor* (Scaevola) *te Græce saluto Athenis, id quod te malle dixisti*.

4 Χαῖρε *Tite*;] Sic lege & distingue: Χαῖρε *Tite*; nempe, *Lictores, turma omnis, cohorsque* acclamant atque ingeminant, Χαῖρε *Tite*; *atque hinc quidem Albucius mihi factus est hostis atque inimicus.* Sequitur, errore, ut puto, Typographi, *Ego autem mirari non queo*, pro, *Ego autem satis mirari non queo.*

Sed jure Mucius. Ego autem mirari non queo, unde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium. Non est omnino hic docendi locus: sed ita sentio, & sæpe disserui, Latinam linguam non modo non inopem, ut vulgo putarent, sed locupletiorem etiam esse, quam Græcam. Quando enim, [1] vel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, postea quidem quam fuit quem imitarentur, ullus orationis vel copiosæ, vel elegantis ornatus defuit? Ego vero, cum forensibus operis, laboribus, periculis, non deseruisse mihi videor præsidium, in quo a populo Romano locatus sum: debeo profecto, quamtumcumque possim, in eo quoque elaborare, ut sint opera, studio, labore meo doctiores cives mei, nec cum istis tantopere pugnare, qui Græca legere malint: modo legant illa ipsa, nec simulent: & iis servire, qui vel utrisque litteris uti velint, vel, si suas habent, illas non magnopere desiderent.

IV. Qui autem alia malunt scribi a nobis, æqui esse debent, quod & scripta multa sunt, sic ut plura nemini e nostris, & scribentur fortasse plura, si vita suppetet: & tamen qui diligenter hæc, quæ de Philosophia litteris mandamus, legere assueverit, judicabit nulla ad legendum his esse potiora. Quid est enim in vita tantopere quæren-

1 *Vel nobis dicam*] Planissime legendum; *ne nobis dicam. Quando enim defuit* (ne dicam nobis) *aut Oratoribus bonis, aut Poetis* &c. Si aperte dixisset sibi nunquam defuisse ullum &c. in arrogantiæ crimen incurrisset.

1 *Iis*

quærendum, quam cum omnia in Philosophia, tum id, quod his libris quæritur, quid sit finis, quid extremum, quid ultimum, quo sint omnia bene vivendi, recteque faciendi consilia referenda? quid sequatur natura, ut summum ex rebus expetendis? quid fugiat, ut extremum malorum? qua de re cum sit inter doctissimos magna dissensio, quis alienum putet ejus esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quod in omni munere vitæ optimum, & verissimum sit, exquirere? An, *partus ancillæ sitne in fructu habendus*, disseretur inter principes civitatis, P. Scævolam, M'. Manilium? ab hisque M. Brutus dissentiet, quod & acutum genus est, & ad usus civium non inutile: nosque ea scripta, reliquaque ejusdem generis & legimus libenter, & legemus: hæc, quæ vitam continent omnem, negligentur? nam, ut sint illa vendibiliora, hæc uberiora certe sunt: quamquam id quidem licebit iis existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstionem *de finibus bonorum & malorum*, fere a nobis explicatam esse [1] iis litteris arbitramur, in quibus, quantum potuimus, non modo quid nobis probaretur, sed etiam quid a singulis philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus.

V. UT

1 *Iis litteris arbitramur*] Lege, *iis libris*; vel, *his libris*; nam loquitur de his ipsis libris de Finibus. sic paulo supra; *quam cum omnia in Philosophia, tum id, quod* his libris *quæritur*. & de Offic. L. 2. c. 17. *sed de hoc genere toto*, in iis libris, *quos de Republica scripsi, diligenter est disputatum*.

1 *Minus*

V. Ut autem a facillimis ordiamur, prima veniat in medium Epicuri ratio, quæ pleriſque notiſſima eſt: quam a nobis ſic intelliges expoſitam, ut ab ipſis, qui eam diſciplinam probant, non ſoleat accuratius explicari: verum enim invenire volumus, non tamquam adverſarium aliquem convincere. Accurate autem quondam a L. Torquato, homine omni doctrina erudito, defenſa eſt Epicuri ſententia de Voluptate; a meque ei reſponſum, cum C. Triarius, in primis gravis, & doctus adoleſcens, ei diſputationi intereſſet. Nam cum ad me in Cumanum ſalutandi cauſa uterque veniſſet, pauca primo inter nos de litteris, quarum ſummum erat in utroque ſtudium; deinde Torquatus: Quoniam nacti te, inquit, ſumus aliquando otioſum, certe audiam, quid ſit, quod Epicurum noſtrum, non tu quidem oderis, ut fere faciunt, qui ab eo diſſentiunt, ſed certe non probes, eum, quem ego arbitror unum vidiſſe verum, maximiſque erroribus hominum animos liberaviſſe, & omnia tradidiſſe, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum: ſed exiſtimo, te, ſicut noſtrum Triarium, [1] minus ab eo delectari, quod iſta Platonis, Ariſtotelis,

1. *Minus ab eo delectari*] Hanc locutionem *ab eo delectari* ſic poſitam ne Latinam quidem eſſe puto. Codices tamen Gruteri atque Lambini ſic exhibebant. reſcribo, *minus adeo delectari*, quod *iſta Platonis* &c. vel, *minus ideo delectari*; quod equidem malim. Lamb. Edit. *minus eo delectari.* ſententia non videtur poſtulare, *eo*; ecce enim; *quod Epicurum noſtrum, non tu quidem oderis, ut fere faciunt, qui ab eo diſſentiunt, ſed certe non probes* eum, quem &c. *ſed*

stotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit: nam illuc quidem adduci vix possum, ut ea, quae senserit ille, tibi non vera videantur. Vide quantum, inquam, fallare, Torquate: oratio me istius philosophi non offendit: nam & complectitur verbis, quod vult: & dicit plane, quod intelligam: & tamen a philosopho, si afferat eloquentiam, non asperner: si non habeat, non admodum flagitem: re mihi non aeque satisfacit, & quidem locis pluribus; sed quot homines tot sententiae; falli igitur possumus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim judicem aequum puto: modo, quae dicat ille, bene noris. Nisi mihi Phaedrum, inquam, mentitum, aut Zenonem putas (quorum utrumque audivi, cum mihi nihil sane praeter sedulitatem probarent) omnes mihi Epicuri sententiae satis notae sunt: atque eos, quos nominavi, cum Attico nostro frequenter audivi; cum miraretur ille quidem utrumque, Phaedrum autem etiam amaret: quotidieque inter nos ea, quae audiebamus, conferebamus: neque erat umquam controversia, quid ego intelligerem, sed quid probarem. Quid igitur est, inquit? audire enim cupio, quid non probes.

VI. PRINCIPIO, inquam, in Physicis, quibus maxime gloriatur, primum [1] totus est alienus.

&c. *sed existimo te minus* ideo *delectari*, quod *ista* &c.

1 *Totus est alienus*] *Nihil dicit a se*, (sic Lambinus) *sed ab aliis, ut a Democrito petitum; non est suus sed alienus; nihil dicit suum sed omnia aliena.*

nus. [1] Democrito adjicit, perpauca mutans, sed ita, ut ea, quæ corrigere vult, mihi quidem depravare videatur. Ille atomos, quas appellat, id est, [2] corpora individua, propter soliditatem censet in infinito inani, in quo nihil nec summum, nec infimum, nec medium, [3] nec ultimum, nec extremum sit, ita ferri, ut concursionibus inter se cohærescant; ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæque cernantur, omnia: eumque motum atomorum nullo a principio, sed ex æterno tempore intelligi convenire. Epicurus autem, in quibus sequitur Democritum, non fere labitur: quamquam utriusque cum multa non probo, tum illud in primis, quod cum in rerum natura duo quærenda sint, unum, quæ materia sit, ex qua quæque res efficiatur; alterum, quæ vis sit, quæ quidque efficiat: de materia

1 *Democrito adjicit, perpauca mutans*] Lego ex conjectura, *Democrito addicit*, id est, *accedit, assentitur*; *Democriti sententiæ in omnibus fere accedit, perpauca mutans.* erat in libro MSto Ursini, *Democrito adhærescit*. Sed profecto emendatio nostra certissima est.

2 *Corpora individua, propter soliditatem censet*] In Edit. Ald. sic hæc verba interpunguntur; *Corpora individua propter soliditatem, censet* &c. infra hoc cap. *censet enim eadem illa individua & solida corpora ferri* &c. De Nat. Deor. L. 2. c. 37. *Hic ego non mirer esse quenquam, qui sibi persuadeat, corpora quædam* solida atque individua, *vi & gravitate ferri* &c. recte, ni fallor, illa vetus Editio.

3 *Nec ultimum, nec extremum sit*] Ursinus in MSto suo pro *extremum* invenit *citimum*. vides, *summum, infimum, ultimum, citimum*. omnino sic scripserat Cicero. id *citimum* dicitur quod *proximum*, ἐγγύτατον, *maxime propinquum nobis est*. Cic. Somn. Scip. cap. 3. *ex quibus* (Stellis) *erat illa* (Luna) *minima qua* ultima a cœlo (leg. ultima cœlo) citima terris, *luce lucebat aliena*.

1 *Ita-*

teria differuerunt; vim, & causam efficiendi reliquerunt: sed hoc commune vitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ: censet enim, eadem illa individua, & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, &, ut dixi, ad lineam, numquam fore, ut atomus altera alteram posset attingere: [1] itaque attulit rem commenticiam: declinare dixit atomum perpaullum: quo nihil posset fieri minus: ita effici complexiones, & copulationes, & [2] adhæsitationes atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quæque in eo essent. Quæ cum res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod vult: nam & ipsa declinatio ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum sine causa: quo nihil turpius physico, [3] quam fieri sine causa quidquam dicere) & illum

[1] motum

1 *Itaque attulit*] *Itaque* aberat a vetere libro Ursini; & videtur quidem supervacanea: *cum illud Epicuro occurreret — attulit rem* &c. De N. D. L. 1. c. 25. *Velut Epicurus, cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus & necessarius, invenit quo modo necessitatem effugeret; (quod videlicet Democritum fugerat.)* Itaque *ait atomum, cum pondere & gravitate directo deorsum feratur, declinare paullulum. Hoc dicere turpius est, quam illud, quod vult, non posse defendere.* legendus est iste locus, ut ego emendavi & distinxi. Post longam parenthesin, *itaque*, vel, *igitur*, in resumenda oratione adhiberi solet; ut fortasse retinendum sit in hoc loco, *itaque*. certe quidem comparet in omnibus MSS. codicibus tam Lambino quam Grutero inspectis.

2 *Adhæsitationes*] Puto melius esse, *adhæsiones*.

3 *Quam fieri sine causa quid-*

quam

[1] motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, e regione inferiorem locum petentium, sine caussa eripuit atomis: nec tamen id, cujus caussa hæc finxerat, assecutus est. Nam si omnes atomi declinabunt, nullæ umquam cohærescent: sive aliæ declinabunt, aliæ suo nutu recte ferentur: primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. Ne illud quidem physici, credere aliquid esse minimum: quod profecto numquam putavisset, si a Polyæno, familiari suo, Geometriam discere maluisset, quam illam etiam ipsum dedocere. Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriaque perfecto: huic bipedalis fortasse: tantum enim esse censet, quantus videtur, vel paullo aut majorem, aut minorem. Ita quæ mutat, ea corrumpit: quæ sequitur, sunt tota Democriti: atomi, inane, imagines, quæ idola nominant, quorum incursione non solum videamus, sed etiam cogitemus: infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν vocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant quotidie: quæ etsi

quam dicere] Sex hasce voces ut alienas & supervacaneas funditus delendas censeo. Quod & Manutius Lambinusque censent. *Quo nihil turpius Physico*; nempe, hoc dicere, atomum declinare *sine causa*.

1 *Motum naturalem omnium ponderum*] Forte, *corporum*, ut bis terve supra.

1 In

etsi mihi nullo modo probantur: tamen Democritum laudatum a ceteris, ab hoc, qui eum unum secutus est, nollem vituperatum.

VII. JAM in altera philosophiæ parte, quæ est quærendi, ac disserendi, quæ λογικὴ dicitur, iste vester, plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est. Tollit definitiones: nihil de dividendo, ac partiendo docet: non, quomodo efficiatur concludaturque ratio, tradit: non, qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur, ostendit: judicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne judicium veri, & falsi putat. [1] [In tertia vero parte, quæ est de vita, & moribus, in constitutione finis, nil generosum sapit, atque magnificum.] [2] Confirmat illud vel maxime, quod ipsa natura, ut ait ille, asciscat, & reprobet, id est, voluptatem, & dolorem: ad hæc, & quæ sequamur, & quæ fugiamus, refert omnia: quod quamquam Aristippi est, a Cyrenaicisque

1 *In tertia vero parte — magnificum*] Hæc uncis inclusit Gruterus quod in nullo suorum Codicum reperiret. Sed nec Lambinus neque quisquam alius in ullo codice paulo vetustiori invenit. credibile est igitur a docto aliquo fuisse assuta, cum tertiam illam partem *de Vita & Moribus* deesse videret.

2 *Confirmat illud vel maxime, quod ipsa natura —— dolorem*] Hæc incorrupta & integra esse spondere nolim. crediderim potius partem esse aliquam vel finem sententiæ. Qui scire cupit qualia erant quæ *de vita & moribus* scripserat Magnus Auctor in hoc loco; is legat caput 5 & 6. Lib. I. Acad. Quæstionum; *Vita autem (id enim erat tertium) adjuncta esse dicebant* &c. Compluribus etiam aliis locis hanc tertiam Philosophiæ partem *de Vita & Moribus* tractavit Cicero.

1 *Neque*

naicisque melius, liberiusque defenditur: tamen ejusmodi esse judico, ut nihil homine videatur indignius. Ad majora enim quædam nos natura genuit, & conformavit, ut mihi quidem videtur: ac fieri potest, ut errem: sed ita prorsus existimo, neque eum Torquatum, qui hoc primus cognomen invenerit, aut torquem illum hosti detraxisse, ut aliquam ex eo perciperet corpore voluptatem, aut cum Latinis tertio consulatu conflixisse apud Veserim propter voluptatem. Quod vero securi filium percusserit, privavisse se etiam videtur multis voluptatibus, cum ipsi naturæ, patrioque amori prætulerit jus majestatis, atque imperii. Quid? L. Torquatus, is, qui consul cum Cn. Octavio fuit, cum illam severitatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipaverat, ut eum, Macedonum legatis accusantibus, [1] quod pecunias prætorem in provincia cepisse arguerent, causam apud se dicere juberet, reque ex utraque parte audita, pronuntiaret, eum non talem videri fuisse in imperio, quales ejus majores fuissent: & in conspectum suum venire vetuit: numquid videtur tibi de voluptatibus suis cogitavisse? Sed ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quisque

1 *Quod pecunias prætorem in provincia cepisse arguerent*] Exstat in MS. Codice mihi viso Oxonii, *pecunias in provincia* reperisse *arguerent.* An legendum *repetisse:* hinc *repetundæ,* & *repetundarum;* *repetundarum* & *de repetundis accusari.* sic illa distingue: *Quid tibi, Torquate, quid huic Triario litteræ* &c. & illa, *Hæc enim ipsa mihi sunt voluptati; & erant illa Torquatis.*

1 Neque

quiſque pro patria, & pro ſuis ſuſcipit, ut non modo nullam captet, ſed etiam prætereat omnes voluptates; dolores denique quoſvis ſuſcipere malit, quam deſerere ullam officii partem: ad ea, quæ hoc non minus declarant, ſed videntur leviora, veniamus. Quid tibi, Torquate? quid huic Triario litteræ, quid hiſtoriæ, cognitioque rerum, quid Poetarum evolutio, quid tanta tot verſuum memoria voluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: Hæc enim ipſa mihi ſunt voluptati. & erant illa Torquatis. Numquam hoc ita defendit Epicurus: [1] neque vero tu, Triari, aut quiſquam eorum, qui aut ſaperet aliquid, aut iſta didiciſſet.

1 *Neque vero tu, Triari, aut quiſquam*] Libri veteres, inquit Lambinus, habent; *neque vero Troji, aut quiſquam* &c. quod, quid ſibi velit, neſcio. Putabam legendum, *neque vero Thorius, aut quiſquam* &c. Commemorat enim L. Thorium Balbum Epicureum, voluptarium L. 2. cap. 20. his verbis: *Is ita vivebat, ut nulla tam exquiſita poſſet inveniri voluptas, qua non abundaret. erat & cupidus voluptatum & cujuſvis generis ejus intelligens, & copioſus: ita non ſuperſtitioſus, ut illa plurima in ſua patria ſacrificia & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie ſit ob rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri diviſione finiebat, ſed ſua ſatietate* &c. vide ibi plura, uſque ad illa, *quam potantem in roſa Thorium.* Ego, lecta Lamb. annotatione, ſic ſcribendum conjiciebam; *Neque vero* tu, Thori, *aut quiſquam* &c. Thorius iſte erat ſapiens, doctus, voluptarius, ipſoque Epicuro (ſi ſic loqui licet) magis Epicureus. Tantum (inquit) abeſt, ut hoc ita defendat Epicurus, ut ne tu quidem, O Thori Balbe, hoc defendere audeas, nempe, Torquato atque Triario literas, hiſtorias &c. voluptatis cauſa placere; aut illa, quæ ſupra dixi, omnia feciſſe atque pertuliſſe Torquatos, ut aliquam ex iis perciperent corpore voluptatem. *Triarii* nomen in nullo MS. reperitur; neque ſane huic loco competere ullo modo poteſt. duobus locis oſtendam hunc Triarium non fuiſſe Epicureum. Cap. 5. huj. lib. *ſed exiſtimo te, ſicut noſtrum* Triarium, minus Epicuro delectari, *quod iſta Platonis* &c. alter locus

didiciſſet. Et, quod quæritur ſæpe, cur tam multi ſunt Epicurei: ſunt aliæ quoque cauſæ, ſed multitudinem hoc maxime allicit, quod ita putat dici ab illo, recta & honeſta quæ ſint, ea facere ipſa per ſe lætitiam, id eſt, *Voluptatem*. Homines optimi non intelligunt totam rationem everti, ſi ita ſe res habeat: nam ſi concederetur, etiam ſi ad corpus nihil referatur, iſta ſua ſponte, & per ſe eſſe jucunda, per ſe eſſet & virtus, & cognitio rerum, quod minime ille vult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo, inquam. De cetero, vellem equidem aut ipſe doctrinis fuiſſet inſtructior (eſt enim, quod ita tibi videri neceſſe eſt, non ſatis politus iis artibus, quas qui tenent, *Eruditi* appellantur) aut ne deterruiſſet alios à ſtudiis: quanquam te quidem video minime eſſe deterritum.

VIII. Quæ cum dixiſſem, magis ut illum provocarem, quam ut ipſe loquerer: tum Triarius leniter arridens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum pæne è philoſophorum choro ſuſtuliſti: quid ei reliquiſti, niſi te [1] quoquo modo loquere-

eſt cap. ult. lib. 2. *Sed erat æquius, Triarium aliquid de noſtra diſſenſione judicare. immo, inquit arridens,* (Torquatus) *iniquum, habat quidem de re. Tu enim iſta lenius:* Hic Stoicorum more nos vexat. *Tum* Triarius, *poſthac quidem, inquit,* audacius. Fortaſſean Triarius erat Stoicus. ſcio qui ſequentia ſic legere ſolet: *aut quiſquam eorum qui aut* ſapere aliquid *aut iſta* didiciſſet. aliquid ſapere didiciſſet. *ſapere*, &, *aliquid ſapere*, &, *nihil ſapere diſcere* ſæpe apud Ciceronem occurrunt. ſed equidem non probo. omnino recta eſt vulg. lectio.

1 *Quoquo modo loqueretur*] Lege, *quoquo* id *modo*—quid *diceret*.

loqueretur, intelligere, quid diceret? [1] aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur: si qua in his corrigere voluit, deteriora fecit: differendi artem nullam habuit: voluptatem cum summum bonum diceret, primum in eo ipso parum vidit: deinde hoc quoque alienum: nam ante Aristippus, & Ille melius: addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse. Fieri, inquam, [2] ô Triari, nullo pacto potest, ut non dicas, quid non probes ejus, à quo dissentias: quid enim me prohiberet Epicureum esse, si probarem quæ ille diceret? cum præsertim illa perdiscere, ludus esset. Quamobrem dissentientium inter se reprehensiones non sunt vituperandæ: maledicta, contumeliæ, [3] tum iracundiæ, contentiones, concertationesque in disputando pertinaces, indignæ mihi philosophia videri solent. Tunc Torquatus, Prorsus, inquit, assentior: neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia,

ret. potest legi, *quoquo* is *modo*; *Quid* ei *reliquisti* &c.

1 *Aliena dicit*] Legendum *dixit*; deinceps præterito utitur, *voluit, habuit.*

2 O *Triari*] Interjectio O delenda est. in initio hujus libri, *Non eram nescius*, Brute; cap. 7. *Quid tibi*, Torquate; vix aliter reperies.

3 *Tum iracundia, contentiones*] Prorsus assentior Lambino legenti *tum iracunda contentiones, concertationesque pertinaces.* contentiones solæ non sunt vituperandæ nec indignæ philosophia; sed *iracunda* atque pertinaces *contentiones.* vide etiam illa; *neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia (iracundis contentionibus) aut pertinacia (pertinacibus concertationibus) disputari potest.* Tuscul. D. L. 2. c. 2. *in ipsa enim Gracia philosophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum* contentionibus, *dissensionibusque viguisset.* illasne reprehendit contentiones? nequaquam.

 1 *Ista*

iracundia, aut pertinacia recte disputari potest. Sed ad hæc, nisi molestum est, habeo quæ velim. At me, inquam, nisi te audire vellem, censes hæc dicturum fuisse? Utrum igitur percurri omnem Epicuri disciplinam placet: an de una *Voluptate* quæri, de qua omne certamen est? Tuo vero id quidem, inquam, arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamque maximam: de physicis alias, & quidem tibi & declinationem istam atomorum, & magnitudinem solis probabo, & Democriti errata, ab Epicuro reprehensa, & correcta permulta: nunc dicam de voluptate; nihil scilicet novi, ea tamen, quæ te ipsum probaturum esse confidam. Certe, inquam, pertinax non ero: tibique, si mihi probabis ea, quæ dices, libenter assentiar. Probabo, inquit: modo [1] ista sis æquitate, quam ostendis: sed uti oratione perpetua malo, quam interrogare, aut interrogari. Ut placet, inquam. Tunc dicere exorsus est.

IX. PRIMUM igitur, inquit, sic agam, ut ipsi auctori hujus disciplinæ placet: constituam, quid, & quale sit id, de quo quærimus, non quo ignorare vos arbitrer: sed ut ratione, & via procedat oratio. Quærimus igitur, quid sit extremum, quid ultimum bonorum: quod omnium philosophorum sententia tale debet esse, ut ad id

1 *Ista sis æquitate, quam ostendis*] Gronovius post Victorium statuit legendum, *qua ostendis*. amplector elegantem Græcismum. *qua ostendis te esse*, vel, *fore*.

1 *Nihil*

id omnia referri oporteat: ipsum autem nusquam: hoc Epicurus in Voluptate ponit: quod summum bonum esse vult, summumque malum, Dolorem, idque instituit docere sic: Omne animal, simulatque natum sit, voluptatem appetere, eaque gaudere, ut summo bono: dolorem aspernari, ut summum malum, &, quantum possit, à se repellere: idque facere nondum depravatum, ipsa natura incorrupte, atque integre judicante: itaque negat opus esse ratione, neque disputatione, quam ob rem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit: sentiri hoc putat, ut, *calere ignem*, *nivem esse albam*, *dulce mel:* quorum [1] nihil oporteret exquisitis rationibus confirmare: tantum satis esse admonere: interesse enim inter argumentum, conclusionemque rationis: & inter mediocrem animadversionem, atque admonitionem: [2] altera, occulta quædam, & quasi involuta aperiri: altera, prompta, & [3] aperta judicari: etenim quoniam detractis de homine sensibus,

1 *Nihil oporteret exq. rat. confirmare*] Puto corrigendum, *quorum nihil* oportere confirmari. Lamb. leg. *oportere.*

2 *Altera, occulta quædam —— altera, prompta*] Lego, Altero, *occulta* —— altero, *prompta.* sic hoc cap. *ut* alterum *esse appetendum*, alterum *aspernandum sentiamus.* cap. 17. *Jam illud quidem perspicuum est, maximam aut voluptatem aut molestiam plus aut ad beatam aut ad miseram vitam afferre momenti, quam* eorum utrumvis, *si æque diu sit in corpore.* De Nat. D. L. 3. c. 27. alterumque *& a paucis & raro:* alterum *& semper & a plurimis.* Hic locus corruptus est. eum sic lego; *alterum & a paucis* & raro: *alterum* fere *semper, & a plurimis.*

3 *Aperta judicari*] Sine dubio legendum, *indicari*; *involuta aperiri, aperta* indicari; Lamb. Editio habet, *indicari.*

bus, reliqui nihil eſt: neceſſe eſt, quid aut [1] ad naturam, aut contra ſit, à natura ipſa judicari: [2] ea quid percipit, & quid judicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem, & dolorem? Sunt autem quidam è noſtris, qui hæc ſubtilius velint tradere, & negent ſatis eſſe, quid bonum ſit, aut quid malum, ſenſu judicari: ſed animo etiam, ac ratione intelligi poſſe, & voluptatem ipſam per ſe eſſe expetendam, & dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum: itaque ajunt hanc quaſi naturalem, atque inſitam in animis noſtris ineſſe notionem, ut alterum eſſe appetendum, alterum aſpernandum ſentiamus. Alii autem (quibus ego aſſentior) cum à philoſophis compluribus permulta dicantur, cur nec voluptas in bonis ſit numeranda, nec in malis dolor, non exiſtimant oportere nimium nos cauſæ confidere, ſed & argumentandum, & accurate diſſerendum, & rationibus conquiſitis, de voluptate, & dolore diſputandum putant.

X. SED ut perſpiciatis, unde omnis iſte natus ſit error, voluptatem accuſantium, doloremque laudantium, totam rem aperiam: eaque ipſa, quæ

1 *Ad naturam*] Sic exhibent Codices Optimi. Forte melius, *a natura. quid ſit a natura*, eſt, *quid faciat ad naturam, natura conveniat*. Cic. L. 1. de Invent. *Stare a mendacio contra verum*. Lamb. Edit. *quid aut ſecundum naturam*.

2 *Ea quid percipit, & quid judicat*] Antiquus liber Urſini habebat; *At quid percipit, aut quid judicat*; Lego, *at* ea *quid percipit*, aut *quid judicat* &c. *etenim neceſſe eſt* (inquit) — *a natura ipſa judicari*; *at vero* ea *quid percipit*, aut *judicat* — *præter Vol. & Dolorem*.

1 *Juſto*

quæ ab Illo Inventore veritatis, & quasi Architecto beatæ vitæ dicta sunt, explicabo: nemo enim ipsam voluptatem, quia voluptas sit, aspernatur, aut odit, aut fugit; sed quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt: neque porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit: sed quia nonnumquam ejusmodi tempora incidunt, ut labore, & dolore magnam aliquam quærat voluptatem: ut enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, quam nihil molestiæ consequatur, vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla pariatur? At vero eos & accusamus, & [1] justo odio dignissimos ducimus, qui blanditiis præsentium voluptatum deliniti, atque corrupti, quos dolores, & quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate non provident; similique sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est, laborum

1 *Justo odio dignissimos*] Puto ab Auctoris manu fuisse, *multo* (vel, *summo*) *odio dignissimos*. Epitheton *Justo* sic positum supervacuum puto. Qui enim *dignissimus est odio*, certe *justo odio dignissimus est*. Et quisquamne dici potest *injusto odio dignissimus? dignissimus* & *justo* se mutuo tollunt, & simul consistere nullo pacto possunt. *acri, magno, summo, multo odio dignissimos* dicere possumus, *justo, debito* nequaquam. L. 5. c. 17. *Nonne* odio dignos *multos putamus, qui quodam motu* &c. Jam quis non fateatur *multo* facile potuisse mutari in *Justo*.

laborum & dolorum fuga: & harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio; nam libero tempore, cum soluta nobis est eligendi optio, cumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor depellendus: temporibus autem quibusdam, [1] & aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus sæpe eveniet, ut & voluptates repudiandæ sint, & molestiæ non recusandæ. Itaque earum rerum hic tenetur à sapiente delectus, ut aut rejiciendis voluptatibus majores alias consequatur, aut perferendis doloribus asperiores repellat. Hanc ego cum teneam sententiam, quid est, cur verear, [2] ne ad eam non possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paullo ante cum memoriter, tum etiam erga nos amice, & benevole collegisti: nec me tamen laudandis majoribus meis corrupisti, nec segniorem ad respondendum reddidisti: quorum facta quemadmodum, quæso, interpretaris? Siccine eos censes aut in armatum hostem impetum fecisse, [3] aut in liberos, aut in sangui-

1 *Et aut officiis*] Legendum puto, veluti *officiis debitis* &c. Lambinus totum istud, *& aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus*, alienum & delendum censuit.

2 *Ne ad eam non possim*] Lambini Edit. *ne ad eam possim*; male & contra sensum. aberat tamen, ut puto, particula *non* a MSS. corrigo, *quid est, cur verear* ut *ad eam possim accommodare* &c. hoc elegantius est, licet æque rectum sit, *vereor ne non*; quod idem est ac *vereor ut*. Ter. Hec. *sed firmæ hæ* vereor ut *sint nuptiæ*.

3 *Aut in liberos, aut in sanguinem*] Lege, *atque in sanguinem*; *liberi, sanguis* idem sunt. Anchises apud Virg. L. 6. Projice tela manu,

ſanguinem ſuum tam crudeles fuiſſe, [1] nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis ſuis cogitarent? At id ne feræ quidem faciunt, ut [2] ita ruant, itaque turbent, ut, earum motus, & impetus quo pertineant, non intelligamus. Tu tam egregios viros cenſes tantas res geſſiſſe ſine cauſa? quæ fuerit cauſa, mox videro: interea hoc tenebo: ſi ob aliquam cauſam iſta, quæ ſine dubio præclara ſunt, fecerint, virtutem his ipſam per ſe cauſam non fuiſſe. Torquem detraxit hoſti: & quidem ſe texit, ne interiret. At magnum periculum adiit: in oculis quidem exercitus. Quid ex eo conſecutus eſt? [3] Laudem, & Caritatem: quæ ſunt vitæ ſine metu degendæ præſidia firmiſſima. Filium morte multavit: ſi ſine cauſa, nollem me ab eo ortum, tam importuno,

tamque

nu, *ſanguis meus.* vide etiam illud; aut *in armatum hoſtem impetum feciſſe,* aut *in liberos atque ſanguinem* &c.

1 *Nihil ut de* utilitatibus, *nihil ut de* commodis] Planiſſime reſcribendum; *nihil ut de* Voluptatibus, *nihil ut de commodis*; Cap. 7. hujus libri; numquid videtur tibi de *voluptatibus* ſuis cogitaviſſe; vides eaſdem voces in eadem re. Ibid. *privaviſſe ſe etiam videtur multis* voluptatibus. L. 2. c. 19. *Num etiam ejus collega P. Decius —cum ſe devoveret, & equo admiſſo in mediam aciem Latinorum irruebat* (leg. irrueret) *aliquid de* voluptatibus *ſuis cogitabat. utilitates, commoda*, ejuſdem ſenſus ſunt, & frigidiſſimam efficiunt ſententiam.

2 *Ita ruant, itaque turbent*] Sic recte edidit Gruterus. *turbare* abſolute poſitum ſignificat *turbas facere,* vel, *dare.* Tacit. Annal. 3. Si una alterave civitas *turbet,* id eſt, *turbas excitet. ut ita ruant, atque ita concitentur* & *confundantur.*

3 *Laudem & caritatem*] Male quidam *claritatem* legunt. vid. cap. 16. hujus lib. Liberalitate qui utuntur, benevolentiam ſibi conciliant, &, quod aptiſſimum eſt ad quiete vivendum, *caritatem.*

1 *Illud*

tamque crudeli: sin ut dolore suo sanciret militaris imperii disciplinam, exercitumque in gravissimo bello animadversionis metu contineret; saluti prospexit civium, qua intelligebat contineri suam. Atque hæc ratio late patet: in quo enim maxime consuevit jactare vestra se oratio, tua præsertim, qui studiose antiqua persequeris, claris & fortibus viris commemorandis, eorumque factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore, laudandis, id totum evertitur eo delectu rerum, quem modo dixi, constituto, ut aut voluptates omittantur, majorum voluptatum adipiscendarum causa, aut dolores suscipiantur, majorum dolorum effugiendorum gratia.

XI. SED de clarorum hominum factis illustribus, & gloriosis, satis hoc loco dictum sit. Erit enim jam de omnium virtutum cursu ad voluptatem proprius disserendi locus: nunc autem explicabo, voluptas ipsa, quæ, qualisque sit, ut tollatur error omnis imperitorum: intelligaturque ea, quæ voluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quam gravis, quam continens, quam severa sit: non enim hanc solam sequimur, quæ suavitate aliqua naturam ipsam movet, & cum jucunditate quadam percipitur sensibus, sed maximam illam voluptatem habemus, quæ percipitur, omni dolore detracto: nam quoniam, cum privamur dolore, ipsa liberatione, & vacuitate omnis molestiæ gaudemus: omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, ut omne id, quo offen-

offendimur, dolor: doloris omnis privatio recte nominata est voluptas. Ut enim cum cibo, & potione fames, sitisque depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecutionem affert voluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficit voluptatis. Itaque non placuit Epicuro, medium esse quiddam inter dolorem, & voluptatem. [1] Illud enim ipsum, quod quibusdam medium videtur, cum omni dolore caret, omni non modo voluptatem esse, verum etiam summam voluptatem: quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus, eum necesse est aut in voluptate esse, aut in dolore: [2] omni autem privatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem: ut postea variari voluptas, distinguique possit; augeri, amplificarique non possit. At etiam Athenis, ut à patre audiebam, facete, & urbane

1 *Illud enim ipsum, quod quibusdam medium videtur, cum omni dolore caret, omni non modo*]. Hæc manifeste corrupta sunt. Quod reposuerunt Viri eruditi, *medium videtur, omni dolore carere, non modo*, probo equidem; sed jam quid fiet de voce illa *omni*; omni dolore carere, *omni*, quæ visitur in omnibus libris. Ego sic soleo legere; quod quibusdam medium videtur, *cum* omni dolore caremus *omnino, non modo* &c. *omnino omnis* simul occurrunt sæpissime, De Orat. L. 2. c. 1. *M. autem Antonium* omnino omnis *eruditionis expertem*; omnino omnia *se facturum recepit* 5. ad Atticum. Vid. c. 4. L. 2. unum, *cum in* voluptate *sumus*, alterum *cum in* dolore *&c.* locus hic firmat nostram emendationem, *cum omni dolore caremus*. de reliquo, *caremus omnino*, non sumus solliciti.
paulo supra, *maximam illam voluptatem habemus*, id est, *æstimamus*. *illam voluptatem* habemus, *æstimamus maximam*.

2 *Omni autem privatione doloris*] Leg. omnis *autem*; quod demonstrat ille locus hoc eodem cap. *doloris omnis privatio recte nominata est Voluptas*.

urbane Stoicos irridente, ſtatua eſt [1] in Ceramico, Chryſippi ſedentis, porrecta manu: quæ manus ſignificet illum in hac eſſe rogatiuncula delectatum. [2] Numquidnam manus tua ſic affecta, quemadmodum affecta nunc eſt, deſiderat? Nihil ſane. At, ſi voluptas eſſet bonum, deſideraret. Ita credo. Non eſt igitur voluptas bonum. Hoc ne ſtatuam quidem dicturam pater aiebat, ſi loqui poſſet: concluſum eſt enim contra Cyrenaicos ſatis acute: nihil ad Epicurum: nam ſi ea ſola voluptas eſſet, quæ quaſi titillaret ſenſus, ut ita dicam, & ad eos cum ſuavitate afflueret, & illaberetur: nec manus eſſe [3] contenta poſſet ulla vacuitate doloris ſine jucundo motu voluptatis: ſin autem ſumma voluptas eſt, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi recte, Chryſippe, conceſſum eſt, nihil deſiderare manum, cum ita eſſet affecta: ſecundum non recte, ſi voluptas eſſet bonum, fuiſſe deſideraturam: idcirco enim non deſideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate eſt.

XII. Extremum autem eſſe bonorum voluptatem, ex hoc facile perſpici poteſt: conſtituamus

1 *In Ceramico*] Hoc nomine inſigniebantur Athenis loci duo, alter intra urbem, alter extra urbem ſtatuis ponendis dicatus. prope Ceramicum porta erat Ceramica, quæ *Dipylon* aliter dicebatur. in init. L. 5. *ſex illa a* Dipylo *ſtadia confecimus.*

2 *Numquidnam manus tua*] Malim, *manus iſta*, vel, *mea*; nempe, *quam ego nunc porrigo.* ſedebat porrecta manu.

3 *Contenta poſſet ulla vacuitate*] Gulielmius legendum putabat, *illa vacuitate.*

tuamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo, & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc ſtatu præſtabiliorem, aut magis expetendum poſſumus dicere? ineſſe enim neceſſe eſt in eo, [1] qui ita ſit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quod mors ſenſu careat: dolor in longinquitate, levis: in gravitate, brevis ſoleat eſſe: ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio conſoletur. Ad ea cum accedit, ut neque divinum numen horreat, nec præteritas voluptates effluere patiatur, earumque [2] aſſidua recordatione lætetur: quid eſt, [3] quod huc poſſit, quod melius ſit, accedere? Statue contra aliquem confectum tantis animi, corporiſque doloribus, quanti in hominem maximi cadere poſſunt, nulla ſpe propoſita, fore levius aliquando, [4] nulla præterea nec præſenti, nec exſpectata voluptate: quid eo miſerius

1 *Qui ita ſit affectus, & firmitatem animi*] Illa, *qui ita ſit affectus*, librarii alicujus additamentum eſſe ſuſpicabatur Gruterus. *& firmitatem*, id eſt, *animi etiam firmitatem*.

2 *Aſſidua recordatione lætetur*] Codex MS. mihi viſus habet, *delectetur*; quod tamen non puto melius eſſe vulgata lectione.

3 *Quod huc poſſit, quod melius ſit, accedere*] Vel legendum, *huc accedere*, vel, *huic accidere*. equidem poſterius malim, quia haud placent, Ad ea cum *accedit* —— huc *accedere*—in eadem ſententia.

4 *Nulla præterea nec præſenti, nec exſpectata voluptate*] Paulus Manutius legendum conjecit; *Nulla præterita, nec præſenti, nec exſpectata* &c. & ſic exſtat in Edit. Lambini. Dabo unum atque alterum, tertiumque locum, quos cum lego, fere adducor ut credam ſic ſcripſiſſe Ciceronem. cap. 17. huj. lib. *Sed ut iis bonis erigimur, quæ exſpectamus, ſic* lætamur iis quæ recordamur. *Stulti autem*

miserius dici, aut fingi potest? Quod si vita doloribus referta, maxime fugienda est: summum profecto malum est, vivere cum dolore: [1] cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse bonorum

autem malorum memoria torquentur: sapientes bona præterita grata recordatione renovata delectant. *Est autem situm in nobis, ut & adversa quasi perpetua oblivione obruamus, & secunda* jucunde & suaviter meminerimus. *Sed cum ea*, quæ præterierunt, *acri animo & attento intuemur, tunc fit ut ægritudo sequatur, si illa mala sint*; lætitia, si bona. paulo supra hoc cap. *nec* præteritas voluptates *effluere patiatur, earumque* assidua recordatione lætetur. illum jam locum considera cap. 18. Præterea *bona* præterita *non meminerunt*, præsentibus *non fruuntur*, futura *modo exspectant*. fingit hic aliquem perfecte atque absolute miserum. verumenimvero si præteritas voluptates posset in memoriam revocare, si præterita quævis bona grate meminisse posset, si unquam in vita ullas voluptates possedisset, iis se consolaretur, nec perfecte miser esset. igitur ut dicatur absolute miser, debet nec *præteritas* habuisse, nec *præsentibus* frui, nec *futuras* exspectare voluptates. si vera lectio est, *præterita*, sic scribi malim, *nulla* nec *præterita* &c. verisimilia sunt quæ jam diximus; quis neget? sed tamen minus fortasse vera; nam lib. 2. c. 19. sic Torquato respondet Cicero; *At quam pulchre dicere videbare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis & maximis voluptatibus*, nullo nec præsenti nec futuro dolore: *ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore*, nulla nec adjuncta nec sperata voluptate: *& quærebas quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret.*

1 *Cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse Bonorum cum Voluptate vivere*] Familiaris quidam meus, juvenis in primis acutus atque ingenuus, mihi in sermone narravit, se totam hanc sententiam funditus tollendam esse judicare. Equidem ei prorsus assentior. est enim certe hominis alicujus indocti, & omnino aliena. videamus totam periodum; Extremum autem esse bonorum voluptatem, *ex hoc facile perspici potest. Constituamus aliquem magnis, multis* —— *statue* contra *aliquem confectum tantis* —— *Quod si vita doloribus referta maxime fugienda est: summum profecto malum est, vivere cum dolore.* nec enim *habet nostra mens quidquam aliud*, (præter dolorem) *ubi consistat, tanquam in extremo:* omnesque & *metus & ægritudines* ad dolorem *referuntur*. illa vide, *vivere cum dolore*; nec enim——voces, *nec enim*—— *omnesque*

norum cum voluptate vivere: nec enim habet [1] nostra mens quidquam, ubi consistat, tamquam in extremo: omnesque & metus, & ægritudines ad dolorem referuntur: nec præterea est res ulla, [2] quæ sua natura aut sollicitare possit, aut angere. Præterea & appetendi, & refugiendi, & [3] omnino rerum gerendarum initia proficiscuntur aut à voluptate, aut à dolore: quod cum ita sit, perspicuum est omnes rectas res, atque laudabiles, eo referri, ut cum voluptate vivatur: quoniam autem id est vel summum bonum, vel ultimum, vel extremum, quod Græci τέλος nominant, quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res

omnesque & metus, non possunt sequi illa, *cum voluptate vivere*, sed omnino sequi debent illa, *vivere cum dolore*. Quin etiam insuper mera tautologia est: dixit enim supra suo loco; *Extremum autem esse bonorum voluptatem* &c. ubi id probare aggreditur; deinde probat dolorem esse summum malum, *Statue contra* &c. postremo illud, *sententiæ consentaneum* non placet auribus; non sapit elegantiam Ciceronis. In re non dubia non opus est pluribus verbis.

1 *Nostra mens quidquam, ubi*] Lego, *quidquam aliud, ubi consistat*. hoc videtur postulare sententia. vox *aliud* locum suum amiserat propter similem literarum ductum in *quam ubi*. hinc etiam magis patet nos recte statuisse de decem illis verbis, *Cui sententiæ* &c.

2 *Quæ sua natura aut sollicitare possit aut angere*] Legendum, *aut* frangere; ut erat antea; *angere* & *sollicitare* vix differunt sensu. certe *sollicitare* fortius est quam *angere*; recte autem *frangere* sequitur vocem, *sollicitare*. Lamb. ex lib. MSS. profert, *quæ sua sede naturam aut sollicitare*, id est, *suo loco commovere & depellere*. Judicet Lector eruditus. equidem non probo. dicit rem esse nullam præter dolorem, quæ sua propria vi atque natura hominem sollicitare & frangere possit.

3 *Omnino rerum gerendarum initia*] Forte, *omnino* omnium *rerum*. de Nat. D. L. 1. c. 19. *ea videlicet* (ætas) *qua nihil beatius, nihil* omnino omnibus *bonis affluentius cogitari potest*. sic ibi legendum.

1 *Pravis-*

res referuntur omnes: fatendum eſt, ſummum eſſe bonum jucunde vivere.

XIII. Id qui in una virtute ponunt, & ſplendore nominis capti, quid natura poſtulet, non intelligunt; errore maximo, ſi Epicurum audire voluerint, liberabuntur: iſtæ enim veſtræ eximiæ, pulchræque virtutes, niſi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles, aut expetendas arbitraretur? Ut enim medicorum ſcientiam non ipſius artis, ſed bonæ valitudinis cauſa probamus: & gubernatoris ars, quia bene navigandi rationem habet, utilitate, non arte laudatur: ſic Sapientia, quæ ars vivendi putanda eſt, non expeteretur, ſi nihil efficeret; nunc expetitur, quod eſt tamquam artifex conquirendæ, & comparandæ voluptatis. Quam autem dicam voluptatem, jam videtis, ne invidia verbi labefactetur oratio mea: nam cum ignoratione rerum bonarum, & malarum maxime hominum vita vexetur, ob eumque errorem & voluptatibus maximis ſæpe priventur, & [1] praviſſimis animi doloribus torqueantur; ſapientia eſt adhibenda, quæ & terroribus, cupiditatibuſque detractis, & omnium falſarum opinionum temeritate derepta, certiſſimam ſe nobis ducem præbeat ad voluptatem: ſapientia enim eſt una, quæ mæſtitiam pellat

1 *Praviſſimis*] Lege, *graviſſimis animi doloribus*, una tantum litera mutata. Omnes Lamb. Codices habebant, *puriſſimis*; unde conjicit legendum *duriſſimis*. fortaſſe ſcriptum erat, *acutiſſimis*, vel, quod mihi magis placet, *aſperrimis*.

1 *Circum-*

pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat: qua præceptrice, in tranquillitate vivi potest, omnium cupiditatum ardore restincto: cupiditates enim sunt insatiabiles: quæ non modo singulos homines, sed universas familias evertunt; totam etiam labefactant sæpe rempublicam. Ex cupiditatibus odia, discidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur: nec hæ sese foris solum jactant, nec tantum in alios cæco impetu incurrunt: sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident, atque discordant: ex quo vitam amarissimam necesse est effici: ut sapiens solum, amputata, [1] circumcisaque inanitate omni, & errore, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit, & sine metu vivere. Quæ est enim aut utilior, aut ad bene vivendum aptior partitio, quam illa, qua est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent & naturales, & necessariæ: alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ: tertium, quæ nec naturales, nec necessariæ. Quarum ea ratio est, ut necessariæ nec opera multa, nec impensa expleantur: ne naturales quidem multa desiderant, propterea quod ipsa natura divitias, quibus contenta sit, & parabiles, & terminatas habet: inanium autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis inveniri potest.

XIV. QUOD

1 *Circumcisaque inanitate omni*] Legi posset, vanitate *omni & errore.* recte Lamb. *ut sapiens* solus, *amputata.*

 1 *Nec,*

XIV. Quod si vitam omnem perturbari videmus errore, & inscientia: sapientiamque esse solam, quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore vindicet, & ipsius fortunæ modice ferre doceat injurias, & omnes monstret vias, quæ ad quietem, & tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, & sapientiam propter voluptatem expetendam, & insipientiam propter molestias esse fugiendam? Eademque ratione ne Temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, & eos quasi concordia quadam placet, ac leniat. Temperantia est enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut sequamur, monet: nec enim satis est judicare, quid faciendum, non faciendumve sit: sed stare etiam oportet in eo, quod sit judicatum: plerique autem, quod tenere, atque servare id, quod statuerunt, non possunt, victi & debilitati, objecta specie voluptatis, tradunt se libidinibus constringendos, [1] nec, quid eventurum sit, provident, ob eamque causam propter voluptatem & parvam, & non necessariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere possent sine dolore, tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecora incurrunt: sæpe etiam legum, judiciorumque poenis

1 *Nec, quid eventurum sit, provident*] Vulgati, quid *proventurum* sit, *provident*. mendose. Codex MS. Ursini habebat, quid *porro eventurum* sit. Legendum puto, *quid post venturum*, vel, *post eventurum*.

1 *Semper*

pœnis obligantur. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propter eas dolores consequantur: & qui suum judicium retinent, ne voluptate victi faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi voluptatem maximam adipiscuntur, praetermittenda voluptate. Iidem etiam dolorem saepe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in majorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse: temperantiamque expetendam, non quia voluptates fugiat, sed quia majores consequatur.

XV. EADEM fortitudinis ratio reperietur: nam neque laborum perfunctio, neque perpessio dolorum, per se ipsa allicit: nec patientia, nec assiduitates, nec vigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne fortitudo quidem: sed ista sequimur, ut sine cura, metuque vivamus: animumque, & corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. Ut enim mortis metu omnis quietæ vitæ status perturbatur: & ut, succumbere doloribus, eosque humili animo, imbecilloque ferre, miserum est; ob eamque debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdiderunt: sic robustus animus, & excelsus, omni est liber cura, & angore, cum & mortem contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequam nati: & ad dolores ita paratus est, ut meminerit, maximos morte finiri,

parvos multa habere intervalla requietis, mediocrium nos esse dominos: ut, si tolerabiles sint, feramus: sin minus, æquo animo è vita, cum ea non placeat, tamquam è theatro, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem, ignaviamque vituperari, nec fortitudinem, patientiamque laudari suo nomine: sed illas rejici, quia dolorem pariant: has optari, quia voluptatem.

XVI. JUSTITIA restat, ut de omni virtute sit dictum, sed similia fere dici possunt: ut enim sapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas esse docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli, nec distrahi possint: sic de justitia judicandum est: quæ non modo numquam nocet cuiquam, sed contra [1] semper alit aliquid tum vi sua, atque natura, quod tranquillet animos: tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret: quemadmodum temeritas, & libido, & ignavia sem-

1 *Semper alit aliquid tum vi sua, atque natura, quod tranquillet animos* &c.—— *turbulenta non potest fieri*] Hæc mendosissima sunt, nec sine veteris alicujus MS. ope corrigenda. Recte Gruterus totum locum, ut desperatum, asteriscis notavit.

Ib. *Semper alit aliquid*] Omnes libri MSS. tam Grut. quam Lambini habebant vel, *semper alit quid*, vel, *semper aliquid*, sine verbo *alit*. ego vocem aliquam omnino excidisse puto. conjicio, *semper* afferti (vel, parit) *aliquid tum vi sua atque natura quod tranquillet animos* &c. vide illum locum hoc ipso capite; *Itaque ne justitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia* jucunditatis vel plurimum afferat. cap, ultimo; *&, si essent vera, nihil* afferrent, *quo* jucundius, *id est, quo melius viveremus*. Lambinus recte, *desideret*. Et *quemadmodum* &c.

1 Sic

ſemper animum excruciant, & ſemper ſollicitant, turbulentæque ſunt: [1] ſic *** cujus in mente conſedit, hoc ipſo, quod adeſt, turbulenta non poteſt fieri, & ſi vero molita quippiam eſt, quamvis occulte fecerit, numquam tamen confidet id fore ſemper occultum. Plerumque improborum facta primo ſuſpicio inſequitur: deinde ſermo, atque fama: [2] tum accuſator, tum judex: multi etiam, ut te conſule, ipſi ſe indicaverunt. Quòd ſi qui ſatis ſibi contra hominum conſcientiam ſepti eſſe, & muniti videntur, [3] deorum tamen horrent, eaſque ipſas ſollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, à diis immortalibus ſupplicii cauſa importari putant. Quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ moleſtias acceſſio fieri poteſt, quanta ad augendas, cum conſcientia factorum, tum pœna legum, odioque civium? Et tamen in quibuſdam neque pecuniæ modus eſt, neque honoris, neque imperii, nec libidinum,

1 *Sic *** cujus in mente*] Legere ſoleo; *Sic* cum injus. *in mente*; id eſt, *cum injuſtitia in mente conſedit, hoc ipſo, quod adeſt, turbulenta* (mens) *non poteſt* non *fieri, & ſi vero molita quippiam eſt* (injuſtitia) *quamvis* &c. eodem cap. *Itaque non ob ea ſolum incommoda, quæ eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, ſed mulso etiam magis, quod* cujus in animo verſatur (improbitas) *nunquam ſinit eum reſpirare, nunquam acquieſcere.* Sed tamen libere fateor mihi hic ſpiſſas eſſe tenebras.

2 *Tum accuſator, tum judex*] Legendum; *index.* ſequentia demonſtrant, *multi* etiam *ſe ipſi* indicaverunt.

3 *Deorum tamen horrent*] Lege, *Deorum tamen* numen *horrent.* ſic cap. 12. *ut neque divinum numen horreat.*

num, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla præda umquam improbe parta [1] minuit; potius inflammat; ut coercendi magis, quam dedocendi esse videantur. Invitat igitur vera ratio bene sanos ad justitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti, atque impotenti injuste facta conducunt: qui nec facile efficere possit, quod conetur, [2] nec obtinere, si effecerit: & opes vel fortunæ, vel ingenii, liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benivolentiam sibi conciliant, &, quod aptissimum est ad quiete vivendum, caritatem; præsertim cum omnino nulla sit causa peccandi. Quæ enim cupiditates à natura proficiscuntur, facile explentur sine ulla injuria: quæ autem inanes sunt, his parendum non est: nihil enim desiderabile concupiscunt, plusque in ipsa injuria detrimenti est, quam in iis rebus emolumenti, quæ pariuntur injuria. Itaque ne justitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia jucunditatis vel plurimum afferat: nam diligi & carum esse, jucundum est, propterea quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit pleniorem: itaque non

1 *Minuit; potius inflammat*] Forte, *quin potius auget, atque inflammat*; sed malim, *quinimo auget atque inflammat*. Vulgati, *sed auget potius atque inflammat*.

2 *Nec obtinere, si effecerit*] Verbum *obtinere* eleganti & minus usitato sensu hic ponitur. sic lib. 2. cap. 22. *non metuet autem, sive celare poterit, sive opibus magnis, quidquid* fecerit (vel, effecerit) obtinere. *obtinere* in utroque loco significat, *by his Power and Interest to get the better, and thrive after a wicked Action, and to escape the Punishment due to it.*

non ob ea solum incommoda, quæ eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multo etiam magis, quod cujus in animo versatur, numquam sinit eum respirare, numquam acquiescere. Quod si ne ipsarum quidem virtutum laus, in qua maxime ceterorum philosophorum exsultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad voluptatem, voluptas autem est sola, quæ nos vocet ad se, & alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum, atque extremum bonorum omnium: beateque vivere, nihil aliud sit, nisi cum voluptate vivere.

XVII. Huic certæ, stabilique sententiæ quæ sint conjuncta, explicabo brevi. Nullus in ipsis error est finibus bonorum, & malorum, id est, in voluptate, aut in dolore: sed in his rebus peccant, cum, è quibus hæc efficiantur, ignorant: animi autem voluptates, & dolores nasci fatemur è corporis voluptatibus, & doloribus. Itaque concedo, quod modo dicebas, cadere caussa, si qui è nostris aliter existimant: quos quidem video esse multos, sed imperitos. Quamquam autem & lætitiam nobis voluptas animi, & molestiam dolor afferat: eorum tamen utrumque & ortum esse è corpore, & ad corpus referri: nec ob eam caussam non multo majores esse & voluptates, & dolores animi, quam corporis: nam corpore nihil, nisi præsens, & quod adest, sentire possumus: animo autem, & præ-

terita, & futura: ut enim æque doleamus animo, cum corpore dolemus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod æternum, & infinitum impendere malum nobis opinemur: quod idem licet transferre in voluptatem, ut ea major sit, si nihil tale metuamus. Jam illud quidem perspicuum est, maximam animi aut voluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram vitam afferre momenti, quam eorum utrumvis, si æque diu sit in corpore: non placet autem, detracta voluptate, ægritudinem statim consequi, nisi in voluptatis locum dolor forte successerit: at contra, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiam si voluptas ea, quæ sensum moveat, nulla successerit: eoque intelligi potest, quanta voluptas sit non dolere. Sed ut iis bonis erigimur, quæ exspectamus: sic lætamur iis, quæ recordamur. Stulti autem malorum memoria torquentur: sapientes bona præterita grata recordatione renovata delectant: est autem situm in nobis, ut & adversa quasi perpetua oblivione obruamus, & secunda jucunde ac suaviter meminerimus. Sed cum ea, quæ præterierunt, acri animo, & attento intuemur, tunc fit, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint; lætitia, si bona.

XVIII. O præclaram beate vivendi, & apertam, & simplicem, & directam viam! cum enim certe nihil homini possit melius esse, quam vacare omni dolore, & molestia, perfruique

maximis

maximis & animi, & corporis voluptatibus; videtisne, quam nihil prætermittatur, quod vitam adjuvet, quo facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur? clamat Epicurus, is, quem vos nimis voluptatibus esse deditum dicitis, non posse jucunde vivi, nisi sapienter, honeste, justeque vivatur: nec sapienter, honeste, juste, nisi jucunde. Neque enim civitas in seditione, beata esse potest, nec in discordia dominorum domus: quo minus animus à se ipse dissidens, secumque discordans, gustare partem ullam liquidæ voluptatis, & liberæ potest; atqui pugnantibus & contrariis studiis, consiliisque semper utens, nihil quieti videre, nihil tranquilli potest. Quod si corporis gravioribus morbis vitæ jucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri necesse est? animi autem morbi sunt cupiditates immensæ, & inanes, divitiarum, gloriæ, dominationis, libidinosarum etiam voluptatum: accedunt ægritudines, molestiæ, mærores, qui animos exedunt, conficiuntque curis, hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo, quod sit à dolore corporis præsenti, futurove sejunctum. Nec vero quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat: [1] nemo igitur est non miser. Accedit etiam

1 *Nemo igitur est non miser*] Ursinus in libro MS. invenit, *Nemo igitur* eorum *non miser*. Fortasse sic legendum, *Nemo igitur est* stultorum *non miser*; vel, *nemo igitur* stultus *est non miser*. lege, *præsenti futuro*que *sejunctum*.

etiam mors, quæ, quasi saxum Tantalo, semper impendet: tum superstitio, qua qui est imbutus, quietus esse numquam potest. Præterea bona præterita non meminerunt, præsentibus non fruuntur, futura modo exspectant: quæ quia certa esse non possunt, conficiuntur & angore, & metu: maximeque cruciantur, cum sero sentiunt, frustra se aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ: nullas enim consequuntur voluptates, quarum potiendi spe inflammati, multos labores, magnosque susceperant. Ecce autem alii [1] minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes, aut malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, [2] monstrosi: alii autem etiam amatoriis levitatibus dediti, alii petulantes, alii audaces, protervi, iidem intemperantes, & ignavi, numquam in sententia permanentes: quas ob caussas in eorum vita nulla est intercapedo molestiæ. Igitur neque stultorum quisquam beatus, neque sapientum non beatus: multoque hoc melius nos, veriusque, quam Stoici. Illi enim negant bonum quidquam esse, nisi nescio quam illam umbram, quod appellant honestum, non tam solido, quam splendido nomine: virtutem autem

1 *Minuti, & angusti, aut omnia*] Placere omnibus debet, inquit Gruterus, conjectura Gulielmii; *minuti & angusti* animi, *omnia semper desperantes*. solent quidem fere omnia desperare minuti, angusti, pusilli animi homines.

2 *Monstrosi*] Lambinus legendum putat, *morosi*; sic de Orat. *difficiles*, *morosos* conjungit. *difficiles*, *morosi*, *iracundi senes* de Senect. sed vix puto Cic. scripsisse *Morosi*. neque, ut verum fatear, bene intelligo quid sit *monstrosi*.

1 *Maxi-*

autem nixam hoc honesto, nullam requirere voluptatem, atque ad beate vivendum seipsa esse contentam.

XIX. Sed possunt hæc quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, verum etiam approbantibus nobis: sic enim ab Epicuro sapiens, semper beatus inducitur: Finitas habet cupiditates; negligit mortem; de diis immortalibus sine ullo metu vera sentit; non dubitat, si ita melius sit, migrare de vita: his rebus instructus semper est in voluptate: neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat voluptatum, quam dolorum: nam & præterita grate meminit, & præsentibus ita potitur, ut animadvertat, quanta sint ea, quamque jucunda: neque pendet ex futuris, sed exspectat illa, fruitur præsentibus: ab iisque vitiis, quæ paullo ante collegi, abest plurimum: &, cum stultorum vitam cum sua comparat, magna afficitur voluptate: dolores autem, si qui incurrunt, numquam vim tantam habent, ut non plus habeat sapiens, quod gaudeat, quam quod angatur. Optime vero Epicurus, quod exiguam dicit fortunam intervenire sapienti: [1] maximasque ab eo, & gravissimas res consilio ipsius, & ratione administrari: neque majorem voluptatem ex infinito tempore ætatis percipi posse, quam ex hoc percipiatur, quod videamus esse

1 *Maximasque* ab eo *&* *gravissimas res consilio* ipsius] Quis non videt legendum esse, maximasque *adeo* & gravissimas *&c.*

1 In

esse finitum. In Dialectica autem vestra nullam vim existimavit esse nec ad melius vivendum, nec ad commodius disserendum: [1] In physicis plurimum posuit. Ea scientia, & verborum vis, & natura orationis, & consequentium, repugnantiumve ratio potest perspici: omnium autem rerum natura cognita, levamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum, è qua ipsa horribiles exsistunt sæpe formidines: denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus, quæ natura desideret: tum vero, si stabilem scientiam rerum tenebimus, servata illa, (quæ quasi delapsa de cælo est ad cognitionem omnium) regula, ad quam omnia judicia rerum dirigentur, numquam ullius oratione victi sententia desistemus. Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum judicia defendere: quidquid porro animo cernimus, id omne oritur à sensibus: qui si omnes veri erunt, ut Epicuri ratio docet: tum

1 *In Physicis plurimum posuit. Ea scientia —— potest perspici*] Horum verborum ordo certe perturbatus est. Fortasse etiam tota sententia corrupta & mutila. illa enim, *ea scientia — potest perspici* pertinent ad dialecticam non ad physica. quis enim *verborum vim, naturam orationis* &c. ex physicis perspici posse dixerit. Quid si dicamus hæc [*ea scientia —— perspici*] non esse Ciceronis, sed eruditi alicujus hominis, qui indigne ferens dicere Epicurum nullam in Dialectica inesse vim ad *commodius disserendum*, ea margini adscripsit. hoc concesso, bene procedit oratio; *In physicis quidem plurimum posuit; omnium autem rerum natura cognita*, id est, *Physicis autem levamur superstitione* &c. Omnes Edit. ante Gruterum habent, *In Physicis* quidem *plurimum posuit*. non probo illa, *omnium* rerum *natura cognita —— non conturbamur ignoratione* rerum.

1 Sed

tum denique poterit aliquid cognoſci, & percipi: quos qui tollunt, & nihil poſſe percipi dicunt, ii, remotis ſenſibus, ne id ipſum quidem expedire poſſunt, quod diſſerunt. Præterea, ſublata cognitione, & ſcientia, tollitur omnis ratio & vitæ degendæ, & rerum gerendarum. Sic è phyſicis, & fortitudo ſumitur contra mortis timorem; & conſtantia contra metum religionis; & ſedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione ſublata; & moderatio, natura cupiditatum, generibuſque earum explicatis; & (ut modo docui) cognitionis regula, & judicio ab eadem illa conſtituto, veri à falſo diſtinctio traditur.

XX. RESTAT locus huic diſputationi vel maxime neceſſarius, *de Amicitia*, quam, ſi voluptas ſummum ſit bonum, affirmatis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: *omnium rerum, quas ad beate vivendum ſapientia comparaverit, nihil eſſe majus amicitia, nihil uberius, nihil jucundius.* Neque vero hoc oratione ſolum, ſed multo magis vita, & factis, & moribus comprobavit: quod quam magnum ſit, fictæ veterum fabulæ declarant: in quibus tam multis, tamque variis, ab ultima antiquitate repetitis, tria vix amicorum paria reperiuntur, ut ad Oreſtem pervenias, profectus à Theſeo. At vero Epicurus una in domo, & ea quidem anguſta, quam magnos, quantaque amoris conſpiratione conſentientes tenuit amicorum

rum greges? quod fit etiam nunc ab Epicureis. [1] Sed ad rem redeamus: de omnibus dici non necesse est. Tribus igitur modis video esse à nostris de amicitia disputatum. Alii, cum eas voluptates, quæ ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quam nostras expeteremus: quo loco videtur quibusdam [2] stabilitas amicitiæ vacillare. tuentur tamen eum locum, seque facile, ut mihi videtur, expediunt: ut enim virtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant posse à voluptate discedere: nam cum solitudo, & vita sine amicis, insidiarum, & metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare: quibus partis confirmatur animus, & à spe pariendarum voluptatum sejungi non potest. Atque ut odia, invidiæ, despicationes, adversantur voluptatibus: sic amicitiæ, non modo fautrices fidelissimæ, sed etiam effectrices sunt voluptatum tam amicis, quam sibi: quibus non solum præsentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis, ac posteri temporis. Quod quia nullo modo sine amicitia firmam, & perpetuam jucunditatem vitæ tenere possumus, neque

1 *Sed ad* rem *redeamus, de* omnibus *dici non necesse est*] Puto legendum; *de* hominibus *dici non necesse est. Ad rem,* inquit, *ipsam redeamus, quid enim loquar de* hominibus, *de Amicis ipsis, de Amicorum ipsorum gregibus paribusve; id potius videamus quomodo nostri de Amicitia ipsa disputaverint; Tribus igitur modis video* &c.

2 *Stabilitas amicitiæ vacillare: tuentur tamen*] Sic distingue: *stabilitas amicitiæ vacillare: tuentur tamen* &c. *alii* cum *eas voluptates* —— *tuentur* tamen &c.

1 Si

neque vero ipsam amicitiam tueri, nisi æque amicos, & nosmet ipsos diligamus: idcirco & hoc ipsum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur: nam & lætamur amicorum lætitia æque, atque nostra; & pariter dolemus angoribus. Quocirca eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in seipsum: quosque labores propter suam voluptatem susciperet, eosdem suscipiet propter amici voluptatem: quæque de virtutibus dicta sunt, quemadmodum hæ semper voluptatibus inhærent, eadem de amicitia dicenda sunt; præclare enim Epicurus his pæne verbis: *Eadem*, inquit, *scientia confirmavit animum, ne quod aut sempiternum, aut diuturnum timeret malum; quæ perspexit, in hoc ipso vitæ spatio, amicitiæ præsidium esse firmissimum.* Sunt autem quidam Epicurei timidiores paullo contra vestra convicia, sed tamen satis acuti, qui verentur, ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare videatur: itaque primos congressus, copulationesque, & consuetudinum instituendarum voluntates fieri propter voluptatem: cum autem usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tantum, ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur: etenim si loca, si fana, si urbes, si gymnasia, si campum, si canes, si equos,

equos, [1] ſi ludicras exercendi, aut venandi conſuetudines, adamare ſolemus: quanto id in hominum conſuetudine facilius fieri potuerit, & juſtius? Sunt autem qui dicunt fœdus quoddam eſſe ſapientum, ut ne minus quidem amicos, quam ſe ipſos diligant: quod & fieri poſſe intelligimus, [2] & ſæpe id videmus, & perſpicuum eſt, nihil ad jucunde vivendum reperiri poſſe, quod conjunctione tali ſit aptius. Quibus ex omnibus judicari poteſt, non modo non impediri rationem amicitiæ, ſi ſummum bonum in voluptate ponatur, ſed ſine hoc inſtitutionem omnino amicitiæ non poſſe reperiri.

XXI. QUAPROPTER ſi ea, quæ dixi, ſole ipſo illuſtriora, & clariora ſunt: [3] ſi omnia dixi hauſta è fonte naturæ: ſi tota oratio noſtra omnem ſibi fidem ſenſibus confirmat, id eſt, incorruptis, atque integris teſtibus: ſi infantes pueri, mutæ etiam beſtiæ, pæne loquuntur, magiſtra,

1 *Si ludicras exercendi aut venandi conſuetudines*] Lectio vulgata ſic ſe habet: *Si* ludicra, *exercendi aut venandi* conſuetudine; quam, ni fallor, male immutavit Gruterus. *ſi*, inquit, *gymnaſia, ſi campum, canes, equos, ludicra adamare ſolemus, propter conſuetudinem exercendi aut venandi, quanto id* &c. *ludicra* ſubſtantive ſignificat *quoſcunque ludos, quodcunque exercitium luſorium.* de Offic. L. 2. c. 15. *deinde* conſuetudine beneficentiæ *paratiores erunt, & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum.* paulo ſupra Epicuri verba ſic accipe & diſtingue: *Eadem ſcientia —— timeret malum, quæ perſpexit* &c. *eadem ſcientia, quæ perſpexit.* leg. *facilius fieri* poterit; ut erat ante Gruterum.

2 *Et ſæpe id videmus*] Puto melius, & ſæpe *enim* videmus; hoc eſt, *etenim* ſæpe videmus.

3 *Si omnia dixi hauſta*] Deleo, *dixi. Si ea, quæ* dixi, *ſole ipſo — — ſi omnia hauſta e fonte Naturæ.*

1 Ne

giſtra, ac duce natura, nihil eſſe proſperum, niſi voluptatem; nihil aſperum, niſi dolorem; de quibus neque depravate judicant, neque corrupte: nonne ei maximam gratiam habere debemus, qui hac exaudita quaſi voce naturæ, ſic eam firme, graviterque comprehenderit, ut omnes bene ſanos in viam placatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? qui quod tibi parum videtur eruditus, ea cauſa eſt, quod nullam eruditionem eſſe duxit, niſi quæ beatæ vitæ diſciplinam juvaret. An ille tempus aut in poetis evolvendis, ut ego, & Triarius, te hortatore, facimus, conſumeret? in quibus nulla ſolida utilitas, omniſque puerilis eſt delectatio: aut ſe, ut Plato, in muſicis, geometria, numeris, aſtris contereret? quæ & à falſis initiis profecta, vera eſſe non poſſunt: &, ſi eſſent vera, nihil afferrent, quo jucundius, id eſt, quo melius viveremus: eas ergo artes perſequeretur, vivendi artem tantam, tamque operoſam, & perinde fructuoſam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus, ſed ii indocti, qui, quæ pueros non didiciſſe turpe eſt, ea putent uſque ad ſenectutem eſſe diſcenda. Quæ cum dixiſſet, Explicavi, inquit, ſententiam meam, & eo quidem conſilio, tuum judicium ut cognoſcerem: quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus numquam eſt data.

M. TULLII CICERONIS DE FINIBUS BONORUM & MALORUM AD BRUTUM

LIBER SECUNDUS.

I. HIC cum uterque me intueretur, seseque ad audiendum significarent paratos: primum, inquam, deprecor, [1] ne me, tamquam philosophum, putetis *Scholam* vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem philosophis magnopere umquam probavi: quando enim Socrates, qui parens philosophiæ jure dici potest, quidquam tale

1 *Ne me putetis Scholam vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem Philosophis magnopere unquam probavi. Quando enim Socrates, quidquam tale fecit*] Licet hic ita loquatur Cicero, ipse tamen tale fecit. ejus enim Tusculanæ Disputationes sunt *Scholæ*. sic eas appellat Tuscul. L. 1. c. 4. *Itaque Dierum quinque* Scholas, *ut Græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita,* (pergit Cicero) *ut, cum is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contra dicerem. hæc est enim, ut scis, vetus & Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. nam ita facillime, quid verisimillimum esset, inveniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo commodius disputationes nostræ explicentur, sic eas exponam, quasi agatur*

tale fecit? eorum erat iste mos, qui tum *Sophistæ* nominabantur: quorum è numero [1] primus est ausus Leontinus Gorgias in conventu poscere quæstionem, id est, jubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax negotium; dicerem, impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad philosophos nostros esset. Sed & illum, quem nominavi, & ceteros sophistas, ut è Platone intelligi potest, lusos videmus à Socrate

tur res, non quasi narretur. qui locus istum nostrum, & quæ sequuntur, usque ad finem capitis, valde illustrat. eodem cap. Tuscul. *in quam exercitationem ita nos studiose operam dedimus, ut jam etiam* scholas *Græcorum more habere auderemus. ut enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutius fecit, sic hæc nunc mihi senilis est declamatio. Ponere jubebam, de quo quis audire vellet; ad id aut sedens aut ambulans disputabam.* Veteres Græci *controversias & disputationes* in Philosophia appellabant σχολάς. *Deprecor ne me putetis scholam* &c. *I must beseech you not to expect from me a long tedious Speech or Harangue upon this Question; I desire you not to think that I design to read you a continued Lecture against Pleasure.* Vide illa, *Apud ceteros autem Philosophos, qui quæsivit aliquid, tacet. Quod quidem jam fit etiam in Academia. Ubi enim is, qui audire vult, ita dixit,* voluptas mihi videtur esse summum bonum: *perpetua oratione contra disputatur; ut facile intelligi possit, eos, qui aliquid sibi videri dicant, non ipses in ea sententia esse, sed audire velle contraria. Nos commodius agimus; non enim solum Torquatus* &c.

1 *Primus est ausus Leontinus Gorgias in conventu poscere quæstionem*] Lib. 3. de Oratore cap. 32. eadem dicit de eodem Gorgia; *Ipse ille* Leontinus Gorgias, *quo patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator —— sed hic* (Gorgias) *in illo ipso Platonis libro, de omni re, quacunque in disceptationem quæstionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur;* isque princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quisque vellet audire; *cui tantus honos habitus est a Græcia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur.* vides in hoc loco, *Qua de re* quisque *&c.* in altero, *qua de re* quis *vellet* &c. utrumque rectum puto.

 1 *Arcesilas*

crate: is enim percunctando, atque interrogando elicere ſolebat eorum opiniones, quibuſcum diſſerebat, ut ad ea, quæ ii reſpondiſſent, ſi quid videretur, diceret: qui mos cum à poſterioribus non eſſet retentus, [1] Arceſilas eum revocavit: inſtituitque, ut ii, qui ſe audire vellent, non de ſe quærerent, ſed ipſi dicerent, quid ſentirent: quod cum dixiſſent, ille contra: ſed qui audiebant, quoad poterant, defendebant ſententiam ſuam. Apud ceteros autem philoſophos, qui quæſivit aliquid, tacet: quod quidem jam fit etiam in Academia. Ubi enim is, qui audire vult, ita dixit, voluptas mihi videtur eſſe ſummum bonum: perpetua oratione contra diſputatur: ut facile intelligi poſſit, eos, qui aliquid ſibi videri dicant, non ipſos in ea ſententia eſſe, ſed audire velle contraria. Nos commodius agimus: non enim ſolum Torquatus dixit, quid ſentiret, ſed etiam cur: ego autem arbitror, quamquam admodum delectatus ſum ejus oratione

1 *Arceſilas eum revocavit*] Dicit *Arceſilam morem in diſputando Socraticum revocaſſe, atque inſtituiſſe* &c. Arceſilæ Polemonis diſcipuli in his libris ſæpe mentio fit. cap. proximo ante ultimum lib. 5. *& quidem Arceſilas tuus, etſi fuit in diſſerendo pertinacior, tamen noſter fuit.* (Academicus, ſive, Peripateticus) *erat enim Polemonis. is cum arderet podagræ doloribus, viſitaſſetque hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, & triſtis exiret: mane, quæſo, inquit, Carneade noſter; nihil illinc huc pervenit. oſtendit pedes & pectus. attamen hic mallet non dolere.* perelegans Arceſilæ dictum! *mane*, inquit, *Carneade noſter, nihil a pedibus ad pectus pervenit; etſi pedes dolent, non dolet pectus; forti pectore adhuc ſumus, licet podagræ doloribus torqueamur.*

one perpetua, tamen commodius, cum in rebus ſingulis inſiſtas, & intelligas, quid quiſque concedat, quid abnuat, ex rebus conceſſis concludi quid velis, & ad exitum perveniri. Cum enim fertur, quaſi torrens, oratio, quamvis multa cujuſquemodi rapiat: nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nuſquam orationem rapidam coerceas. Omnis autem in quærendo, [1] quæ via quadam, & ratione habetur, oratio, [2] præſcribere primum debet, (ut quibuſdam in formulis, ea res agetur,) ut, inter quos diſſeritur, conveniat, quid ſit id, de quo diſſeratur.

II. Hoc poſitum in Phædro à Platone probavit Epicurus: ſenſitque, in omni diſputatione id fieri oportere: ſed quod proximum fuit, non vidit: negat enim definiri rem placere: ſine quo fieri interdum non poteſt, ut inter eos, qui ambigunt,

1 *Quæ via quadam & ratione habetur, oratio*] Legendum, *Quæ via quidem & ratione habetur*; cap. 6. hujus lib. *& ratione ac via diſputandi*; c. 5. lib. 3. *contineant quiddam in ſe* ratione *conſtitutum* & via. l. 1. cap. 8. *conſtituam quid, & quale ſit id, de quo* quærimus, *non quo ignorare vos arbitrer, ſed ut* ratione & via *procedat oratio.* ſic alibi ſæpiſſime; nunquam *via quadam*, aut, *ratione quadam*; ſed, *ratione & via.*

2 *Præſcribere primum debet, (ut quibuſdam in formulis, ea res agetur)*] Sic legendum puto; *præſcribere primum debet (ut quibuſdam in formulis)* quæ res agatur, *ut, inter quos &c. præſcribere quæ res agatur, ut in quibuſdam Formulis ICtorum præſcribi ſolet.* Cap. 26. Lib. 5. *ſi eſt quiſquam, qui acute* in cauſis *videre ſoleat*, quæ res agatur, *is es profecto tu.* cap. 29. *Quæ cum Zeno didiciſſet a noſtris, ut in actionibus* (Formulis) *præſcribi ſolet, de re eadem fecit* (leg. *egit*, vel, *dixit*) *alio modo. Sed ut hic, qui intervenit, me intuens, ne ignoret*, quæ res agatur, *de natura agebamus Deorum.* de Nat. D. L. 1. c. 7. Jam certe planior & facilior fit ſententia. *probavit Epicurus*, ſenſitque; fort. *cenſuitque.*

 1 Neque

bigunt, conveniat, quid sit id, de quo agatur: velut in hoc ipso, de quo nunc disputamus: quærimus enim finem bonorum: possumusne scire, hoc, quale sit, nisi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? Atqui hæc patefactio quasi rerum opertarum, cum quid quidque sit, aperitur, definitio est: qua tu etiam imprudens utebare nonnumquam: nam hunc ipsum sive finem, sive extremum, sive ultimum definiebas, id esse, quo omnia, quæ recte fierent, referrentur, [1] neque id ipsum usquam referretur. Præclare hoc quidem. Bonum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses: aut quod esset natura appetendum: aut quod prodesset: aut, quod juvaret: [2] aut, quod liberet modo: [3] nunc idem (nisi molestum est) quoniam tibi non omnino displicet definire, & id facis cum vis; velim definias, quid sit voluptas: de quo omnis hæc quæstio est. [4] Quasi quis, inquit, sit, qui, quid sit voluptas, nesciat; aut qui, quo magis id

1 *Neque* id *ipsum usquam*] Deleo *id*; *neque ipsum usquam*; L. 1. c. 8. *Quærimus igitur quid sit extremum, quid ultimum bonorum; quod omnium philosophorum sententia tale debet esse, ut ad id omnia referri oporteat, ipsum autem nusquam*; atque ita bis terque alibi.

2 *Aut, quod liberet modo*] *Liberet*, personale; *quæ cuique libuissent*, Suet. *aut quod liberet solummodo.*

3 *Nunc idem (nisi molestum est)*] Lege, *Nunc itidem*; de Leg. l. 2. cap. 3. *Quia* nunc itidem *ab eodem* (Jove) *sunt nobis agendi capienda primordia.*

4 *Quasi quis, inquit, sit*] Lego, *Quasi* quisquam, *inquit, sit, qui, quid sit Voluptas, nesciat.*

id intelligat, definitionem aliquam desideret. Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem, & satis firme conceptam animo, atque comprehensam: nunc autem dico, ipsum Epicurum nescire, [1] & in eo nutare: eumque, qui crebro dicat, diligenter oportere exprimi, quæ vis subjecta sit vocibus, non intelligere interdum, quid sonet hæc vox voluptatis, [2] id est, quæ res huic voci subjiciatur.

III. TUNC ille ridens, Hoc vero, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expetendarum, voluptatem esse dicat, id extremum, id ultimum bonorum; id ipsum, quid sit, quale sit, nesciat. Atqui, inquam, aut Epicurus, quid sit voluptas, aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. Quonam, inquit, modo? Quia voluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens movetur, & jucunditate quadam perfunditur. [3] Quid ergo, istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat? Non semper, inquam: nam interdum nimis etiam novit, quippe qui testificetur, ne intelligere quidem se posse, ubi sit, aut quid sit ullum bonum, præter illud, quod cibo, aut potione,

1 *Et in eo nutare*] *Vacillare, dubitare*; de N. D. L. 2. cap. 43. *Democritus, vir magnus in primis, cujus fontibus Epicurus hortulos suos irrigavit,* nutare *videtur in natura Deorum.*

2 *Id est, quæ res huic voci subjiciatur*] Fortasse hæc verba non sunt Ciceronis. jam dixit, *quæ vis subjecta sit vocibus.*

3 *Quid ergo*] Sic distinguo; *Quid? ergo istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat?* infra hoc cap. Quid? *idem iste de voluptate quid sentit?*

tione, & aurium delectatione, & obſcæna voluptate capiatur. An hæc ab eo non dicuntur? Quaſi vero me pudeat, inquit, iſtorum, aut non poſſim, quemadmodum ea dicantur, oſtendere. Ego vero non dubito, inquam, quin facile poſſis: nec eſt, quod te pudeat Sapienti aſſentiri; qui ſe unus, quod ſciam, *Sapientem* profiteri ſit auſus: nam Metrodorum non putant ipſum profeſſum: ſed, cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluiſſe. Septem autem illi, non ſuo, ſed populorum ſuffragio omnium nominati ſunt. Verum hoc loco ſumo, verbis his eandem certe vim voluptatis Epicurum noſſe, quàm ceteros: omnes enim jucundum motum, [1] quo ſenſus hilaretur, Græce ἡδονὴν, Latine voluptatem vocant. Quid eſt igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, & quidem diſcendi cauſa magis, quam quo te, aut Epicurum reprehenſum velim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, ſi quid attuleris, quam te reprehenderim. Teneſne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat eſſe ſummum bonum, quo putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem illi videri, *nihil dolere*. Quid? idem iſte de voluptate quid ſentit? Negat eſſe eam,

1 *Quo ſenſus hilaretur*] Recte Gruterus. ſic paulo ſupra: *Quia voluptatem hanc eſſe ſentiunt omnes, quam ſenſus* aecipiens movetur, *&* *jucunditate quadam* perfunditur. *eandem certe vim voluptatis Epicurum noſſe*, quam *ceteros*, non, *quàm*, ut habent Lamb. atque Gruteri Editiones; *eandem quam ceteros.* ſcio qui legit, *ſed* popularium *ſuffragio omnium nominati ſunt.*

eam, inquit, propter ſeipſam expetendam. Aliud igitur eſſe cenſet *gaudere*, aliud *non dolere*. Et quidem, inquit, vehementer errat: nam, ut paullo ante docui, augendæ voluptatis finis eſt, doloris omnis amotio. [1] Non dolere, inquam, iſtud quam vim habeat, poſtea videro: aliam vero vim voluptatis eſſe, aliam nihil dolendi, niſi valde pertinax fueris, concedas neceſſe eſt. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem: dici enim nihil poteſt verius. Eſtne quæſo, inquam, ſitienti in bibendo voluptas? Quis iſtud, inquit, poſſet negare. Eademne, inquam, quæ reſtincta ſiti? Immo alio genere: reſtincta enim ſitis, ſtabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipſius reſtinctionis, in motu eſt. Cur igitur, inquam, res tam diſſimiles eodem nomine appellas? Quid paullo ante, inquit, dixerim, nonne meminiſti, cum omnis dolor detractus eſſet, *variari*, non augeri voluptatem? Memini vero, inquam: ſed tu iſtuc dixti bene Latine, parum plane: *Varietas* enim Latinum verbum eſt, idque proprie quidem in diſparibus coloribus dicitur: ſed transfertur in multa diſparia: varium poema, varia oratio, varii mores, varia fortuna: voluptas varia etiam dici ſolet,

1 *Non dolere, inquam, iſtud quam vim habeat*] Legitur in Editionibus vulgatis; Tum *non dolere*, vel, cum *non dolere*. Optime doctiſſimus Lambinus; Tuum *non dolere, inquam, iſtud quam vim* &c. *Tuum iſtud*, reſpondet Cicero, non dolere, *quam vim habeat, poſtea videro* &c. quis non videt?

1 Ut

let, cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiles efficientibus voluptates. Eam si varietatem diceres, intelligerem, [1] ut, etiam non dicente te, intelligo: ista varietas quæ sit, non satis perspicio, quod ais, cum dolore careamus, tum in summa voluptate nos esse: cum autem vescamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem, quæ faciat varietatem voluptatum: sed non augeri illam non dolendi voluptatem: quam cur voluptatem appelles, nescio.

IV. An potest, inquit ille, quidquam esse suavius quam nihil dolere? Immo sit sane nihil melius, inquam, (nondum enim id quæro) [2] num propterea idem voluptas est, quod (ut ita dicam) indolentia? Plane idem, inquit, & maxima quidem,

1 *Ut etiam non dicente te intelligo*] Johannes Fredericus Gronovius in notis ad Livium L. 22. cap. 39. suspicatur Ciceronem scripsisse, *etiam indicente te intelligo.* Livii verba sunt; *etiam me indicente; indicens* pro *non dicens*, ut *insciens*, *insperans* &c. Adi sis magnum Criticum emendationem suam egregie explanantem atque defendentem.

2 *Num propterea idem voluptas est, quod, ut ita dicam, indolentia*] Sidonius Apollinaris in epistola ad Polemium, præfixa carmini decimo quarto sic loquitur; *Lecturus es hic etiam novum verbum, id est, essentiam: sed scias hoc ipsum dixisse Ciceronem. Nam* essentiam, *nec non &* indoloriam *nominavit: addens*, Licet enim novis rebus nova nomina imponere; *& recte dixit.* igitur, si Sidonio credimus Arvernorum, dum vixit, Episcopo, Cicero in aliqua parte scriptorum suorum *indoloriam* extulit. Jam vocem *indolentia* alibi sæpe sine venia profert; in hoc autem loco addit (*ut ita dicam*) quibus verbis veniam præfatus est, cum novam vocem atque antea inauditam fingeret. *indolentia*, inquam, Ciceronis ævo satis notum erat vocabulum, usuque receptum; neque hercle id his verbis (*ut ita dicam*) præmunire voluisset.

dem, qua fieri nulla major potest. Quid dubitas igitur, inquam, summo bono à te ita constituto, ut id totum in non dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? quid enim necesse est, tamquam meretricem in matronarum coetum, sic voluptatem [1] in virtutum concilium adducere? invidiosum nomen est, infame, suspectum. Itaque hoc frequenter dici solet à vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi siquando dictum est: est autem dictum non parum sæpe: etsi satis clemens sum in disputando, tamen interdum soleo subirasci. Egone non intelligo, quid sit

ἡδονὴ

voluisset. Equidem fere adducor ut credam Ciceronem in hoc ipso loco scripsisse *Indoloriam*. Lambini vetus codex habebat *Indoloriam*. Veteres Glossæ; *indoloria*, *ἀναλγησία*. Cæl. Aurelianus L. 2. c. 4. *ea medicamenta adhibenda jusserunt, quæ anodyna Græci, nos* indoloria *dicere poterimus*. Unum addam, nempe, Ciceronem vocem *Indoloria* usurpasse, cum scriberet illa verba, quæ profert Sidonius; *Licet enim novis rebus nova nomina imponere*, quæ verba inter Ciceronis Opera, quæ nunc exstant, non habentur, quæque inter Magni Auctoris Fragmenta reponi poterunt. Vide, si placet, Joh. Savaronis Viri docti atque Illustris Notas ad locum Sidonii jam a nobis allatum.

1 *In virtutum concilium adducere? invidiosum nomen est, infame, suspectum*] Erat ante Gruterum; *adducere.* sed forte dicitis, *invidiosum nomen est.* illa, *sed forte dicitis*, rectissime ejecit. Lambini codices non habebant. recte etiam Grut. *infame, suspectum*, pro, *& infamia subjectum*. Sed, quod proximum fuit, non vidit Gruterus. Lego ex conjectura meo judicio non dubia; *in Virtutum concilium adducere.* certe *invidiosum nomen est* &c. duæ ultimæ syllabæ verbi *adducere* absorpserant illud *certe*; quod mihi videtur necessarium, quodque orationem laceram fractamque, planam reddit facilemque. *Quid dubitas*, inquit, *indoloriam adsciscere, Voluptatem repudiare*, certe quidem *Voluptatis ipsum nomen invidiosum, infame, suspectumque est*; *Indolentia nomen non item.*

1 *Sic*

ἡδονὴ Græce, Latine voluptas? utram tandem linguam nescio? deinde, qui fit, ut ego nesciam, sciant omnes, quicumque Epicurei esse voluerunt? quod vestri quidem vel optime disputant, nihil opus esse, eum, qui philosophus futurus sit, scire litteras. Itaque, ut majores nostri ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset: [1] sic vos de Pelasgis omnibus colligitis bonos illos quidem viros, sed certe non pereruditos. Ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? Ut scias me intelligere, primum idem esse voluptatem dico, quod ille ἡδονὴν: & quidem sæpe quærimus verbum Latinum par Græco, & quod idem valeat: hic nihil fuit,

1 *Sic vos de Pelasgis omnibus colligitis* &c.] Fallit multos, (inquit Petrus Victorius L. I. Var. Lect. c. 10.) quos vocarit *Pelasgos* Cicero in sec. lib. de Fin. neque enim hic valet id nomen, quod plerumque solet, gentem quandam Græcorum. Hoc igitur, quod satis obscurum fuisset, aperit Stephanus de Urbibus; docet enim (in voce, Χίος) Græcos, qui Italiam incolebant, illos, quorum opera uterentur in agris colendis, vocitasse *Pelasgos*: cum rustici homines & famuli diversis nominibus a diversis gentibus appellarentur. *Primi*, inquit Stephanus, *Chiaci usi sunt famulis sive mancipiis, ut Lacedamonii, iis, quos* Εἵλωτας *vocabant, Argivi Gymnesiis, Sicyonii Corynephoris*, Italiotæ Pelasgis, *Cretes Dmoitis*. Vides, Lector, Italiotas (id est, Græcos illos, qui eam partem Italiæ, quæ Græcia major nuncupata est, incolebant) colonos, aratores, famulos suos in subigenda terra occupatos appellasse *Pelasgos*. Respondet autem egregie hæc notio sententiæ Ciceronis. Epicuri disciplina ita longe lateque fusa erat, ut non civitates solum Græciæ Italiæque, verum etiam agros peragrasset, & *omnem barbariam commovisset*; ut infra hoc libro cap. 15. testatur Cicero. jam illud vide, *ut majores nostri* ab aratro *abduxerunt, sic vos* agricolas atque aratores *colligitis* &c. quidam legunt, *de* plagis *omnibus*; Alii, *de* pagis *omnibus*. sequatur quisque suum judicium, ut in re non indubia. equidem *Pelasgis* veram esse lectionem puto.

1 *Idem*

fuit, quod quæreremus: nullum inveniri potest, quod magis [1] idem declaret Latine, quod Græce, quam declarat *Voluptas*. Huic verbo omnes, qui ubique sunt, qui Latine sciunt, duas res subjiciunt, lætitiam in animo, commotionem suavem jucunditatis in corpore: [2] nam & ille apud Trabeam, voluptatem animi nimiam, *lætitiam* dicit, eandem, quam ille Cæcilianus, qui *omnibus lætitiis lætum esse se* narrat: sed hoc interest, quod voluptas dicitur etiam in animo vitiosa res, ut Stoici putant; qui eam sic definiunt: *Sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui:* non dicitur lætitia, nec gaudium in corpore. In eo autem voluptas, omnium Latine loquentium more, ponitur, cum percipitur ea, quæ sensum aliquem moveat, jucunditas: hanc quoque jucunditatem, si vis, transfer in animum: *juvare* enim in utroque dicitur, ex eoque *jucundum:* modo intelligas, inter illum, qui dicat,

[1] *Tanta*

1 *Idem declaret Latine, quod declarat Voluptas*] Supplendum ex codice MS. Ursini; *Idem declaret Latine, quod Græce* ἡδονὴ, *quam declarat* voluptas. optime sane vetus ille Ursini codex.

2 *Nam & ille apud Trabeam— lætum esse se narrat*] Hic locus interpungendus atque etiam imprimendus erat ad hunc modum; *Nam & ille apud Trabeam*—— voluptatem animi nimiam —— *lætitiam dicit eandem quam ille Cæcilianus, qui* omnibus lætitiis lætum *esse se narrat. Voluptatem animi nimiam*, verba sunt Trabeæ; *ille*, inquit Cicero, *apud Trabeam, cum hæc dicit*, Voluptatem animi nimiam, *eandem intelligit lætitiam quam ille apud Cæcilium, qui* omnibus lætitiis lætum *esse se narrat*. *omnibus lætitiis lætus sum*, erant in comædia Cæcilii. non recte, ut opinor, hæc accipiebat Gruterus.

1 *Tanta*

[1] *Tanta lætitia auctus sum, ut mihi non constem* —

& eum, qui,

Nunc demum mihi animus ardet, —

quorum alter lætitia gestiat, alter dolore crucietur: esse illum medium,

Quamquam hæc inter nos nuper notitia admodum est,

qui nec lætetur, nec angatur: itemque inter eum, qui potiatur expetitis corporis voluptatibus, & eum, qui crucietur summis doloribus, esse eum, qui utroque careat.

V. SATISNE igitur videor vim verborum tenere: an sum etiam nunc [2] vel Græce loqui, vel Latine docendus? Et tamen vide, ne, si ego non intelligam, quid Epicurus loquatur, cum Græce, ut videor, luculenter sciam, sit aliqua culpa ejus, qui ita loquatur, ut non intelligatur: quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut de

1 *Tanta letitia auctus sum, ut mihi non constem*] Vir summus in emendationibus ad Ciceronis Tusculanas ex MSS. codicibus & editione Victorii sic putat reponendum; *Tanta lætitia auctus sum, ut* nihil constet. eum vide Tuscul. lib. 4. cap. 15. illa, *nunc demum mihi animus ardet* — dimidium versus sunt. in versu Terentii, qui jam sequitur, Lambinus legi malit, *nupera notitia*; non recte. nam etsi sic legendo non corrumpitur versus, deterior tamen fit. *Quanquam hæc inter nos notitia* nuper (non, *nupera*) *admodum est.*

2 *Vel Græce loqui, vel Latine docendus*] Vocem *loqui* delendam esse censeo. *Docendus Græce vel Latine*, ut, *doctus Græce, doctus Latine* &c. sic mox, *cum* Græce, *ut videor, luculenter* sciam; non, *Græce loqui sciam*, de vi & sensu verborum hic agit *&c.* ut *loqui* in hoc loco prorsus alienum sit. *& tamen vide, ne si ego non* intelligam *&c.*

de industria facias, ut Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de *natura* nimis obscure memoravit: aut cum rerum obscuritas, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non vult, si possit, plane, & aperte loqui: nec de re obscura, ut physici; aut artificiosa, ut mathematici, sed de illustri, & facili, etiam [1] in vulgus pervulgata, loquitur. Quamquam non negatis nos intelligere, quid sit voluptas, sed quid ille dicat: è quo efficitur, non ut nos non intelligamus, quæ vis sit istius verbi, sed ut ille suo more loquatur, nostrum negligat. Si enim idem dicit, quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse, sine ulla molestia vivere: cur mavult dicere voluptatem, quam vacuitatem doloris, ut ille facit, [2] qui, quid dicat, intelligit? [3] Sin autem voluptatem putat; dicat adjungendam eam, quæ sit *in motu*: (sic

1 *In vulgus pervulgata*] *Pervulgata* in *vulgus*, non placent auribus. Lego, in vulgus *pervagata*; de Orat. 1. c. 36. *de istis communibus &* pervagatis; pro Marcello cap. 8. *Gloria est illustris ac* pervagata *fama multorum magnorumque meritorum.* sic alibi persæpe.

2 *Qui, quid dicat, intelligit?*] Lambini Edit. habet, *qui, quid dicat*, intelligitur? quod melius puto; Non enim dicit Hieronymum *intelligere* ipsum quid a se ipso dicatur, sed *intelligi* a se quid dicat Hieronymus.

3 *Sin autem Voluptatem putat; dicat adjungendam eam, quæ sit in motu, quid tendit*] Hæc corrupta, salebrosa, intellectu difficilia sunt. quis non videt sentitque. Primum sic illa lego; *Sin autem Voluptatem* ita vult, ut *dicat adjungendam* illam &c. videamus totam περιοχὴν; *Si enim idem dicit quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse, sine ulla molestia vivere: cur* mavult dicere *Volupta-*

(sic enim appellat hanc dulcem, *in motu*, illam nihil dolentis, *in stabilitate:*) quid tendit; cum efficere non possit, ut cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est, qui suam naturam, sensumque perspexerit, vacuitas doloris, & voluptas idem esse videatur? hoc est vim afferre, Torquate, sensibus: extorquere ex animis [1] cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. Quis enim est, qui non videat, hæc esse in natura rerum tria? unum, cum in voluptate sumus: alterum, cum in dolore: [2] tertium hoc in quo nunc quidem

Voluptatem, quam Vacuitatem doloris, ut ille facit, qui quid dicat, intelligitur? sin autem Voluptatem vult, (vides antea, *cur mavult dicere)* at ita, ut *dicat illam, quæ sit in motu, adjungendam esse*; *obsecro te, quid tendit*; *quid proficit, quid promoverit, cum efficere nunquam possit, ut cuiquam vacuitas doloris & voluptas idem esse videantur? ita vult ut,* facile mutari potuerunt in, *putat*. Vel sic, si placet, lege; *Sin autem voluptatem* vult, at ita, ut *dicat* &c. *vult at, ita ut, putat*, quam similia sunt! Terent. Adelp. Act. 2. Sc. I. v. 7.

——*Ne te ignarum fuisse dicas meorum morum*;
Leno ego sum. scio. at ita, ut *usquam fuit fide quisquam optima.*

Deinde, nequid dissimulem, non valde probo illa, *quid tendit*. Lamb. interpretatur, *quid contendit*; sed vellem, inquit, scriptum esset, *quid frustra contendit.* notum quidem est *tendit* pro *contendit* haud raro poni. sed fortasse sic scripserat Cicero; *quo id tendit*; id est, *quo spectat ea res, quid agit, cum effici nunquam possit* &c. *sin autem volup. mordicus tenet, ita tamen, ut adjungat eam, quæ sit in motu, quo id tendit* &c. cap. 10. huj. libri; Quid *igitur convenit*; hic manifestò legendum; Quî id (vel, *Quî) igitur convenit*. *Quid* pro *quî id*, ut *quid* pro *quo id*. Scaliger libro suo adscripserat, *Tundit*; quod non est flocci pendendum. Utinam Vir ille Magnus melius aliquid *extudisset*. Certe quidem in his libris rem acu rarissime tetigit.

1 *Cognitiones verborum*] Ursinus in Manuscripto quodam suo reperit, *notiones*. fortasse hoc rectius; *imbui* notionibus *verborum*.

2 *Tertium hoc in quo nunc quidem sumus. credo idem vos nec in dolore, nec in voluptate; ut in voluptate*

quidem sumus: credo idem vos nec in dolore, nec in voluptate; ut in voluptate sit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc, tantam multitudinem hominum interjectam non vides, nec lætantium, nec dolentium? Non prorsus, inquit; omnesque, qui sine dolore sint, in voluptate, & ea quidem summa, esse dico. Ergo in eadem voluptate eum, qui alteri misceat mulsum, ipse non sitiens, & eum, qui illud sitiens bibat?

VI. TUM ille, Finem, inquit, interrogandi, si videtur: quod quidem ego à principio ita me malle dixeram, hoc ipsum providens, dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inquam, nos mavis, quam dialectice disputare? Quasi vero, inquit, perpetua oratio, rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. Zenonis est, inquam, hoc Stoici; omnem vim loquendi, ut jam ante Aristoteles, in duas tributam esse partes; rhetoricam, *palmæ*; dialecticam, *pugno* similem esse dicebat, quod *latius* loquerentur rhetores, dialectici autem *compressius*. Obsequar igitur voluntati tuæ: dicamque, si potero, rhetorice, sed hac

voluptate sit qui epulitur; in dolore, qui torqueatur] Lambinus hunc locum sic legit; *tertium hoc in quo nunc sumus. credo* equidem nos *nec in dolore, nec in voluptate* esse; cum *in voluptate sit* &c. primum delet *quidem*; *in quo nunc sumus.* deinde scribit pro, *credo idem vos, credo equidem nos.* deinceps ejus Editio habet, *in voluptate* esse; cum *&c.* pro, *in voluptate; ut in voluptate* &c. omnia recte & vere, opinor, doctissimus Lambinus. erga quem utinam mente fuisset benigniori Gruterus! Corrumpit ille homo deturpatque sæpe Ciceronis textum, ne videatur Lambino assentiri.

hac rhetorica philosophorum, non nostra illa forensi: quam necesse est, cum populariter loquatur, esse interdum paulo hebetiorem. Sed dum *Dialecticam*, Torquate, contemnit Epicurus, quæ una continet omnem & perspiciendi, [1] quid in quaque re sit, scientiam, & judicandi, quale quidque sit, & ratione, ac via disputandi: ruit in dicendo, ut mihi quidem videtur, nec ea, quæ docere vult, ulla arte distinguit: ut hæc ipsa, quæ modo loquebamur. Summum à vobis bonum *Voluptas* dicitur: aperiendum est igitur, quid sit *voluptas:* aliter enim explicari, quod quæritur, non potest: quam si explicavisset, [2] non tam hæsitaret: aut enim eam voluptatem tueretur, quam Aristippus, id est, *qua sensus*

1 *Quid in quaque re sit*] Forte, *quid* quæque res *sit*; ut, *quale* quidque *sit*, paulo supra forte, *ut jam ante* Aristotelis. Zenonis *est*, *ut jam ante* Aristotelis. recte, *populariter* loquatur, non, *loquamur*, ut habet Ed. Lamb. *loquatur*, nempe *Rhetorica*.

2 *Non tam hæsitaret*] *Nutaret, dubitaret, vacillaret*. Vetus Liber Scaligeri habebat, *æstuaret*. in Verr. 4. *Itaque* æstuabat dubitatione, *versabat se in utramque partem, non solum mente, verum etiam corpore*. de Fato cap. 8. *Hoc loco Chrysippus* æstuans *falli sperat Chaldæos, cæterosque divinos*. Acad. Quæst. L. 4. c. 22. *Et ut ii qui* sub nubes *solem non ferunt, item ille* (Antiochus) *cum* æstuaret, *veterum, ut Menianorum, sic Academicorum umbram secutus est*. Hunc locum sic exhibuit Gruterus nullo, ut opinor, immo certus sum, sensu. Lambinus vidit sic esse legendum; *ut enim ii, qui* nisi sub nube *solem non ferunt, item ille, cum æstuaret, veterum —— umbram secutus est*. *Ut*, inquit, *qui solem ferre non possunt, nisi sub nube sit, quique, cum æstuant, quamvis umbram sequuntur; sic Antiochus, cum æstuaret, veterum —— umbram secutus est*. Vox, *æstuo*, & proprio & metaphorico sensu hic usurpatur; satis pulchre atque argute! Gruterus in notis ad istum locum *intolerabiliter arrogantem* appellat Lambinum, qui scilicet locum nemini intellectum fecit

ſenſus dulciter, ac jucunde movetur: quam etiam pecudes, ſi loqui poſſent, appellarent voluptatem: aut, ſi magis placeret ſuo more loqui, quam ut

[1] *Omnes Danai, aut Mycenenſes, Attica pubes,*

reliquique Græci, qui hoc anapæſto citantur: hoc *non dolere* ſolum voluptatis nomine appellaret, illud Ariſtippeum contemneret: [2] aut, ſi utrumque probaret, aut probat, conjungere doloris vacuitatem cum voluptate, & duobus ultimis

fecit ut intelligeretur. Utinam, Grutere, verba Ciceronis, ut a te poſita ſunt, nobis explanaviſſes! porro autem, quicquid dixi, fateor tamen me receptam lectionem, *hæſitaret*, rectam putare.

1 *Omnes Danai, aut Mycenenſes*] Lege propter verſum;

Omnes Danai, atque *Mycenenſes.* ſed mollius tamen ibit verſus, ſi primam ſyllabam in *Mycenenſes* produxiſſe dicamus veterem Poetam, & retineamus, *aut*; ſic nempe;

Omnēs Dănăi aūt Mȳcēnēnſēs; verſus anapæſtici ſunt, & ſic ſcribendi;

Omnes Danai aut Mycenenſes,
Attica pubes ——

unum verſum integrum cum alterius dimidio citat ex anapæſto illo; & deinde addit, *reliquique G. qui hoc Anap. citantur.* *anapæſtum* intellige *carmen ſcriptum verſibus anapæſticis:* Tuſcul. L. 3. c. 24. nec *ſiletur illud potentiſſimi regis* anapæſtum, *quo laudat ſenem, & fortunatum eſſe dicit, quod inglorius ſit, atque ignobilis ad ſupremum diem perventurus.* verſus illi pulcherrimi ſunt;

Ζηλῶ σε, γέρον, ζηλῶ δ' ἀνδρῶν
Ὃς ἀκίνδυνον βίον ἐξεπέρασ'
Ἀγνὼς, ἀκλεής; τοὺς δ' ἐν τιμαῖς
Ἧσσον ζηλῶ &c.

ſenſus eſt; *aut ſi magis placeret ſuo more loqui, quam ut loquuntur omnes, qui ubique ſunt, qui quidem Græce ſciunt, hoc* non dolere *voluptatis nomine appellaret* &c.

2 *Aut, ſi utrumque probaret, aut probat, conjungere*] Legendum ſine dubio; *aut ſi utrumque probaret,* ut *probat,* conjungeret; *conjungeret, & duobus ultimis uteretur.* recte Lamb. *ut probat*; certe enim probat & *voluptatem illam Ariſtippeam,* & *non dolere* ſive, *indoloriam.*

mis uteretur. Multi enim, & magni philosophi hæc ultima bonorum juncta fecerunt, ut Aristoteles, qui virtutis usum cum vitæ perfectæ prosperitate conjunxit. Callipho adjunxit ad honestatem, voluptatem: Diodorus ad eandem honestatem addidit vacuitatem doloris: idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est, conjunxisset cum Aristippi vetere sententia: illi enim inter se dissentiunt; propterea singulis finibus utuntur: &, cum uterque Græce egregie loquatur; nec Aristippus, qui *voluptatem* summum bonum dicit, in voluptate ponit *non dolere*, neque Hieronymus, qui summum bonum statuit *non dolere*, *voluptatis* nomine umquam utitur, pro illa indolentia: quippe qui ne in expetendis quidem rebus numeret *Voluptatem*.

VII. Duæ sunt enim res quoque, ne tu verba solum putes: unum est, *sine dolore esse:* alterum, *cum voluptate:* vos ex his tam dissimilibus rebus non modo nomen unum (nam id facilius paterer) sed etiam rem unam ex duabus facere conanimi: quod fieri nullo modo potest. [1] Hic, qui utramque probat, ambobus debuit uti;

1 *Hic, qui* utram*que probat, ambobus debuit uti*] Lego, *utrumque*; ut antea, *si* utrumque *probaret, ut probat.* vel forte, *utramque probat,* ambabus *debuit uti*; ut, *rem unam ex* duabus. dicit Epicurum, *utramque rem probare*; *ambabus* re vera *uti, neque tamen* verbis *dividere.* præclare & recte Lambinus, *sicut facit* re, neque *tamen dividit* verbis; erat antea, *sicut facit*, remque *tamen* &c. nullo sensu. paulo supra, *Diodorus ad eandem honestatem* addidit *vacuitatem*

uti, ſicut facit re, neque tamen dividit verbis: cum enim eam ipſam voluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne ſuſpicari quidem ſe ullum bonum ſejunctum ab illo Ariſtippeo genere voluptatis: atque ibi hoc dicit, ubi omnis ejus eſt oratio *de ſummo bono*. In alio vero libro, in quo breviter comprehenſis graviſſimis ſententiis, quaſi oracula edidiſſe ſapientiæ dicitur, ſcribit his verbis: quæ nota tibi profecto, Torquate, ſunt; quis enim veſtrum non edidicit Epicuri *κυρίας δόξας*, [1] id eſt, *quaſi maxime ratas? quia graviſſimæ ſint ad beate vivendum breviter enuntiatæ ſententiæ:* animadverte igitur, rectene hanc ſententiam interpreter. *Si ea, quæ luxurioſis efficientia voluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentque, qui eſſent fines cupiditatum;* [2] *nihil hæreremus: cum undique complerentur voluptatibus,*

tatem doloris; Urſinus delet hic, *addidit;* fortaſſe recte; cap. 11. hujus lib. eadem habes; *Calliphon ad Virtutem nihil* adjunxit, *niſi voluptatem; Diodorus, niſi vacuitatem doloris.*

1 Id eſt, *quaſi maxime ratas? quia ——— ſententiæ*] Totum hoc ſpurium atque delendum cenſet Lambinus & Gruterus. interpretatio illa, *quaſi maxime ratas*, inepta eſt; reliqua ſunt mera tautologia; dixerat enim, *in quo breviter comprehenſis graviſſimis ſententiis.* de Nat. D. L. 1. c. 30. *Itaque in illis ſelectis ejus, brevibuſque* ſententiis, *quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prima ſententia eſt:* Quod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium. lege, *ſi ea quæ* ſunt *luxurioſis* &c.

2 *Nihil hæreremus*] Lamb. Edit. *nihil haberem, quod reprehenderem, cum undique* &c. hoc rectum. ſeq. cap. *Quid ergo attinet dicere*, nihil haberem, quod reprehenderem *&c.* vide illa, *idque*

luptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, [1] *id est autem malum.* Hoc loco se tenere Triarius non potuit. Obsecro, inquit, Torquate, hæc dicit Epicurus? quod mihi quidem visus est, cum sciret, velle tamen confitentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, saneque fidenter, Istis quidem ipsis verbis, inquit: sed quid sentiat, non videtis. Si alia sentit, inquam, alia loquitur; numquam intelligam, quid sentiat: sed plane dicit, quod intelligam: idque si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurde: [2] similiter & si dicat, non reprehendendos parricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem: & tamen, quid attinet luxuriosis ullam exceptionem dari, aut fingere aliquos, qui, cum luxuriose viverent, à summo philosopho non reprehenderentur [3] eo nomine, duntaxat cetera caverent? Sed tamen nonne reprehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam causam, quod ita viverent, ut persequerentur

que si ita dicit, non esse reprehendendos *&c. sed tamen nonne* reprehenderes *Epicure* —— omnino præcessit, *nihil haberem quod reprehenderem.*

1 *Id est autem malum*] Melius, *id est,* aut *malum.*

2 *Similiter & si dicat*] Lege, *similiter* ac (vel, ut si) *si dicat*; sensus est; *æque absurde dicit ac si dicat non reprehendendos parricidas, si nec cupidi sint* &c. Lege, *ullam exceptionem* dare *aut fingere.*

3 *Eo nomine, duntaxat* cetera caverent] *Non reprehenderentur quod luxuriose viverent,* dummodo, tantum *caverent cetera.* Lambinus legit, *non reprehenderentur eo nomine* duntaxat, dummodo *cetera caverent.*

1 *Atqui*

rentur cujusquemodi voluptates; cum esset præsertim, ut ais tu, summa voluptas nihil dolere? [1] Atqui reperiemus asotos primum ita non religiosos, [2] ut edant de patella: deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant [3] ex Hymnide,

Mihi sex menses [4] satis sunt vitæ: septimum Orco spondeo.

[5] jam doloris medicamenta illa Epicurea, tamquam [6] de narthecio promant: *si gravis, brevis: si longus, levis:* unum nescio, quo modo [7] possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere.

VIII. QUID ergo attinet dicere, *nihil haberem,*

1 *Atqui reperiemus*] Ostendit reperiri posse asotos, sive luxuriosos, qui nec Deos, nec mortem, nec dolorem metuant; *unum nescio,* inquit Cicero, *quo modo possint, si luxuriosi sint* (sic fortasse legendum) *finitas cupiditates habere.*

2 *Ut edant de patella*] *Ita non metuentes* (inquit) *Deorum, ut comedant de cibis Diis Laribus in patella adpositis*; quo nihil magis impium atque irreligiosum habebatur. l. 2. cap. 20. de Thorio Balbo; *ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria* sacrificia & fana contemneret: *ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob rempublicam interfectus.*

3 *Ex Hymnide*] Fabula Menandri, quam Cæcilius Latinam fecit.

4 *Satis sunt vitæ*] Lege propter versum, *sati' sunt vitæ*; Trochaicus iste pulcher & elegans mihi videtur.

5 *Jam doloris medicamenta*] *Qui denique,* pergit Cicero, *dictatis illis Epicureis,* si gravis, brevis: si longus, levis, *se solantes, doloris metu liberi sint, ipsumque omnino contemnant.*

6 *De Narthecio*] *Pyxide sive repositorio medicamentorum, quod ex ferula fieri solebat. quodlibet vasculum ex quacunque materia, in quo medicamenta reponantur,* Narthecium *recte dixeris.*

7 *Possit, si luxuriosus sit*] Forte, *possit,* qui *luxuriosus sit*; vel lege, ut emendavi supra.

 1 *Qui*

rem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere, *non reprehenderem asotos, si non essent asoti:* isto modo, ne improbos quidem, si essent boni viri. Hic homo severus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat: & hercule, Torquate, ut verum loquamur, si voluptas summum bonum est, rectissime non putat: nolim enim mihi fingere asotos, ut soletis, [1] qui in mensam vomant, & qui de conviviis auferantur, crudique postridie se rursus ingurgitent: qui *solem,* ut aiunt, *nec occidentem umquam viderint, nec orientem:* qui, consumptis patrimoniis, egeant: nemo nostrum istius generis asotos jucunde putat vivere: *mundos, elegantes,* [2] *optimis cocis, pistoribus, piscatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, vitantes cruditatem;* [3] *quibus vinum defusum è pleno sit: hir siphon,* ut ait Lucilius,

1 *Qui in mensam vomant*] Lambinus conjicit, *mensam convomant.* magis Latine; sic loquitur Epist. ad Atticum; *an tu Narbonæ* mensas convomeres. Juven. Sat. 6. v. 92.

——*illa* maritum
Convomit; *hæc inter nautas & prandet, & errat*
Per puppim, & duros gaudet tractare rudentes.

forte, *asotos,* vos *ut soletis.*

2 *Optimis cocis, pistoribus*] *Quibus optimi sint coqui pistoresque; qui cruditates vitent piscatu, aucupio* &c.

3 *Quibus vinum defusum è pleno* ——— *adhibentes ludos*] Totum hoc, quod ex Lucilio profert Cicero, corruptissimum est. De verbis ipsis loquor; quo enim pertineant, quem sensum efficiant, cur afferantur quis non videt? Lambini Editio sic habet; *Quibus vinum diffusum* (rectius, *aefusam*) *e pleno sit* oenophoro; *cui nihil dempsit jus, & sarculos abstulerit* —— Lamb. legi malit, *cui nihil demserit nix, nec sacculus abstulerit.* Non celabo Lectorem (inquit Lamb.) in nostris libris omnibus pro *oenophoro* esse *hir*

lius, *cui nihil dempsit*; *jus*, & *sacculus abstulerit* : *adhibentes ludos*, & quæ sequuntur, illa; quibus detractis, clamat Epicurus se nescire, quid sit bonum: [1] *adsint etiam formosi pueri, qui ministrent: respondeat his vestis, argentum, Corinthium, locus ipse, ædificium.* Hos ego asotos *bene* quidem vivere, at *beate* numquam dixerim: ex quo efficitur, non ut voluptas ne sit voluptas, sed ut voluptas non sit summum bonum: nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, post autem Panætium audierat, Lælius, eo dictus est *sapiens*, quod non intelligeret, quid suavissimum esset: (nec enim sequitur, ut cui cor sapiat, ei non sapiat [2] palatus) sed quia parvi id duceret.

[3] *O lapathe, ut jactere necesse est, cognitu' cui sis*; *In*

hir siphon. quæ vox, vel potius monstrum vocis, quid valeat, quærat Lector ingeniosus. Ego conjectores atque hariolos omnes appello, atque in auxilium voco.

1 *Adsint etiam formosi pueri, qui ministrent*; *respondeat——ædificium*] Hæc itidem puto esse insanabilia absque auxilio antiquissimorum Codicum. Et quid si nunquam intelligantur? non enim sunt Ciceronis sed Lucilii. Lamb. Edit.—*qui ministrent; resplendeat his vestis, argentum, odrilitium, locus ipse, ædificium.* Muretus ex antiquis codicibus legebat,—*argentum, as Corinthium, aut Deliacum, locus ipse* —— Scaliger & Turnebus aliter legunt, alii aliter. nemo intelligit, nemo umquam fortasse intelliget.

2 *Palatus*] Vix alibi reperias *palatus* gen. masculino.

3 O *Lapathe*] O *Herba Lapathi, necesse est ut is, cui tu sis cognita, de te multum loquatur, teque multum laudet ametque.* Hor.

Si dura morabitur alvus;
Mitulus & viles pellent obstantia concha,
Et lapathi *brevis herba* ——

Idem.

Aut herba lapathi *prata amantis, & gravi*
Malva salubres corpori.

1 Com-

In quo Læliu' clamores sophos ille solebat
Edere, [1] *compellans gumias ex ordine nostros.*
[2] *Læliu' præclare, & recte sophos, illudque vere:*
[3] *O Publi, ô gurges, Galloni: es homo miser, inquit:*
Cenasti in vita numquam bene, cum omnia in ista
Consumis squilla, atque [4] *acipensere cum decumano.*

Is

1 *Compellans gumias*] *Gumia* vox antiqua *gulones, nepotes, comedones, ventri & gutturi deditos* significans. Apul. Apol. *Testimonium ex libello legi audisti* gumiæ *cujusdam & desperati* lurconis.

2 *Læliu' præclare & recte sophos, illudque vere*] Sic omnes MSS., omnes excusi præter Lamb. qui habet, *illeque vere*. Ursinus, *illaque*, Turnebus, *illu'que vere.* Mihi vero dubium non est, & post me nemo, ut opinor, dubitabit, quin versus iste Lucilianus, qualis qualis est, sit prosa oratio Marci Tullii Ciceronis. Post tres versus Lucilii citatos —— *gumias ex ordine nostros* —— Cicero infit; *Lælius*, inquit ille, *præclare & recte* sophos (nempe *dicitur*) *In quo Læliu' clamores* sophos *ille* &c. satis profecto acute & peringeniose *sophos* appellatur a Lucilio Lælius, cum utroque sensu hic dicatur *sophos* quod ei & cor & palatus saperet. Addit Cic. *illudque vere*; *illud etiam vere & recte* idem nempe Lucilius. totus locus sic erat scribendus;

Edere, compellans gumias ex ordine nostros.
Lælius præclare & recte *sophos*;
illudque vere:
O Publi, gurges, Galloni ——

Mecum sentient qui habent salem, alii non item.

3 *O Publi, o gurges, Galloni*] Lege cum Lamb. *O Publi, gurges, Galloni* — *Publium Gallonium* appellat *gurgitem.* Quænam, obsecro, est cohærentia inter tres hosce versus, & tres illos superiores?

4 *Acipensere cum decumano*] Lege, *cum in* decumano; *cum in ista squilla atque cum in acip. decumano consumis omnia.* De hoc P. Gallonio obsoniorum gurgite loquitur Horatius,

——*Haud ita pridem*
Galloni præconis *erat acipensere mensa*
Infamis.

Gallonius

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum *bene* cenare, qui omnia ponat in voluptate: & tamen non negat *libenter* umquam cenasse Gallonium: (mentiretur enim) sed *bene*. Ita graviter, & severe voluptatem secernit à bono: ex quo illud efficitur, qui *bene* cenent, omnes *libenter* cenare: qui *libenter*, non continuo *bene*: semper Lælius *bene*. [1] Quid *bene*? dicit Lucilius, *cocto*, *condito*: sed cedo caput cenæ: *sermone bono*: quid ex eo? si quæri', *libenter*: veniebat enim ad cenam, ut animo quieto satiaret desideria naturæ: recte ergo is negat, umquam *bene* cenasse Gallonium; [2] recte, *miserum*: cum præsertim in eo omne studium consumeret. [3] Quem *libenter* cenasse nemo negat: cur igitur non *bene*? quia quod *bene*, id, recte, frugaliter, honeste: [4] ille porro male, prave, nequiter, turpiter cenabat. [5] Non igitur nec

Gallonius male audiebat ob cenas sumptuosas, & luxuriam, & maxime ob acipenserem illum *decumanum*, id est, *maximum*. sic *ova decumana*, id est, *maxima*; quia decimum quodque est maximum. *porta decumana*, *fluctus decumanus* &c.

1 *Quid bene? dicit*] Lambini Editio, *dicet*. *Quid*, inquit, *vis* bene? dicet *Lucilius* —— cocto, condito —— *sed cedo caput cenæ*; sermone bono ——— *quid ex eo? quid tum? si quaris*, libenter. verba illa, *cocto*, *condito*, & illa, *sermone bono*, & illa vox *libenter* erant omnia in carmine Lucilii. voces autem illæ, *si quaris*, sunt Ciceronis, & non sic legendæ, *si quæri'*.

2 *Recte*, *miserum*] Nempe *appellat*; *Galloni*, *es homo miser*, *inquit*.

3 *Quem libenter*] Forte, at eum *libenter cenasse nemo negat*. *Cur igitur non* bene?

4 *Ille porro*] Forte, *ille vero*, vel, *ille* profecto.

5 *Non igitur nec lapathi*] Lambinus legit, *Non igitur* lapathum *nec lapathi suavitatem* &c.

1 Recta

nec lapathi suavitatem acipenseri Gallonii Lælius anteponebat, sed suavitatem ipsam negligebat: quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret.

IX. SEMOVENDA est igitur voluptas, non solum ut [1] recta sequamini, sed etiam [2] ut loqui deceat frugaliter. [3] Possumusne igitur in vita summum bonum dicere, cum id ne in cena quidem posse videamur? Quo modo autem philosophus loquitur tria genera cupiditatum? *naturales, & necessarias: naturales, non necessarias: nec naturales, nec necessarias?* primum divisit ineleganter: duo enim genera quæ erant, fecit tria: hoc est non dividere, sed frangere rem: qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, *naturales, & inanes:* naturalium quoque item duo, *necessarias, & non necessarias:* confecta res esset: [4] qui hæc didicerunt quæ ille contemnit, sic solent: vitiosum est enim in dividendo, partem in genere numerare. Sed hoc sane concedamus:

1 *Recta sequamini*] Antiquus liber Ursini habebat, *sequamur.* quod melius puto.

2 *Ut loqui deceat frugaliter*] *Ut ne pudeat nos sobrie & σωφρόνως loqui; vix decet eos qui volup. asciscunt, loqui frugaliter.*

3 *Possumusne igitur in vita*] Lamb. *Possumusne igitur* voluptatem *in vita* —— forte, *Possumusne igitur* id *in vita summum bonum dicere,* quod *ne in cena quidem posse videamur?*

4 *Qui hæc didicerunt*] *Dialectica.* totum illud, *Qui hæc didicerunt, quæ ille contemnit, sic solent,* non sunt in Editione Lambini. Gruterus ex Palatino tertio hic posuit; nescio an recte. lege, *non nimium probo, (tantum patior,) philosophum* &c. & deleto. Lamb. Edit. *non nimium probo, & tamen patior, philosophum* &c. non æque bene, ut opinor.

damus: contemnit enim differendi elegantiam: confuse loquitur: gerendus est mos, modo recte sentiat. Et quidem illud ipsum non nimium probo (& tantum patior) philosophum loqui de cupiditatibus *finiendis*. An potest cupiditas *finiri*? tollenda est, atque extrahenda radicitus: quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici possit? Ergo & avarus erit, sed finite: adulter, verum habebit modum: & luxuriosus eodem modo. Qualis ista philosophia est, quæ non [1] interitum afferat pravitatis, sed sit contenta mediocritate vitiorum? quamquam in hac divisione rem ipsam prorsus probo: elegantiam desidero: appellet hæc desideria naturæ: *cupiditatis* nomen servet alio, ut, cum de avaritia, cum de intemperantia, cum de maximis vitiis loquetur, [2] eam tamquam capitis accuset. Sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur, & sæpius: quod equidem non reprehendo: est enim tanti philosophi, tamque nobilis, audacter sua decreta defendere: sed tamen ex eo, quod eam voluptatem, quam omnes gentes hoc nomine appellant, videtur amplexari sæpe vehementius, in magnis interdum versatur angustiis, ut, hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod volupta-

1 *Interitum afferat pravitatis*] Forte, *pravitati.*

2 *Eam tanquam capitis accuset*] Sic recte legitur; cupiditatis *nomen servet in aliud tempus, ut eam tamquam capitis accuset & postulet, cum de avaritia, de intemperantia, de maximis vitiis loquetur.* Lambinus malit, *ut ea tanquam* &c.

1 *Hoc*

voluptatis causa non videatur esse facturus: deinde, ubi erubuit (vis enim est permagna naturæ) confugit illuc, ut neget accedere quidquam posse ad voluptatem nihil dolentis. At iste *non dolendi* status non vocatur voluptas. Non laboro, inquit, de nomine. Quid, quod res alia tota est? Reperiam multos, vel innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quam vos estis: quibus, quidquid velim, facile persuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, si *non dolere*, voluptas sit summa, *non esse in voluptate*, dolor sit maximus? cur id non ita sit? Quia dolori non voluptas contraria est, sed doloris privatio.

X. ** [1] Hoc vero non videre, maximo argumento, esse voluptatem illam; qua sublata, neget se intelligere omnino, quid sit bonum: eam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cetera addit, quæ si appelles, honos præfandus sit: hoc igitur, quod solum bonum severus, & gravis philosophus novit, idem non videt ne expetendum quidem esse, quod eam voluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cum dolore careamus. [2] Quamquam hæc sunt

1 *Hoc vero non videre* &c.] Lambinus conjectura ductus, & antiquæ scripturæ vestigia sequens sic legit; *Hoc vero non videre, maximo* est *argumento, voluptatem* illam esse nullam (vel, inanem) *qua sublata* &c. mihi hic aqua hæret. Gruterus locum mutilum putans, asteriscis insignivit.

2 *Quamquam hæc sunt contraria*] Legendum omnino; quam *hæc sunt contraria!* cum nota admirationis.

sunt contraria. Hic si definire, vel dividere didicisset, [1] si loquendi vim, si denique consuetudinem verborum teneret, numquam in tantas salebras incidisset: nunc vides, quid faciat: [2] quam nemo umquam voluptatem appellat, & hanc in motu voluptatem, quæ duo sunt, unum facit. Sic enim has suaves, & quasi dulces voluptates appellat: interdum ita extenuat, ut M'. Curium putes loqui: interdum ita laudat, ut, quid præterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem: quæ jam oratio non à philosopho aliquo, sed à censore opprimenda est: non est enim vitium in oratione solum, sed etiam in moribus. Luxuriam non reprehendit, modo sit

1 *Si loquendi vim, si denique consuetudinem verborum teneret*] Forte, *si loquendi consuetudinem, si denique vim verborum teneret*, mutato verborum ordine. Lib. de Fato cap. 9. *Nec ii, qui dicunt immutabilia esse, quæ futura sunt, nec posse verum futurum converti in falsum, fati necessitatem confirmant, sed* verborum vim *interpretantur*. & sequenti cap. ejusdem lib. de Fato; *communi igitur* consuetudine sermonis *abutimur, cum ita dicimus, velle aliquid quempiam aut nolle sine causa.* vides, *verborum vim, sermonis consuetudinem*; sic ego hic malim; *loquendi consuetudinem, vim verborum.* sic Tuscul. lib. 3. c. 5. *itaque nihil melius quam quod est in* consuetudine sermonis *Latini, cum* exisse ex potestate *dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine aut iracundia.* & cap. 7. ejusdem lib. *qui fortis est, idem est fidens, quoniam confidens mala* consuetudine loquendi *in vitio ponitur.*

2 *Quam nemo unquam voluptatem appellat*] Lego, *appellavit*; sensus loci est hujusmodi; *Epicurus* (inquit Cicero) *eam, quam nemo unquam voluptatem* appellavit, id est, *non dolere, & hanc in motu voluptatem*, id est, *quam omnes homines voluptatem appellant*; *hæc*, inquam, *quæ duo sunt, unum facit*. jam muta interpunctionem & perge: *unum facit*; *sic enim has suaves & quasi dulces voluptates appellat*; nempe *appellat in motu voluptates*; *alteram illam* in stabilitate, sive stabilem voluptatem.

sit vacua infinita cupiditate, & timore. Hoc loco discipulos quærere videtur, ut, qui asoti esse velint, philosophi ante fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. Simul atque natum animal est, gaudet voluptate, & eam appetit, ut bonum: aspernatur dolorem, ut malum: de malis autem, & bonis, ab iis animalibus, quæ nondum depravata sint, ait optime judicari. Hæc & tu ita posuisti, & verba vestra sunt. Quam multa vitiosa? summum enim bonum, & malum vagiens puer utra voluptate dijudicabit, *stante*, an *movente*? quoniam, si diis placet, ab Epicuro loqui discimus: si *stante*, hoc natura videlicet vult, salvam esse se, quod concedimus: si *movente*, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda sit: & simul non proficiscitur animal illud modo natum, à summa voluptate: quæ est à te posita in non dolendo. Nec tamen argumentum hoc Epicurus à parvis petivit, [1] aut etiam à bestiis: quæ putat esse specula naturæ: ut diceret, ab his, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi: neque enim hæc movere potest appetitum animi: nec illum habet ictum,

1 *Aut etiam à bestiis, quæ putat esse specula Naturæ, ut diceret*] Puto legendum; *ut* doceret; *nec tamen argumentum hoc a parvis petivit, aut etiam a bestiis, ut* docceret, *probaret, ostenderet, ab his, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. quam multa vitiosa!* male cum nota interrogationis in omnibus, quibus utimur, Editionibus.

1 At

ictum, quo pellat animum ſtatus hic non dolendi: itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. [1] At ille pellit, qui permulcet ſenſum voluptate. Itaque Epicurus ſemper hoc utitur, ut probet, voluptatem natura expeti; quod ea voluptas, quæ *in motu* ſit, & parvos ad ſe alliciat, & beſtias, non *illa ſtabilis*, in qua tantum ineſt *nihil dolere*. [2] Quid igitur convenit, ab alia voluptate dicere naturam proficiſci, in alia ſummum bonum ponere?

XI. BESTIARUM vero nullum judicium puto: quamvis enim depravatæ non ſint, pravæ tamen eſſe poſſunt. Ut bacillum aliud eſt inflexum, & incurvatum de induſtria, aliud ita natum: ſic ferarum natura, non eſt illa quidem depravata mala diſciplina, ſed natura ſua: nec vero, ut voluptatem expetat, natura movet infantem: ſed tantum ut ſe ipſe diligat, ut integrum ſe, ſalvumque velit. Omne enim animal, ſimul ut ortum eſt, & ſeipſum, & omnes partes ſuas

1 *At ille pellit, qui permulcet ſenſum voluptate*] Legendum cum Lambino, *At* illa *pellit*, quæ *permulcet ſenſum* voluptas. *Neque enim* (inquit Cicero) *hac* (voluptas nihil dolendi) *movere poteſt appetitum animi*; *nec ullum* (ſic lego, non, *illum*) *habet ictum, quo pellat animum* ——— *at vero* illa voluptas *pellit* (habet ictum aliquem quo pellat) *qua permulcet ſenſum*.

2 *Quid igitur convenit*] Recte ſine dubio Lambinus, Quî *igitur convenit*. Res per ſe ſatis clara eſt; ſed tamen en duos locos; de N. D. L. 2. c. 31. *Qua* quî convenit *penes Deos eſſe negare, cum eorum auguſta & ſancta ſimulacbra veneremur.* ejuſdem lib. c. 34. habes eadem verba eodem ordine; Quî igitur convenit, *ſignum aut tabulam pictam cum adſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artem* &c.

 Duas-

ſuas diligit: [1] duaſque, quæ maximæ ſunt, in primis amplectitur; *animum*, & *corpus*: deinde utriuſque partes: nam ſunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæ cum leviter agnovit, tunc diſcernere incipit, ut ea, quæ prima data ſunt natura, appetat, aſperneturque contraria. In his primis naturalibus *voluptas* inſit, necne, magna quæſtio eſt: nihil vero putare eſſe, præter voluptatem, non membra, non ſenſus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non valitudinem, ſummæ mihi videtur inſcitiæ. Atque ab iſto capite fluere neceſſe eſt omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiam ante Ariſtoteli, ea prima viſa ſunt, quæ paullo ante dixi. [2] Ergo nata eſt ſententia veterum Academicorum, & Peripateticorum, ut finem bonorum dicerent, *ſecundum naturam vivere*, id eſt, *virtute adhibita*, *frui primis à natura datis*. Callipho ad virtutem nihil adjunxit, niſi voluptatem: Diodorus, niſi vacuitatem doloris. [3] His omnibus, quos dixi, conſequentes ſunt fines bonorum. Ariſtippo *ſimplex voluptas*

1 *Duaſque, quæ maximæ ſunt*] Lamb. Edit. recte; *duaſque* res, *quæ maximæ ſunt* —— *deinde* utriuſque *partes*. illud autem mihi inſolens videtur; *ferarum* natura, *non depravata mala diſciplina, ſed* natura ſua.

2 *Ergo nata eſt ſententia*] Lambinus, Hinc *ergo nata eſt*, vel, ut alii malunt, *Ex quo nata eſt*. Legendum, Ex eo *nata eſt ſententia veterum Acad. & Peripateticorum*; propius ad vulg. lectionem, & per ſe convenientius. Forte, Atqui *ab iſto capite fluere neceſſe eſt* &c.

3 *His omnibus, quos dixi, conſequentes ſunt fines Bonorum*] An legendum, *His omnibus, quos dixi, conſentientes ſunt fines Bonorum*.

hoc

voluptas: Stoicis, *consentire naturæ*; quod esse volunt *è virtute*, id est, *honeste vivere:* quod ita interpretantur, *vivere cum intelligentia earum rerum, quæ natura evenirent, eligente ea, quæ essent secundum naturam, rejicienteque contraria.* Ita tres sunt fines expertes honestatis, unus Aristippi, vel Epicuri: alter Hieronymi: Carneadis tertius: tres, in quibus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, Calliphonis, Diodori: [1] una simplex, cujus Zeno auctor, posita in *decore* tota, id est, *honestate:* nam Pyrrho, Aristo, Herillus, jam diu abjecti: reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum initiis convenirent, ut Aristippo, *voluptas:* Hieronymo, *doloris vacuitas:* Carneadi, *frui principiis naturalibus*, esset extremum.

XII. [2] EPICURUS autem cum in prima commendatione *voluptatem* dixisset: si eam, quam

hoc cap. infra; *reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum initiis convenirent.* Acad. Q. cap. 4. *Platonis autem auctoritate, qui varius & multiplex & copiosus fuit*, una & consentiens *duobus vocabulis Philosophiæ forma instituta est, Academicorum & Peripateticorum, qui rebus congruentes, nominibus differebant.*

1 *Una simplex*] Vel, inquit Lambinus, subintelligendum, *sententia*, vel legendum, unus — positus *in decore* totus. ego sic sentio; nam licet *finis* sit non masculini tantum, sed & feminini generis, ut, Hæc finis *Priami fatorum* &c. *Virg.* tamen Cicero vix continuo mutasset genus, postquam dixerat, *unus, alter, tertius.*

2 *Epicurus autem cum in prima commendatione voluptatem dixisset*] *Summis laudibus extulisset*; *in prima laude posuisset.* Cic. 2. de Offic. c. 13. *Prima commendatio* (id est, *prima laus*) *proficiscitur a modestia, tum pietate in parentes, tum in suos benevolentia.* *cum in prima*, inquit, *commend. Volup. posuisset; si eam* (intelligebat) *quam Arist.* —*sin eam, quam Hier.* &c.

quam Aristippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille: sin eam, quam Hieronymus, [1] fecisset idem, ut voluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret. Nam, quod ait, sensibus ipsis judicari, voluptatem, bonum esse; dolorem, malum: plus tribuit sensibus, quam nobis leges permittunt: [2] privatarum litium judices sumus. Nihil enim possumus judicare, nisi quod est nostri judicii: [3] in quo frustra judices solent, cum sententiam pronunciant, addere, *si quid mei judicii est*: si enim non fuit eorum judicii, nihilo magis, hoc non addito, [4] illud est judicatum, quod judicat sensus: *dulce*,

1 *Fecisset idem, ut volup. illam Aristippi*] *Aristippi* aberat a vetere libro Ursini. recte, ut puto. sic enim lego; *fecisset* itidem *ut volup. illam* (nempe, *Hieronymi*) *in p. commend. poneret. sin eam, quam H. fecisset itidem ut poneret*, id est, *pari modo ponere debuisset vol. illam H. in prima commend.* forte, *fecisse itidem*; nempe, *debuit*, ut antea, *tenere debuit*.

2 *Privatarum litium judices sumus. Nihil enim possumus judicare*] Lambinus tribus modis hæc explanare aggreditur; quorum tertius mihi præplacet. sic; *plus tribuit sensibus, quam nobis leges permittunt, privatarum litium* cum *Judices sumus; nihil enim possumus* &c. Miror, inquit Gruterus, cur tot utatur conjecturis Lambinus, in sententia plana. utinam, Tu homo, hanc sententiam nobis explicasses potius quam insultasses Lambino; ad quem nequaquam comparandus es. Equidem fateor me locum istum non liquido intelligere.

3 *In quo frustra Judices solent* &c.] *Cum*, inquit, *Judices sententiam pronunciant, frustra solent addere*, si quid mei Judicii est; *nam, etiamsi hæc verba non addiderint, si res non fuit eorum Judicii*, hoc est, *si ad eorum cognitionem non pertinuit, non propterea magis fuit judicatum*; hoc est, *res non est judicata, si non fuit eorum cognitionis & judicii*, *etiamsi verba illa*, si quid mei judicii est, *non fuerint ab eis addita*; ergo frustra addere solent. Hæc Lambinus.

4 *Illud est judicatum, quod judicat sensus*] Hic tu mecum senties, Lector, & judicabis in his ita-

dulce, amarum : lene, asperum : prope, longe : stare, movere: quadratum, rotundum. Quam igitur pronuntiabit sententiam ratio? Adhibita primum divinarum, humanarumque rerum scientia, quæ potest appellari rite *Sapientia :* deinde adjunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu voluptatum satellites, & ministras esse voluisti : quarum adeo omnium sententia pronunciabit, primum de *voluptate*, nihil esse ei loci, non modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quærimus, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur : [1] de *vacuitate doloris* eadem sententia est. Rejicietur etiam Carneades: nec illa de summo bono ratio aut voluptatis, non dolendive particeps, aut honestatis expers, probabitur : ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam consideret : aut enim statuet, nihil esse bonum, nisi honestum: nihil malum, nisi turpe: cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda, nec fugienda, sed eligenda modo, aut rejicienda sint: aut anteponet eam, quam cum

ita positis nullum inesse sensum. Lamb. *illud est* judicatum. Quid *judicat sensus? dulce, amarum* &c. *de dulci, amaro, leni, aspero,* &c. sensibus fortasse non male judicatur ; *de Voluptate, dolore, Bono, Malo* recte judicare posse sensus non concedo.

1 *De vacuitate doloris eadem sententia est*] Legendum puto, *eadem sententia* erit. *eadem* erit *ei* (Rationi) *sententia de Vacuitate Doloris.* vides antea, *pronuntiabit*, jam sequitur, *rejicietur, probabitur.* male Lambini Editio, *rejicitur.* quarum *adeo omnium*; Lambinus, harum *adeo omnium*; quod melius puto; vel, *earum.* Lamb. etiam, *in summi boni sede*, quod *quærimus.*

 1 *Quos*

cum honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initiis naturæ, & totius perfectione vitæ locupletatam videbit: quod eo liquidius faciet, si perspexerit, rerum inter eas, verborumne sit controversia.

XIII. HUJUS ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam: quantum enim potero, minuam contentiones: omnesque simplices sententias eorum, in quibus nulla inest virtutis adjunctio, omnino à philosophia semovendas putabo: primum Aristippi, Cyrenaicorumque omnium: [1] quos non est veritum, in ea voluptate, quæ maxima dulcedine sensum moveret, summum bonum ponere, contemnentes istam vacuitatem doloris: hi non viderunt, ut ad cursum, equum: ad arandum, bovem: ad indagandum, canem. Sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, intelligendum, & agendum esse natum, quasi mortalem deum: contraque, ut tardam aliquam, & languidam pecudem, ad pastum, & ad procreandi voluptatem, [2] hoc divinum animal ortum esse

1 *Quos non est veritum*] Id est, *qui non sunt veriti.* illa sic distingue, *ad indagandum, canem: sic hominem ad duas res* &c. ut *ad cursum, equum: sic hominem* &c. pessime hic, ut alibi sæpissime, in medio sententiæ incipit nova sectio in Editione Gronovii. id nos potissimum spectantes sectiones illas Editionis Gronovianæ in hac nostra omnino negleximus.

2 *Hoc divinum animal*] Vetus Ursini codex, sic *hoc divinum animal* &c. bene sane; at mihi tamen vulgata non displicet. *contraque, ut tardam aliquam, & languidam pecudem, hoc divinum animal ad pastum & ad procreandi voluptatem ortum esse voluerunt.* male ponitur distinctio post *voluptatem* in Editione Gruteri. recte Lambiniana, in punctis quidem & distinctionibus longe accuratior.

1 Nimium

esse voluerunt: quo nihil mihi videtur absurdius. Atque hæc contra Aristippum, qui eam voluptatem non modo summam, sed solam etiam ducit: quam omnes unam appellamus voluptatem: aliter autem vobis placet: sed ille, ut dixi, vitiose: nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenii humani significat, ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur voluptatibus. Nec vero audiendus Hieronymus: cui summum bonum est idem, quod vos interdum, vel potius nimium sæpe dicitis, *nihil dolere:* non enim, si malum dolor est, carere eo malo satis est ad bene vivendum: hoc dixerit potius Ennius,

[1] *Nimium boni est, cui nihil est mali.*

Nos beatam vitam non depulsione mali, sed adeptione boni judicemus: nec eam cessando, [2] sive *gaudentem*, ut Aristippus; sive *non dolentem*, ut hic: sed agendo aliquid, considerandove

1 *Nimium boni est, cui nihil est mali*] Quanquam non exprimit Cicero, ubi id Ennius dixerit, facile tamen crediderim esse hoc hemistichium ex Hecuba, idque Hecubam ipsam pronunciasse. apud Euripidem certe infelix anus exemplo suo docet, inania esse bona illa, quæ plerumque in animis hominum superbiam pariant. eum itaque felicissimum habendum, cui nihil eo die obtingat mali. versus hi sunt;

——Κεῖνος ὀλβιώτατος,
Ὅτῳ κατ' ἦμαρ τυγχάνει μηδὲν κακόν.

Hæc Muretus V. L. l. 5. c. 13. sic lege, *Nimium boni est, cui* nil mali est——.

2 *Sive gaudentem, ut Aristippus, sive non dolentem, ut hic*] Conjicio legendum; *sive* gaudentes—*sive non* dolentes &c. *Nos*, inquit, *beatam vitam non dep. mali, sed adep. boni judicemus: nec eam* cessando, *sive* gaudentes, *ut Aristippus, sive* non dolentes, *ut Hieronymus, sed* agendo *aliquid*, considerandoque *quæramus*. paulo supra, Lamb. Edit. *sed solam etiam* dicit, *quam omnes unam* appellamus *voluptatem*.

dove quæramus. Quæ possunt eadem contra Carneadeum illud summum bonum dici: quod is non tam, ut probaret, protulit; quam ut Stoicis, quibuscum bellum gerebat, opponeret. Id autem ejusmodi est, ut additum ad virtutem, auctoritatem videatur habiturum, & expleturum cumulate vitam beatam: de quo omnis hæc quæstio est: nam qui ad virtutem adjungunt vel voluptatem, quam unam virtus minimi facit: vel vacuitatem doloris, quæ etiam si malo caret, tamen non est summum bonum: accessione utuntur non ita probabili, nec tamen, cur id tam parce, tamque restricte faciant, intelligo: quasi enim emendum eis sit, quod addant ad virtutem, primum vilissimas res addunt: deinde singulas potius, quam omnia [1] quæ prima natura approbavisset, ea cum voluptate conjungerent. Quæ cum Aristoni, & Pyrrhoni omnino visa sunt pro nihilo, ut inter *optime valere*, & *gravissime ægrotare*, nihil prorsus dicerent interesse, recte jam pridem contra eos desitum est dispu-

1 *Quæ prima natura approbavisset, ea cum voluptate conjungerent*] Lambinus hæc quatuor verba, *ea cum voluptate conjungerent*, funditus delenda censebat; cum & supervacua atque aliena esse videret, & in Codice longe optimo non comparerent. recte Lambinus meo judicio. *Quasi enim emendum sit, quod addant ad virtutem, primum vilissimas res addunt, deinde singulas potius, quam omnia quæ prima* &c. id est, *quæ prima data sunt natura*; *prima naturalia*; ut alias sæpe loquitur. reliqua sunt additamentum scioli alicujus Librarii. sic potius fecisse debuit; *deinde singulas potius*, *quam omnia* ——— cum ea conjungunt. supra, *accessione probabili*; id est, *probanda*, *laudabili*, *commendanda*.

i Aut

disputari: dum enim in una virtute sic omnia esse voluerunt, ut eam rerum selectione exspoliarent: nec ei quidquam, [1] aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: virtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem ad *Scientiam* omnia revocans, [2] unum quoddam bonum vidit: sed nec optimum, nec quo vita gubernari possit: itaque hic ipse jam pridem est rejectus: [3] post enim Chrysippum non sane est disputatum.

XIV. RESTATIS igitur vos: nam cum Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant, & quasi [4] desperata cognitione certi, id sequi volunt, quodcumque verisimile videatur. Cum Epicuro

1 *Aut unde oriretur, aut ubi niteretur*] Fuit cum legerem, *aut unde* oriretur, *aut ubi* finiretur. nescio an recte; consideret lector ingeniosus. mihi non displicet.

2 *Unum quoddam bonum vidit*] Melius esset, *unum* quidem *bonum* &c. *Herillus*, inquit, *ad scientiam omnia revocans*, in scientia summum bonum ponens, *unum* quidem, *fateor*, *bonum* (scientiam) *vidit*; *sed nec summum, nec quo vita gubernari possit*.

3 *Post enim Chrysippum non sane*] Videtur aliquid deesse: quid si sic; *post enim Chrysippum* contra eum (*Herillum*) *non sane est disputatum*. poterat excidisse, *contra eum*.

4 *Desperata cognitione certi*] Lamb. *cognitione* veri. vere & eleganter. *desperata cognitione* veri, *id sequi volunt, quodcunque* veri*simile videatur*. Gruterus in illis, *cum Academicis* incerta *luctatio est*, legendum esse dicit sine ulla dubitatione; uncta *luctatio est*; Quam lectionem licet Palatinum illum primum & longe optimum praebere dicat, fateor tamen mihi neutiquam probari. sane quidem inducere animum non possum ut Ciceronem sic locutum esse credam. *Luctatores unctos* recte dixeris, (quippe luctabantur inunctis corporibus) *luctatio uncta* durum, & insolens, & absurdum videtur. En tibi, Lector, Gruteri notam, ut rideas; *Sic quidem Palatini, praeter primum, in quo*, cum Academicis uncta luctatio est, *quod qui negaverit auctoris geminum germanum, negabit & meridie lucere*. dicit *difficilem, incertam, lubricam* cum Academicis luctationem fore.

1 *Nisi*

Epicuro autem hoc eſt plus negotii, quod è duplici genere voluptatis conjunctus eſt: quodque & ipſe, & amici ejus, & multi poſtea, defenſores ejus ſententiæ fuerunt: & neſcio quomodo, is, qui auctoritatem minimam habet, maximam vim, *Populus* cum illis facit: quos niſi arguimus, omnis virtus, omne decus, omnis vera laus deſerenda eſt. Ita ceterorum ſententiis ſemotis, relinquitur non mihi cum Torquato, ſed virtuti cum voluptate certatio: quam quidem certationem homo & acutus, & diligens Chryſippus, non contemnit, totumque diſcrimen ſummi boni in eadem comparatione poſitum putat: ego autem exiſtimo, ſi *honeſtum* aliquid oſtendero, quod ſit ipſum vi ſua, propter ſeque expetendum, jacere veſtra omnia. Itaque eo, quale ſit, breviter, ut tempus poſtulat, conſtituto, accedam ad omnia tua, Torquate; [1] niſi memoria forte defecerit. Honeſtum igitur id intelligimus, quod tale eſt, ut detracta omni utilitate, ſine ullis præmiis, fructibuſve, per ſe ipſum poſſit jure laudari: quod quale ſit, non tam definitione, qua ſum uſus, intelligi poteſt, (quamquam aliquantum poteſt) quam communi omnium judicio, & optimi cujuſque ſtudiis, atque factis: qui

1 *Niſi memoria forte defecerit*] Sic Palatinus ille primus. optime ſane: Lamb. Edit. ſic habet; *accedam ad omnia tua, Torquate*, ubi ſi me *memoria forte defecerit*, tuum eſt ut ſuggeras. *ubi ſi me*, pro, *niſi*, & illa, *tuum eſt ut ſuggeras*, librarii alicujus ſunt, ut libere loquar, longe inſipientiſſimi.

1 *Rationem*

qui permulta ob eam unam causam faciunt, quia *decet*, quia *rectum*, quia *honestum* est; etsi nullum consecuturum emolumentum vident: homines enim, etsi aliis multis, tamen hoc uno à bestiis plurimum differunt, quod [1] rationem habeant à natura datam mentemque, & acrem, & vigentem, celerrimeque multa simul agitantem, &, ut ita dicam, sagacem: quæ & causas rerum, & consecutiones videat, & [2] similitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum præsentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ consequentis statum: eademque ratio fecit hominem hominum appetentem, cumque his natura, & sermone, & usu congruentem, ut profectus à caritate domesticorum, ac suorum, serpat longius, & se implicet primum civium, deinde omnium mortalium societate: atque, ut ad Archytam scripsit Plato, *non sibi se soli natum meminerit, sed patriæ, sed suis, ut perexigua*

1 *Rationem habeant à natura datam mentemque*] Lamb. Edit. *quod rationem habeant à natura* mentemque datam. ego prius malim; ut est etiam in Edit. Victorii, *rationem habeant à natura datam, mentemque & acrem & vigentem* &c. sic distinguendum. Palatini aliquot, & antiquus Ursini Codex habebant, *rationem à natura* menti *datam & acrem* &c. quod non possum probare. præter alia, epitheta illa, *acrem, vigentem, sagacem* ad *mentem* potius pertinent quam *rationem*. Dedit Natura & *rationem & mentem*, non, *rationem menti* &c.

2 *Similitudines transferat*] Id est, *ab aliis rebus ad alias traducat*; *atque ita conferat comparetque inter se*; *to transfer, or bring one thing to another*; *to find out, by laying them together, the relative Agreements and Disagreements of Things*. æque bene dixisse potuit, *similitudines* conferat; ut alibi bis terque, *conferre*, &, *comparare similitudines*.

3 *Vana*,

exigua pars ipsi relinquatur. Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini veri inveniendi; quod facillime apparet, cum vacui curis, etiam quid in cælo fiat, scire avemus; his initiis inducti omnia *vera* diligimus, id est, *fidelia*, *simplicia*, *constantia*: tum [1] *vana*, *falsa*, *fallentia* odimus, ut *fraudem*, *perjurium*, *malitiam*, *injuriam*: eadem ratio habet in se quiddam amplum, atque magnificum, ad imperandum magis, quam ad parendum accommodatum: omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam levia ducens: altum quiddam & excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper invictum. Atque his tribus generibus *honestorum* notatis, quartum sequitur, & in eadem pulcritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ordo, & moderatio; cujus similitudine perspecta [2] in formarum specie; à dignitate transitum est ad honestatem dictorum, atque factorum: nam ex his tribus laudibus, quas ante dixi, & temeritatem reformidat, & non audet cuiquam aut dicto protervo, aut facto nocere: vereturque quidquam aut facere, aut loqui, quod parum virile videatur. XV. Ha-

1 *Vana, falsa, fallentia*] Lambinus, *fallacia*; & supra. *se implicet* societati. Platonis illa, *non sibi se soli natum meminerit, sed patria, & suis, ut perexigua pars ipsi relinquatur.*

2 *In formarum specie; a dignitate*] Optime Lambinus, ut solet, *in formarum specie* ac *dignitate*, in the outward Beauty and Dignity of the Figure and Shape of our Bodies. *transitum est ad honestatem dictorum atque factorum.* Lambinus, *quartum sequitur, & eadem pulchritudine* &c.

1 *Ad*

XV. HABES undique expletam, & perfectam, Torquate, formam honestatis: quæ tota his quattuor virtutibus, quæ à te quoque commemoratæ sunt, continetur: hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse velint, qui honestate summum bonum metiantur: si enim [1] ad honestatem omnia referantur, neque in ea voluptatem dicant inesse; ait eos *inani voce sonare* (his enim ipsis verbis utitur) *neque intelligere, neque videre, sub hac voce* honestatis *quæ sit subjicienda sententia: ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum: quod*, inquit, *quamquam voluptatibus quibusdam est sæpe jucundius, tamen expetitur propter voluptatem.* Videsne quam sit magna dissensio? Philosophus nobilis, à quo [2] non solum Græcia, & Italia, sed etiam omnis Barbaria commota

1 *Ad honestatem omnia referantur*] Lego, *referant*; *si ad honestatem omnia* referant, *nec in ea voluptatem* dicant *inesse*.

2 *Non solum Gracia & Italia, sed etiam omnis Barbaria commota est*] Notum est veteres Græcos pro *Barbaris* habuisse omnes homines, qui non erant Græci, & pro *Barbaro* omne τὸ ἐχ ἑλληνικὸν; & omnem regionem non Græcam appellasse *Barbariam*. Liceat mihi adferre locum D. Pauli Epist. ad Rom. cap. I. v. 14. Ἕλλησίτε καὶ Βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί. Hic Paulus Græcorum se locutioni aptans, humanum genus distinguit in Græcos & Barbaros, sicut facit Thucydides libro primo. exegesi illa σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ostendit se tum Græcis, id est, eruditis, tum barbaris, id est, rudibus esse ὀφειλέτlω. Jam verò eadem ratione Latini, omnes non Romanos, omnes non Italos, non utentes lingua Romana, appellabant Barbaros. Cicero Afros, Gallos, Hispanos, omnes, præter Græcos, vocat Barbaros, in Epist. ad Q. Fratrem.

1 *Quod*

mota est, honestum quid sit, si id non est in *voluptate*, negat se intelligere: nisi forte illud, [1] quod multitudinis rumore laudetur. Ego autem hoc etiam turpe esse sæpe judico: &, si quando turpe non sit, [2] tamen non esse non turpe, cum id à multitudine laudetur: quod si sit ipsum per se rectum, atque laudabile, non ob eam causam tamen illud dici honestum esse, quia laudetur à multis, sed quia tale sit, ut (vel si ignorarent id homines, vel si obmutuissent) sua tamen pulcritudine esset, specieque laudabile. Itaque idem natura victus, cui obsisti non potest, dicit alio loco id, quod à te etiam paullo ante dictum est, non posse jucunde vivi, nisi etiam honeste. Quid nunc, *honeste*, dicit? idemne, quod *jucunde*? ergo ita, *non posse honeste vivi, nisi honeste vivatur: an nisi populari fama?* sine ea igitur *jucunde* [3] negat posse vivere? Quid turpius, quam sapientis vitam ex insipientium sermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit *honestum*? certe nihil, nisi quod possit ipsum propter se jure laudari: nam si propter volupta-

1 *Quod multitudinis rumore laudetur*] Id est, *quod sit populari fama gloriosum*. Lamb. Edit. *laudatur*.

2 *Tamen non esse non turpe*] *Ego autem*, inquit, *judico hoc etiam turpe esse sæpe, &, si quando non sit turpe, tamen non esse non turpe*, id est, *tamen non esse laudabile & rectum*, ob id ipsum, quod *à multitudine laudatur*.

3 *Negat posse vivere*] Malim, *sine ea igitur jucunde negat posse* vivi; ut illud, *non posse honeste* vivi, *nisi honeste vivatur*; & jam infra iisdem verbis; *ut sine ea jucunde neget posse vivi*; & illud, *sine eo jucunde neget* vivi *posse*.

1 Ut

voluptatem: quæ est ista laus, quæ possit è macello peti? Non is vir est, ut, cum honestatem eo loco habeat, ut sine ea jucunde neget posse vivi, illud honestum, quod populare sit, sentiat, & sine eo jucunde neget vivi posse: aut quidquam aliud honestum intelligat, nisi quod sit rectum, ipsumque per se, sua vi, sua sponte, sua natura laudabile.

XVI. ITAQUE, Torquate, cum diceres, clamare Epicurum, *non posse jucunde vivi, nisi honeste, & sapienter, & juste viveretur*, tu ipse mihi gloriari videbare: tanta vis inerat in verbis, propter earum rerum, quæ significabantur his verbis, dignitatem, [1] ut altior fieres, ut interdum insisteres, ut nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem, & justitiam aliquando ab Epicuro. Quam te decebat iis verbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus? istorum enim verborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, *Sapientiæ, Fortitudinis, Justitiæ, Temperantiæ*, præstantissimis ingeniis homines se ad philosophiæ studium contulerunt. *Oculorum*, inquit Plato, *est in nobis sensus acerrimus: quibus*

1 *Ut altior fieres, ut interdum insisteres*] Alii, *elatior fieres*. non recte. *that you sprung upwards, and sometimes raised your Body, and stood up in the Heat of your Discourse*. Quam te decebat iis verbis uti, quibus si Philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus! cum admir. nota. sic illa, *Oculorum est in nobis sensus acerrimus: quibus* Sapientiam non cernimus; *quam illa ardentes amores excitaret sui, si videretur!*

bus sapientiam non cernimus: quam illa ardentes amores excitaret sui, si videretur: cur tandem? an quod ità callida est, [1] ut optime possit architectari voluptates? cur justitia laudatur? aut unde est hoc contritum vetustate proverbium? [2] *Quicum in tenebris.* Hoc dictum in una re, latissime patet: ut in omnibus factis, re, non teste moveamur. Sunt enim levia, & perinfirma, quæ dicebantur à te, cum animi conscientia improbos excruciari, tum etiam pœnæ timore; qua [3] aut afficiuntur, ut semper sunt in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi; non [4] bonum illum

1 *Ut optime possit architectari voluptates*] *Invenire, comminisci, excogitare novas voluptates.* translate voces, *architectari*, &, *architectus* elegantem habent usum; idque & in bonam & in malam partem. Orat. pro A. Cluentio cap. 22. *ipsum* principem *atque* architectum sceleris *absolverent?* de Leg. Agr. *Nunc quisnam tam abstrusus usquam nummus videtur, quem non* Architecti hujusce legis *olfecerint?* horum Lib. pr. cap. 10. appellat Epicurum *Inventorem Veritatis & Architectum Beatæ Vitæ.*

2 *Quicum in tenebris*] Proverbium de homine justo; *Dignus est,* quicum in tenebris *mices.* de Offic. L. 3. c. 19. *Itaque talis vir* (vir bonus & justus) *non modo facere, sed ne cogitare quidem quidquam audebit, quod non audeat prædicare. Hæc nonne est turpe dubitare Philosophos, quæ ne rustici quidem dubitent? à quibus natum est id, quod jam* contritum est vetustate proverbium; *cum enim fidem alicujus bonitatemque laudant, dignum esse dicunt,* quicum in tenebris *mices. Hoc quam habet vim, nisi illam, nihil expedire quod non deceat, etiamsi id possis nullo refellente obtinere?* is recte dicitur *dignus quicum in tenebris mices,* qui sit adeo certa fide, ut nolit, etiamsi tuto possit, quemquam mendacio fallere.

3 *Aut afficiuntur, aut semper sunt*] Gruterus malit quod est in Palat. pr. *quæ aut* afficiantur, *aut semper* sint *in metu, ne afficiantur aliquando.* equidem melius puto.

4 *Bonum illum virum*] Lamb. *illum* delendum putat.

1 Quæ

illum virum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet, omniaque formidet: sed omnia callide referentem ad utilitatem, acutum, versutum, veteratorem, facile ut excogitet, quo modo occulte, sine teste, sine ullo conscio fallat. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cum prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem judicandam, ut anno proximo P. Scævola, tribunus plebis, ferret ad plebem, vellentne de ea re quæri: [1] quo plebisscito, decreta à senatu est consuli quæstio Cn. Cæpioni: profectus in exsilium Tubulus statim, nec respondere ausus: erat enim res aperta.

XVII. Non igitur de improbo, sed callido improbo quærimus: qualis Q. Pompejus in fœdere Numantino infitiando fuit: [2] nec vero omnia timentem: primum qui animi conscientiam non

1 *Quo plebisscito*] Conjicio legendum; facto *plebisscito.* sententia loci videtur id postulare. *ut Scævola ferret ad plebem, vellentne quæri de ea re, cumque plebs respondissent, scivissent se de ea re quæri velle,* (id est, *facto plebisscito,*) *Cæpioni decreta est à senatu quæstio.* Livius lib. 31. ad finem, plebisscitum *est* factum *rogantibus tribunis* &c. male, ut puto, Lamb. pro, *ferret ad plebem,* legit, *ferret ad populum*; vides enim, *facto plebisscito,* non, *populiscito.* male etiam Lambinus *velletne*; formula enim erat, inquit Gulielmius, *Velitis, jubeatis* &c. Alii legunt, *non de improbo, sed* callide *improbo* &c.

2 *Nec vero omnia timentem*] In his sic positis nullus est sensus, nulla syntaxis; unde dependet, quo pertinet vox illa, *timentem?* quantó nos labore molestiaque levasset Gruterus, si optimum, fidissimum, eruditissimum Lambinum in omnibus, pene dixerim, secutus esset. Locum integrum sic lege; *Non igitur de improbo, sed* callide improbo *quærimus (qualis Q. Pompeius in fœdere Numantino inficiando fuit) nec vero omnia* timente (nec vero de omnia timente (improbo) quærimus)

non curet; quam ſcilicet comprimere nihil eſt negotii. Is enim, qui occultus, & tectus dicitur, tantum abeſt, ut ſe indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto videatur: quid eſt enim aliud, *eſſe verſutum?* Memini me adeſſe P. Sextilio Rufo, cum is ad amicos rem ita deferret, ſe eſſe heredem Q. Fadio Gallo: cujus in teſtamento ſcriptum eſſet, ſe ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perveniret: id Sextilius factum negabat: poterat autem impune: quis enim redargueret? [1] nemo noſtrum negabat: eratque veriſimilius, hunc mentiri, cujus intereſſet, quam illum, qui id ſe rogaſſe ſcripſiſſet, quod debuiſſet rogare: addebat etiam, [2] ſe in legem Voconiam juratum contra eam facere non audere, niſi aliter amicis videretur. Aderamus

rimus) ſed *primum qui animi conſcientiam non curet, quam ſcilicet comprimere nihil eſt negotii: is enim qui occultus & tectus* &c. pravas diſtinctiones tam Edit. Lamb. quam Grut. ſemel atque iterum reformavimus; ſententiam ipſam ex Lambino bis terque correximus, atque explanavimus.

1 *Nemo noſtrum negabat*] In Palatino primo invenit Gruterus, *nemo noſtrum* credebat. equidem omnino ſic ſcripſiſſe Ciceronem puto. haud video ſenſum vulgatæ lectionis. *Sextilius* negabat *ſe à Fadio rogatum fuiſſe, ut omnem hereditatem ad filiam ſuam pervenire ſineret. poterat autem id impune negare; quis enim redargueret? nemo noſtrum* (amicorum qui aderant) credebat *rem ita ſe habere, ut affirmabat Sextilius*, nempe, *eum eſſe heredem Fadio*; *eratque veriſimilius*, infit Cicero, *hunc* mentiri, *cujus intereſſet* &c.

2 *Se in legem Voconiam juratum*] Cicero pro Cornel. Balbo. *Tulit apud majores noſtros legem C. Furius* de teſtamentis; *tulit Q. Voconius* de Mulierum Hereditatibus. In Verrem L. 3. *ſanxit* (Voconius) *in poſterum, ne quis hæredem virginem, neve mulierem faceret:* Lex Voconia definiebat mulierum hereditates; unde illa, *quorum nemo cenſuit plus Fadiæ dandum, quam poſſet ad eam lege Voconia pervenire.*

1 Num-

mus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi viri: quorum nemo censuit plus Fadiæ dandum, quam posset ad eam lege Voconia pervenire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem, unde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta & recta emolumentis omnibus, & commodis anteponerent, ne nummum quidem unum attigisset. [1] Num igitur eum postea censes anxio animo, aut sollicito fuisse? nihil minus, contraque, illa hereditate dives, ob eamque rem lætus: magni enim æstimabat pecuniam, non modo non contra leges, sed etiam legibus partam: quæ quidem vel cum periculo est quærenda vobis: est enim effectrix multarum, & magnarum voluptatum. Ut igitur illis, qui, recta & honesta quæ sunt, ea statuunt per se expetenda, adeunda sunt quævis pericula, decoris, honestatisque causa: sic vestris, qui omnia voluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas voluptates; si magna res, magna hereditas agetur, cum pecunia voluptates pariantur [2] plurimæ. Idemque erit Epicuro vestro faciendum, si suum finem bonorum sequi volet, quod

1 *Num igitur eum postea*] Lamb. Edit. *Num igitur postea censes?* Lego, Eum *igitur postea censes anxio animo aut sollicito fuisse? nihil minus; contraque* &c.

2 *Plurimæ. Idemque erit*] Sic pessime & nullo sensu Gruterus. Totus locus rectissime legitur in Editione Lambini. En tibi; *sic vestris pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas* Voluptates. (sic distingue) *si magna res, magna hered. agetur, cum pecunia volup. pariantur* plurimæ, idem *erit Epicuro vestro faciendum—quod Scipioni* &c. *si magna res agetur, idem erit*

quod Scipioni, magna gloria proposita, si Annibalem in Africam retraxisset: itaque quantum adiit periculum? ad honestatem enim illum omnem conatum suum referebat, non ad voluptatem: sic vester sapiens [1] magno aliquo emolumento commotus, animi causâ, si opus fuerit, dimicabit. Occultum facinus esse potuerit: gaudebit; deprehensus, omnem pœnam contemnet: erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad

erit Epicuro faciendum, si suum finem Bonorum sequi volet, quod Scipioni, magna gloria proposita, si Hannibalem in Africam retraxisset. quis non videt?

1 *Magno aliquo emolumento commotus, animi causa, si opus fuerit, dimicabit*] Gruterus invenit in omnibus suis codicibus, *commotus* cum *causa*; non assequor, inquit ille, mentem Auctoris. etiam Lambini vet. cod. habebant *cum causa*; ipse legit, *cum casu*; quod quid sit nescio. Nos hunc locum levissima mutatione sic emendavimus, *sic vester sapiens magno aliquo emolumento commotus*, nummi *causa, si opus fuerit, dimicabit. magno aliquo emolumento commotus*, etiam nummi causa, *si opus fuerit, dimicabit. nummi causa*, id est, *quovis vel vilissimo pignore, cujusvis pecuniæ, cujusvis lucelli, vel unius nummi causa*; eodem sensu quo supra hoc ipso capite; *unde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta & recta emolumentis omnibus & commodis anteponerent*, ne nummum *quidem* unum *attigisset*. For the sake of serving his own Interest, for the sake of gaining any Thing, if it were but the vilest, most inconsiderable Piece of Money in the World. So your wise Man, says he, must enterprize any Thing, when there's any great Advantage or Profit to be got by it; nay, upon the same Principle, if there should be occasion for it, he must fall a Fighting for a single Tester. Consideres illa, *si opus fuerit. animi causa* omnino pro nihilo habenda sunt hoc quidem in loco: neque ullum sensum efficiunt. propter hanc correctionem gratias mihi agent, quibus hæc curæ sunt. Vide Viri summi & longe eruditissimi Richardi Bentleii Notas ad Horat. Serm. L. 1. Eclog. 4. v. 14. lege, *ad honestatem enim ille* (Scipio) *omnem conatum suum referebat, non ad voluptatem; sic vester sapiens* &c. lege etiam, *occultum facinus esse* poterit.

1 Cum

ad exsilium, ad ipsum etiam dolorem: quem quidem vos, cum improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis: [1] cum sapientem semper boni plus habere vultis, tolerabilem.

XVIII. SED finge non solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, verum etiam præpotentem: ut M. Crassus fuit; qui tamen [2] solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompejus, cui recte facienti gratia est habenda: esse enim quamvis vellet justus, iniquus poterat impune. Quam multa vero injuste fieri possunt, quæ nemo possit reprehendere? Si te amicus tuus moriens rogaverit, ut hereditatem reddas suæ filiæ, nec usquam id scripserit, ut scripsit Fadius, nec cuiquam dixerit: [3] quid facies? Tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse redderet: ut Sex. Peducæus, Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem & humanitatis, & probitatis suæ filium, tum

1 *Cum sapientem semper boni plus habere vultis, tolerabilem*] Ecce iterum, Lector, quæ nemo intelligat. sic mecum, si placet, legito; *quem quidem* (dolorem) *vos, cum* improbis *pœnam proponitis, impatibilem* (id est, *intolerabilem*) *facitis, cum* Sapienti, quem *semper boni plus habere vultis, tolerabilem*. pro, *cum sapientem semper*, lego & distinguo, *cum* Sapienti, (nempe, *pœnam proponitis*) quem *semper* &c. *cum* improbis, *intolerabilem*, *cum* Sapienti, *tolerabilem*. nihil clarius.

2 *Solebat uti suo bono*] Hoc parum intelligo. intelligerem si sic esset; *qui tamen solebat* bene *uti suo bono*; *qui tamen, cum esset callidus præpotensque*, *eo bono bene utebatur*; *nolebat improbe facere, quamvis poterat impune*. lege cum Lamb. *esse enim quamvis* velit *justus* &c. *nam*, inquit, *nisi mallet esse justus, certe injustus esset, quoniam poterat impune*.

3 *Quid facies? Tu quidem reddes*] Rectius Lamb. Edit. *Quid facias? Tu quidem* reddes, *ipse Epicurus fortasse* redderet; an, *tu quidem* redderes.

 1 Tibi

tum doctus, tum omnium vir optimus, & justissimus, cum sciret nemo, eum rogatum à C. Plotio, equite Romano splendido, Nursino, ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum exposuit, hereditatemque reddidit. Sed ego ex te quæro, (quoniam idem tu certe fecisses) nonne intelligas, eo majorem vim esse naturæ, quod ipsi vos, qui omnia ad vestrum commodum, &, ut ipsi dicitis, ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis, è quibus appareat, non voluptatem vos sed officium sequi? plusque rectam naturam, quam rationem pravam valere? *Si scieris*, inquit Carneades, *aspidem occulte latere uspiam & velle aliquem imprudentem super eam assidere, cujus mors* [1] *tibi emolumentum futura sit: improbe feceris, nisi monueris, ne assideat:* [2] *sed impune tamen, scisse enim te quis coarguere possit?* Sed nimis multa. Per-

1 *Tibi emolumentum futura sit*] Sic pessime Gruterus atque Victorius. recte Lambinus, quem equidem valde amo, *tibi* emolumento *futura sit*. quis unquam ita locutus est, *cujus mors mihi futura sit* emolumentum? alii *emolumentum* factura, vel, latura. quid facias cum istis hominibus, qui quidvis potius amplectuntur quam quod Latinum est & Ciceronianum? Lib. pr. de Orat. cap. 8. hæc sententia sane elegans occurrit; *Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & Reipublicæ* emolumento esse *possitis*. non ego ridiculus sim, si, cum reperissem in aliquo MS. codice, *emolumentum esse*, continuo affirmem hunc locum sic legendum esse; *ut & vobis* honor, *& amicis* utilitas, *& Reip.* emolumentum esse *possitis?*

2 *Sed impune tamen, scisse enim te*] Hunc locum pulchre recteque restituit Gruterus. ante eum restituerat ex parte Lambinus; totum non potuit. vulgata, *sed impune tamen* id te constat fecisse, *quis enim* &c. Lambinus, *sed impune*

Perſpicuum eſt enim, *niſi æquitas*, *fides*, *juſtitia* proficiſcantur à natura, & ſi omnia hæc ad utilitatem referantur, virum bonum non poſſe reperiri. Deque his rebus ſatis multa in noſtris *de Republica* libris ſunt dicta à Lælio.

XIX. TRANSFER idem ad *modeſtiam*, vel *temperantiam*, quæ eſt *moderatio cupiditatum*, *rationi obediens*: ſatiſne ergo pudori conſulat, ſi quis ſine teſte libidini pareat? an eſt aliquid per ſe ipſum flagitioſum, etiam ſi nulla comitetur infamia? Quid fortes viri? voluptatumne calculis ſubductis, prœlium ineunt, ſanguinem pro patria profundunt: an quodam animi ardore, atque impetu concitati? utrum tandem cenſes, Torquate, [1] *Imperioſum* illum, ſi noſtra verba audiret, tuamne de ſe orationem libentius auditurum fuiſſe, an meam; cum ego dicerem, nihil eum feciſſe *ſua cauſa*, omniaque reipublicæ, tu contra nihil, niſi *ſua*? ſi vero id etiam explanare velles, apertiuſque diceres, nihil eum feciſſe, niſi voluptatis cauſa, quo modo eum tandem laturum fuiſſe exiſtimes? Eſto: fecerit, ſi ita vis, Torquatus propter ſuas *utilitates*: malo enim

pune tamen. feciſſe *enim quis* &c. noſtra ſic explico atque diſtinguo: ſi ſcieris *aſpidem occulte latere* —— *improbe* feceris, *niſi monueris ne aſſideat: ſed impune tamen*; (vel, *impune* id *tamen*; nempe, *feceris*) *ſciſſe enim te* &c. *quis enim coarguere poſſit te id ſciviſſe, & non monuiſſe?*

1 *Imperioſum illum*] Sic eum Torquatum appellat, qui hoc primus cognomen invenit, quia torquem hoſti detraxit; quique nimis quidem *imperioſe* & *dure* ſecuri filium percuſſit. vid. cap. 7. L. 1.

enim dicere, quam *voluptates*, in tanto præſertim viro: num etiam ejus collega P. Decius, princeps in ea familia conſulatus, cum ſe devoveret, & equo admiſſo in mediam [1] aciem Latinorum irruebat, aliquid de voluptatibus ſuis cogitabat? [2] nam ubi eam caperet, aut quando, cum ſciret confeſtim eſſe moriendum, eamque mortem ardentiore ſtudio peteret, quam Epicurus voluptatem petendam putat? quod quidem ejus factum niſi eſſet jure laudatum, non eſſet imitatus quarto conſulatu ſuo filius: neque porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, conſul cecidiſſet in prœlio, [3] ſeque è continenti genere tertiam victimam reipublicæ præbuiſſet. [4] Contineo me ab exemplis. Græcis hoc modicum eſt: Leonidas, Epaminondas, tres aliqui, aut

1 *Aciem Latinorum irruebat*] Melius Lambinus, *irrueret*; *cum ſe* devoveret, *&* irrueret.

2 *Nam ubi eam caperet*] Potius legendum, eas *caperet*. vides enim, *aliquid de* Voluptatibus *ſuis cogitabat? nam ubi* eas *caperet*. Gruterus dicit non comparere *nam* in Palat. pr. eumque ſic habere, *ubi ut eam caperet*. ſic corrigo; Ubinam eas *caperet*, *aut quando* &c.

3 *Seque è continenti genere*] Erat tempus, cum putarem ſic legendum eſſe; *ſeque continenti* ſerie, non, è *continenti* genere. velim conſideres, Lector, illa, *è continenti genere*, &, ſi hæſites, ſi non probes, noſtra accipias; *ſeque continenti ſerie tertiam* &c. quidquid fiat de verbis, ſententia plana eſt. *in a direct Line, in a continued uninterrupted Deſcent.*

4 *Contineo me ab exemplis. Græcis*] Lambini Edit. habet, *Contineo me ab* exemplis Græcis: hoc *modicum eſt.* Recte tamen, niſi valde fallor, illa, *exemplis. Græcis* disjunxit atque ſeparavit Gruterus. *Jam vero,* inquit Cicero, *exemplorum ſatis eſt*; *ſatis exemplorum attulimus, continebimus nos ab exemplis. Græcis hoc modicum eſt*; *Apud* Græcos, *ſi quis forte de iis me loqui debere exiſtimet, perpauca exempla reperiuntur: Leonidas, Epaminondas, tres fortaſſe aliqui,*

aut quattuor: ego, si nostros colligere cœpero, perficiam illud quidem, ut se virtuti tradat constringendam voluptas: sed dies me deficiet: &, ut A. Varius, qui est habitus judex durior, dicere consessori solebat, cum, datis testibus, alii tamen citarentur, Aut hoc testium satis est, aut nescio, quid satis sit: [1] sic à me satis datum est testium. Quid enim? te ipsum, dignissimum majoribus tuis, voluptasne induxit, ut adolescentulus eriperes P. Sullæ consulatum? quem cum ad patrem tuum retulisses, fortissimum virum, qualis ille vel consul, vel civis cum semper, tum post consulatum fuit? quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus, ut omnibus potius quam ipsis nobis consuluerimus. At quam pulchre dicere videbare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis voluptatibus, nullo nec præsenti, nec futuro dolore: ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adjuncta, nec sperata voluptate: & quærebas, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret? deinde concludebas, summum malum

qui, aut quatuor; at profecto ego, si nostros *colligere atque singillatim enumerare. cœpero, dies me deficiet* &c. jam, si divellas illa *Gracis hoc*; & sic legas, *Gracis. hoc modicum*, orationem reddas, ut mihi videtur, abruptam, insolentem, minime Ciceronianam. est qui legit, *tres* alii *aut quatuor*; quod non probo.

1 *Sic à me satis datum est testium*] Vulg. lectio erat, *sic à me satis testium* est dictum; unde Lamb. *testium est datum*; lego, *sic à me satis testium est* citatum, vel, *satis* citatum *est testium*; quod ad vulg. lect. propius est, & loco convenientius.

1 *Hunc*

malum esse dolorem, summum bonum voluptatem?

XX. L. Thorius Balbus fuit, Lanuvinus; quem meminisse tu non potes: is ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas, qua non abundaret: erat & cupidus voluptatum, & cujusvis generis ejus intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia, & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri divisione finiebat, sed sua satietate: habebat tamen rationem valitudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cenam & esuriens, & sitiens veniret: eo cibo, qui & suavissimus esset, & idem facillimus ad concoquendum: vino, & ad voluptatem, & ne noceret: cetera illa adhibebat, quibus demptis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum: aberat omnis dolor; qui si adesset, nec molliter ferret; & tamen medicis plus, quam philosophis uteretur: color egregius, integra valitudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate. [1] Hunc vero beatum oratio quidem vestra sic cogitat. Ego, huic quem anteponam,

1 *Hunc vero beatum oratio quidem vestra sic cogitat. Ego huic*] Fatendum est Lectori, & quis, qui sit ingenuus, non aperte & libere confiteatur, se hæc neutiquam intelligere. quare loci sensus conjectura investigandus est. Palat. primus habebat, *Hunc vos beatum*; recte, inquit Gruterus, dummodo rescribatur, *Hunc vos beatum*. ratio *quidem vestra* &c. Gruterus, quod fecit, bene & recte fecit; totum ponere nesciebat infelix! ego, ne una quidem litera

teponam, non audeo dicere: dicit pro me ipsa virtus; nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere: quem quidem, cum sua voluntate, nulla vi coactus, præter fidem, quam dederat hosti, ex patria Karthaginem revertisset, tum ipsum, cum vigiliis, & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse, quam [1] potantem in rosa Thorium. Bella magna gesserat; bis consul fuerat; triumpharat: nec tamen sua illa superiora,

tera vel addita vel detracta certissimam feci emendationem; sic autem distinguo & lego: sic distraho & divello ut sensum efficiam; *Hunc* vos *beatum*; ratio *quidem vestra sic* cogit. At *ego huic quem anteponam non audeo dicere*; dicet *pro me ipsa virtus, nec* dubitabit *&c. Hunc* (Thorium) *vos beatum*; (nempe, *dicitis, æstimatis) ratio quidem vestra* (Epicuri) *sic cogit. At ego* &c. *cogit*, id est, *colligit, concludit, efficit*, ut sæpe alibi usurpat. unum locum afferam, qui instar erit ducentorum; L. 3. c. 13. eorum *autem, qui dolorem in malis non habent*, ratio certe cogit, *uti in omnibus tormentis conservetur vita beata Sapienti*. viden' eadem verba in eodem sensu. quid pluribus opus est? lege, dicet *pro me*; ut, *nec* dubitabit.

1 *Potantem in rosa Thorium*] Veteres potare solebant Rosarum fasciculis coronisque capita revincti. inter potandum supra caput suspendebantur Rosæ, sub pedibusque spargebantur. putabant Rosas gravitatem capitis sedare, & potores jam vino incalescentes refrigerare. insuper, coronam ex rosis pro *Plenitudinis* & *Libertatis* symbolo habebant. Similes Verris delicias perstringit Cicero in Verr. L. 5. Orat. 10. *Cum autem ver esse caperat, cujus initium iste non à Favonio, neque ab aliquo astro notabat; sed cum* rosam *viderat, tunc incipere ver arbitrabatur — — lectica octophoro ferebatur*; (Verres) *in qua pulvinus erat perlucidus*, Melitensi rosa *farctus: ipse autem* coronam *habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares sibi admovebat, tenuissimo lino, minutis maculis, plenum* Rosæ. Martialis lib. 8. Epig. 77. *Liber, in æterna vivere digne Rosa*. id est, *in omni Voluptatis, deliciarum, felicitatis affluentia vivere*. Palat. pr. habet, pro, *tum ipsum*, eum *ipsum*; forte, eundem *ipsum*; quem *quidem, cum sua voluntate* &c. eundem *ipsum, cum vigiliis* &c.

1 *Testata*

periora, tam magna, neque tam præclara ducebat, quam illum ultimum casum, quem propter fidem, constantiamque susceperat: qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi perpetienti erat voluntarius: non enim hilaritate, nec lascivia, nec risu, aut joco, comite levitatis, sed sæpe etiam tristes firmitate, & constantia sunt beati. Stuprata per vim Lucretia à regis filio, [1] testata cives, seipsa interemit: hic dolor populi Romani duce & auctore Bruto, causa civitati libertatis fuit: ob ejusque mulieris memoriam primo anno & vir, & pater ejus, consul est factus. [2] Tenuis L. Virginius, unusque de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, virginem filiam, sua manu occidit, potius, quam ea App. Claudii libidini, qui tum erat summo in imperio, dederetur.

XXI. AUT hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda, aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ ista causa

1 *Testata cives*] Libri MSS. habebant, *testata crimen*. quod nihili est. Palat. sextus ita, testata *djus vi*. unde sic legendum conjicio; *testata* divos. *causa* civitati *libertatis fuit*; aberat vox, *civitati*, à vetere libro Ursini; ego eam non puto abundare.

2 *Tenuis L. Virginius*] Lamb. *Tenuis* homo *L. Virginius*. aliquid videtur deesse. lego; *Tenuis* ille *L. Virginius, unusque de multis*; καὶ εἷς τῶν πολλῶν. de Offic. L. 2. c. 21. *At vero* ille tenuis, *cum, quidquid factum sit, se spectatum, non fortunam putet, non modo illi, qui est meritus, sed etiam illis, à quibus exspectat, (eget enim multis) gratum se videri studet. neque vero verbis auget suum munus, si quo forte fungitur, sed etiam extenuat.* virginem *filiam*, magis probo quam Lambini, Virginiam *filiam*.

1 *Testes*

causa est voluptatis, quæ nec testes ullos è claris viris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annalium monumentis [1] testes excitamus eos, quorum omnis vita consumpta est in laboribus gloriosis, qui voluptatis nomen audire non possent: sic in vestris disputationibus historia muta est: numquam audivi in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari: qui in ore sunt ceterorum omnium philosophorum. [2] Nunc vero, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditabit nobis Atticus noster de thesauris suis, quos, & quantos viros habere testium sat est. Nomne melius est de his aliquid, quam tantis volumi-

1 *Testes excitamus eos*] Liber MS. Ursini habebat, *testes citamus*; quod licet non improbem, non tamen melius puto vulgata lectione. *Voluptatis nomen audire*, id est, *quorum aures, usque adeo abhorrebant ab omni voluptate, nomen ipsum* voluptatis *ferre non possent*.

2 *Nunc vero, quoniam*] Manutius putabat fore aptius ad sententiam, si sic legeretur; Nec *vero, quoniam* &c. Lamb. Editio, *Atticus de thesauris suis*, sine illa voce, *noster*, quam Gruterus ex Pal. pr. & tertio protulit. Lamb. dicit alios sic legere, quot *& quantos viros habere* testes *sat est*. vulgata lectio, *quos & quantos viros habere testium sat est*, ne latina quidem est. malim cum Grutero atque Scaligero, *Nunc vero, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditabit nobis Atticus noster de thesauris suis, quos & quantos viros?* quatuor illis vocibus, *habere testium sat est*, omnino deletis, quas in Palatinorum optimo non fuisse narrat Gruterus. de Leg. Lib. 3. c. 9. *etsi quinquennio ante, D. Brutum, & P. Scipionem consules*, quos & quantos viros? *homo omnium infimus & sordidissimus, tribunus plebis C. Curiatius in vincula conjecit*. sed tamen, ut verum fatear, de totius sententiæ integritate subdubito, neque, quid hic rei sit, satis perfecte capio. Mens Auctoris erat, opinor, hujusmodi; *suppeditabit nobis Atticus noster quales quantosque viros?* sed me reprimo; jam satis testium est; satis mihi citatum est testium.

1 *De*

voluminibus [1] de Themista loqui? Sint ista Græcorum: quamquam ab his philosophiam, & omnes ingenuas disciplinas habemus: sed tamen est

1 *De Themista loqui*] Hujus Themistæ mulieris Epicureæ meminit Cicero Orat. in L. Pisonem cap. 26. *Tu eruditior quam Piso, prudentior quam Cotta, abundantior consilio, ingenio, sapientia quam Crassus, ea contemnis, quæ illi Idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt. Quod si reprehendis, quod cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti. neque vero contempsisti, licet* Themista *sapientior, si os tuum ferreum senatus convicio verberari noluisti.* ultima sic lego; *neque vero contempsisti, licet Themista sapientior* sis, sed *os tuum ferreum senatus convicio* &c. *neque vero contempsisti, licet Themista muliere illa Epicurea Philosopha sapientior* sis, (*εἰρωνικῶς* dicit) sed *profecto noluisti verberari, metuebas ne os illud ferreum senatus convicio verberaretur.* Item Lactantius Divin. Instit. Lib. 3. qui est *de Falsa Sapientia*, cap. 25. *Denique nullas unquam mulieres philosophari docuerunt, præter unam ex omni memoria* Themisten. Hanc ipsam bis terque commemorat Diogenes Laertius in Epicuro; *πρὸς δὲ Θεμίσταν* (inquit Diogenes) *τὴν Λέοντος γυναῖκα*, (nempe sic scripsit Epicurus) *Οἷός τε εἰμὶ, ἐὰν μὴ ὑμεῖς πρὸς μὲ ἀφίκησθε, αὐτὸς τρικύλιστος ὅπου ἂν ὑμεῖς καὶ Θεμίστα παρακαλῆτε ὠθεῖσθαι.* & mox, *καὶ πάλιν πρὸς Θεμίσταν γράφων.* in isto Diogenis loco legendum *τὴν Λεοντέως γυναῖκα* à recto *Λεοντεύς*. Laert. Ibid. *Λεοντεύς τε Λαμψακηνὸς ὁμοίως, καὶ ἡ τούτου γυνὴ Θεμίστα, πρὸς ἣν καὶ γέγραφεν ὁ Ἐπίκουρος.* nolo plures ex Diogene locos. Ecce unum Clementis Alexandrini *Στρωματέων* lib. 4. *καὶ μὴν καὶ Θεμιστὼ ἡ Ζωΐλου, ἡ Λαμψακηνή, ἡ Λεοντέως γυνὴ τοῦ Λαμψακηνοῦ, τὰ Ἐπικούρεια ἐφιλοσόφει, καθάπερ Μυῖα, ἡ Θεανοῦς θυγάτηρ, τὰ Πυθαγόρεια.* Themistæ hujus sapientiam atque eruditionem omnibus scriptis celebrabant Epicurei, eamque, ut etiam alias quasdam doctas fæminas, usque adeo admirabantur, ut multis voluminibus de ea loquerentur. licet minime dubitandum sit de hac lectione, *de Themista loqui*, proferam tamen vulg. quæ & exstat in Edit. Lambin. *quam tantis voluminibus de* Themistocle *loqui*; quæ quidem & pugnat cum superioribus, & omnino inepta atque absurda est. Cum nescirent Librarii quid esset illa vox *Themista*, reponebant statim nomen sibi satis notum, *Themistoclem*. In loco Clementis vides, Lector, *Θεμιστὼ*; Lamb. codices habebant, *Themistis*; an scripserat auctor, *de Themisto*,

eſt aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis: alteri negant quidquam eſſe bonum, niſi quod honeſtum ſit: alteri, plurimum ſe, & longe, longeque plurimum tribuere honeſtati, ſed tamen & in corpore, & extra, eſſe quædam bona. Et certamen honeſtum, & diſputatio ſplendida: omnis eſt enim de virtutis dignitate contentio: [1] at cum tuis cum diſſeras, multa ſunt audienda etiam de obſcoenis voluptatibus, de quibus ab Epicuro ſæpiſſime dicitur. Non potes ergo iſta tueri, Torquate, mihi crede, ſi te ipſe, & tuas cogitationes, & ſtudia perſpexeris: pudebit te, inquam, illius tabulæ, quam Cleanthes, ſane commode, [2] verbis depingere ſolebat. Jubebat eos, qui audiebant, ſecum ipſos cogitare pictam in tabula voluptatem, pulcherrimo veſtitu, & ornatu regali, in ſolio ſedentem: præſto eſſe virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum ſuum officium ducerent, niſi ut voluptati miniſtrarent, [3] & eam tantum ad aurem admonerent, (ſi modo id

Themiſto, vel, Latina declinatione, *Themiſtone loqui?* reſpondeo, minime; licet propius ſit ad vulgatam lectionem quidem; & omnino corrigendum in illo Clementis loco, Θεμόϊςη. Laudatur etiam *Themiſtoclea* ſoror Pythagoræ, fæmina lectiſſima atque eruditiſſima.

1 *At cum tuis cum diſſeras*] Urſinus legendum putat, *cum tuis ſi diſſeras.* probo. *cum tuis cum* non placent auribus. ſupra malim; *alteri, plurimum ſe, longe longeque plurimum*; *&*, deleto.

2 *Verbis depingere*] Lamb. Edit. *verbis* pingere; quod mihi neſcio quomodo magis placet. *illius tabulæ, quam Cleanthes* verbis pingere *ſolebat.*

3 *Et eam tantum ad aurem admonerent*] Vox *tantum* videtur eſſe ſupervacanea. *qua* nihil aliud *agerent;*

id pictura intelligi posset,) ut caveret, nequid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, è quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes, sic natæ sumus, ut tibi serviremus: aliud negotii nihil habemus.

XXII. At negat Epicurus (hoc enim vestrum lumen est) quemquam, qui honeste non vivat, jucunde posse vivere: quasi ego id curem, quid ille ajat, aut neget: illud quæro, quid ei, qui [1] in voluptate summum bonum putat, consentaneum sit dicere. Quid affers, [2] cur Thorius, Postumius, cur Chius, cur omnium horum magister, Orata, non jucundissime vixerit? Ipse negat,

agerent, nullum suum officium *ducerent*, nisi *ut voluptati ministrarent*, *&* *eam* (tantum) *ad aurem admonerent* &c. forte, *&* *eam* tanquam *ad aurem* &c.

1 *In voluptate summum bonum putat*] Legendum *ponat*. *quid ei consentaneum* sit *dicere*, *qui* ponat *&c*.

2 *Cur Thorius, Postumius*] Rectius Palat. ille primus *cur Thorius, cur Chius Postumius*. Liber MS. Ursini habebat, *cur Chirus*; unde conjecturam facit sic legi debere; *cur* C. Hirrius; *qui*, inquit, *murenarum vivarium primus excogitavit*, ut scribit Varro lib. 3. de re Rustica cap. ultimo; & Plinius Hist. Natur. L. 9. cap. 55. Scaliger, *cur Thorius, cur* C. Hirrius *Postumius*. Oratam illum commemorat Varro de Re Rustica lib. 3. cap. 3. *Sic nostra ætas*, inquit Varro, *luxuria propagavit leporaria, ac piscinas protulit ad mare, & in eas pelagios greges piscium revocavit. Non propter hos appellati Sergius Orata, & Lucius Murana?* Hunc Sergium Oratam *ostrearum vivaria excogitasse* tradit Plinius lib. 9 cap. 54. *Ostrearum vivaria*, inquit Plinius, *primus omnium* Sergius Orata *invenit in Bajano* &c. Dicit Varro in loco supra citato propter *pisces* appellatos esse *Oratam* & *Muranam*; nempe uterque horum dictus est à pisce cognomine; Orata noster ab *Aurata pisce*, alter à *Murana*. Columellæ locus est sane elegans Lib. 8. c. 16. *Jam enim celebres erant deliciæ popinales*; *cum à mari deferren-*

negat, ut ante dixi, luxuriosorum vitam reprehendendam, nisi plane fatui sint, id est, nisi aut cupiant, aut metuant: quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur: his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum vita quod reprehendat. Non igitur potestis voluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtutem: nam nec vir bonus, ac justus haberi debet, qui, ne malum habeat, abstinet se ab injuria: nosti credo illud:

[1] *Nemo pius est, qui pietatem*——

Cave

deferrentur vivaria, quorum studiosissimi, velut ante devictarum gentium Numantinus & Isauricus, ita Sergius Orata *& Licinius* (an, *Lucius*) *Murana captorum piscium lætabantur vocabulis. omnium* horum *magister*; Lamb. Edit. *omnium magister Orata*, sine voce *horum*, quæ non erat admittenda.

1 *Nemo pius est qui pietatem*—] Sic recte ex Pal. pr. edidit Gruterus. Cum versus integer satis notus esset omnibus, ejus tantum partem extulit Cicero. *nosti credo illud:* Nemo pius est, qui pietatem *&c. cave putes quidquam esse verius.* Versiculi sensum fuisse puto hujusmodi; *Nemo vere pius est, qui pietatem colit, quia metuit ne malum habeat, si sit impius,* vel, *quia non audet esse impius. nemo vir bonus & justus est, qui, ne malum patiatur, abstinet se ab injuria.* Liceat mihi locum longe pulcherrimum adscribere ex Lib. primo de Legibus c. 14. *Quod si pœna, si metus supplicii, non ipsa turpitudo, deterret ab injuriosa, facinorosaque vita, nemo est injustus, atque* (non, *aut*) *incauti potius habendi sunt improbi. Tum autem qui non ipso honesto movemur, ut boni viri simus, sed utilitate aliqua, atque fructu, callidi sumus, non boni. nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet nisi testem & judicem? quid in deserto loco, nactus, quem multo auro spoliare possit, imbecillum atque solum? Noster quidem hic Natura justus vir, ac bonus, etiam colloquetur, juvabit, in viam deducet. is vero, qui nihil alterius causa facit, & metitur suis commodis omnia, videtis, credo, quid sit acturus. Quod si negabit se illi vitam erepturum, & aurum ablaturum, nunquam ob eam causam negabit, quod id natura turpe judicet, sed quod metuat, ne emanet, id est, ne malum habeat. O rem dignam, in qua non*

modo

Cave quidquam putes esse verius: nec enim, dum metuit, justus est: & certe, si metuere destiterit, non erit: non metuet autem, sive celare poterit, sive opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere, certeque malet existimari bonus vir, ut non sit, quam esse, ut non putetur. [1] Ita, quod certissimum est, pro vera, certaque justitia, simulationem nobis justitiæ traditis; præcipitisque quodammodo, ut nostram stabilem conscientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur. Quæ dici eadem de ceteris virtutibus possunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tamquam in aqua, ponitis. Quid enim? fortemne possumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quamquam te non possum, ut ais, corrumpere: delector, inquam, & familia vestra, & nomine: & hercule mihi vir optimus, nostrique amantissimus, A. Tor-

modo docti, verum etiam agrestes erubescant! paulo infra hoc ipso cap. similis locus est; *Jam si pudor, si modestia* &c. usque ad illa, *aut impunitate ac licentia.* lege, *non se proripiet* atque *projiciet* aut *occultatione proposita,* aut *impunitate* ac *licentia.* Lambini Edit. habet; *Nemo pius est, qui pietatem* cavet. cave *quidquam* &c. quæ lectio nihili est. vides, *pietatem* cavet, quia sequitur, *cave.*

1 *Ita, quod certissimum est, pro vera certaque justitia*] Semper mihi valde displicuit illud, *certissimum. Ita pro vera* certaque *justitia, quod quidem* certissimum *est, simulationem nobis Justitiæ traditis;* &c. quid? an hoc juvat sententiam dicere, *id esse certissimum, tradi ab Epicureis simulationem Justitiæ* &c. enimvero concludit ex præmissis *illud* omnino ab iis fieri, *præcipique quodammodo, ut nostram stabilem conscientiam contemnamus* &c. nolo plura, quia nihil certi habeo. puto tamen Ciceronem vel hoc vel saltem ejusdem sensus verbum usurpasse; *Ita, quod turpissimum est, pro vera certaque Justitia.*

1 *Hoc*

A. Torquatus, versatur ante oculos: cujus quantum studium, & quam insigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota sunt omnibus, scire necesse est utrumque vestrum: quæ mihi ipsi, qui volo & esse, & haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum fuisse, non sua: nisi hoc dicis, *sua*, quod interest omnium recte facere: si id dicis, vicimus: id enim volumus, id contendimus, ut officii fructus, sit ipsum officium. [1] Hoc ille Tuus non vult, omnibusque ex rebus voluptatem, quasi mercedem, exigit: sed ad Illum redeo. Si voluptatis causa cum Gallo apud Anienem depugnavit provocatus, & ex ejus spoliis sibi & torquem, & cognomen induit, [2] nullam aliam ob causam, nisi quod ei talia facta, digna viro videbantur; fortem non puto. Jam si pudor, si modestia, si pudicitia, si, uno verbo, temperantia, pœnæ aut infamiæ metu coercebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur: quod adulterium, quod stuprum, quæ libido non se proripiet, ac projiciet aut occultatione proposita, aut impunitate, aut licentia? Quid? illud, Torquate, quale tandem videtur?

1 *Hoc ille tuus non vult* —— *sed ad illum redeo*] *Hoc ille tuus*, (nempe, *Epicurus*) *sed ad illum redeo* (nempe, *Torquatum*) Quam ambigua est oratio hæc! fortasse olim sic scriptum erat; *sed ad* T. *illum redeo*; *sed ad Torquatum illum redeo*.

2 *Nullam aliam ob causam*] Legendum cum Lambino, *ullam aliam ob causam, nisi quod ei talia facta* &c. *if* for any other Reason, *but because he thought such Actions worthy of a brave Man.*

videtur? [1] te isto nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quo referas, cujus rei causa perficere, quæ conaris, velis, quod optimum denique in vita judices, non audere in conventu dicere? [2] quid enim mereri velis jam, cum magistratum inieris, & in concionem adscenderis, (est enim tibi edicendum, quæ sis observaturus in jure dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de majoribus tuis, & de te ipso dices, more majorum) quid merearis igitur, ut te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causa facturum esse? teque nihil fecisse in vita, nisi voluptatis causa? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in judicio, aut, si coronam times, dic in senatu: numquam facies: cur,

1 *Te isto nomine —— non audere in conventu dicere*] *Illud quale tandem videtur? te tanto nomine, ingenio* &c. *non audere dicere quo referas quæ facis, cujus causa ea perficere velis, quid optimum in vita judices?* viden' verborum ordinem? lege, quid *optimum*, non, quod *optimum*.

2 *Quid enim mereri velis jam —— quid merearis igitur, ut te dicas*] Perelegans est hæc loquendi forma. *quid mereri velis*, id est, *quam mercedem, quod pretium tibi persolvi velis, ut dicas te in eo magistratu* &c. *quæ merces te adducere possit, ut dicas te* &c. sic alibi loquitur. de Nat. Deor. L. 1. c. 24. activa voce utitur; *Quid enim mereas* (inquit Cicero cum Velleio Epicureo loquens) *ut Epicureus esse desinas? nihil equidem, inquis, ut rationem vitæ beatæ, veritatemque deseram.* Plautus, Menæch. A. 1. S. 3, *Neque meream Deum divitias mihi, ut te perdam.* Anglice; *How much would you take now, to say, after you are entered upon your Office, and must make an Harangue to the People; with how much Money, I pray, might one hire you to declare, that whilst you are in that Office; you mean to do every Thing* Voluptatis causa.

1 Rem

cur, nisi quod turpis est oratio? mene ergo, & Triarium, dignos existimas, apud quos turpiter loquare?

XXIII. VERUM, esto: verbum ipsum voluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus: hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos, voluptatem quam dicatis. [1] Rem vides difficilem, & obscuram: individua cum dicitis, & intermundia, quæ nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus: voluptas, quæ passeribus nota est omnibus, à nobis intelligi non potest? quid, si efficio, ut fateare, me non modo, quid sit voluptas, scire, (est enim jucundus motus in sensu) sed etiam, quid eam tu velis esse? tum enim eam ipsam vis, quam modo ego dixi: [2] & nomen imponis, in motu ut sit, & faciat aliquam varietatem: tum aliam quandam summam voluptatem, cui addi nihil possit: eam tum adesse, cum dolor omnis absit, eamque stabilem appellas. Sit sane ista voluptas: dic in quovis conventu, te

1 *Rem* vides *difficilem & obscuram. individua* cum dicitis, *& intermundia*] Sic lege & distingue: *Rem* videlicet *difficilem & obscuram,* individua & intermundia, *quæ nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus:* voluptas, *quæ passeribus nota est omnibus, à nobis* intelligi *non potest?* id est, *vosne ipsi fatemini nos intelligere individua & intermundia vestra, rem videlicet difficilem & obscuram; voluptatem, passeribus omnibus notam, à nobis intelligi non concedetis?* Lamb. *rem* videlicet *difficilem* &c. ejus Edit. *obscuram, individua & intermundia* &c. recte, opinor, omnia. verba illa, *cum dicitis,* ex Pal. pr. Gruterus dedit. haud recte, ut puto. nisi malis, *individua* quæ dicitis *& intermundia.*

2 *Et nomen imponis*] Lambinus, *&* ei *nomen imponis.*

te omnia facere, ne doleas: si ne hoc quidem satis ample, satis honeste dici putas; dic te omnia & in isto magistratu, & in omni vita, utilitatis tuæ causa facturum, nihil nisi quod expediat, nihil denique nisi tua causa: quem clamorem concionis, aut quam spem consulatus ejus, qui tibi paratissimus est, futuram putes? eamne rationem sequare, qua tecum ipse, & cum tuis utare, profiteri autem, & in medium proferre non audeas? At vero illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt, in judiciis, in senatu; [1] *officium, æquitatem, dignitatem, fidem, recta, honesta, digna imperio, digna populo Romano, omnia pericula pro republica, mori pro patria.* Hæc cum loqueris, [2] nos barones stupemus: tu videlicet tecum ipse rides: nam inter ista tam magnifica verba, tamque præclara, non habet ullum voluptas locum, non modo illa, quam in motu esse dicitis, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam,

1 *Officium, æquitatem, dignitatem, fidem* &c.] Lamb. *officium, æquitas, dignitas, fides* &c. recte. *at vero illa,* officium, æquitas *&c. in judiciis, in senatu semper tibi in ore* sunt. Idem legendum putat, *omnia pericula* adire *pro Republica.*

2 *Nos barones stupemus*] Id est, *nos hebetes, stupidi, fatui, bardi.* Lambinus legit, *varones*, vel, *varrones.* Veteres Glossæ ad illa Persii Sat. 5. v. 138.

Varo, *regustatum digito terebrare salinum*
Contentus perages, si vivere cum Jove tendis.

hæc habent; *Lingua Gallorum Barones vel Varones, vel Varrones dicuntur servi militum, qui utique stultissimi sunt; servi videlicet stultorum. baro, βάκηλος; id est, fatuus & effeminatus.* sed legant, quibus hæc curæ sunt, quæ de his vocibus *Baro, Varo, Varro,* Viri eruditi annotarunt.

1 *Esse*

inquam, qui Latine loquuntur, voluptatem vocant: sed ne hæc quidem stabilis, quam, præter vos, nemo appellat voluptatem.

XXIV. VIDE, ne non debeas verbis nostris uti, sententiis tuis. Quod si vultum tibi, si incessum fingeres, quo gravior viderere, non esses tui similis: verba tu fingas, & ea dicas, quæ non sentias, aut etiam, ut vestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensem, ut in fronte ostentatio sit, intus veritas occultetur? Vide, quæso, rectumne sit: mihi quidem eæ veræ videntur opiniones, quæ honestæ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in senatu, quæ apud populum, quæ in omni coetu, concilioque proferendæ sint: ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere. Amicitiæ vero locus ubi esse potest, aut quis amicus esse cuiquam, quem non ipsum amet propter ipsum? quid autem est *amare*, è quo nomen ductum amicitiæ est, nisi velle bonis aliquem affici quam maximis, etiam si ad se ex iis nihil redeat? Et quidem prodest, inquis, mihi eo esse animo: immo videri fortasse: [1] esse enim, nisi eris, non potes: qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non [2] sub dubia utilitatis ratione effici solet, sed ipsum à se oritur, & sua sponte nascitur. At

1 *Esse enim, nisi eris, non potes*] Liber MS. Ursini habebat, *nisi sis*. utrumque rectum puto.

2 *Sub dubia Utilitatis ratione effici solet*] Quid sit, *sub dubia Utilitatis ratione*, Gruterus viderit; ego certissimam optimi Lamb. emendationem amplector; *Quod non*

At enim ſequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quam diu ſequitur utilitas: &, ſi utilitas amicitiam conſtituet, tollet eadem. Sed quid ages tandem, ſi utilitas ab amicitia (ut fit ſæpe) defecerit? relinqueſne? quæ iſta amicitia eſt? retinebis? quî convenit? [1] quid enim de amicitia ſtatueris, utilitatis cauſa expetenda, vides. Ne in odium veniam, ſi amicum deſtitero tueri. Primum cur iſta res digna odio eſt, niſi quod eſt turpis? Quod ſi, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne ſine fructu alligatus ſis, ut moriatur, optabis. Quod ſi non modo utilitatem tibi nullam afferet, ſed jacturæ rei familiaris erunt faciundæ, labores ſuſcipiendi, adeundum vitæ periculum: ne tum quidem te reſpicies, & cogitabis ſibi quemque natum eſſe, & ſuis voluptatibus? vadem te ad mortem

non ſubducta *utilitatis* ratione *effici ſolet, ſed ipſum à ſe oritur.* phraſes, *inire, ſubducere rationem,* notiſſimæ ſunt. de N. D. L. 3. c. 29. *Medea modo, & Atreus commemorabantur à nobis, Heroicæ perſonæ*, inita, ſubductaque ratione, *nefaria ſcelera meditantes.* Terent. Adelp. A. 5.

Nunquam ita quiſquam bene ſubducta ratione ad vitam *fuit,*
Quin res, ætas, uſus ſemper aliquid apportet novi,
Aliquid moneat &c.

Sed ne quid dubites, illum vide locum huj. lib. c. 19. *Quid fortes viri?* Voluptatumne calculis ſubductis, *prælium ineunt, ſanguinem pro patria profundunt, an quodam animi ardore atque impetu concitati? quam diu* ſequetur *utilitas,* non, *ſequitur.*

1 *Quid enim de Amicitia ſtatueris [utilitatis cauſa expetenda] vides]* Lambinus verba illa *utilitatis cauſa expetenda,* delenda cenſet. ſunt certe inepta & aliena & ex annotatione nata. *vides enim,* inquit, *quid jam de amicitia ſtatueris.* quis non videt? delirat plane Gruterus.

1 *Ut*

mortem tyranno dabis pro amico, [1] ut Pythagoreus ille fecit Siculo tyranno? aut Pylades cum sis, dices te esse Orestem, ut moriare pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? &, si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non precarere?

XXV. FACERES tu quidem, Torquate, hæc omnia: nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermissurum credam aut mortis, aut doloris metu: non quæritur autem, quid naturæ tuæ consentaneum sit, sed quid disciplinæ: ratio ista, quam defendis; præcepta, quæ didicisti, quæ probas, funditus evertunt amicitiam: quamvis eam Epicurus, ut facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget & bonum virum, & comem, & humanum fuisse: *de ingenio* ejus, in his disputationibus, non de *moribus* quæritur: sit ista *in Græco-*

1 *Ut Pythagoreus ille fecit Siculo Tyranno*] Vocem postremam *tyranno* Scholiastis adnotamentum putat Gruterus. recte sane, ni fallor. vides enim, *vadem te ad mortem* tyranno *dabis, ut P. ille fecit Siculo.* (non, *Siculo tyranno,* non opus est) Equidem sic legere soleo, *ut Pythagoreus ille Siculo.* C. 22. *Quantopere vero amicitias desideraret,* (Dionysius) *quarum infidelitatem extimescebat, declaravit in Pythagoreis duobus illis: quorum cum alterum vadem mortis accepisset, alter, ut vadem suum liberaret, præsto fuisset ad horam morti destinatam:* Utinam ego, *inquit,* tertius vobis amicus adscriberer! Lamb. Ed. *quo minus ambo una necaremini, non* deprecarere? quod equidem melius puto. lib. 5. cap. 21. *Quid loquar de Nobis, qui ad laudem & ad decus nati, suscepti, instituti sumus? qui clamores vulgi atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa dicuntur? Ego sum Orestes —— contraque ab altero ——* immo enimvero, ego sum, inquam, Orestes —— *ambos una vivere precamur.*

Græcorum levitate perversitas, qui maledictis insectantur eos, à quibus *de veritate* dissentiunt. Sed quamvis comis in amicitiis tuendis fuerit, tamen, si hæc vera sunt, (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit. At multis se probavit: & quidem jure fortasse: sed tamen non gravissimum est testimonium *multitudinis:* in omni enim arte, vel studio, vel quavis scientia, vel in ipsa virtute, *optimum quidque rarissimum est.* Ac mihi quidem, quod & ipse bonus vir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt & in amicitiis fideles, & in omni vita constantes, & graves, nec voluptate, sed officio consilia moderantes, hoc videtur major vis honestatis, & minor voluptatis: [1] ita enim vivunt quidam, ut eorum vita refellatur oratio: atque ut ceteri existimantur *dicere* melius, quam *facere:* sic hi mihi videntur *facere* melius, quam *dicere.*

XXVI. Sed hæc nihil sane ad rem: illa videamus, quæ à te *de Amicitia* dicta sunt: è quibus unum mihi videbar ab ipso Epicuro dictum cognoscere: amicitiam à voluptate non posse divelli, ob eamque rem, colendam esse, [2] quod sine ea tuto, & sine metu vivi non posset,

1 *Ita enim vivunt quidam, ut eorum vita refellatur oratio*] Hoc melius puto quam quod præbet Lamb. Editio; *eorum vita* probetur, *refellatur oratio. ut eorum oratio refellatur vita*; *ut eorum vita refellat* (refutet, coarguat) *orationem.* cap. 31. *Ita redarguitur ipse* (Epicurus) *à sese, veneuntque scripta ejus probitate ipsius ac moribus.*

2 *Quod sine ea tuto, & sine metu vivi non posset, nec jucunde quidem posset*] Sic reponi placet; *quod*

ſet, nec jucunde quidem poſſet. Satis eſt ad hoc reſponſum: attuliſti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipſo illo, quod ſciam: [1] primo utilitatis cauſa amicum expeti: cum autem uſus acceſſiſſet, tum ipſum amari propter ſe, etiam omiſſa ſpe voluptatis: hoc etſi multis modis reprehendi poteſt, [2] tamen accipio quod dat: mihi enim ſatis eſt, ipſis non ſatis: nam aliquando poſſe recte fieri dicunt, nulla exſpectata, nec quæſita voluptate. Poſuiſti etiam, dicere alios, *fœdus* quoddam inter ſe facere ſapientes, ut quemadmodum ſint in ſe ipſos animati, eodem modo ſint erga amicos: id & fieri poſſe, & ſæpe eſſe factum, & ad voluptates percipiendas maxime pertinere. Hoc fœdus facere ſi potuerunt, faciant etiam illud, ut æquitatem, modeſtiam, virtutes omnes per ſe ipſas gratis

quod ſi *ſine ea tuto, & ſine metu vivi non poſſet*, ne *jucunde quidem poſſet*. Manutius, ſi *ſine ea* &c. recte ſane, & quis non videt? Lamb. ne *jucunde quidem*, itidem recte. Lambini Editio; *ab ipſo Epicuro dictum* agnoſcere? quod melius puto.

1 *Primo utilitatis cauſa*] Lambinus legit; *primo* Voluptatis *cauſa amicum expeti: cum autem uſus acceſſiſſet, tum ipſum amari propter ſe, etiam omiſſa ſpe* Utilitatis. humaniores illi, poſt Epicurum, dicebant ſe primo amicum expetere *voluptatis cauſa*, cum autem uſus & familiaritas acceſſiſſet, tum amare ſe amicum ipſum propter ſe, abjecta etiam ſpe futuræ *utilitatis*. equidem puto Lamb. recte conjeciſſe. jam illa etiam, quæ mox ſequuntur, ſic lege; *nam aliquando poſſe recte fieri dicunt, nulla exſpectata nec quæſita* Utilitate; non, *Voluptate*.

2 *Tamen accipio quod dat*] Gruterus ex Palatino primo, *accipio quod* dant. optime: vides enim; *attuliſti aliud humanius* horum recentiorum——— *accipio quod* dant; *mihi enim ſatis eſt*, ipſis *non ſatis*. Pal. pr. multimodis *reprehendi poteſt*.

1 *At*

gratis diligant. [1] At vero si fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias colemus, si nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, vi sua, ex se, & propter se expetendam: dubium est, quin Fundos, & [2] Insulas amicis anteponamus? Licet hic rursus ea commemores, quæ optimis verbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta sunt: non quæro, quid dicat, sed quid convenienter possit rationi, & sententiæ suæ dicere. Utilitatis causa amicitia est quæsita: num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, [3] quam si tua sint Puteolis granaria? collige omnia, quæ soletis: præsidium amicorum:

1 *At vero si fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias colemus*] De Leg. L. 1. c. 18. *Ubi illa sancta* amicitia, *si non ipse amicus* per se amatur, toto pectore, ut dicitur? qui *etiam* (corrigo, si *etiam*) *deserendus & abjiciendus est, desperatis emolumentis & fructibus. quo quid potest dici immanius? Quod si amicitia per se colenda est, societas quoque hominum, & æqualitas, & justitia per se expetenda*; reliquaque præclare.

2 *Insulas*] Ædes grandiores, quæ non jungebantur communibus parietibus cum domibus vicinis, sed quæ in urbibus seorsim exstructæ, & spatiis, hortis, areis circumjectis separatæ erant, *Insulæ* dicebantur; quales sunt etiam nunc divitum atque Nobilium ædes.

3 *Quam si tua sint Puteolis granaria*] Muretus & Lambinus delent particulam *si*. *num hunc Triarium tibi utiliorem putas esse posse, quam sint tua Puteolis granaria?* Primus corrigebat Muretus *granaria*. erat ante eum *gramina*. Fieri potest, inquit ille, ut Torquatus granaria quæpiam habuerit Puteolis, ex quibus magnos fructus perciperet. fortasse hic sensus est; *utiliorem esse posse, quam si granaria Puteolana sint tua, tui juris*. Persius Sat. 5. v. 109.

Es modicus voti, presso lare, dulcis amicis,
Jam nunc adstringas, jam nunc granaria *laxes:*
Inque luto fixum possis transcendere nummum:
Nec glutto sorbere salivam Mercurialem.

Locus est cap. ultimo L. 1. de N. D. *quam* (Amicitiam) *si ad fructum*

amicorum: satis est tibi in te, satis in legibus, satis & in mediocribus amicitiis præsidii: jam contemni non poteris: odium autem & invidiam facile vitabis: ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur: [1] & tamen non tantis vectigalibus ad libertatem utens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te benevolentia præclare & tuebere,

fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus, non erit *ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum suarum. Prata, & arva, & pecudum greges diliguntur isto modo, quod fructus ex eis percipiuntur. Hominum caritas & amicitia gratuita est.* Scio qui in hoc loco legit; *tua sint Puteolis* pecuaria. Olim legebam ipse; *tua sint Puteolis* prata & areæ. Palat. ille pr. habebat, *gramana.* non intelligo. Grut. putat esse nomen fundi alicujus in tractu Puteolano, & litera priore majuscula esse scribendum. Locus est in Paradoxo ultimo cap. ult. undiquaque pulcher; quem nunc ego memoriter recito, tuæ etiam, Lector, memoriæ mandari dignus. *Nosne igitur ditiores, qui plura habemus! utinam quidem! sed non æstimatione census, verum victu atque cultu terminatur pecuniæ modus. Non esse cupidum, pecunia est. non esse emacem, vectigal est. contentum vero suis rebus esse, maximæ sunt, certissimæque Divitiæ. Etenim si isti callidi rerum æstimatores,* prata & areas quasdam *magno æstimant, quod ei generi possessionum minime quasi noceri potest: quanti est æstimanda* Virtus, *quæ nec eripi, nec surripi potest unquam: neque naufragio neque incendio amittitur, nec tempestatum nec temporum permutatione mutatur? qua præditi qui sunt, soli sunt divites. soli enim possident res & fructuosas & sempiternas, solique, quod est proprium divitiarum. contenti sunt rebus suis. satis esse putant, quod est: nihil appetunt, nulla re egent. nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt. Improbi autem & avari, quoniam incertas, atque in casu positas (res, divitias, possessiones) habent, & plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inventus est, cui, quod haberet, esset satis; non modo non copiosi ac divites, sed etiam inopes ac pauperes existimandi sunt.*

1 *Et tamen non tantis vectigalibus ad libertatem utens——tuebere, & munies*] Lambini Editio, *ad liberalitatem utens*; quod rectum puto. totam sententiam sic lego & distinguo: *& tamen non tu tantis vectigalibus* ad liberalitatem *utens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te benevolentia præclare & tuebere & munies?* cum nota interrogationis; *non tu te,*

bere, & munies. [1] At *quicum joca, seria,* ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? Tecum optime: deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac ista esse non inopportuna: quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse præstantius: sin emolumento, summas familiaritates, prædiorum pretiosorum mercede superari. *Me* igitur ipsum ames oportet, non *mea*, si veri amici futuri sumus.

XXVII. SED in rebus apertissimis nimium longi sumus: perfecto enim, & concluso, neque virtutibus, neque amicitiis usquam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur: nihil præterea magnopere dicendum: attamen, ne cui loco non videatur esse responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis summa philosophiæ, ad beate vivendum refertur, idque unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt: beate autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis, [2] item contra, omnem infelicitatem in dolore: id

te, etiam sine hac P. amicitia, tuebere & munies? *& tamen* (inquit Cicero) *cum tu tantis vectigalibus ita utare, ut liberalis merito habeare, ut tua liberalitas laudetur, non præclare te tuebere & munies sine hac Pyladea amicitia?*

1 *At quicum joca, seria, ut dicitur*] Proverbialiter dictum. *at, inquis, amicum volo, quicum joca, seria, quicum arcana, quicum occulta omnia communicem & conferam.*

2 *Item contra omnem infelicitatem in dolore*] Ausim dejerare hæc verba non esse Ciceronis. sunt aliena & absurda omnino, si quid video. quis autem crediderit Ciceronem in hoc sensu usurpasse vocem, *infelicitatem.* at, inquis, codices

id primum videamus, beate vivere vestrum quale sit. Atque hoc dabitis, ut opinor, si modo sit aliquid, *esse beatum*, id oportere totum poni in potestate sapientis: nam, si amitti vita beata potest, beata esse non potest: quis enim confidit semper sibi illud stabile, & firmum permansurum, quod fragile, & caducum sit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum, timeat necesse est, ne aliquando, amissis illis, sit miser: beatus autem esse in maximarum rerum timore nemo potest. Nemo igitur esse beatus potest: neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis vita beata duci solet: neque appellatur omnino vita beata, nisi confecta, atque absoluta: nec potest quisquam alias beatus esse, alias miser: qui enim existimabit posse se miserum esse, beatus non erit: nam cum semel est suscepta beata vita, tam permanet, quam ipsa illa effectrix beatæ vitæ sapientia: neque exspectat ultimum tempus ætatis: quod Crœso scribit Herodotus præceptum à Solone: [1] etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem

codices nonnulli habent, *miseriam omnem*; at hoc pejus, ni fallor. Debentur, inquam, putida illa & vix Latina stupidissimis Librariis pro libitu suo quidvis fingentibus. *Beate autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis; id primum videamus* beate vivere *vestrum quale sit*. mox, *vita beata* duci *solet*; rectius Lamb. Edit. *dici*. *vita beata* dici *solet*; *neque* appellatur *omnino vita beata* &c.

1 *Etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus*] Lego, *At enim*; vide totum; *neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis* —— *nam cum semel est suscepta beata vita, tam permanet* —— *at enimvero, quemadmodum tute fatebare, negat Epicurus diuturnitatem*

tatem quidem temporis ad beate vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quam si illa sit sempiterna. Hæc dicuntur inconstantissime: cum enim summum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri majorem, quam finito, atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis: negat enim summo bono afferre incrementum diem: qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, qui sibi is conveniet, si negabit voluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor longissimus quisque miserrimus: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid est igitur, cur ita semper *deum* appellet Epicurus, *beatum & æternum?* dempta enim æternitate nihilo beatior Jupiter, quam Epicurus: uterque enim summo bono fruitur, id est, *voluptate:* [1] at enim hic etiam dolore: at eum nihili facit: ait enim se, si uratur, *quam hoc suave!* dicturum. Qua igitur re à deo vincitur, si æter-

turnitatem temporis —— *hac dicuntur inconstantissime*; *ait*, *negat*, *sibi non convenit*; *verba ejus inter se pugnant*. Lamb. delet particulam *quidem*; *diuturnitatem temporis*.

1 *At enim hic etiam dolore. at eum nihili facit*] Lamb. Editio, nam *eum nihili facit*. *ait* enim *se* &c. nullo, ut opinor, sensu. *uterque* fruitur *voluptate*. *at enim hic* (Epicurus) dolore. quid? an *dolore* fruitur. potius, *dolore tenetur*, *dolori obnoxius est*. Cum viderem Lamb. Ed. habere, *nam eum*, sic conjiciebam; *at enim hic etiam dolorem* habet. *at eum nihili facit*. sed fortasse recte se habet Grut. lectio; solent enim verbum reticere, ut hic fit, Optimi Scriptores.

si æternitate non vincitur? [1] in qua quid est boni præter summam voluptatem, & eam sempiternam? quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constanter loquare? in voluptate corporis (addam, si vis, *animi*, dum ea ipsa, ut vultis, sit quod & in corpore) situm est vivere beate. Quid? istam voluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non sunt in potestate sapientis: non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse, sed in iis rebus, quas sapientia comparat ad voluptatem: totum autem id externum: &, quod externum, id in casu est: ita fit beatæ vitæ domina fortuna: quam Epicurus ait *exiguam intervenire sapienti*.

XXVIII. Age, inquies: ista parva sunt: *sapientem locupletat ipsa natura:* cujus divitias Epicurus ipse parabiles esse docuit. Hæc bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter sese ipsa

1 *In qua quid est boni præter summam Voluptatem, & eam sempiternam*] Johannes Walkerus Amicus meus, optimi ingenii & eruditionis egregiæ Juvenis, me in sermone monuit sic esse legendum; *Qua igitur re* à Deo *vincitur, si æternitate non vincitur?* in quo *quid est boni præter summam voluptatem, & eam sempiternam? in quo* (Deo) non, *in qua* (æternitate). ita sim felix, rectissime. affirmarat Epicurus se summo bono frui; negarat illud majus, optabilius fieri æternitate. Epicurus summe beatus est; Deus summe beatus & æternus tantum; qua igitur re à Deo vincitur (Epicurus) in quo nihil est boni præter summam Beatitatem, & æternitatem, si æternitate non vincitur? sed si voluptas illa summa non sit major æternitate, vix est ut æternitate vincatur à Deo Epicurus; ergo pares sunt. Hæc videbunt & sentient qui acetum habent in pectore.

ipsa pugnant: negat enim tenuissimo victu, id est, contemptissimis escis & potionibus, minorem voluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis ad epulandum. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beate vivendum, quali uteretur victu, concederem: laudarem etiam: verum enim diceret: idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, *cibi condimentum esse famem, potionis sitim:* sed qui ad voluptatem omnia referens, vivit ut *Gallonius*, loquitur ut *Frugi ille Piso*, non audio: nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo. Naturales divitias dixit parabiles esse, quod parvo esset natura contenta: certe, nisi voluptatem tanti æstimaretis. *Non minor*, inquit, *voluptas percipitur ex vilissimis rebus, quam ex pretiosissimis.* Hoc est non modo cor non habere, sed ne palatum quidem: qui enim voluptatem ipsam contemnunt, iis licet dicere, [1] se acipenserem menæ non anteponere: cui vero in voluptate

1 *Se acipenserem menæ non anteponere*] Valde miror Dionysium Lambinum ceterosque Ciceronis Operum Editores non vidisse particulam negativam *non* omnino tollendam esse. at omnes Editiones, quas equidem viderim, eam exhibent. In re apertissima nolo esse longus. Quare legamus una, Lector, totam sententiam non negligenter; *Non minor voluptas* (inquit Epicurus) *percipitur ex vilissimis escis & potionibus quam ex pretiosissimis. at eum*, (respondet Cicero) *qui hoc dicat, non modo non cor, sed ne* palatum quidem *habere crediderim. iis enim, qui voluptatem nullo loco numerant, ipsius voluptatis contemptoribus maximis licet dicere se* acipenserem menæ anteponere. ridet Epicurum dicentem *non minorem voluptatem percipi è contemptissimis escis, quam è rebus exquisitissimis ad epulandum.* notum est *acipenserem* piscem esse pretiosissimum optimique saporis; *menam*,

luptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione sunt judicanda: eaque dicenda optima, quæ sunt suavissima. Verum esto: consequatur summas voluptates, non modo parvo, sed per me nihilo, si potest: sit voluptas non minor in nasturtio illo, quo vesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quam in Syracusanis mensis, quæ à Platone graviter vituperantur: sit, inquam, tam facilis, quam vultis, voluptatis comparatio: quid de dolore dicemus? cujus tanta tormenta sunt, ut in his beata vita, si modo dolor summum malum est, esse non possit: ipse enim Metrodorus, pœne alter Epicurus, *beatum esse* describit his fere verbis: *cum corpus bene constitutum sit, & sit exploratum, ita futurum.* An id exploratum cuiquam potest esse, quo modo sese habiturum sit corpus non dico ad annum, sed ad vesperam? dolor igitur, id est, summum malum, metuetur semper, etiam si non aderit: jam enim adesse poterit: qui potest igitur habitare in beata vita summi mali metus? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio

menam, vilissimum atque plebeium, & publici saporis. *Hoc est non modo* &c. *Surely the Man had not only lost his Wits, but his Tast too, when he talked at this Rate. For the very professed Contemners of Pleasure think themselves at Liberty to own that they had rather eat of a Jowl of Sturgeon than a Redherring.* hujus lib. c. 8. *Nec ille qui Diogenem Stoicum adolescens, post autem Panætium audierat Lælius, eo dictus est* sapiens, *quod non intelligeret quid suavissimum esset* (nec enim sequitur, ut cui cor sapiat, ei non sapiat palatus) *sed quia parvi id duceret.* hic locus nostram emendationem mirifice confirmat.

 1 *Jam*

ratio negligendi doloris. [1] Jam ipsum absurdum, *maximum malum negligi:* sed quæ tandem ista ratio est: Maximus dolor, inquit, brevis est: primum, quid tu dicis, *breve?* deinde dolorem quem *maximum?* quid enim? summus dolor plures dies manere non potest? vide ne etiam menses: nisi forte eum dicis, qui simulatque arripuit, interficit: quis istum dolorem timet? illum mallem levares, quo optimum atque humanissimum virum, Cn. Octavium, M. filium, familiarem meum, confici vidi: nec vero semel, nec ad breve tempus, sed & sæpe plane, & diu: quos ille, dii immortales! cum omnes artus ardere viderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat, tantummodo laboriosus videbatur: at miser, si in vitiosa, & flagitiosa vita afflueret voluptatibus.

XXIX. Quod autem magnum dolorem brevem, longinquum levem esse dicitis: id non intelligo, quale sit. Video enim & magnos, & eosdem bene longinquos dolores: [2] quorum alia toleratio est verior; qua uti vos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. Fortitudinis

1 *Jam ipsum absurdum*] Lego, *jam* id *ipsum absurdum,* maximum malum negligi.

2 *Quorum alia toleratio est verior, qua uti vos non potestis*] Lambini Editio, *quædam alia toleratio est verior, qua uti* &c. codex MS. Ursini, *quædam alia* ratio *est verior.* locus hic manifesto corruptus est. tentabam ex conjectura emendare; sed non successit. nemo autem, qui præstat quod potest, quod quædam non possit, reprehendendus est.

titudinis quædam præcepta sunt, ac pene leges, quæ effæminari virum vetant in dolore: quamobrem turpe putandum est, non dico *dolere* (nam id quidem est interdum necesse) sed saxum illud Lemnium clamore Philocteteo funestare:

Quod ejulatu, questu, gemitu, fremitibus
[1] *Resonando multum, flebiles voces refert.*

[2] Huic Epicurus comparet se, si potest:

[3] *Cui viperino morsu venæ viscerum*
Veneno imbutæ tætros cruciatus cient.

Sit

1 *Resonando multum, flebiles voces refert*] Veteres Editiones omnes, inquit Gruterus, nec non Palatini nostri quatuor, inter quos est ille primus, sic exhibent;

Resonando, mutum *flebiles voces refert.*

quam lectionem recte omnino vulgatæ præfert. & profecto, inquit Patruus meus Emend. ad Tuscul. L. 2. c. 14. illud *mutum* quantivis pretii est. *Mutum saxum refert flebiles voces, quia Philocteta ejulatibus resonat. saxum illud Lemnium, quod —— fremitibus Philocteta resonando, mutum* ipsum (saxum) *flebiles refert voces.* Hoc pulchrum est, & Poeta dignum; hic antitheton eleganter adhibetur.

2 *Huic Epicurus comparet se, si potest*] Lectio nata, inquit Gruterus, ex P. Manutii conjectura. legebatur ante Manutium, *huic Epicurus competenter & si potest;* & sic exstat in Editione Veneta impressa anno 1471. Ursini codex habebat, *comparet si quid potest.* Palatinus primus, *Huic Epicurus & si potest.* repræsentavi variantes Lectiones; nihil ultra possum. aliquid vitii subesse scio, tollere nequeo. en locum de Philocteta, inter alios permultos, Tuscul. L. 2. c. 7. *Adspice Philoctetam, cui concedendum est gementi: ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum ejulantem; nihil igitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur, cum ——* è viperino morsu venæ viscerum — Veneno imbutæ tetros cruciatus cierent. sic ibi legendum, non *cient.* vides, *tum consolabantur, cum cierent.* Cicero sæpe dissolvit versus, quos citat ex veteribus Poetis, & pro libitu mutat tempora verborum, ut ad rem præsentem accommodet. quod ego ad librum quartum & quintum ostendam & demonstrabo.

3 *Cui viperino —— cient*] Sic recte legitur hoc in loco, in

 altero

Sit Epicurus Philoctera: *si gravis dolor, brevis.* At jam decimum annum in spelunca jacet. *Si longus, levis*; dat enim intervalla, & relaxat; primum non sæpe: deinde quæ est ista relaxatio, cum & præteriti doloris memoria, recens est; & futuri, atque impendentis torquet timor? *Moriatur*, inquit. Fortasse id optimum, sed ubi illud, *Plus semper voluptatis?* si enim ita est; vide, ne facinus facias, cum mori suadeas. [1] Potius ergo illa dicantur, *turpe esse viro debilitari, dolore frangi, succumbere.* Nam ista vestra, *Si gravis, brevis: si longus, levis,* dictata

altero illo non item. vides, *cui viperino* &c. forte in Tuscul. legendum, *tum consolabantur, cum* —— Ei *viperino morsu* &c. vel hic, Cui è *viperino* &c.

1 *Potius ergo illa dicantur, turpe esse viro debilitari, dolore frangi, succumbere. nam ista vestra* —— *dictata sunt. virtutis, magnitudinis animi* —— *mitigari solet*] Hæc partim male & absurde distinguuntur, partim corrupta & depravata sunt. primum sic illa distinguo: *turpe esse viro* debilitari dolore, *frangi, succumbere* —— & quis non videt? *debilitari metu, luctu, molestia, lacrymis* &c. passim occurrunt; *debilitari* per se & sine illis, raro aut nunquam. neque vero, præter alia, sic loqui solet Cicero; *debilitari, dolore frangi*; non, inquam, sic verba ordinare solet. citabo locum ex lib. 2. Tuscul. c. 13. ut eum emendem; *Quare, si, ut initio concessisti, turpitudo pejus est, quam dolor: nihil est plane dolor. nam dum tibi turpe nec dignum viro videbitur, gemere, ejulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere, tum honestas, tum dignitas, tum decus aderit; tuque* (lege, *dumque*) *in ea intueberis, te continebis*, (lege, *&* *te*) *cedet profecto virtuti dolor, & animi inductione languescet: aut enim nulla virtus est, aut contemnendus omnis dolor*. sic, inquam, corrigo, *lamentari*, frangi, debilitari dolore. verbum *dolere* non videtur recte sequi illa, *lamentari, frangi, debilitari*, quæ turpia sunt, & indigna viro; *dolere* non item; supra hoc cap. *quamobrem* turpe *putandum est, non dico* dolere (*nam id quidem est interdum necesse*) *sed saxum illud Lemnium* &c. id est, *sed ejulare, lamentari, frangi, debilitari dolore*. Sequentia sic legit & distinguit

dictata sunt. Virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet.

XXX. AUDI, ne longe abeam, moriens quid dicat Epicurus: [1] & intellige, facta ejus cum dictis discrepare. [2] Epicurus Hermacho Salutem. *Cum ageremus*, inquit, *vitæ beatum, & eundem supremum diem, scribebamus hæc.* [3] *Tanti autem morbi aderant vesicæ, & viscerum,*

stinguit Johannes Walkerus; *Potius ergo illa dicantur, turpe esse viro* —— quam *ista vestra*, si gravis, brevis, si longus, levis *&c.* *illa* potius *dicantur*, quam *ista vestra.* pessime omnes Editores, *succumbere.* nam *ista* &c. pergas, inquis, emendare reliqua, nondum enim totum locum persanasti. fateor; &, si potes verisimilibus acquiescere, hæc habeto. puto voces illas, *dictata sunt*, scioli alicujus hominis esse potius quam Ciceronis. quoniam scilicet Cicero illa Epicurea, *Si gravis, brevis, si longus, levis*, passim *dictata* appellat, hic etiam de suo addidit Librarius, *dictata sunt*. Jam totum sic lego & explico; *Potius ergo illa dicantur*, turpe esse viro debilitari dolore, frangi, succumbere, *quam ista vestra*, si gravis, brevis, si longus, levis; (enimvero) *virtutis, magnitudinis animi, patientia, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet*; non dictatis illis & medicamentis Epicureis, tanquam de narthecio depromptis; ut loquitur cap. 7. hujus libri. Lambinus sic distinguit; *dictata sunt virtutis. magnitudinis* &c. non video sensum.

1 *Et intellige, facta ejus*] Palat. primus, *ut intelligas.*

2 *Epicurus Hermacho Salutem*] Diogenes Laertius in Epicuro hanc epistolam ad Idomeneum scriptam fuisse narrat. ἤδη δὲ τελευτῶν, inquit Diogenes, γράφει πρὸς Ἰδομενέα τήνδε ἐπιστολήν. τὴν μακαρίαν ἄγοντες ϗ ἅμα τελευτῶντες ἡμέραν τοῦ βίου, ἐγράφομεν ὑμῖν ταυτί. vides ὑμῖν. fortasse ad utrumque (Hermachum & Idomeneum) hanc epistolam mittebat Epicurus.

3 *Tanti autem morbi aderant vesica & viscerum*] Palat. primus sic exhibebat; *tanti aderant vesica & torminum morbi.* est ipsa Tullii manus, inquit Gronovius, ut probat ille locus lib. 2. Tuscul. c. 19. *quamvis idem forticulum se in torminibus & in stranguria sua præbeat.* haud puto recte dici posse, *torminum morbi*, nam *tormina* sunt morbus ipse. Celsus caput 15. lib. 4. inscribit *de Torminibus. inter mala intestinorum*, inquit ille, tormina

rum, ut nihil ad eorum magnitudinem possit accedere. [1] Ecce miserum hominem, si dolor, summum malum est: dici aliter non potest: sed audiamus ipsum: *Compensabatur tamen*, inquit, *cum his omnibus animi lætitia,* [2] *quam capiebam memoria rationum, inventorumque nostrorum: sed tu, ut dignum est tua erga me, & erga philosophiam voluntate* [3] *ab adolescentulo suscepta, fac ut Metrodori tueare liberos.* Non ego jam Epaminondæ, non Leonidæ mortem hujus morti antepono: quorum alter cum vicisset Lacedæmonios apud Mantineam, simulque

tormina *esse consueverunt.* δυσεντερία *Græce vocatur.* malim equidem vulg. lect. retinere, *morbi vesicæ & viscerum*; sed si quis alterum malit, non pugnabo. Epicuri ipsius verba accipe: στραγγουρία τε παρηκολουθήκει, καὶ δυσεντερικὰ πάθη, ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ ἐν ἑαυτοῖς μεγέθους. Cic. lib. 7. ad Famil. ep. 26. *Ego autem, cum omnes morbos reformido, tum in quod Epicurum tuum Stoici male accipiunt, quia dicat,* δυσουρικὰ καὶ δυσεντερικὰ πάθη *sibi molesta esse* &c. pro, *tum in quod*, legendum, *tum eum in quo. ego, cum omnes m. ref.* tum eum in quo *Stoici male accipiunt Epicurum tuum.* Seneca in Epist. sic loquitur; *Quid porro, non æque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum dicere, Beatus sum? Atqui, hæc vox in ipsa officina Voluptatis est audita.* Beatissimum, *inquit*, & ultimum diem ago, *Epicurus: cum illum hinc urinæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris.* Lege caput 19. & 20. lib. 2. Tusculanarum.

1 *Ecce miserum hominem*] Pal. pr. non habet vocem *ecce.* sic lege, *miserum hominem!*

2 *Quam capiebam memoria*] Lambinus, *ex memoria rationum* &c.

3 *Ab adolescentulo suscepta*] Lamb. *ab adolescentia* suscepta, non recte: Græcum, τῆς ἐκ μειρακίου παραστάσεως. verba Epicuri apud Diog. Laert. sic se habent; ἀντιπαρετάττετο δὲ πᾶσι τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον ἐπὶ τῇ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν μνήμῃ. Σὺ δὲ ἀξίως τῆς ἐκ μειρακίου παραστάσεως πρὸς ἐμὲ καὶ φιλοσοφίαν, ἐπιμελοῦ τῶν παίδων Μετροδώρου....

1 Re-

que ipse gravi vulnere exanimari se videret; ut primum dispexit, quæsivit, salvusne esset clypeus; cum salvum esse flentes sui respondissent: rogavit, essentne fusi hostes: cumque id quoque, ut cupiebat, audivisset, evelli jussit eam, qua erat transfixus, hastam: ita multo sanguine profuso, in lætitia, & in victoria est mortuus. Leonidas autem, rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis, trecentosque eos, quos eduxerat Sparta, cum esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Præclaræ mortes sunt imperatoriæ: philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur. [1] Refert tamen; quod sibi videtur esse morienti magna laus. *Compensabatur*, inquit, *cum summis doloribus lætitia.* Audio equidem philosophi vocem, Epicure: sed, quid tibi dicendum sit, oblitus es: primum enim, si vera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, *si vera sunt tua scripta & inventa*; gaudere non potes: nihil enim jam habes, quod ad corpus referas: est autem à te semper dictum, nec gaudere quemquam, nisi propter corpus: nec dolere. *Præteritis*,

1 *Refert tamen; quod sibi videtur esse morienti magna laus. compensabatur*] Lambinus, *Refert tamen, in quo sita videatur esse morienti magna laus.* sensus est, refert tamen, quod ipse putat sibi morienti esse magna laudi, compensabatur cum summis doloribus lætitia &c. Pal. pr. sic; *Refert tamen quo modo sibi videtur esse moriens, magna laus* &c. non video quid rei sit. paulo infra lege, *quid isto tuo egregio officio* &c. nullus Palat. habet voculam *ex* & debet abesse.

1 *Vene-*

teritis, inquit, *gaudeo*. Quibusnam præteritis? si ad corpus pertinentibus; rationes tuas te video compensare cum istis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum: si autem ad animum; falsum est; quod negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? quid ex isto tuo egregio officio, & tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers?

XXXI. Huc, & illuc, Torquate, vos versetis licet: nihil in hac præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens, & conveniens decretis ejus reperietis: ita redarguitur ipse à sese, [1] veneuntque scripta ejus probitate ipsius, ac moribus: nam ista commendatio puerorum, memoria, & caritas amicitiæ, summorum officiorum in extremo spiritu conservatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam, non invitatam voluptatibus, nec præmiorum mercedibus evocatam: quod enim testimonium majus quærimus, quæ honesta & recta sint, ipsa esse optabilia per sese, cum videamus tanta officia morientis? Sed, ut epistolam laudandam arbitror eam,

1 *Veneuntque scripta ejus*] Pal. ille primus habet, vincunturque *scripta ejus* &c. quod licet valde probem, non audeo tamen vulgatæ lect. præferre. *probitas*, inquit, *hominis & mores faciunt ut ipsius scripta cupide emantur* &c. cap. 25. *ita enim vivunt quidam, ut eorum vita refellatur oratio; atque ut ceteri existimantur dicere melius quam facere, sic hi* (Epicurei) *mihi videntur facere melius quam dicere*. vides, *eorum oratio* refellatur *vita* —— & hic, redarguitur *ipse à sese* &c. fere adducor ut credam ab Auctoris manu fuisse, *vincunturque*.

eam, quam modo totidem fere verbis interpretatus ſum (quamquam ea cum ſumma ejus philoſophi nullo modo congruebat:) ſic ejuſdem teſtamentum non ſolum à philoſophi gravitate, ſed etiam ab ipſius ſententia judico diſcrepare: ſcripſit enim, & multis ſæpe verbis, & breviter, apteque, in eo libro, quem modo nominavi, *mortem nihil ad nos pertinere, quod enim diſſolutum ſit, id eſſe ſine ſenſu: quod autem ſine ſenſu ſit, id nihil omnino ad nos pertinere:* hoc ipſum elegantius poni, meliuſque potuit: nam quod ita poſitum eſt, *Quod diſſolutum ſit, id eſſe ſine ſenſu*, id ejuſmodi eſt, ut non ſatis plane dicat, quid ſit *diſſolutum*. Sed tamen intelligo, quid velit: quæro autem, quid ſit, quod cum *diſſolutione*, id eſt, *morte* ſenſus omnis exſtinguatur; & cum reliqui nihil ſit omnino, quod pertineat ad nos: tam accurate, tamque diligenter caveat, & ſanciat, *ut Amynomachus, & Timocrates, heredes ſui, de Hermachi ſententia dent, quod ſatis ſit* [1] *ad diem agendum natalem ſuum quotannis, menſe Gamelione: itemque omnibus menſibus, viceſimo die lunæ, dent ad eorum epulas, qui una ſecum philoſophati ſint, ut & ſui, & Metrodori memoria colatur.* Hæc ego non poſſum dicere non eſſe

1 *Ad diem agendum natalem ſuum*] Epicuri verba; εἰς τὴν εἰθισμένην ἄγεσθαι γενέθλιον ἡμέραν, ἑκάστου ἔτους τῇ προτέρᾳ δεκάτῃ τοῦ Γαμηλιῶνος &c. ectera vide apud D. Laertium; ubi habetur integrum Epicuri teſtamentum.

1 *Homi-*

esse [1] hominis & belli, & humani; sapientis vero nullo modo, physici præsertim, quem se ille esse vult, putare ullum esse cujusquam diem natalem. [2] Quid? verene potest esse dies sæpius, qui semel fuit? certe non potest: an ejusdemmodi? ne id quidem, [3] nisi cum multa annorum intercesserint millia, ut [4] omnium siderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reversio. Nullus est igitur cujusquam dies natalis. At habetur. Et ego id scilicet nesciebam;

1 *Hominis & belli & humani*] Recte Palat. pr. & Vict. Editio; *Hæc ego non possum dicere non esse hominis* quamvis (quantumvis) *& belli & humani*. lego, *quem se ille vult*; non, *ille* esse *vult*.

2 *Quid? verene potest esse dies*] J. F. Gronovii MS. habebat *itemne potest*, unde legit, idemne *potest*. recte, ni fallor. equidem sic legerim; *quid? verene* idem *potest esse dies sæpius qui semel fuit? certe non potest. an* ejusdem modi? *ne id quidem* &c. *verene potest* idem *esse dies? non. an* ejusdemmodi *&c.*

3 *Nisi cum multa*] *Cum* recte abest à Palat. primo. *an ejusdemmodi? ne id quidem, nisi multa annorum —— ut omnium*; recte, *ut omnium*; *multa annorum* intercesserint *millia*, ut fiat *&c.*

4 *Omnium syderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reversio*] Loquitur de Anno Magno sive Platonico. de Nat. Deorum L. 2. c. 20. *Quarum* (Stellarum) *ex disparibus motionibus* magnum annum *Mathematici nominaverunt*; *qui tum efficitur, cum Solis & Lunæ & quinque errantium ad eandem inter se comparationem confectis omnium spatiis est facta conversio. Quæ quam longa sit, magna quæstio est: esse vero certam & definitam necesse est.* In Som. Scipionis sic loquitur; *cum autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemque totius cœli descriptionem longis intervallis retulerint, tum ille vere* vertens *annus appellari potest: in quo vix dicere audeo, quam multa sæcula hominum teneantur*. & paulo post; *tum signis omnibus ad idem principium stellisque revocatis; expletum annum habeto*. exstat apud Servium Comment. in lib. primum Virg. hoc Ciceronis fragmentum; Annum magnum *esse voluerunt, omnibus Planetis in eundem recurrentibus locum, quod fit post duodecim millia nongentos quinquaginta quatuor annos.*

ſciebam. Sed, ut ſit, etiamne poſt mortem coletur: idque teſtamento cavebit is, qui vobis quaſi oraculum ediderit, *nihil ad nos pertinere poſt mortem?* Hæc non erant ejus, qui innumerabiles mundos, infinitaſque regiones, quarum nulla eſſet ora, nulla extremitas, mente peragraviſſet. Numquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum ſecutus eſt. Quod ſi dies notandus fuit, eumne potius, quo natus, an eum, quo ſapiens factus eſt? Non potuit, inquies, fieri ſapiens, niſi natus eſſet: & iſto modo ne ſi avia quidem ejus nata non eſſet. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, velle poſt mortem epulis celebrari memoriam ſui nominis: quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. Nihil opus eſt litibus: tantum dico, magis fuiſſe veſtrum agere Epicuri diem natalem, quam illius teſtamento cavere, ut ageretur.

XXXII. Sed, [1] ut ad propoſitum revertamur, (de dolore enim cum diceremus, ad iſtam epiſtolam delati ſumus) nunc totum illud concludi ſic licet. Qui in ſummo malo eſt, is tum cum in eo eſt, non eſt beatus: ſapiens autem ſemper beatus eſt, & eſt aliquando in dolore: non eſt igitur ſummum malum dolor. Jam illud quale

1 *Ut ad propoſitum revertamur*] Palat. pr. *ſed, ut ad propoſitum*, (*de dolore enim* &c. verbo *revertamur* deleto.

1 *Cum*

quale tandem est? *Bona præterita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere.* Primum in nostrane potestate est, quid meminerimus? Themistocles quidem, [1] cum ei Simonides, aut quis alius *artem memoriæ* pollicceretur, *oblivionis*, inquit, *mallem: nam memini etiam quæ nolo, oblivisci non possum quæ volo.* Magno hic ingenio: sed res se tamen sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit, vetare meminisse: vide, ne ista sint Manliana vestra, aut majora etiam, si imperes quod facere non possim. Quid, si etiam jucunda memoria est præteritorum malorum? ut proverbia nonnulla veriora sint, quam vestra dogmata: vulgo enim dicitur, *Jucundi acti labores:* nec male Euripides: concludam, si potero, Latine: Græcum enim hunc versum nostis omnes:

Suavis laborum est præteritorum memoria.

Sed ad bona præterita redeamus: quæ si à vobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulsus, egens, in palude demersus, tropæorum recordatione levaret dolorem suum: audirem, & plane probarem. Nec enim absolvi beata vita sapientis, nec ad exitum perduci poterit, si prima quæque bene ab eo consulta, atque facta, [2] ipsius oblivione obruerentur. Sed vobis

1 *Cum ei Simonides, aut quis alius*] Recte omnino Palat. primus, *Simonides*, an *quis alius* &c. *Simonides, an forte alius quis, non enim certo scio.*

2 *Ipsius oblivione obruerentur*] Recte, ut puto, Lambinus, *obruentur.* vides, *nec enim absolvi poterit, si* obruentur. dici aliter non potest.

1 Nam

vobis voluptatum perceptarum recordatio vitam beatam facit, & quidem corpore perceptarum: [1] nam si quæ sunt aliæ, falsum est, omnes animi voluptates esse è corporis societate. Corporis autem voluptas si etiam præterita delectat, non intelligo, [2] cur Aristoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat: in quo ille rex Assyriæ glorietur, *se omnes secum libidinum voluptates*

1 *Nam si quæ sunt aliæ*]——*Et quidem corpore perceptarum*; *nam si quæ sunt aliæ* (præter voluptates corporis) *falsum est*; (quod tamen vos dicitis) *omnes voluptates esse è corporis societate.* dubito an vox illa, *animi*, sit Ciceronis.

2 *Cur Aristoteles Sardanapali epigramma*] Venustissimum locum ex 5 Tuscul. cap. 35. exscribam. *Confer sudantes, ructantes, refertos epulis, tanquam opimos* Boves; *tum intelliges, qui* voluptatem *maxime sequantur, eos minime consequi; jucunditatemque victus esse in* desiderio *non in* Satietate. *Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem civitatis, ferunt, cum cenavisset apud Platonem, eoque convivio admodum delectatus esset, vidissetque eum postridie, dixisse:* Vestræ quidem cenæ non solum in præsentia, sed etiam postero die jucundæ sunt. *Quid, quod ne mente quidem recte uti possumus, multo cibo & potione repleti? est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his fere verbis:* Quo cum venissem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Syracusiarumque mensarum, nullo modo mihi placuit; bis in die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum, ceteraque, quæ comitantur huic vitæ, in qua sapiens nemo efficietur unquam, moderatus vero multo minus. *quæ enim natura*, infit Cicero, *tam mirabiliter temperari potest? quo modo igitur jucunda vita potest esse, à qua absit* Prudentia? *absit* Moderatio? *ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ Regis error agnoscitur, qui incidi jussit in Busto;*

Hæc habeo, quæ edi, quæque exsaturata Libido
Hausit: at illa jacent multa & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Aristoteles, *in* bovis, *non in* Regis *sepulchro inscriberes? hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutius habebat, quam fruebatur.* Versus Græci sunt;

Ταῦτ' ἔχω ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ μετ' ἔρωτος
Τερπν' ἔπαθον, τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια κεῖνα λέλειπται.

tes

1 Nihilne

tes abstulisse: quod enim ne vivus quidem, inquit, *diutius sentire poterat, quam dum fruebatur*; *quo modo id potuit mortuo permanere?* Fluit igitur voluptas corporis, & prima quæque avolat, sæpiusque relinquit causas poenitendi, quam recordandi; itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

Desine Roma tuos hostes ——

reliquaque præclare,

Namque tibi monumenta mei peperere labores;

Laboribus hic præteritis gaudet: tu jubes voluptatibus: hic se ad ea revocat, e quibus nihil umquam retulerit ad corpus: tu totus hæres in corpore.

XXXIII. ILLUD autem ipsum qui obtineri potest, quod dicitis, omnes animi & voluptates, & dolores, ad corporis voluptates & dolores pertinere? [1] Nihilne te delectat umquam? video, quicum loquar: te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? omitto *dignitatem, honestatem, speciem ipsam virtutum*, de quibus ante dictum est: hæc leviora ponam: poema, orationem, cum aut scribis, aut legis; cum omnium factorum, cum regionum conquiris historiam; signum, tabula, locus amoenus, ludi, venatio, villa Luculli, (nam si *tuam* dicerem, latebram haberes:

1 *Nihilne te delectat unquam*] Sic scribo, *Nihilne te delectat unquam* —— *video quicum loquar* —— *te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat?*

1 Ad

haberes: ad corpus diceres pertinere) sed ea, quæ dixi, ad corpusne refers? an est aliquid, quod te sua sponte delectet? Aut pertinacissimus fueris, si in eo perstiteris, [1] ad corpus ea, quæ dixi, referre: aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si negaveris. Quod vero à te disputatum est, majores esse voluptates, & dolores animi, quam corporis; quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem præsentia solum sentiantur: quî probari potest, ut is, qui propter me aliquid, plus, quam ego ipse, gaudeat? Animi voluptas oritur propter voluptatem corporis, & major est animi voluptas, quam corporis: ita fit, ut gratulator lætior sit, quam is, cui gratuletur. Sed, dum efficere vultis beatum sapientem, cum maximas animo voluptates percipiat, omnibusque partibus majores, quam corpore: quid occurrat, non videtis: animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus majores, quam corporis: ita miser sit aliquando necesse est is, quem vos beatum semper vultis esse: nec vero id, dum omnia ad voluptatem, doloremque referetis, efficietis umquam. Quare aliud aliquid, Torquate, *hominis* summum bonum reperiendum est: voluptatem *bestiis* concedamus:

1 *Ad corpus, ea qua dixi, referre*] Lambinus, *referri*; & omnino sic legendum, nisi malis nobiscum legere, *ad corpus, ea qua dixi*, pertinere, *aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si negaveris. negaveris quid?* omnino, *referri*, vel, *pertinere*. jam supra, *ad corpus diceres pertinere*, ut hic, *ad corpus negaveris pertinere*. sane melius est, *pertinere*.

cedamus: quibus vos de summo bono testibus uti soletis. Quid, si etiam *bestiæ* multa faciunt, duce sua quæque natura, [1] partim indulgenter vel cum labore; ut in gignendo, in educando perfacile appareat, aliud quiddam iis propositum, non voluptatem? [2] partim cursu, & peregrinatione lætantur: congregatione aliæ cœtum quodammodo civitatis imitantur. Videmus in quodam volucrium genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam: [3] in multis etiam desideria videmus. Ergo in bestiis erunt secreta à voluptate humanarum quædam simulacra virtutum: in ipsis hominibus virtus, nisi voluptatis causa,

1 *Partim indulgenter vel cum labore, ut in gignendo, in educando perfacile appareat*] Lambinus sic legit, *partim indulgenter vel cum labore in gignendo, in educando,* ut *perfacile appareat* &c. sensus est, *Bestiæ ipsæ, duce Natura, prolem suam amant, indulgenter habent, ejusque conservandæ, tuendæ, educandæ causa, etiam laborant, ut facile appareat, aliud quiddam* &c. illa, *partim indulgenter vel cum labore,* credo equidem corrupta & mutila esse. *Mollis illa educatio, quam* indulgentiam *vocamus, nervos omnes & mentis & corporis frangit.* Quintil. lib. 1. c. 2.

2 *Partim cursu, & peregrinatione lætantur*] Sic Palatinus primus. Lambini Editio, Turtures & *cursu & peregrinatione lætantur.* Palat. duo, *Cicures & cursu* &c. *quædam,* inquit Cicero, *bestiæ cursu, quædam peregrinatione lætantur, aliæ, gregatim unum in locum conveniendo, cœtum quodammodo civitatis imitantur.* Porro Librarium aliquem, *Turtures,* vel, *Cicures,* addidisse puto, qui forte didicerat *turtures, ciconias, hirundines* &c. *peregrinatione lætari* &c. quæ tamen non abeunt, neque peregrinantur, sed potius occultantur & latent hyeme, atque ἐν σπηλαίοις χωρίοις, ut inquit Aristoteles, remanent.

3 *In multis etiam desideria videmus*] Sic omnes Palat. inquit Gruterus. Lambini Edit. habet, *in multis etiam* disciplinam; sine illo *videmus,* quo non videtur esse opus. malim equidem *disciplinam,* quam, *desideria. cognitionem, memoriam, in multis etiam disciplinam.* jam sequitur, humanarum *quædam simulachra* virtutum.

1 *Cau-*

causa, nulla erit? & homini, qui ceteris animantibus plurimum præstat, præcipui à natura nihil datum esse dicemus?

XXXIV. Nos vero, si quidem in voluptate sunt omnia, longe, multumque superamur à bestiis: quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios, varieque abundantes nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, suppetunt multo labore quærentibus: nec tamen ullo modo summum pecudis bonum, & hominis, idem mihi videri potest: quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad voluptatem conquiruntur? Ut, si Xerxes, cum tantis classibus, tantisque equestribus, & pedestribus copiis, Hellesponto juncto, Athone perfosso, maria ambulavisset, terramque navigasset, si, cum tanto impetu in Græciam venisset, [1] causam ejus quis ex eo quæreret, tantarum copiarum, tantique belli, mel se auferre ex Hymetto

1 *Causam ejus quis ex eo quæreret*] Vocem *ejus* deleri debere puto; & sic distinguo; *causam quis ex eo quæreret tantarum copiarum*. videamus totum; *Ut, si Xerxes, cum — navigasset, si, cum — venisset, causam aliquis ex eo quæreret tanti belli, mel se auferre ex Hymetto voluisse diceret, certe sine causa — sic nos sapientem* &c. *Ut, si Xerxes* (*postquam tantis classibus — navigasset, si, postquam* (Lambinus legit, *navigasset, cum tanto impetu*, posteriore *si* deleta) *tanto impetu in G. venisset, causamque aliquis ex eo quæsisset tantarum copiarum, tantique belli*) *mel se auferre ex Hymetto voluisse diceret, certe sine causa — — sic nos Sapientem si voluptatem petere dicemus, mollis causa dicemus tanta molitum*.

1 *Nec*

metto voluisse diceret, certe sine causa videretur tanta conatus: sic nos *Sapientem*, plurimis, & gravissimis artibus, atque virtutibus instructum, & ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne cælum, totamque cum universo mari terram mente complexum, voluptatem petere si dicemus, mellis causa dicemus tanta molitum. Ad altiora quædam, & magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: [1] nec id ex animi solum partibus, [2] in quibus inest memoria rerum innumerabilium, vitæ quidem infinita, inest conjectura consequentium, non multum à divinatione differens, inest moderator cupiditatis pudor, inest ad humanam societatem justitiæ fida custodia: inest in

1 *Nec id ex animi solum partibus*] *Nec id ex animi* solum *partibus (in quibus inest—mortisque contemptio;) neque vero id, inquam, ex animi solum partibus apparet* (nempe, *nos ad altiora quædam & magnificentiora esse natos) verum etiam ex membris ipsis*, id est, *partibus corporis sensibusque*; sensus est istiusmodi. primum dicit, *nec id ex animi* solum *partibus*—deinde, *ergo hæc in animis:* quæ satis declarant *nos ad altiora quædam* &c. *tu autem etiam membra ipsa sensusque consideres*; *qui tibi* &c. Vulgati habent plenam στιγμὴν post *contemptio*; non recte.

2 *In quibus inest memoria rerum innumerabilium, vitæ quidem infinita*] Recte sine dubio Lambinus, *memoria rerum innumerabilium*, & ea *quidem infinita*. quid, obsecro, est, *vita quidem infinita?* etsi non opus est, unum tamen locum citabo. is est Tuscul. L. I. c. 24. *item si nihil haberet* Animus hominis, *nisi ut appeteret aut refugeret, id quoque esset ei commune cum bestiis. Habet primum* memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium, *quam quidem Plato* recordationem *esse vult* superioris vitæ. *Nam in illo libro, qui inscribitur* Menon, *pusionem quendam Socrates interrogat quædam* Geometrica de dimensione Quadrati. &c. viden' eadem verba in eadem re.

¹ Quid,

in perpetiendis laboribus adeundisque periculis firma, & stabilis doloris, mortisque contemptio: ergo hæc in animis: tu autem etiam membra ipsa sensusque considera: qui tibi ut reliquæ corporis partes, non comites solum virtutum, sed ministri etiam videbuntur. [1] Quid, si in ipso corpore multa voluptati præponenda sunt, ut vires, valitudo, velocitas, pulcritudo? quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi veteres inesse quiddam cæleste & divinum putaverunt: quod si esset in voluptate summum bonum (ut dicitis,) optabile esset, in voluptate maxima, nullo intervallo interjecto, dies, noctesque versari, cum omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi moverentur. Quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit esse in isto genere voluptatis? Cyrenaici quidem non recusant: vestri hæc verecundius: illi fortasse constantius. Sed lustremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, *Inertes* à majoribus nominabantur: sed quæro, num existimes non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycletum, Zeuxin, ad voluptatem artes suas direxisse? Ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quam civis

1 *Quid, si in ipso corpore, multa voluptati præponenda sunt* &c.] Forte sic; *Quod si in ipso corpore multa Voluptati præponenda sunt, ut vires, valitudo, velocitas, pulchritudo; quid tandem in animis censes?* Quod *si —— pulchritudo,* (sublata inter. nota) *quid tandem in animis censes?*

civis excellens ad factorum pulcritudinem? quæ autem est alia causa erroris tanti, tam longe, lateque diffusi, nisi quod is, qui voluptatem summum bonum esse decernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum cupiditate, id est, *cum animi levissima parte* deliberat? Quæro enim de te: si sunt dii, ut vos etiam putatis, qui possunt esse beati, cum voluptates corpore percipere non possint? aut si sine eo genere voluptatis beati sunt, cur similem animi usum in sapiente esse nolitis?

XXXV. LEGE laudationes, Torquate, non eorum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai, non Aristidis, non Themistoclis, non Philippi, non Alexandri, lege nostrorum hominum, lege vestræ familiæ: neminem videbis ita laudatum, ut artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur; non elogia monumentorum id significant, [1] velut hoc ad portam? UNO ORE CUI PLURIMÆ CONSENTIUNT GENTES, POPULI PRIMARIUM FUISSE VIRUM.

1 *Velut hoc ad Portam*, Uno ore cui plurimæ] *Lectio minus vera*; inquit Gruterus. quippe Palat. pr. &c. habent *uno cum plurima.* Pal. tertius, *uno cui plurima*, secundus, *uno complurima*. Editio Veneta habet, *velut hoc ore ad portam, Unum esse plurima* &c. Sed quid si, ait Grut. sub illo *uno cum* lateret nomen Portæ alicujus? Quid si sic legatur, *velut hoc ad portam* Collinam, De quo *plurima consentiunt* &c. ad Portam Collinam multa erant sepulchra & Monumenta. de Leg. l. 2. c. 23. *Sed in Urbe sepeliri lex vetat. sic decretum à Pontificum collegio, non esse jus in loco publico fieri sepulchrum. nostis extra portam Collinam ædem Honoris —— sed cum* multa in eo loco sepulchra *fuissent, exarata sunt*; *statuit enim*

collegium

VIRUM. [1] Idne consensisse de Calatino plurimas gentes arbitramur, primarium populi fuisse, quod præstantissimus fuisset in conficiendis voluptatibus? Ergo in iis adolescentibus bonam spem esse dicemus, & magnam indolem, quos suis commodis inservituros, & quidquid ipsis expediat, facturos arbitramur? nonne videmus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? tollitur beneficium: tollitur gratia: quæ sunt vincula concordiæ: nec enim, si tuam ob causam cuiquam commodes, beneficium illud habendum est, sed fæneratio: nec gratia deberi videtur ei, qui suam ob causam commodaverit. *Maximas vero virtutes jacere omnes necesse est, Voluptate dominante.* Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, [2] nisi honestas natura plurimum valeat, cur non cadant

collegium, locum publicum non potuisse privata religione obligari. de quo plurima, ut, *consensisse de Calatino.* de Amicit. c. 23. *Una est enim Amicitia in rebus humanis, de cujus utilitate omnes uno ore consentiunt.* sic illa malim, *non elogia monumentorum id significant?* videlicet, *neminem ita laudatum, ut artifex* &c. *velut hoc* (eulogium) *ad portam*; Lamb. *uno ore* quem *plurima* &c. de Senect. c. 17. *Apex autem senectutis* (inquit Cato) *est* Auctoritas. *Quanta fuit in L. Cæcilio Metello? quanta in Atilio Calatino?* (Lamb. Edit. *Collatino?*) *in quem illud elogium unicum:* Plurimæ consentiunt gentes, Populi primarium fuisse virum —— *notum est totum carmen, incisum in sepulchro. Jure igitur gravis, cujus de laudibus omnium esset fama consentiens.* hæc corrupta esse quis non videt? quid enim est, *elogium unicum:* Lamb. *in quem illud ellogium; Uno ore quem unicum plurima* &c.

1 *Idne consensisse de Calatino*] Lege, Ideone *consensisse de Calatino plurimas gentes arbitramur, primarium Populi fuisse*, quod *præstantissimus fuisset* &c. ideone *consensisse*, quod *&c.*

2 *Nisi honestas natura plurimum valeat*] Palat. omnes, *honesta natura*. conjicio, *honestas* Naturæ *pluri-*

dant in ſapientem, non eſt facile defendere. Ac, ne plura complectar (ſunt enim innumerabilia) bene laudata virtus voluptatis aditus intercludat neceſſe eſt: quod jam à me exſpectare noli: tute introſpice in mentem tuam ipſe: eamque omni cogitatione pertractans, percunctare ipſe te, perpetuiſne malis voluptatibus perfruens, in ea, quam ſæpe uſurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem ſine dolore, aſſumpto etiam illo, quod vos quidem adjungere ſoletis, ſed fieri non poteſt, ſine doloris metu: an, cum de omnibus gentibus optime mererere, cum opem indigentibus, ſalutemque ferres, vel Herculis perpeti ærumnas: ſic enim majores noſtri labores non fugiendos, triſtiſſimo tamen verbo *ærumnas* etiam in deo nominaverunt. Exigerem ex te, cogeremque, ut reſponderes, niſi vererer, ne Herculem ipſum ea, quæ pro ſalute gentium ſummo labore geſſiſſet, voluptatis cauſa geſſiſſe diceres. Quæ cum dixiſſem, Habeo, inquit Torquatus, ad quos iſta referam: &, quamquam aliquid ipſe poteram, tamen invenire malo paratiores familiares noſtros. Credo Syronem dicis, & Philodemum,

plurimum valeat. natura bonitas ſæpe occurrit. Offic. L. 1. c. 2. *Nam qui ſummum bonum ſic inſtituit, ut nihil habeat cum virtute conjunctum, idque ſuis commodis non honeſtate metitur, hic, ſi ſibi ipſe conſentiat, & non interdum* naturæ bonitate *vincatur, neque amicitiam colere poſſit, nec juſtitiam, nec liberalitatem.* & cap. 32. *Nonnulli tamen ſive felicitate quadam, ſive* bonitate naturæ, *ſive parentum diſciplina, rectam vitæ ſecuti ſunt viam. Maximas Virtutes jacere omnes neceſſe eſt, Voluptate dominante.* eleganter & vere Vir Sapientiſſimus!

1 *Gra-*

demum, cum optimos viros, tum doctissimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age sane, inquam: sed erat æquius, Triarium aliquid de nostra dissensione judicare. Immo, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re: tu enim ista lenius: hic Stoicorum more nos vexat. Tum Triarius, Posthac quidem, inquit, audacius: nam hæc ipsa mihi erunt in promptu, quæ modo audivi; nec ante aggrediar, quam te ab istis, quos dicis, instructum videro. Quæ cum essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

M. TULLII

M. TULLII CICERONIS
DE FINIBUS
BONORUM & MALORUM
AD
BRUTUM
LIBER TERTIUS.

I. VOLUPTATEM equidem, Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tam pertinaces habeat patronos, concessuram arbitror, convictam superiore libro, dignitati: & enim sit impudens, si virtuti diutius repugnet, aut si honestis jucunda anteponat, aut pluris esse contendat dulcedinem corporis titillantem, ex eave natam lætitiam, quam gravitatem animi, atque constantiam: quare illam quidem dimittamus, & suis se finibus tenere jubeamus, ne blanditiis ejus, illecebrisque impediatur disputandi severitas. Quærendum est enim, ubi sit illud *summum bonum*, quod reperire volumus, quoniam & *voluptas* ab eo remota est, & eadem fere contra eos dici possunt, qui *vacuitatem doloris* finem bonorum esse voluerunt. Nec vero ita ullum probetur summum bonum,

ut

ut virtute careat: qua nihil potest esse præstantius. Itaque quamquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus: tamen hæc acrior est cum Stoicis parata contentio: quæ enim *de voluptate* dicuntur, ea nec acutissime, nec abscondite disseruntur: neque enim qui defendunt eam, versuti in disserendo sunt, nec qui contra dicunt, causam difficilem repellunt. Ipse etiam dicit Epicurus, ne argumentandum quidem esse *de voluptate*, quod sit positum ejus judicium in sensibus, ut commoneri nos satis sit, nihil attineat doceri: quare illa nobis simplex fuit in utramque partem disputatio: nec enim in Torquati sermone quidquam implicatum, aut tortuosum fuit; nostraque, ut mihi videtur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quam sit subtile, vel spinosum potius, disserendi genus: idque cum Græcis, tum magis nobis, quibus etiam verba parienda sunt, imponendaque nova novis rebus nomina: quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem nominum esse, cum constituantur earum rerum vocabula, quæ in quaque arte versentur. Itaque & dialectici, & physici verbis utuntur iis, quæ ipsi [1] Græciæ nota sunt: geome-

1 *Græciæ nota sunt*] Sic exhibebant quatuor Palatini Codices Grutero inspecti: omnino contra mentem Auctoris. Johannes Walkerus legit certissima emendatione, *Quæ ipsi Græciæ nova sunt. Itaque*, inquit, *Dialectici & Physici nostri verbis utuntur iis quæ ipsi Græ-*

geometræ vero, musici, grammatici, etiam more quodam loquuntur suo: item ipsæ rhetorum artes, quæ sunt totæ forenses, atque populares, [1] verbis tantum in docendo quasi privatis utuntur, ac suis.

II. Atque, ut omittam has artes elegantes, & ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quin etiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus versatur, nominibus notavit novis: quo magis hoc philosopho faciendum est: *ars est* enim *philosophia vitæ*: de qua differens arripere verba de foro non potest. Quamquam ex omnibus philosophis Stoici plurima novaverunt. Zeno quoque eorum princeps non tam *rerum* inventor fuit, quam *novorum verborum*. Quod si in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, concessum à Græcia est, ut doctissimi homines de rebus non pervagatis, inusitatis verbis uterentur: quanto id nobis magis est concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere? [2] Etsi, quod sæpe diximus, & quidem cum aliqua querela non Græcorum

si *Græcia* incognita & nova *sunt*. nihil opus est pluribus verbis in re manifestissima. Lamb. Edit. *nota non sunt*; recte, si sensum spectes.

1 *Verbis tantum in docendo*] Lamb. Editio habet, *verbis* tamen in dicendo &c. recte: ut illud, *Quin etiam agricultura*——tamen *eas res* &c.

2 *Etsi quod sæpe diximus* &c. usque ad illa, *nostra ducamus*] Recte Lamb. *Et si.* *Et si, quod sæpe diximus* ——— *nos non modo non* vinci

corum modo, ſed etiam eorum, qui ſe Græcos magis, quam noſtros haberi volunt, nos non modo non vinci à Græcis verborum copia, ſed eſſe in ea etiam ſuperiores: elaborandum eſt, ut hoc non in noſtris ſolum artibus, ſed etiam in illorum ipſorum conſequamur, [1] quam ea verba, quibus ex inſtituto veterum utimur pro Latinis, ut ipſa *Philoſophia*, ut *Rhetorica*, *Dialectica*, *Grammatica*, *Geometria*, *Muſica*: quamquam Latine ea dici poterant, tamen, quoniam uſu præcepta ſunt, noſtra ducamus. Atque hæc quidem *de rerum nominibus*. *De ipſis rebus* autem ſæpenumero, Brute, vereor, ne reprehendar,

vinci —— *ſed eſſe in ea etiam ſuperiores* &c. eſt in his verbis inconſequentia non inuſitata optimis ſcriptoribus; Nam poſt *Et ſi* ſequi debuit, *nos non modo non* vincimur, *ſed* ſumus; ſed jam relicto illo *ſi* ſequentia pendent à verbo *diximus*. *Et ſi*, inquit, *quod ſæpe diximus, nos non modo non vincimur, ſed ſumus etiam ſuperiores Græcis in verborum copia; elaborare certe debemus, ut hoc non in noſtris ſolum artibus* &c. Non male ſic legi poſſit; Quod etſi *ſæpe diximus*—*elaborandum tamen eſt*. *Quod* hic ponitur pro, *ſed* vel *autem*, ut in, *Quod ſi, quod quia, quod cum* &c. vide illa L. 4. c. 4. Quod etſi *ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam ſine ratione conſequuntur, ars* tamen *eſt dux certior quam natura*. ſic certe vitatur ambiguitas omnis atque ἀνακολουθία. Lego, *elaborandum tamen eſt*, ut in illo, Quod etſi *ingeniis* —— *ars* tamen *eſt*.

1 *Quam ea verba*] Ut perſanetur hic locus, denuo emendandus eſt, & prava diſtinctione bis terque liberandus. Sic igitur lego & diſtinguo: *ſed etiam in illorum ipſorum* conſequamur; quum *ea verba, quibus*——muſica: quamquam *Latine ea dici poterant, tamen, quoniam uſu percepta* (vel, *recepta*) *ſunt, noſtra ducamus. cum ea verba, quamquam Latine — tamen noſtra ducamus*. omnia jam plana & facilia. Lamb. *conſequamur. quamquam*; male: cum jam ſequatur *quamquam Latine*; peſſime Grut. *Muſica. quamquam*; etiam imperite, *uſu* præcepta.

1 *Quaſi*

dar, cum hæc ad te ſcribam, qui cum in philoſophia, tum in optimo genere philoſophiæ tantum proceſſeris: quod ſi facerem, quaſi te erudiens, jure reprehenderer; ſed ab eo plurimum abſum: neque, ut ea cognoſcas, quæ tibi notiſſima ſunt, ad te mitto, ſed quia facillime in nomine tuo acquieſco, & quia te habeo æquiſſimum eorum ſtudiorum, quæ mihi communia tecum ſunt, exiſtimatorem, & judicem. Attendes igitur, ut ſoles, diligenter, eamque controverſiam dijudicabis, quæ mihi fuit cum avunculo tuo, divino, ac ſingulari viro. Nam, in Tuſculano cum eſſem, vellemque è bibliotheca pueri Luculli quibuſdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipſe (ut ſolebam) inde promerem: quo cum veniſſem, M. Catonem, quem ibi eſſe neſcieram, vidi in bibliotheca ſedentem, multis circumfuſum Stoicorum libris: erat enim, ut ſcis, in eo inexhauſta aviditas legendi, nec ſatiari poterat: quippe qui ne reprehenſionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipſa curia ſoleret legere ſæpe, dum ſenatus cogeretur, nihil operæ reipublicæ detrahens, quo magis tum in ſummo otio, maximaque copia [1] quaſi *heluari* libris, ſi hoc verbo in tam clara re utendum eſt, videbatur. Quod cum accidiſſet, ut alter alterum nec-opinato videremus, ſurrexit ſtatim: deinde

1 *Quaſi heluari libris*] Reponendum ex Lambini Notis, *heluari libros*, non, *libris*. Cic. Orat. pro Domo ſua; *Ille gurges* heluatus eſt *ſimul tecum Reipub.* Sanguinem.

1 *Ludis*

deinde prima illa, quæ in congressu solemus: Quid tu, inquit, huc? à villa enim, credo: &, si ibi te esse scissem, ad te ipse venissem. Heri, inquam, [1] ludis commissis, ex urbe profectus veni ad vesperum: causa autem fuit huc veniendi, ut quosdam hinc libros promerem: & quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo nostro notam esse oportebit: nam his libris eum malo, quam reliquo ornatu villæ delectari: est enim mihi magnæ curæ: quamquam hoc quidem proprium tuum munus est, ut ita erudiatur, ut & patri, & Cæpioni nostro, & tibi tam propinquo respondeat; laboro autem non sine causa: nam & avi ejus memoria moveor (nec enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem: qui, ut opinio mea fert, in principibus jam esset, si viveret) & Lucullus mihi versatur ante oculos, [2] vir cum omnibus excellens, tum mecum & amicitia, & omni voluntate, sententiaque conjunctus. Præclare, inquit, facis, cum & eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamento liberos suos commendavit, & puerum diligis. Quod autem meum munus dicis, non equidem recuso: sed te adjungo socium: addo etiam illud, multa jam mihi dare signa puerum & pudoris, &

1 *Ludis commissis*] *Editis, finitis, post commissionem ludorum.*

2 *Vir cum omnibus excellens*] Lego, *Vir cum omnibus* rebus *excellens*; Lucret. L. I. v. 27.

Memmiadæ nostro: quem tu, Dea, tempore in omni
Omnibus *ornatum voluisti* excellere rebus.

& ingenii: sed ætatem vides; video equidem, inquam: sed tamen jam infici debet iis artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad majora veniet paratior. [1] Sic, & quidem diligentius, sæpiusque ista loquemur inter nos, agemusque communiter: sed resideamus, inquit, si placet: itaque fecimus.

III. Tum ille: Tu autem, cum ipse tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, Aristotelios, quos hic sciebam esse, veni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus: quod quidem nobis (ut scis) non sæpe contingit. Quam vellem, inquit, te ad Stoicos inclinavisses! erat enim, si cujusquam, certe tuum, nihil præter *Virtutem* in bonis ducere. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit, cum re idem tibi, quod mihi videretur, non nova te rebus nomina imponere: ratio enim nostra consentit, oratio pugnat. Minime vero, inquit ille, consentit: quidquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris, in bonisque numeraveris: & honestum ipsum, quasi virtutis lumen, exstinxeris, & virtutem penitus everteris. Dicuntur ista, Cato, magnifice, inquam: sed videsne verborum gloriam tibi cum Pyrrhone, & Aristone, qui omnia exæquent, esse communem? de

1 *Sic, & quidem diligentius*] Lambinus, *sic est: & quidem;* recte: *Sic est, ut dicis,* inquit Cato, *& quidem diligentius, sæpiusque ista loquemur inter nos* &c.

1 *Ergone*

de quibus, cupio ſcire, quid ſentias; [1] Ergone quæris, inquit, ſcire, quid ſentiam? quos bonos viros, fortes, juſtos, moderatos aut audivimus in republica fuiſſe, aut ipſi vidimus: qui ſine ulla doctrina naturam ipſam ſecuti, multa laudabilia fecerunt: eos melius à natura inſtitutos fuiſſe, quam inſtitui potuiſſent à philoſophia, ſi ullam aliam probaviſſent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, niſi *honeſtum:* nihil, niſi *turpe*, in malis: [2] ceteræ philoſophorum diſciplinæ, omnino alia magis alia; ſed tamen omnes, quæ rem ullam virtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modo nihil

1 *Ergone quæris, inquit, ſcire quid ſentiam*] Conjicio legendum, Egone *quæris.* *Egone quid ſentiam ſcire deſideras?* De Nat. D. L. 1. c. 7. *quo de libro velim ſcire, Balbe, quid ſentias;* Egone? *inquit ille. miror, Antiochum hominem in primis acutum* &c. de Leg. lib. 1. cap. 4. *Sed jam ordire explicare, quæſo, de jure civili quid ſentias?* M. Egone? *ſummos fuiſſe in civitate noſtra viros, qui id interpretari populo, & reſponſitare ſoliti ſint; ſed eos magna profeſſos, in parvis eſſe verſatos.* de Nat. Deor. L. 3. c. 3. *Dic igitur, quid requiras;* Egone? *primum illud* &c.

2 *Ceteræ Philoſophorum diſciplinæ*——*ipſam depravare Naturam*] Lambinus legit, ceteras *Philoſophorum* diſciplinas, *omnino* aliam *magis*, aliam minus (lege, *omnino aliam magis* alia) *ſed tamen omnes, quæ rem ullam* aut *virtutis expertem in bonis*, aut vitii (vel, aut turpitudinis) *in malis numerent, eas non modo nihil adjuvare arbitror, neque* afferre *quo meliores ſimus, ſed ipſam depravare naturam.* legendum plane, ceteras *Phil.* diſciplinas——eas *non modo*—— vocem *minus* recte ſuſtulit Gruterus. *aliam magis alia*; ſic recte, ut puto. illa, *quæ rem ullam virtutis*——*numerent*, Lambinus manca & lacera putat, & ſic ſupplet, ut poſui. erat antea, *nihil afferre, quo meliores ſimus.* quod rectum puto. illud *affirmare* ab exilio, ut inquit, à Grutero revocatum rurſus in exilium proficiſci jubeo.

nihil adjuvare arbitror, neque affirmare, quo meliores simus, sed ipsam depravare naturam: nam si hoc non obtineatur, [1] id solum bonum esse, quod honestum sit: nullo modo probari possit, beatam vitam virtute effici: [2] quod si ita sit, cur opera philosophiæ sit danda, nescio: si enim sapiens aliquis miser esse possit, næ ego istam gloriosam, memorabilemque virtutem non magno æstimandam putem.

IV. Quæ adhuc, Cato, à te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem: nec enim ignoras, his istud *honestum*, non summum modo, sed etiam (ut tu vis) solum bonum videri: quod si ita est, sequitur id ipsum, quod te velle video, omnes semper beatos esse sapientes: hosne igitur laudas, & hanc eorum sententiam sequi nos censes oportere? Minime vero istorum quidem, inquit: cum enim virtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundum naturam sint, habere delectum: qui omnia sic exæquaverunt, ut in utramque partem ita paria redderent, [3] uti nulla selectione uterentur ejus, virtutem ipsam sustulerunt.

1 *Id solum bonum esse, quod honestum sit, nullo modo*] Hic quoque aliquid excidisse putat Lambinus; Itaque sic supplet: *id solum bonum esse, quod honestum sit, id solum malum quod turpe: nullo modo probari* &c.

2 *Quod si ita sit*] Forte, *quod ni ita sit*; nisi *beata vita virtute efficiatur*. dicendum erat, *quod si ita est*; ut mox, *quod si ita est, sequitur id ipsum*.

3 *Uti nulla selectione uterentur ejus*] Lambino vox *ejus* delenda videtur. omnino supervacua est. Sic fortasse legendum; *uti nulla selectione*

lerunt. Istud quidem, inquam, optime dicis: sed quæro, nonne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestumque sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si quidem, inquit, tollerem: sed relinquo. Quonam modo, inquam, si una *Virtus*, unum istud, quod *honestum* appellas, *rectum*, *laudabile*, *decorum* (erit enim notius quale sit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præterea, quod sequare? aut, si nihil *malum*, nisi quod *turpe*, *inhonestum*, *indecorum*, *pravum*, *flagitiosum*, *fœdum*, ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus: quid præterea dices esse fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego suspicor, ex mea brevi responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorumque sententiam. Minime id quidem, inquam, alienum: multumque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua ista profecerit. Experiamur igitur, inquit; etsi habet hæc Stoicorum ratio difficilius quiddam & obscu-

selectione uterentur, reapse (vel, *re-vera*) *virtutem ipsam sustulerunt.* in Fragmentis ex lib. 5. de Republica; *nostris enim vitiis, non casu aliquo, rempublicam verbo retinemus*, reapse *vero jampridem amisimus.* sic etiam legi posset propius ad vulg. lectionem; *uterentur*, rebus *virtutem ipsam sustulerunt. rebus* idem est quod, *re vera*, *re ipsa.* Vide Patrui mei emendationes ad Tuscul. L. 2. c. 17. sed tamen malim, reapse *virtutem* &c.

obſcurius: nam cum in Græco ſermone hæc ipſa quondam [1] rerum nomina novarum nova videbantur, quæ nunc conſuetudo diuturna trivit, quid cenſes in Latino fore? Facillimum id quidem eſt, inquam: ſi enim Zenoni licuit, cum rem aliquam inveniſſet inuſitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni? nec tamen exprimi verbum è verbo neceſſe erit, ut interpretes indiſerti ſolent, cum ſit verbum, quod idem declaret, magis uſitatum: equidem ſoleo etiam, quod uno Græci, ſi aliter non poſſum, idem pluribus verbis exponere: & tamen puto concedi nobis oportere, ut Græco verbo utamur, ſi quando minus occurret Latinum, [2] ne hoc *ephippiis*, & *acratophoris* potius, quam *proegmenis*, & *apoproegmenis*, concedatur: quamquam hæc quidem *præpoſita* recte, & *rejecta* dicere licebit. [3] Bene facis, inquit,

1 *Rerum nomina novarum nova videbantur*] Sic ſoleo legere: *rerum nomina novari videbantur*; ſenſus eſt; *nam cum in Græco ſermone ipſo hæc, quibus Stoici nunc utuntur, rerum nomina novari videbantur, nova & recens excogitata olim à Stoicis erant, quæ tamen nunc uſu trita ſunt, quid cenſes in Latino ſermone fore? nonne etiam magis novari & quaſi denuo novari videbuntur, cum in Latino ſermone uſurpabuntur.* paulo ſupra, *Ex omnibus Philoſophis Stoici plurima novaverunt.* Si quæ Stoici in Græco ſermone novaverunt, ea in Latino uſurpentur, bis terve novari videbuntur.

2 *Ne hoc Ephippiis & Acratophoris*] *Cum concedatur*, inquit, *ab omnibus, ut in Latino ſermone utamur vocibus* Ephippia & Acratophora &c. *quæ diuturna conſuetudo adeo trivit ut pene Latina effecerit, iniquum eſſet non itidem concedi ut pari ratione* proegmenis & apoproegmenis *utamur*; *quamquam hæc ipſa quidem recte* præpoſita & rejecta *dixerimus.*

3 *Bene facis, quod me adjuvas, & iſtis quidem, quæ modo dixiſti, utar potius Latinis*] Acad. Q. L. 1. c. 6.

inquit, quod me adjuvas: & istis quidem, quæ modo dixisti, utar potius Latinis: in ceteris subvenies, si me hærentem videbis. Sedulo, inquam, faciam. Sed *fortuna fortes:* quare conare, quæso: quid enim hoc possumus agere divinius?

V. PLACET his, inquit, quorum ratio mihi probatur, simulatque natum sit animal (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari, & commendari ad se conservandum, & ad suum statum, [1] & ad ea, quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienari autem ab interitu, iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. id ita esse sic probant, quod ante quam voluptas, aut dolor attigerit, salutaria appetant parvi, aspernenturque contraria: quod non fieret, nisi statum suum diligerent, interitum timerent: fieri autem non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum

c. 6. *Dabitis enim profecto, ut in rebus inusitatis, quod Græci ipsi faciunt, à quibus hæc jam diu tractantur, utamur verbis interdum inauditis. Nos vero, inquit Atticus. quinetiam Græcis licebit utare, cum voles, si te Latina forte deficient. Bene sane facis: sed enitar, ut Latine loquar, nisi in hujuscemodi verbis, ut* Philosophiam, *aut* Rhetoricam, *aut* Physicam, *aut* Dialecticam *appellem, quibus, ut aliis multis, consuetudo jam utitur pro Latinis.* Qualitates *igitur appellavi, quas* ποιότητας *Græci vocant; quod ipsum apud Græcos non est vulgi verbum, sed philosophorum, atque id in multis. Dialecticorum vero verba nulla sunt publica, suis utuntur. & id quidem commune omnium fere est artium. aut enim nova sunt rerum novarum facienda nomina, aut ex aliis transferenda. Quod si Græci faciunt, qui in his rebus tot jam sæcula versantur, quanto id magis nobis est concedendum, qui hæc nunc primum tractare conamur?*

1 *Et ad ea*] Palat. primus, *aque qua conservantia*; Lego, *eaque quæ*, vel, *& ea, quæ*, deleto *ad.*

ſenſum haberent ſui, eoque ſe, & ſua diligerent: [1] ex quo intelligi debet, principium ductum eſſe, à ſe diligendi. In principiis autem naturalibus diligendi ſui plerique Stoici non putant voluptatem eſſe ponendam: quibus ego vehementer aſſentior: ne, ſi voluptatem natura poſuiſſe in iis rebus videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia ſequantur. Satis eſſe autem argumenti videtur, quamobrem illa, quæ natura prima ſunt aſcita, natura diligamus, quod eſt nemo, quin, cum utrumvis liceat, aptas malit, & integras omnes partes corporis, quam [2] eodem uſu imminutas, aut detortas habere: [3] *rerum autem cognitiones*: vel, ſi hæc verba aut minus placent, aut minus intelliguntur, καταλήψεις appellemus

1 *Ex quo intelligi debet, principium* &c.] Sic legendum exiſtimo, *Ex quo intelligi debet, principium ductum eſſe à ſe diligendi* ſui. *In principiis autem naturalibus plerique Stoici* &c. voces illæ *diligendi ſui* poſt, *naturalibus*, aberant à Codice MS. Urſini; & omnino abundant. exciderat autem vox, *Sui*, poſt, *diligendi*; *ex quo*, inquit, *intelligi poteſt principium illud diligendi ſui à ſe eſſe ductum*. non male legi poſſet; *principium ductum eſſe à* natura *ſe diligendi*.

2 *Eodem uſu imminutas & detortas*] Quid eſt, obſecro, *eodem uſu imminutas?* quo uſu? certe quidem uſu & exercitatione creſcunt, corroborantur, vigeſcunt, aptæ redduntur partes corporis, non *imminuuntur*. ſic puto corrigendum, *aptas malit, & integras omnes partes corporis, quam* modo quovis *imminutas aut detortas habere*. nolo plura in re plana & perſpicua. quam facile autem mutari poterant *quam modo quovis im——in, qua meodemuſuim—*

3 *Rerum autem cognitiones*] Sic Gruterus ex aliquot Palatinis. Lamb. *cognitiones autem*; ſine voce, *rerum*. Fortaſſe ſic; *Cognitiones autem ſive Notiones* (*ſive*, *Comprehenſiones rerum*) (*vel, ſi hæc verba minus placent, aut minus intelliguntur*, καταλήψεις *appellemus licet*) *eas igitur ipſas* &c.

1 *Id*

lemus licet: eas igitur ipsas propter se asciscendas arbitramur, quod habeant quiddam in se quasi complexum & continens veritatem: id autem in parvis intelligi potest: quos delectari videamus, etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi invenerunt. *Artes* etiam ipsas propter se assumendas putamus; cum quia sit in his aliquid dignum assumptione, tum quod constent ex cognitionibus, & contineant quiddam in se ratione constitutum, & via: *à falsa* autem *assensione* magis nos alienatos esse, quam à ceteris rebus, quæ sunt contra naturam, arbitrantur. Jam membrorum, [1] id est, partium corporis alia videntur propter eorum usum à natura esse donata, ut *manus*, *crura*, *pedes*, ut *ea*, *quæ sunt intus in corpore*, quorum utilitas quanta sit, à medicis etiam disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut *cauda* pavoni, *plumæ versicolores* columbis, viris *mammæ*, atque *barba*. Hæc dicuntur fortasse jejunius: sunt enim quasi prima elementa naturæ; quibus ubertas orationis adhiberi vix potest, nec equidem eam cogito consectari: verumtamen cum de rebus grandioribus dicas, ipsæ res verba rapiunt: ita fit cum gravior, tum etiam splendidior oratio. Est ut dicis, inquam: sed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi

1 *Id est, partium corporis*] Amicus quidam meus putat hæc verba non esse Ciceronis. Lamb. Edit. & *ea, quæ sunt intus in corpore*. rectius.

mihi præclare dici videtur: iſtiuſmodi autem res dicere ornate velle, puerile eſt: plane autem, & perſpicue expedire poſſe, docti, & intelligentis viri.

VI. PROGREDIAMUR igitur, quoniam, inquit, ab his principiis naturæ diſceſſimus: quibus congruere debent, quæ ſequuntur: ſequitur autem prima diviſio hæc. [1] *Æſtimabile* eſſe dicitur: ſic enim, ut opinor, appellamus id, quod aut ipſum ſecundum naturam ſit, aut tale quid efficiat, ut ſelectione dignum propterea ſit, quod aliquod pondus habeat dignum æſtimatione: quam ille ἀξίαν vocat: contraque *inæſtimabile*, quod ſit ſuperiori contrarium: initiis igitur ita conſtitutis, ut ea, quæ ſecundum naturam ſunt, ipſa propter ſe *ſumenda* ſint, contrariaque item *rejicienda*; primum eſt officium (id enim appello καθῆκον) ut ſe conſervet in naturæ ſtatu: deinceps ut ea teneat, quæ ſecundum naturam ſint, pellatque contraria: [2] quæ, inventa ſelectione, & item rejectione, ſequuntur: deinceps cum officio ſelectio: deinde ea perpetua, tum ad

1 *Aeſtimabile eſſe dicitur*] Hæc ſic poſita quis poteſt intelligere? ſic legenda & diſtinguenda ſunt ſine dubio: *Æſtimabile eſſe dicitur* (*ſic enim, ut opinor,* appellemus) *id quod aut ipſum* &c. *id*, inquit, *dicitur* æſtimabile (*ſic enim appellemus*) *quod aut ipſum* &c. cap. 14. hujus lib. *Et quemadmodum opportunitas* (*ſic enim* appellemus εὐκαιρίαν) *non ſit major* &c. & ſæpe alibi. Lambinus ſic: *æſtimabile eſſe dicitur* (*ſic enim ut opinor, appellamus* ἀξιωτὸν *id, quod aut ipſum.*

2 *Quæ, inventa* ... *cum officio ſelectio*] Hæc non videntur eſſe integra. ſed ſunt pleraque horum, ut libere loquar, difficiles nugæ; vix digna quæ intelligantur. Gruterus ſic ex Pal. pr. legit;

ad extremum constans, consentaneaque naturæ: in qua primum inesse incipit, & intelligi, quid sit, quod vere bonum possit dici. Prima est enim conciliatio hominis ad ea, quæ sunt secundum naturam: simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potius, quam appellant ἔννοιαν illi, viditque rerum agendarum ordinem, &, ut ita dicam, concordiam: multo eam pluris æstimavit, quam omnia illa, quæ primum dilexerat, atque ita [1] cognitione, & ratione collegit, ut statueret, in eo collocatum summum illud hominis per se laudandum, & expetendum bonum, [2] quod cum positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus *convenientiam*, si placet: cum igitur in eo sit id bonum, quo referenda sunt omnia honeste facta, ipsumque honestum, quod in bonis ducitur, quamquam post oritur, tamen id solum, vi sua & dignitate expetendum est: eorum autem, quæ sunt prima naturæ, propter se nihil expetendum. Cum vero illa, quæ

officia

git; *Qua inventa selectione & item rejectione, sequitur deinceps cum officio selectio*; Lamb. *deinceps officiorum selectio.*

1 *Cognitione & ratione collegit*] Malim cum eruditissimo Lambino, cogitatione *& ratione collegit, ut statueret, in* ea &c. non *eo*; vides enim, *multo* eam *pluris æstimavit.*

2 *Quod cum positum*] Lege cum interpositionis nota ad hunc modum; *quod cum positum sit* in eo (*quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus convenientiam, si placet*) cum igitur in eo *sit id bonum* &c. sequentia sic legit & distinguit Lambinus; ——*honeste facta*: ipsum *honestum, quod in bonis ducitur, quanquam post oritur, tamen* &c. Alii, *quæ sunt prima* naturæ. sed rectum, *prima natura*, ut &, *prima natura*. forte, *cum vero illa, quæ officia dixi*, non, *esse dixi*.

1 Ut

officia esse dixi, proficiscantur ab initiis naturæ; ea ad hæc referri necesse est: ut recte dici possit, omnia officia eo referri, ut adipiscamur principia naturæ: nec tamen ut hoc sit bonorum ultimum, propterea quod non inest in primis naturæ conciliationibus honesta actio: consequens enim est, & post oritur, ut dixi: est tamen ea secundum naturam, multoque nos ad se expetendam magis hortatur, quam superiora omnia: sed ex hoc primum error tollendus est, nequis sequi existimet, ut duo sint ultima bonorum. [1] Ut enim, sicui sit propositum, collineare hastam aliquo, aut sagittam, sicut nos ultimum in bonis diximus: sic illi facere omnia, quæ possit, ut collineet: huic in ejus similitudine omnia sint faci-

1 *Ut enim, si cui sit propositum——quasi seligendum, non expetendum*] Hic locus, inquit Lambinus, est valde corruptus & perturbatus: quem conatus sum, verbis in suum ordinem restitutis, emendare. Itaque sic legit: *Ut enim, sicui sit propositum, collineare hastam aliquo, aut sagittam, huic omnia sint facienda, ut collineet, ita tamen ut omnia faciat quo feriat: sic cum homini ultimum in bonis esse dicimus, adipisci principia naturæ, hoc dicimus, huic in eadem similitudine, omnia esse facienda, ut propositum assequatur, ita tamen, ut rectum officium, seu honesta actio subsequatur: sed hoc quasi ultimum, quale nos summum in vita bonum dicimus, illud autem quasi seligendum, non expetendum.* Fulvius Ursinus ex vetusto Codice sic exhibet; minus mendose, ut ipsi videtur, quam in vulgatis: *Ut enim, si cui sit propositum, collimare hastam aliquo, aut sagittam, ut feriat, sicut nos ultimum in bonis diximus: sic huic in hujusmodi similitudine omnia sunt facienda ut collimet, & tantum viti ut omnia faciat quo propositum assequatur* &c. Equidem hujus periodi sensum per nebulam video; verum peritioribus & doctioribus illustrandum, explanandum, emendandum relinquo. quare pudeat fateri ignorantiam in re obscurissima? *collineare hastam*, id est, *ad rectam lineam aliquo dirigere*. de Divin. L. 2. cap. 59. *Quis est enim, qui totum diem jaculans non aliquando* collineet? id est, *scopum*

facienda ut collineet; & tamen ut omnia faciat, quo propositum assequatur: sed hoc, quasi ultimum, quale nos summum in vita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quasi seligendum, non expetendum.

VII. Cum autem omnia officia à principiis naturæ proficiscantur, ab iisdem necesse est proficisci ipsam sapientiam. Sed quemadmodum sæpe fit, ut is, qui commendatus sit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus sit, quam [1] illum, à quo; sic minime mirum est, primo nos sapientiæ commendari ab initiis naturæ, post autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri, quam illa sint, à quibus ad hanc venerimus: atque ut membra nobis ita data sunt, ut ad quandam rationem vivendi data esse appareant: sic *appetitio animi*, quæ ὁρμὴ Græce vocatur, non ad quodvis genus vitæ, sed ad quandam formam vivendi videtur data: itemque & *ratio*, & *perfecta*

pum feriat. Lambinus malit in hoc, de quo agimus, loco legere, *collimet & collimare hastam*; *collimare* significat, *limis, obliquis oculis intueri scopum sive propositum, ut jaculatores solent, quo certius feriant*; *collineare* vero, est, *ipsum propositum assequi sive ferire*. ergo dici non potest, *collineare hastam aliquo ut feriat*, sed *collimare ut feriat*. Cum rem ipsam considero, fere adducor ad assentiendum Lambino, Viro insigniter docto atque sagaci. At Palat. primus diserte habebat, *conliniare*, &, *conliniet*, ut testatur Gruterus. atqui fortasse erat, *conlimare*, &, *conlimet*. *Quam probare debeam lectionem*, infit Gruterus, *nescio*. nec scire fas est omnia; *præsertim jam seni; nam juventuti sane aliquid ignorare, turpissimum. itaque ipsa discutiat*. admirabilem hominis Sapientiam!

1 *Illum à quo*] Lambini Editio, *illum à quo sit: sic minime mirum est*; habet eadem, *data esse appareat*.

fecta ratio. Ut enim histrioni actio, saltatori motus, non quivis, sed certus quidam est datus: sic vita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus *conveniens*, *consentaneumque* dicimus: nec enim *gubernationi*, aut *medicinæ* similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modo dixi, & saltationi, ut in ipsa arte insit, non foris petatur extremum, id est, *artis effectio*: & tamen est etiam alia cum his ipsis artibus sapientiæ dissimilitudo; propterea quod in illis, quæ recte facta sunt, non continentur tamen omnes partes, è quibus constant: quæ autem nos aut *recta*, aut *recte facta* dicamus, si placet, illi autem appellant κατορθώματα, omnes numeros virtutis continent: sola enim sapientia in se tota conversa est: quod idem in ceteris artibus non fit. Inscite autem medicinæ, & gubernationis ultimum cum ultimo sapientiæ comparatur: sapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & justitiam, & ut omnia, quæ homini accidant, infra se esse judicet: quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipsas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit, nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio, præter honesta, & turpia. Videamus nunc, quam sint præclare illa iis, quæ jam posui, consequentia. Cum enim hoc sit extremum (sentis enim, credo, me jam diu, quod τέλος Græcus dicat, id dicere tum

extre-

extremum, tum *ultimum*, tum *summum*: licebit etiam *finem* pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo hoc sit extremum, *congruenter naturæ convenienterque vivere*, necessario sequitur, omnes sapientes semper feliciter, absolute, fortunate vivere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quam vitam, fortunasque nostras, id est, *ut*, *quod honestum sit*, [1] *id solum bonum judicemus*. Potest id quidem fuse, & copiose, & omnibus electissimis verbis, gravissimisque sententiis rhetorice & augeri, & ornari: sed consectaria me Stoicorum, brevia, & acuta delectant.

VIII. CONCLUDUNTUR igitur eorum argumenta sic: *Quod est bonum, omne laudabile est: quod autem laudabile est, omne honestum est: bonum igitur quod est, honestum est.* Satisne hoc conclusum videtur? Certe. Quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant sumpta, in eo vides esse conclusum: [2] duorum autem, è quibus effecta conclusio est, contra superius dici solet,

1 *Id solum bonum judicemus. Potest id quidem*] In omnibus, quas vidi, editionibus hæc prave distinguuntur; pravissime Gron. Edit. novum caput inchoat post vocem, *judicemus*. sic recte: *id solum bonum* judicemus: potest *id quidem*. Videamus totam sententiam; *Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quam vitam fortunasque nostras*, id est, *ut quod honestum sit*, *id solum bonum judicemus*, *Potest id quidem fuse* &c. Quod *autem continet*——*potest* id *quidem fuse & copiose*. Lamb. *omnibus lectissimis verbis*.

2 *Duorum autem*] *Contra superius duorum, quæ erant sumpta*, inquit Cato, *dici solet*, quod est *bonum*, non omne *laudabile* esse: con-

let, *non omne bonum esse laudabile*: nam *quod laudabile sit, honestum esse conceditur*. Illud autem perabsurdum, *Bonum esse aliquid, quod non expetendum sit*: aut *expetendum, quod non placens*: aut, *si id, non etiam diligendum*: ergo & *probandum*: ita etiam *laudabile*: id autem *honestum*: ita fit, ut, quod *bonum* sit, id etiam *honestum* sit. Deinde quæro, quis aut de *misera vita* possit gloriari, aut non de *beata*? de *sola* igitur *beata*: ex quo efficitur, *gloriatione*, ut ita dicam, *dignam esse beatam vitam*: [r] quod non possit quidem nisi honestæ vitæ jure contingere: ita fit, *ut honesta vita, beata vita sit*: & quoniam is, cui contingit, ut jure laudetur, habet insigne quiddam ad decus, & ad gloriam, ut ob ea, quæ tanta sint, *beatus* dici jure possit: idem de vita talis viri rectissime dicitur: ita, si beata vita honestate cernitur: quod honestum est, id bonum solum habendum est. Quod vero negari nullo modo possit, quem unquam stabili, & firmo, & magno animo, quem *fortem virum* dicimus, effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum *dolorem*? Ut enim

qui

contra posterius nemo dicit, omnes concedunt, quod *laudabile* sit, *honestum esse*; *Jam illud quidem perabsurdum* &c. Lambinus hunc locum optime emendavit. erat antea, *nam quod honestum sit, laudabile esse conceditur*. Gruterus in Palat. primo invenit, ut conjecerat Lambinus.

r *Quod non possit quidem*] Lamb. *quod ne possit quidem nisi honesta* &c. codices aliquot Palatini habebant, inhonestæ *vita jure*; unde sic lego, *quod non possit quidem nisi* in honesta vita *jure contingere*. Editio Veneta habet, *non possit equidem inhonesta vita jure*.

r *Quod*

qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere: sic nemo ulla in re potest id, [1] quod malum esse decernit, non curare, idque contemnere: quo posito, & omnium assensu approbato, illud assumitur, *eum, qui magno sit animo, atque forti, omnia, quæ cadere in hominem possint, despicere, & pro nihilo putare:* quæ cum ita sint, effectum est, *nihil esse malum, quod turpe non sit.* Atque iste *vir altus, & excellens, magno animo, vere fortis, infra se omnia humana ducens,* is inquam, quem efficere volumus, quem quærimus certe, & *confidere sibi debet, & suæ vitæ & actæ, & consequenti: & bene de se judicare, statuens nihil mali posse incidere sapienti:* ex quo intelligitur idem illud, solum *bonum* esse, quod *honestum* sit; [2] idque esse *beate vivere, honeste,* id est, *cum virtute vivere.*

IX. [3] NEC vero ignoro varias Philosophorum fuisse sententias, eorum dico, qui *summum bonum*

num

1 *Quod malum esse decernit*] Palat. pr. *decreverit.* propius est ad vulgat. lect. *decrêris.*

2 *Idque esse beate*] Lamb. *idemque esse beate vivere; & honeste,* id est, *cum virtute vivere.*

3 *Nec vero ignoro* &c.] Totum hunc locum sic ponam, ut legendum esse existimo: *Nec vero ignoro varias Philosophorum* ——— quos *quamquam vitiose quidam secuti sunt, tamen non modo his tribus, qui virtutem* ——— *ob eamque rem trium earum rerum, quas supra dixi,* singulas singuli *addiderunt: his,* inquam, *omnibus eos antepono, cuicuimodi sunt* (vel, *cujuscujusmodi sunt*) *qui summum bonum in animo atque in virtute posuerunt.* primo, malim *quos,* nempe *philosophos; quos,* inquit, *quamquam vitiose secuti sunt quidam, tamen non modo his tribus* (philosophorum generibus, philosophis) qui *Virtutem* ——— *his,* inquam, *omnibus,* eos *antepone* ——— deinceps

lego

rum, quod *ultimum* appello, in animo ponerent: quas quamquam vitiose quidam secuti sunt, tamen non modo his tribus, qui *virtutem* à summo bono segregaverunt, cum aut *voluptatem*, aut *vacuitatem doloris*, aut *prima naturæ* in summis bonis ponerent, sed etiam alteris tribus, qui mancam fore putaverunt, sine aliqua accessione, *virtutem*, ob eamque rem trium earum rerum, quas supra dixi, singulis singulas addiderunt: his tamen omnibus eos antepono, cuicuimodi sunt, qui summum bonum in *animo*, atque in *virtute* posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi & ii, qui, *cum scientia vivere*, ultimum bonorum, & qui *nullam rerum differentiam* esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alii momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum, & summum munus esse sapientis,

lego ex Lambini notis, *singulas singuli addiderunt*, de qua emendatione nullum esse potest dubium. erat antea, *singulas singulis*, nullo, ut opinor, sensu. denique lego ex conjectura, *his*, inquam, *omnibus eos antepono, cujuscunque modi sunt*. vides, *quamquam secuti sunt, tamen non modo his* tribus— —*sed etiam alteris* tribus——jam resumit orationem, *his, inquam, omnibus*, nempe sex supra dictis, *eos antepono, cuicuimodi sunt, qui summum bonum* &c. post illa *tamen non modo* male ingeritur, *his tamen omnibus*; nunquam sic solet Cicero; semper in resumenda oratione adhibet vel, *inquam*, vel, *igitur*, vel, *itaque*, vel, *sed*, quod multis exemplis possem ostendere, & uno atque altero mox faciam. jam docendusne es, Lector, Epicuri, Hieronymi, Academicorum, Calliphonis, Diodori *&c.* sententias? docebit ipse Cicero & illustrabit hunc locum, ut sæpe alibi, sic optime lib. horum 5. c. 7. & 8.

1 *Obsistere*

pientis, [1] *obsistere visis, assensusque suos firme sustinere.* His singulis copiose responderi solet: sed quæ perspicua sunt, longa esse non debent. [2] Quid autem apertius, quam, si selectio nulla sit ab iis rebus, quæ contra naturam sint, earum rerum quæ sint secundum naturam, tollatur omnis ea, quæ quæratur, laudeturque prudentia? [3] Circumscriptis igitur iis sententiis, quas posui, [4] & iis, quæ similes earum sunt, relinquitur, ut summum bonum sit, *vivere, scientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eveniant, seligentem, quæ secundum naturam, &, si quæ etiam contra naturam sunt, rejicientem*, id est, *convenienter, congruenterque naturæ vivere.* Sed in ceteris artibus [5] cum dicitur *artificiose*,

1 *Obsistere visis*] *Simulachris, φαντασίαις, imaginibus.* de Fin. l. 1. c. 6. *atomi, inane,* imagines, quæ *εἴδωλα* nominat. Acad. Q. L. 1. c. 11. *à quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille φαντασίαν, nos* visum *appellemus licet.* quo loco loquitur etiam, ut sæpe alibi, de *retentione sive ἐποχῇ*, id est, *firme sustinendo assensus suos.*

2 *Quid autem apertius, quam, si selectio nulla sit ——— tollatur omnis ea*] Quid autem apertius quam hic legendum esse; *quam, si selectio nulla sit*, ut *tollatur*, vel, fore ut *tollatur.* alterum ne Latinum quidem est. vel enim sic, *quid apertius, quam tolli omnem eam,* vel, ut ego posui.

3 *Circumscriptis igitur*] *Obliteratis, rejectis.* fuit cum legendum arbitrarer, circumcisis *igitur iis sententiis, quas posui* ——— relinquitur, *ut summum bonum sit* &c. Acad. Quæstionum lib. 4. prope finem; *Testatur sæpe Chrysippus, tres solas esse sententias quæ defendi possint* de Finibus bonorum, circumcidit *& amputat multitudinem.* vox, *relinquitur*, melius respondet voci *circumcisis*, quam, *circumscriptis.*

4 *Et iis quæ similes earum sunt*] Palat. pr. *& iis*, si *quæ similes earum sunt.* Legendum, *&*, si *quæ similes* &c. mox Lambinus, *&*, *quæ etiam contra naturam sunt, rejicientem*; non, *&*, si *quæ.*

5 *Cum dicitur artificiose*] Lamb.

 quod

ficiose, posterum quodam modo, & consequens putandum est: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant: quod autem in quo *sapienter* dicimus, [1] id adprimo rectissime dicitur: quidquid enim à sapiente proficiscitur, id continuo debet expletum esse omnibus suis partibus: in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum: nam ut peccatum est, *patriam prodere*, *parentes violare*, *fana depeculari*, quæ sunt in effectu: sic *timere*, sic *mœrere*, sic *in libidine esse*, peccatum est, etiam sine effectu: verum ut hæc non in posteris, & in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur à virtute, susceptione prima, non perfectione, recta sunt judicanda.

X. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum est, [2] id etiam definitione explicetur: sed eorum definitiones paullum oppido inter

quod *dicitur artificiose*; ut illud, quod *autem in quo* (vel, *aliquo*) *sapienter dicimus*.

1 *Id adprimo rectissime dicitur*] Sic Palatinus ille primus exhibebat. sed quis *adprimo* legit unquam? quis adverbium *adprime* superlativo junctum vidit? Terent. *adprime in vita esse utile*, &. *adprime nobilis*; Varro de R. Rust. L. 3. *adprime docte*. omnino recte emendavit hunc locum Johannes Walkerus, *quod autem in quo* sapienter *dicimus*, *id* à primo *rectissime dicitur*. vides, *quod dicitur* artificiose; posterum & consequens; *quod autem* sapienter *dicitur*, *id* à primo (non *consequenter*, non ἐπιγεννηματικῶς) *rectissime dicitur*. horum lib. quarto, cap. 13. *ut Phidias potest* à primo *instituere signum, idque perficere: potest ab alio inchoatum accipere & absolvere*; *Huic est sapientia similis*. in quo loco Victorianæ Edit. lectionem rectissime vulgatæ prætulit Jacobus Gronovius. L. 5. cap. 15. *nunc vero* à primo *quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspici nec cognosci potest*.

2 *Id etiam definitione explicetur*] Legendum ex Pal. primo, *explica-*

inter ſe differunt, & tamen eodem ſpectant. Ego aſſentior Diogeni, qui *bonum* definierit, *id, quod eſſet natura abſolutum:* [1] id autem ſequens, illud etiam quod prodeſſet (ὠφέλημα enim ſic appellemus) *motum*, aut *ſtatum* eſſe dixit, *è natura abſoluta.* Cumque rerum notiones in animis fiant, ſi aut uſu aliquid cognitum ſit, aut conjunctione, aut ſimilitudine, aut collatione rationis; [2] hoc quarto, quod extremum poſui bonum, notitia facta eſt: cum enim ab iis rebus, quæ ſunt ſecundum naturam, adſcendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit. Hoc autem ipſum bonum, non acceſſione, neque creſcendo, aut cum ceteris comparando, ſed propria vi ſua & ſentimus, & appellamus *bonum*. Ut enim *mel*, etſi dulciſſimum eſt, ſuo tamen proprio genere ſaporis, non comparatione cum aliis, dulce eſſe ſentitur: ſic bonum hoc, de quo agimus, eſt illud quidem plurimi æſtimandum, ſed ea æſtimatio genere valet, non magnitudine: nam cum æſtimatio, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata

explicatur; nempe à Philoſophis; *ſed*, inquit, *eorum definitiones* &c. *Equidem aſſentior Diogeni* &c.

1 *Id autem ſequens, illud*] Id eſt, *eam definitionem boni ſequens Diogenes, illud quod prodeſſet* &c. *and in Conſequence of that Definition of* Bonum, illud quod prodeſſet, *the advantage or* ὠφέλημα *ariſing from it he has called* motus aut ſtatus *the Actions or Circumſtances derived from that Perfection of Nature.* Lambinus non bene intelligebat hunc locum. fortaſſe nec ipſe intelligo.

2 *Hoc quarto quod extremum*] Recte Lambinus, *hoc quarto, quod extremum poſui* (nempe, *collatione rationis*) Boni *notitia facta eſt*; declarant ſequentia, *adſcendit animus collatione rationis, tum ad notionem* (vel, *notitiam*) boni *pervenit.*

merata sit, neque rursus in malis: quantumcunque eo addideris, in suo genere manebit: alia est igitur propria æstimatio virtutis: quæ genere, non crescendo, valet. Nec vero perturbationes animorum, quæ vitam insipientium miseram, acerbamque reddunt: quas Græci πάθη appellant (poteram ego verbum ipsum interpretans, *morbos* appellare: sed non conveniret ad omnia: quis enim *misericordiam*, aut ipsam *iracundiam*, *morbum* solet dicere? at illi dicunt πάθος; sit igitur perturbatio, quæ nomine ipso vitiosa declarari videtur:) [1] nec hæ perturbationes vi aliqua naturali moventur: omnesque hæ sunt genere quatuor, partibus plures, *ægritudo*, *formido*, *libido*, quamque Stoici communi nomine corporis, & animi, ἡδονὴν appellant, ego malo *lætitiam* appellare, *quasi gestientis animi elationem voluptariam*. perturbationes autem nulla naturæ vi commoventur: omniaque ea

1 *Nec hæ perturbationes*] Legendum conjicio: *Sed neque*, pro, *nec hæ* —— Vide totum locum; Nec *vero*, inquit Cicero, *perturbationes animorum, quæ vitam insipientium miseram acerbamque reddunt* —— sed neque *perturbationes vi aliqua naturali moventur, omnesque* hæ *sunt genere quatuor* —— *perturbationes*, inquam, (sic optime Lambinus) *nulla natura vi commoventur*. Nec vero *perturbationes* —— sed neque *perturbationes vi aliqua naturali moventur* —— *perturbationes*, inquam, *nulla natura vi commoventur*. L. 5. c. 23. *Quibus rebus breviter expositis (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus)* sed his rebus *concluditur profecto*; sic sæpe utitur conjunctione *sed*. vide illa, *nec hæ*, *omnesque hæ*, & magis probabis emendationem nostram; nam certe prior *hæ* supervacua & delenda est. jam vero *nec hæ*, *sed neque* perpaulum differunt scriptura. sic illa distingue; *elationem voluptariam: perturbationes, inquam*; pendent enim à superioribus.

1 *Maxi-*

ea, ſunt opiniones, ac judicia levitatis: itaque his ſapiens ſemper vacabit.

XI. OMNE autem, quod honeſtum ſit, id eſſe propter ſe expetendum, commune nobis eſt cum multorum aliorum philoſophorum ſententiis: præter enim tres diſciplinas, quæ virtutem à ſummo bono excludunt, ceteris omnibus philoſophis hæc eſt tuenda ſententia, [1] maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, niſi honeſtum, eſſe voluerunt. Sed hæc quidem eſt perfacilis, & perexpedita defenſio. Quis eſt enim, aut quis umquam fuit aut avaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipiſci ſcelere quovis velit, non multis partibus malit ad ſe, etiam omni impunitate propoſita, ſine facinore, quam illo modo pervenire? Quam vero utilitatem, aut quem fructum petentes, ſcire cupimus, illa, quæ occulta nobis ſunt, quo moveantur, quibuſque de cauſis ea verſentur in cælo? quis autem tam agreſtibus inſtitutis vivit, aut quis contra ſtudia naturæ tam [2] vehementer obduravit, ut à rebus cognitu dignis abhorreat, eaſque ſine voluptate, aut

1 *Maxime tamen his Stoicis*] Lamb. legit, *maxime tamen his, qui nihil aliud &c.* voce, *Stoicis*, ejecta; quam natam putat ex interpretatione, cum aliquis è regione *his* ſcripſiſſet *Stoicis*. paulo poſt Palat. pr. habet, *eandem illam rem*, quamquam *adipiſci*. haud probo. mox pro *quo moveantur* Lambinus, *quî moveantur*; melius Palat. pr. *quomodo moveantur*.

2 *Vehementer obduravit*] Lambinus, *obduruit*, quod uſitatius eſt hoc ſenſu; neſcio an rectius. Tuſcul. Diſp. L. 3. c. 28. obduruiſſe

 ſeque

aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis eſt, qui majorum, aut Africanorum, aut ejus, quem tu [1] in ore ſemper habes, proavi mei, ceterorumque virorum fortium, atque omni virtute præſtantium, facta, dicta, conſilia cognoſcens, nulla animo afficiatur voluptate? Quis autem honeſta in familia inſtitutus, & educatus ingenue, non ipſa turpitudine, etiam ſi eum læſura non ſit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impure, ac flagitioſe putet vivere? quis non odit *ſordidos*, *vanos*, *leves*, *futiles*? Quid autem dici poterit, ſi turpitudinem non ipſam per ſe fugiendam eſſe ſtatuemus, quo minus homines tenebras, & ſolitudinem nacti, nullo dedecore ſe abſtineant, niſi eos per ſe fœditate ſua turpitudo ipſa deterreat? Innumerabilia dici poſſunt in hanc ſententiam: ſed non neceſſe eſt: nihil eſt enim, de quo minus dubitari poſſit, quam & honeſta, expetenda per ſe, & eodem modo turpia, per ſe eſſe fugienda. Conſtituto autem illo, de quo ante diximus, [2] quod honeſtum ſit, id eſſe ſolum bonum: intelligi neceſſe eſt, pluris id, quod honeſtum ſit,

ſeque *ſeſe* contra *fortunam arbitrantur*; ad Attic. 13. 2. *ſed jam ad iſta* obduruimus, *& humanitatem omnem exuimus*. Famil. 2. 16. obduruiſſet *animus ad dolorem novum*.

1 *In ore ſemper habes*] Verbum *habes* recte abeſt à Palat. primo; *aut ejus, quem tu in ore ſemper, proavi mei.* paulo poſt, *per ſe fugiendam eſſe* ſtatuemus; malim, ut erat antea, *ſtatuerimus*.

2 *Quod honeſtum ſit*] Palat. pr. rectius, *quod honeſtum* eſſet. *illo autem jam ante conſtituto*, quod *honeſtum* eſſet *&c*.

sit, æstimandum esse, quam illa *media*, quæ ex eo comparentur. *Stultitiam* autem, & *temeritatem*, & *injustitiam*, & *intemperantiam* cum dicimus esse fugienda propter eas res, quæ ex ipsis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, *solum id esse malum*, *quod turpe sit*, hæc pugnare videatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpes actiones, quæ oriuntur è vitiis: quas enim Græci κακίας appellant, *vitia* malo, quam *malitias* nominare.

XII. NÆ tu, inquam, Cato, verbis illustribus, & [1] id, quod vis, declarantibus. Itaque mihi videris Latine docere philosophiam, & ei quasi civitatem dare: quæ quidem adhuc peregrinari Romæ videbatur, nec offerre sese nostris sermonibus: [2] & ista maxime propter limatam quandam & rerum, & verborum tenuitatem: scio enim esse quosdam, [3] qui quavis lingua philosophari

1 *Id quod vis declarantibus*] *Ista dixisti, elocutus es.* Optime Palat. pr. *Næ tu*, ut emendarat Lambinus. erat antea, *Hæc tu* &c.

2 *Et ista maxime*] Hæc est vera lectio. quasi dixisset, *&* *id maxime*; vides, *peregrinari Romæ*, *nec offerre sese*, jam causam addit; *&* ista evenerunt *maxime propter* &c. Lambinus bis terve hæc infeliciter tentavit; invenustissime & infelicissime Scaliger; sic enim ille; *nec offerre sese nostris sermonibus* est quita *propter* &c.

3 *Qui quavis lingua philosophari possint*] Quid est, *quavis lingua?* an hoc, *seu Græca sive Latina?* non video sensum. Legendum cum Lamb. *Qui* quamvis *lingua philosophari possint*, *nullis* tamen *partitionibus* &c. *utuntur*; *quamvis sat bene* quoad linguam *philosophari possint*; quamvis bene Latine *philosophiam scribant*, *nullis* tamen &c. Horatius, *Docte sermones utriusque Linguæ*, sed neque hoc placet.

losophari possint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus [1] utuntur; ipsique dicunt, ea se modo probare, quibus natura tacita assentiatur. Itaque in rebus minime obscuris non multus est apud eos disserendi labor. Quare attendo te studiose, &, quæcumque rebus iis, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriæ mando: mihi enim erit iisdem istis fortasse jam utendum. Virtutibus igitur rectissime mihi videris, & ad consuetudinem nostræ orationis, vitia posuisse contraria: quod enim *vituperabile* est per se ipsum, id eo ipso *vitium* nominatum puto, vel etiam à *vitio* dictum *vituperari*: sin κακίαν, *malitiam* dixisses, ad aliud nos unum certum vitium consuetudo Latina traduceret: nunc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur. Tum ille: His igitur ita positis, inquit, sequitur magna contentio: [2] quam tractatam à Peripateticis mollius (est enim eorum consuetudo

1 *Utuntur, ipsique dicunt*] Sic rectissime Gruterus ex Palat. pr. ipsique *illi non dubitant dicere, fateri, ea se modo probare, quibus natura tacita assentiatur*. erat antea, *utuntur* ipsi, qui *dicunt*.

2 *Quam tractatam*] Vide totum locum; *sequitur magna contentio:* quam tractatam *à Peripateticis mollius, Carneades tuus* rem *in summum discrimen* adduxit. *quam* (contentionem) *tractatam*, quid tum? rem *in summum* &c. sentisne hæc non cohærere? Lego, qua tractata *a P. mollius, Carneades in summum discrimen rem adduxit*; *quam*, inquit, *contentionem cum propter ignorationem dialectica mollius tractaverint Per. Carneades tuus egregia* &c. recte interpositionis notam ad illa posuit Gruterus, (*est enim* —— *dialectica*) Locus hic in Edit. Lamb. pessime distinguitur; fractusque est & salebrosus & minime Ciceronianus. illud etiam non ferendum, *qua* pertractata *est* mollius; *pertractata mollius*, pugnant inter se.

1 *Propter*

suetudo dicendi non satis acuta, [1] propter ignorationem dialecticæ) Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaque eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quod pugnare non destitit, in omni hac quæstione, quæ *de bonis, & malis* appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controversiam, sed nominum: [2] mihi autem nihil tam perspicuum videtur, quam has sententias eorum philosophorum re inter se magis, quam verbis dissidere: majorem multo inter Stoicos, & Peripateticos rerum esse aio discrepantiam, quam verborum: quippe cum Peripatetici omnia, quæ

1 *Propter ignorationem dialecticæ*] Tuscul. L. 4. c. 5. dixit Peripateticos *spinas partiendi & definiendi prætermittere*; Libro horum quinto cap. 4. disserendique *ab iisdem* (Peripateticis) *non* dialectice *solum sed etiam oratorie præcepta sunt tradita.* hæc non bene congruunt.

2 *Mihi autem nihil tam perspicuum videtur quam has sententias* &c. *quam verborum*] Mihi autem nihil tam perspicuum videtur quam harum sententiarum alteram omnino ejiciendam esse. tolle, inquam, ista; *majorem multo inter Stoicos & Peripateticos rerum esse aio discrepantiam quam verborum.* totum locum ponamus & consideremus; *Carneades,* inquit Cato, *non destitit pugnare* non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controversiam, sed nominum. *Mihi autem nihil tam perspicuum videtur quam* has sententias eorum philosophorum re inter se magis quam verbis dissidere [majorem multo inter Stoicos & Per. rerum esse aio discrepantiam quam verborum.] *Quippe cum* Peripatetici *omnia* &c. illa, quæ uncis inclusi, sunt mera tautologia; sunt inepta & frigida & stupidis Librariis dignissima. ut autem certior sis non esse Ciceronis ista, ecce Lamb. Edit. lectionem; *majorem multo habere Stoicos & Perip. rerum omnino discrepantiam quam verborum*; Scaligeri liber, rerum *animo* discrepantiam, quod nihili est. certabatur ab argutis Librariis scilicet, quis scitissime Ciceronem imitari posset. certe quidem mihi persuaderi nunquam potest, Auctorem ipsum sic ista ingessisse.

3 *Nostri*

quæ ipsi *bona* appellant, pertinere dicant ad beate vivendum: [1] nostri vero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti beatam vitam putent.

XIII. An vero certius quidquam potest esse, [2] quam illorum ratione, qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum esse, cum eculeo

1 *Nostri vero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti beatam vitam putent*] Palat. pr. sic exhibebat; *Nostri* non quod ex omni *æstimatione aliqua dignum sit*, compleri *vitam beatam putent*; vocibus *vero* & *omnino* ejectis. Editio Veneta & Aldina habent, *compleri*. Fortasse sic erat à Ciceronis manu; *nostri* eo (vel, *eo omni*) *quod æstimatione aliqua dignum sit*, compleri *vitam beatam putent*. sic proximo capite, *Illi enim corporis commodis* compleri *vitam beatam putant, nostri nihil minus*. ex hoc loco patet sententiam non egere illa voce, *vero*; non enim dicit, *nostri* vero *nihil minus*. Tuscul. L. 5. c. 14. *An dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, quo vita beata* completur (sic emendavit Patruus meus Emend. ad Tuscul. erat antea, *complectitur*) *si id possit amitti?* & cap. 16. *At enim eadem Stoici* præcipua, *vel* producta *dicunt, quæ* bona *isti*; *Dicunt illi quidem, sed his vitam beatam* compleri *negant*. eodem sensu voce *contineri* uti solet Cicero; Tuscul. l. 5. c. 15. *ex quo efficitur, honestate una* vitam contineri beatam. & cap. 23. ejusdem libri; *Quid est autem in homine, sagaci & bona mente melius? ejus bono fruendum est igitur,* si beati esse volumus? *Bonum autem mentis, est Virtus. ergo hac* beatam vitam contineri *necesse est*. erat cum ex Palat. pr. scriptura certe depravata sic reponendum censerem; *Nostri* omne quod omnino *æstimatione aliqua dignum sit, complecti* &c. ut sensus sit, *nostri putent beatam vitam complecti & continere omne quod ulla omnino æstimatione dignum sit*. Loquitur autem de illo quod Stoici dicunt *æstimabile*, quod (ut ait cap. 6. huj. lib.) *aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum* æstimatione: *quam ille* (Zeno) *ἀξίαν vocat: contraque* inæstimabile, *quod sit superiori contrarium*.

2 *Quam illorum ratione*] Sic præclare & recte Lambinus, eumque secutus Gruterus; qui quidem fere Lambinum, optimum ducem, ubi deserit, errat. *An vero certius quidquam potest esse quam illorum ratione* (secundum illorum rationem)

eculeo torqueatur? [1] eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit, uti in omnibus tormentis conſervetur beata vita ſapienti. Etenim ſi dolores eoſdem [2] tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos pro patria, quam qui leviore de cauſa: opinio facit, non natura, vim doloris aut majorem, aut minorem. Ne illud quidem eſt conſentaneum, ut, ſi, cum tria genera bonorum ſint, quæ ſententia eſt Peripateticorum, eo beatior quiſque ſit, quo ſit corporis, aut externis bonis plenior, [3] ut hoc idem approbandum ſit nobis, ut qui plura habeat, quæ in corpore magni æſtimantur, ſit beatior: illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant: noſtri nihil minus: nam cum ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quæ [4] nos bona naturæ

rationem) *qui dolorem in malis ponunt*. Palat. pr. *quam illo ratione qui*; proxime ad verum. erat antea, *quam illa ratio eorum, qui* &c. nullo ſenſu.

1 *Eorum autem —— ratio certe cogit*] Iterum Lambinus ſic: *eorum autem, qui dolorem in malis non habent*, ratione *certe* cogi, *uti in omnibus* &c. ut ſcilicet hæc verba pendeant à ſuperioribus. facit ut dubitem de Lamb. correctione verbum *certe*; puto enim dicturum fuiſſe, *eorum autem* ratione cogi &c. *an vero* certius *quidquam poteſt eſſe quam illorum —— eorum autem ratio* certe *cogit* —— quis autem ſic loqui velit; *an vero* certius *quidquam poteſt eſſe, quam eorum ratione* certe *cogi* &c. vide quæ diximus lib. 2. c. 20.

2 *Tolerabilius patiantur*] Lambinus, forte *tolerantius patiuntur*.

3 *Ut hoc idem* &c.] Vel dele omnino *ut*, vel potius cum Lambino lege, & *hoc idem* —— manifeſtum eſt. *Ne illud quidem eſt conſentaneum*, ut, *ſi* (*cum tria* &c.) *eo beatior quiſque ſit* —— *hoc idem*, vel, & *hoc idem* ——

4 *Nos bona naturæ appellemus*] Alii legunt, *prima Naturæ*; codices vetuſtiores, inter quos eſt Pal. ille primus, habent fere, *bona* vere *appellemus*. fortaſſe latet aliquid ſub illo, *vere*. ego eruere non poſſum. quid ſi ſic, *quæ nos bona* animi *appellemus*.

turæ appellemus, frequentia beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æstimandam; certe minus ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum. [1] Etenim si & *sapere*, expetendum sit, *valere*: & conjunctum utrumque magis expetendum sit, quam *sapere* solum, neque tamen, si utrumque sit æstimatione dignum, pluris sit conjunctum, quam *sapere* ipsum separatum: nam qui valitudinem æstimatione aliqua dignam judicamus, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem censemus nullam esse tantam æstimationem, ut ea virtuti anteponatur: quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quam si esset eadem actio cum dolore: nobis aliter videtur: recte, secusne, postea: sed potestne rerum major esse dissensio?

XIV. Ut enim obscuratur, & offunditur luce solis lumen lucernæ; & ut interit magnitudine maris Ægæi, stilla muriæ; & ut in divitiis Crœsi, teruncii accessio; & gradus unus in ea via, quæ est hinc in Indiam: sic, cum sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista [2] rerum in corpore

1 *Etenim si & sapere*] Lamb. Ed. *Etenim si & sapere expetendum sit*, & *valere: conjunctum utrumque* &c. recte. *sapere*, bonum animi, *valere*, bonum corporis &c. hæc & quæ sequuntur confirmant proxime superiorem conjecturam nostram *Bona Animi*; illa vero potissimum, *nam qui valetudinem —— iidem censemus nullam esse tantam æstimationem, ut ea virtuti anteponatur.*

2 *Rerum in corpore sitarum*] Vel hoc rectum, vel, ut ego lego, *rerum*

corpore sitarum æstimatio, splendore virtutis, & magnitudine obscuretur, & obruatur, atque intereat necesse est. Et quemadmodum *opportunitas* (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit major productione temporis (habent enim suum modum quæcumque *opportuna* dicuntur) sic *recta effectio* (κατόρθωσιν enim ita appello, quoniam *rectum factum* κατόρθωμα) *recta* igitur *effectio*, item *convenientia*, denique *ipsum bonum*, quod in eo positum est, *ut naturæ consentiat*, [1] crescendi accessionem nullam habet. Ut enim *opportunitas* illa, sic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione majora: ob eamque causam Stoicis non videtur optabilior, nec magis expetenda beata vita, si sit longa, quam si brevis: utunturque simili: ut si cothurni laus illa esset, *ad pedem apte convenire*, neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec majores minoribus: sic quorum omne bonum *convenientia*, atque *opportunitate* finitur, nec plura paucioribus, [2] nec longinquiora brevioribus antepo-

rerum in corpore positarum. sic alibi loquitur. Gruterus ex codicibus Palat. profert, *incorporearum*, & sic infit; nihil certius est quam legendum esse, *rerum incorporearum*, vel, *corporearum*; ridicule! quasi nihil intersit! sed quid ego delirantium Librariorum & Criticorum incogitantium somnia mentione digner?

1 *Crescendi accessionem nullam habet*] Forte, *crescendo*. cap. 10. *non accessione neque* crescendo; & ibid. *qua genere, non* crescendo *valet*. quid est enim, quæso, *accessio crescendi*? scio quid sit *accessio nummorum, dignitatis, morbi* &c. *crescendi* non item.

2 *Nec longinquiora brevioribus anteponentur*] Potius, *anteponent*. *sic* quorum *omne bonum* —— anteponent.

1 *Qui*

anteponentur. Nec vero satis acute dicunt: Si bona valitudo pluris æstimanda sit longa, quam brevis, sapientiæ quoque usus longissimus quisque sit plurimi: non intelligunt, valitudinis æstimationem *spatio* judicari: virtutis, *opportunitate*: ut videantur [1] qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, *bonam mortem*, & *bonum partum*, meliorem longum esse, quam brevem: non vident, alia *brevitate* pluris æstimari; alia, *diuturnitate*. Itaque consentaneum est his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus *extremum*, quod *ultimum*, [2] crescere putent posse, iisdem placere, esse alium alio etiam sapientiorem, itemque alium magis alio vel *peccare*, vel *recte facere*: quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem non putamus. ut enim qui demersi sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si non longe absunt à summo, ut jam jamque possint emergere, quam si etiam tum essent in profundo: nec catulus ille, qui jam appropinquat, ut videat, plus cernit, quam is qui modo est natus: ita qui processit aliquantum [3] ad virtutis aditum, nihil-

1 *Qui illud dicant*] Hæc tria verba absunt à Palat. primo; *ut videantur iidem hoc esse dicturi*.

2 *Crescere putent posse*] Rectius Edit. Lamb. putant *posse*. *illorum ratione, qui* —— *crescere* putant *posse*; ut illud, *qui crescere bonorum finem non* putamus. ordo est, *consentaneum est* —— *illorum ratione, qui* &c. *iisdem istis placere, esse alium* &c. ut sup. cap. *quam* illorum ratione, *qui* &c. non posse *sapientem* &c. Attamen Pal. pr. sic distinguit, *crescere putant*; *posse iisdem* &c. recte ut puto.

3 *Ad virtutis aditum*] Sic recte legitur; 4. in Verr. *in primo* aditu *vestibuloque* templi. *So he that*

nihilominus in miseria est, quam ille, qui nihil processit.

XV. Hæc mirabilia videri intelligo: sed cum certe superiora firma, ac vera sint, his autem ea consentanea, & consequentia. ne de eorum quidem veritate est dubitandum. sed quamquam negent, nec virtutes, nec vitia crescere: attamen utrumque eorum fundi quodam modo, & quasi dilatari putant. *Divitias* autem Diogenes censet non eam modo vim habere, ut quasi duces sint ad voluptatem, & ad valitudinem bonam, sed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse dux *pecunia* potest, continere autem non potest: itaque si voluptas, aut si bona valitudo sit in bonis, divitias quoque in bonis esse ponendas: at, si sapientia bonum sit, non sequi, ut etiam divitias bonum esse dicamus, nec ab ulla re, quæ non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest; ob eamque causam, quia cognitiones, comprehensionesque rerum, è quibus efficiuntur artes, appetitionem movent: cum divitiæ non sint in bonis, nulla ars divitiis contineri potest. Quod si de *artibus* concedamus, *virtutis* tamen non sit eadem ratio, propterea quod hæc plurimæ commentationis,

that has gone but some part of the way towards Virtue, towards entring upon a Life of Virtue, he that has made but a partial Progress in the Road to Virtue, nihilo minus *in miseria est*, quam *ille qui nihil processit. nihilo minus quam*, ut supra, *nihilo magis quam*.

1 *Tum*

tionis, & exercitationis indigeat; quod idem in artibus non sit: & quod virtus *stabilitatem*, *firmitatem*, *constantiam totius vitæ* complectatur, nec eadem hæc in artibus esse videamus. Deinceps explicatur *differentia rerum:* quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis vita, ut ab Aristone: nec ullum sapientiæ munus, aut opus inveniretur, cum inter res eas, quæ ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque ullum delectum adhiberi oporteret. itaque cum esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, & id malum solum, quod turpe: [1] tum inter hæc, & illa, quæ nihil valerent ad beate, misereve vivendum, aliquid tamen, quo differrent, esse voluerunt, ut essent eorum alia *æstimabilia*, alia *contra*, alia *neutrum*. Quæ autem æstimanda essent, eorum in aliis satis esse causæ, quamobrem quibusdam anteponerentur, ut *in valitudine*, ut *in integritate sensuum*, ut *in doloris vacuitate*, [2] ut *gloriæ*, *divitiarum*, *similium rerum:* alia autem non esse ejusmodi: Itemque

1 *Tum inter hæc & illa*] Palat. primus, *tum inter illa, quæ nihil valerent* &c. recte omnino; nisi quod malim, *Tum* & *inter illa*; propius ad vulg. lect. vide totum; *itaque cum esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, & id malum solum, quod turpe, tum* inter illa etiam (nempe, *media*, ἀδιάφορα, *indifferentia* quæ appellantur) *quæ nihil valerent* &c. *inter hæc & illa* nullum habent sensum.

2 *Ut gloriæ, divitiarum, similium rerum*] Lege cum Lambino, *in gloria* (vel, *ut in gloria*) *divitiis, similibus rebus*; vel, si vis, dic mihi quo pertineant, unde pendeant, quem sensum efficiant. *gloriæ, divitiarum* &c. quis non clamaret

que eorum, quæ nulla æſtimatione digna eſſent, partim ſatis habere cauſæ, quamobrem rejicerentur, ut *dolorem*, *morbum*, *ſenſuum amiſſionem*, *paupertatem*, *ignominiam*, *ſimilia horum*: partim non. Itemque hinc eſſe illud exortum, quod Zeno προηγμένον, contraque quod ἀποπροηγμένον nominavit, cum uteretur in lingua copioſa factis tamen nominibus, ac novis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur: quamquam tu hanc copioſiorem etiam dicere ſoles. ſed non alienum eſt, quo facilius vis verbi intelligatur, rationem hujus verbi faciendi Zenonis exponere.

XVI. Ut enim, inquit, nemo dicit, in regia regem ipſum quaſi *productum eſſe ad dignitatem* (id enim eſt προηγμένον) ſed eos, qui in aliquo honore ſint, quorum ordo [1] proxime accedit, ut ſecundus ſit ad regium principatum: ſic in vita non ea, [2] quæ primario loco ſunt, ſed ea,

clamaret mihi periiſſe pudorem, ſi illa, quæ jam ſequuntur, ſic legenda eſſe affirmarem; *morbum*, *ſenſuum amiſſionem*, paupertatis, ignominiæ *&c.*!

1 *Proxime accedit, ut ſecundus ſit*] Sic Lambinus, *proxime accedit, ut* hic *ſecundus*, ille tertius *ſit ad regium* &c. forte, *proxime accedit*, *ſecundus ad regium principatum*. ſed non eſt tanti.

2 *Quæ primario loco ſunt*] Locum, inquit Gruterus, minus integrum prodit pr. Palat. qui *primori* habet, & ſecundus in quo *primore*; Scaligeri vetus liber, in quo, *primiore*. Equidem ſcripſiſſe Ciceronem puto, *ſic in vita non ea quæ* primori *loco ſunt*, *ſed ea, quæ* ſecundum *locum* &c. *primori* eſt idem quod, *priori*, *primo*; ſic *attingere*, *guſtare* primoribus *labris*. Tacitus 3. Hiſt. c. 21. primori *in acie verſari*; Apul. Apol. *in* primori *fronte animum geſtare*; *vir primarius*, *fœmina primaria*, *juvenis primarius* dicitur; *locus primarius* non memini. ſed fortaſſe legendum, *primo loco ſunt*, ut illud, *omne quod eſt bonum*, primum *locum tenere dicimus*.

ea, quæ secundum locum obtinent, προηγμένα, id est, *producta* nominentur: quæ vel ita appellemus (id erit verbum è verbo) [1] vel *promota*, & *remota*, vel, ut dudum diximus, *præposita*, vel *præcipua*, & illa *rejecta*: re enim intellecta, in verborum usu faciles esse debemus. Quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus, necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc, quod *præpositum*, vel *præcipuum* nominamus: itaque id definimus, quod sit *indifferens*, *cum æstimatione mediocri*: quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut *indifferens* dicerem: neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in mediis, quod aut secundum naturam esset, aut contra: nec, cum id relinqueretur, [2] nihil in his poni, quod satis æstimabile esset: nec, hoc posito, non aliqua essent præposita. Recte igitur hæc facta distinctio est; atque etiam ab iis, quo facilius res perspici possit, hoc simile ponitur. Ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem, & ultimum, ita jacere talum, ut rectus assistat: qui ita talus erit jactus, ut cadat rectus, *præpositum* quiddam habebit ad finem:

1 *Vel promota, & remota*] *Vel*, inquit, *appellemus producta* (προηγμένα) *vel promota, &* (nempe, ἀποπροηγμένα) *remota*. Lamb. legit, *vel promota*, ut illa *remota*.

2 *Nihil in his poni*] Legendum cum Lambino, ut *nihil in his poneretur, quod satis æstimabile esset; nec, hoc posito*, ut *non aliqua essent præposita*; vel sic, *nihil in his poni, nec, hoc posito, non aliqua esse præposita*. alterutrum plane necessarium est.

1 *Et*

finem: qui aliter, contra: neque tamen illa *præpositio* tali, ad eum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem: sed ad ejus vim, naturamque nihil pertinent. Sequitur illa divisio, ut bonorum alia sint *ad illud ultimum pertinentia*, (sic enim appello, quæ τελικὰ dicuntur: jam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus verbis dicere, quod uno non poterimus: ut res intelligatur) alia autem *efficientia*, quæ Græci ποιητικὰ, alia utrumque: de *pertinentibus*, nihil est bonum, præter *actiones honestas*: de *efficientibus*, nihil præter *amicum*. Sed [1] & *pertinentem*, & efficientem *sapientiam* volunt esse: nam quia sapientia est conveniens actio, [2] est illo pertinenti genere, quod dixi: quod autem honestas actiones affert, & *efficit*, id *efficiens dici potest*.

XVII. HÆC, quæ *præposita* dicimus, partim sunt per se ipsa præposita, partim quod aliquid efficiunt, partim utrumque: *per se*, ut quidam habitus oris & vultus, ut status, ut motus: in quibus sunt & *præponenda* quædam, & *rejici-*

1 *Et pertinentem & efficientem sapientiam*] Palat. pr. *sapientem*; & paulo supra, nam *hoc ipsum instituamus*.

2 *Est illo pertinenti genere*] Lambinus, *est ex illo pertinenti genere, quod* (forte, *quo dixi*) *dixi*; quod *autem honestas actiones affert & efficit*, ideo *efficiens dici potest*. Nam quia *Sapientia est conveniens actio*, *est* ex *illo*——quod (vel, *quia*) *autem honestas actiones affert & efficit*, ideo *dicitur etiam efficiens*. sed non improbo vulgatam lectionem; quod —— *efficit*, id *efficiens dici potest*. mox Lamb. *partim ob utrumque*.

rejicienda: alia ob eam rem *præposita* dicuntur, quod ex se aliquid efficiant, ut *pecunia:* alia autem ob utramque rem, ut *integri sensus*, ut *bona valitudo*. *De bona* autem *fama* (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco *bonam famam* appellare, quam *gloriam*) Chrysippus quidem, & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem, ejus causa, porrigendum esse dicebant. quibus ego vehementer assentior. qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent, *hanc*, quam dixi, *bonam famam*, ipsam propter se *præpositam*, & *sumendam* esse dixerunt, *esseque hominis ingenui, & liberaliter educati, velle bene audire à parentibus, à propinquis, à bonis etiam viris*, idque propter rem ipsam, non propter usum: dicuntque, ut liberis consultum velimus, etiam si postumi futuri sint, propter ipsos: sic *futuræ post mortem famæ tamen esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum.* Sed, cum, quod honestum sit, id solum bonum esse dicamus: consentaneum tamen est, *fungi officio*, cum id officium, nec in bonis ponamus, nec in malis. est enim aliquid in his rebus *probabile*, & quidem ita, ut ejus ratio reddi possit: [1] ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi possit. Est autem

1 *Ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi possit*] Lambinus, *ergo ut etiam* probabilis facti *ratio reddi possit*; deinde, *quod ita factum est, ut* ejus (non, *ejus facti*) *probabilis ratio* &c. Fortasse sic; *est enim aliquid in his rebus* probabile, *& quidem ita, ut* ejus *ratio reddi*

autem officium, quod ita factum est, ut ejus facti probabilis ratio reddi possit. ex quo intelligitur, *officium* medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in contrariis: quoniamque in iis rebus, quæ neque in virtutibus sunt, neque in vitiis, est tamen quiddam, quod usui possit esse: tollendum id non est. Est autem ejus generis actio quoque quædam, & quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid, & facere, eorum: *quod autem ratione actum sit*, id *officium* appellamus. Est igitur officium ejus generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis.

XVIII. ATQUI perspicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. judicat igitur, cum agit, officium illud esse: quod quoniam nunquam fallitur in judicando, erit in mediis rebus officium: quod efficitur etiam hac conclusione rationis. Quoniam enim videmus esse quiddam, quod *recte factum* appellemus, id autem est *perfectum officium:* [1] erit autem etiam inchoatum: ut, si *juste depositum reddere*, in recte factis sit: in officiis ponatur, *depositum reddere:* [2] illo enim addito, *juste*, facit recte

reddi possit; ergo ut etiam probabilis ejus ratio *reddi possit*; nempe officium conflari dicit ex eo *cujus ratio*, & ex eo *cujus probabilis ratio* reddi potest. *id est enim*, inquit, *officium*, *quod ita factum est*, *ut* ejus facti probabilis ratio *reddi possit*.

1 *Erit autem etiam inchoatum*] Dele, *autem*. *id* autem *est perfectum officium*, *erit etiam inchoatum*.

2 *Illo enim addito juste facit recte factum*] Recte & Latine Lambinus, *illo enim addito*, juste, fit

recte factum: per se autem hoc ipsum, *Reddere*, in officio ponitur: quoniamque non dubium est, quin in iis, quæ *media* dicimus, sit aliud *sumendum*, aliud *rejiciendum*: quidquid ita fit, aut dicitur, [1] communi officio continetur: ex quo intelligitur, quoniam se ipsos omnes natura diligunt, tam insipientem, quam sapientem, sumpturum quæ secundum naturam sint, rejecturumque contraria. Ita est quoddam commune officium sapientis, & insipientis: ex quo efficitur, versari in iis, quæ *media* dicamus. [2] Sed cum ab his omnia proficiscantur officia, non sine causa dicitur, ad ea referri omnes nostras cogitationes: in his & *excessum è vita*, & *in vita mansionem*: in quo enim plura sunt, quæ secundum naturam sunt, hujus officium est in vita manere: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore videntur, hujus officium est, è vita excedere: ex quo apparet, & sapientis esse aliquando officium, excedere è vita, cum beatus sit: & stulti, manere in vita, cum sit miser. Nam *bonum* illud, & *malum*, quod sæpe jam dictum est, postea consequitur: prima autem illa naturæ,

sit *recte factum*. sed malim, *illud enim additum*, juste, *facit recte factum*.

1 *Communi officio continetur*] Edit. Veneta & Victor. etiam Pal. quatuor, *omni officio*. forte, id omne in *officio continetur*. ut antea, *in officiis ponitur*, *depositum reddere*; *in officio ponitur*, *hoc ipsum*, *reddere*; addit postea, *ita est quoddam commune officium sapientis & insipientis*, in conclusione argumenti.

2 *Sed cum ab his omnia*] Lamb. *sed cum ab his* mediis *omnia proficiscantur officia*.

1 *Nam*

naturæ, ſive ſecunda, ſive contraria, ſub judicium ſapientis, & delectum cadunt: eſtque illa ſubjecta quaſi materia ſapientiæ. itaque & manendi in vita & migrandi ratio, omnibus iis rebus, quas ſupra dixi, metienda: [1] nam neque iis, qui virtute retinentur in vita, neque iis, qui ſine virtute ſunt, mors eſt oppetenda: ut ſæpe officium eſt ſapientis, deſciſcere à vita, cum ſit beatiſſimus, ſi id opportune facere poſſit; quod eſt, convenienter naturæ vivere: ſic enim cenſent, *opportunitatis eſſe beate vivere:* itaque à ſapientia præcipitur, [2] ſe ipſam, ſi uſus ſit, ſapiens ut relinquat. Quamobrem cum vitiorum iſta vis non ſit, ut cauſam afferant mortis voluntariæ: perſpicuum eſt, etiam ſtultorum, qui iidem miſeri ſint, officium eſſe, *manere in vita*, ſi ſint in majore parte earum rerum, quas *ſecundum naturam* eſſe dicimus. Et quoniam excedens è vita, & manens, æque miſer eſt: nec diuturni-

1 *Nam neque iis qui virtute retinentur in vita* &c.] Fateor me hæc non intelligere. Lambinus facit ut aliquid intelligam ſic reſcribendo; *nam neque iis, qui virtute fruuntur, manendum in vita, neque iis, qui ſine virtute ſunt, mors eſt oppetenda: ut ſæpe officium ſit ſapientis, deſciſcere* (id eſt, *decedere de vita*) *à vita, cum ſit beatiſſimus, ſi id opportune facere poſſit; quod eſt convenienter naturæ vivere.* quanto hæc meliora Gruterianis! certe quidem Stoica ſunt, & cum ſæpe alibi, tum paulo infra hæc eadem ſic diſputantur. quis autem credat ipſa Tullii verba dediſſe Lambinum? Sic olim legebam, propius ad vulg. ſcripturam; *Nam neque iis qui* virtutem tenent, manendum *in vita* &c. lege, ut *ſæpe officium* ſit, vel, & *ſæpe officium* eſt.

2 *Seipſam, ſi uſus ſit, ſapiens ut relinquat*] Optime Gruterus ex Palat. pr. *ſi uſus ſit*; quod non paulo melius eſt altero, *ſi juſſerit.*

diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit: non ſine cauſa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui poſſint, eſſe in vita manendum.

XIX. PERTINERE autem ad rem arbitrantur, intelligi natura fieri, ut liberi à parentibus amentur: à quo initio profectam communem humani generis ſocietatem perſequimur. quod primum intelligi debet, figura, membriſque corporum; quæ ipſa declarant procreandi à natura habitam eſſe rationem. Neque vero hæc inter ſe congruere poſſent; ut natura & procreari vellet, & diligi procreatos non curaret. Atque etiam in beſtiis vis naturæ inſpici poteſt: quarum in fœtu, & educatione laborem cum cernimus, naturæ ipſius vocem videmur audire. Quare ut perſpicuum eſt, natura nos à dolore abhorrere: ſic apparet, [1] à natura ipſa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli. Ex hoc naſcitur, ut etiam [2] communis hominum inter homines naturalis ſit commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipſum, quod homo ſit, non alienum videri: ut enim in membris alia ſunt tamquam ſibi nata, ut *oculi*, ut *aures*: aliqua ceterorum membrorum uſum adjuvant, ut *crura*,

1 *A natura ipſa, ut eos*] Edit. Lamb. ſic verba ordinat; *à natura ipſa impelli, ut eos, quos genuerimus, amemus*. Lambinus paulo ſupra; *quod primum intelligi debet ex figura membriſque corporum.*

2 *Communis hominum inter homines naturalis ſit*] Lego, natura *ſit commendatio. communis commendatio ſit* natura. Lamb. Editio. alia *etiam ceterorum membrorum uſum adjuvant*. quod melius puto.

1 *At*

crura, ut *manus:* ſic immanes quædam beſtiæ ſibi ſolum natæ ſunt: [1] at illa, quæ in concha *patula pinna* dicitur: [2] iſque, qui enat è concha, qui, quod eam cuſtodiat, *pinnoteres* vocatur, in eamque cum ſe recipit, includitur; ut videatur monuiſſe, ut caveret: itemque *formicæ*, *apes*, *ciconiæ*, aliorum etiam cauſa quædam faciunt: multo magis hæc conjunctio eſt hominis, itaque natura ſumus apti ad cœtus, concilia, civitates. Mundum autem cenſent regi numine deorum, eumque eſſe quaſi communem urbem, & civitatem hominum, & deorum: & unumquemque noſtrum, ejus mundi eſſe partem; ex quo illud natura conſequi, ut communem utilitatem noſtræ anteponamus. ut enim leges omnium ſalutem, ſingulorum ſaluti anteponunt: ſic vir

1 *At illa quæ in concha patula pinna dicitur*] Lamb. *quæ in conchis*; & ſic legendum quidem; vel, *inter conchas. patula pinna* genus eſt conchæ.

2 *Iſque qui enat è concha*] Intellige ſquillam parvam, comitem pinnæ, & ſocium comparandi cibi, piſciculum quendam, qui quod pinnam cuſtodiat, πιννοτήρης & πιννοφύλαξ appellatur; is, cum enatavit è concha, rediensque in eam ſe recepit, confeſtim includitur, ut videatur &c. vide illa Ciceronis l. 2. de N. D. c. 48. *Pina vero* (leg. *Pinna, ſic enim Græce dicitur*) *duabus grandibus patula conchis, cum parva ſquilla quaſi ſocietatem coit* (contrahit) *comparandi cibi. Itaque cum piſciculi parvi in concham hiantem innataverint, tum admonita à ſquilla pinna morſu comprimit conchas. Sic diſſimillimis beſtiolis communiter cibus quæritur. In quo admirandum eſt, congreſſune aliquo inter ſe, an jam inde ab ortu* naturæ ipſæ *congregatæ ſint*; Lego, *an jam inde ab ortu* natura ipſa *congregatæ ſint*; *congreſſune aliquo inter ſe* poſt ortum, *an vero ab ortu ipſo* congregatæ ſint natura. Vide Mureti Var. Lect. L. 5. c. 10. malim, *in eamque cum ſe* recepit; ut habet Editio Lambini.

1 *Verſu*

vir bonus, & ſapiens, & legibus parens, & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus, quam unius alicujus, aut ſuæ conſulit. Nec magis vituperandus eſt proditor patriæ, quam communis utilitatis, aut ſalutis deſertor, propter ſuam utilitatem, aut ſalutem: ex quo fit, ut laudandus ſit is, qui mortem oppetat pro republica, quod doceat, cariorem eſſe patriam nobis, quam noſmetipſos: quoniamque illa vox inhumana, & ſcelerata ducitur, eorum, qui negant ſe recuſare, quo minus, ipſis mortuis, terrarum omnium deflagratio conſequatur: quod vulgari quodam [1] verſu Græco pronuntiari ſolet, certe verum eſt, etiam iis, qui aliquando futuri ſint, eſſe propter ipſos conſulendum.

XX. Ex hac animorum affectione teſtamenta, commendationeſque morientium natæ ſunt: quodque nemo in ſolitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia, facile intelligitur, nos ad conjunctionem, congregationemque hominum, & ad naturalem communitatem eſſe natos. Impellimur autem natura, ut prodeſſe velimus quamplurimis, inprimiſque docendo, rationibuſque prudentiæ tradendis. Itaque non facile eſt invenire, qui quod ſciat ipſe, [2] non tradat alteri. Ita non ſolum ad diſcendum propenſi ſumus, verum etiam ad docendum

1 *Verſu Græco*] Vulgaris ille verſus Græcus ſic ſe habet; Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί, contra verſum Lambinus, ἡ γῆ μιχθήτω.

2 *Non tradat alteri*] Forte, *nolit tradi alteri.*

1 *Salu-*

cendum. Atque ut tauris natura datum est, ut pro vitulis contra leones summa vi, impetuque contendant: sic ii, qui valent opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule, & Libero accepimus, ad servandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam, Jovem cum *optimum* & *maximum* dicimus, cumque eundem [1] *salutarem*, *hospitalem*, *statorem*; hoc intelligi volumus, salutem hominum in ejus esse tutela. Minime autem convenit, cum [2] ipsi inter nos abjecti, neglectique simus, postulare, ut diis immortalibus cari simus, & ab iis diligamur. quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cujus ea utilitatis causa habeamus: sic inter nos natura ad civilem communitatem conjuncti, & consociati sumus: quod ni ita se haberet, nec justitiæ ullus esset, nec bonitati locus. Et quo modo hominum inter homines juris esse vincula putant, sic homini nihil juris esse cum bestiis: præclare enim Chrysippus, cetera nata esse hominum causa, & deorum: [3] eos autem, communitatis, & societatis suæ; ut bestiis homines

1 *Salutarem, hospitalem, statorem*] Alii, *Sospitatorem*.

2 *Ipsi inter nos abjecti neglectique simus*] Palat. pr. *nos cules neglectique*; Palat. tert. *viles, abjecti neglectique*. fortasse sic; *cum ipsi inter nos* viles abjectique *simus*; *neglecti* erat interpretamentum τȣ̃ *abjecti*. vides, *viles simus*, *cari simus*.

3 *Eos autem communitatis* —— *ut bestiis homines uti*] Lambino legendum videtur; homines *autem communitatis & societatis suæ, ut bestiis uti ad utilitatem* &c. forte; *cetera nata esse hominum causa, eos autem* —— ut bestiis homines uti *&c.* illa *&* *deorum* mihi aliena videntur.

1 Qui

mines uti ad utilitatem ſuam poſſint ſine injuria: quoniamque ea natura eſſet hominis, ut ei cum genere humano quaſi civile jus intercederet: qui id conſervaret, eum juſtum: [1] qui migraret, injuſtum fore. ſed, quemadmodum, theatrum cum commune ſit, recte tamen dici poteſt, ejus eſſe eum locum, quem quiſque occuparit: ſic in urbe mundove communi non adverſatur jus, quo minus ſuum quidque cujuſque ſit. Cum autem ad tuendos, conſervandoſque homines hominem natum eſſe videamus: conſentaneum eſt huic naturæ, ut ſapiens velit gerere & adminiſtrare rempublicam; atque, ut è natura vivat, uxorem adjungere, [2] & velle ex ea liberos. [3] Ne amores quidem ſanctos, à ſapiente alienos eſſe arbitrantur.

1 *Qui migraret, injuſtum fore*] Sic optime reſtituit Lambinus, *migraret*, id eſt, *tranſiliret, depart, ſwerve from it, remove or infringe it*. ſic de Off. L. 1. *Quaque pertinent ad veritatem & ad fidem, ea migrare interdum*, & non ſervare *ſit juſtum*. *migrare, conſervare*, oppoſita, *migrare, non ſervare* idem ſunt. de Legibus l. 3. c. 4. inter ipſas leges; *Donum ne capiunto, neve danto, neve petenda, neve gerenda, neve geſta poteſtate. Quod quis earum rerum* migraſſit, *noxia pœna par eſto*. Lamb. legit, qui quam *earum rerum migraſſit*.

2 *Et velle ex ea liberos*] Sic quidem Pal. primus. vulg. *& velle ex ea liberos* procreare. Lamb. *uxorem adjungere, & ex ea liberos* procreare; omiſſo illo *velle*, *voce*, inquit Gruterus, *gratioſiſſima*. cui vero illud non inſolens videatur, velit velle *ex ea liberos*. ſic legendum exiſtimo, ejectis &. *velle* & *procreare*; *ut ſapiens velit gerere & adminiſtrare rempublicam, atque, ut è natura vivat, uxorem adjungere, & ex ea liberos*. nempe, *velit*.

3 *Ne amores quidem ſanctos*] Alii, inquit Lambinus, *caſtos*. neutrum Ciceronis eſſe puto. *Ne amores quidem à Sapiente alienos eſſe arbitrantur*. forte, *Cynicorum rationem atque* viam *alii cadere* &c. de amore ſolo, de re ſimplici loquitur non *de tota vita*. vides enim, *ſi quis ejuſmodi forte caſus inciderit, ut id faciendum ſit*.

1 Com-

tur. Cynicorum autem rationem, atque vitam alii cadere in ſapientem dicunt, ſi quis ejuſmodi forte caſus inciderit, ut id faciendum ſit: alii nullo modo.

XXI. Ut vero conſervetur omnis homini erga hominem ſocietas, conjunctio, caritas: & *emolumenta*, & *detrimenta*, quæ ὠφελήματα & βλάμματα appellant, communia eſſe voluerunt: quorum altera proſunt, nocent altera: nec ſolum ea communia, verum etiam paria eſſe dixerunt: *incommoda* autem, & *commoda* (ita εὐχρηστήματα & δυσχρηστήματα appello) communia eſſe voluerunt, paria noluerunt: illa enim quæ proſunt, aut quæ nocent, aut bona ſunt, aut mala: quæ ſint paria neceſſe eſt: [1] commoda autem, aut incommoda in eo genere ſunt, quæ præpoſita, & rejecta dicimus: ea poſſunt paria non eſſe: [2] ſed emolumenta communia eſſe dicuntur: recte autem facta, & peccata, non habentur communia. *Amicitiam* autem adhibendam eſſe cenſent, quia ſit ex eo genere, quæ proſunt: quamquam autem in amicitia alii dicant, æque caram eſſe ſapienti rationem amici, ac ſuam; alii autem

1 *Commoda autem aut incommoda in eo genere ſunt*] Lege, *commoda autem*, & *incommoda*; ut ſupra, *incommoda autem* & *commoda*; lege, *quæ præpoſita & rejecta* diximus; *ea poſſunt*. & ſic Pal. primus.

2 *Sed emolumenta communia eſſe dicuntur*] Lamb. vocem *emolumenta* delendam cenſet; *ea poſſunt paria non eſſe, ſed communia eſſe dicuntur*; Repetenda enim, inquit, & ſubintelligenda ex ſuperioribus, *commoda & incommoda*. Lambinus, *quia ſit ex eorum genere, quæ proſunt*.

1 *Eadem*

tem ſibi cuique cariorem ſuam: tamen hi quoque poſteriores fatentur, *alienum eſſe à juſtitia, ad quam nati eſſe videamur, detrahere quid de aliquo, quod ſibi aſſumat.* minime vero probatur huic diſciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut juſtitiam propter utilitates adſciſci, aut probari: [1] eædem enim utilitates poterunt eas labefactare, atque pervertere: [2] etenim nec juſtitiæ, nec amicitiæ eſſe omnino poterunt, niſi ipſæ per ſe expetantur. Jus autem, quod ita dici, appellarique poſſit, [3] id eſſe naturam: alienumque eſſe à ſapiente non modo *injuriam cui facere*, verum etiam *nocere:* nec vero rectum eſt cum amicis, aut bene meritis conſociare, aut conjungere injuriam: graviſſimeque, & veriſſime defenditur, numquam æquitatem ab utilitate poſſe ſejungi: &, quidquid æquum, juſtumque eſſet, id etiam honeſtum: viciſſimque, quidquid eſſet honeſtum, id juſtum etiam, atque æquum fore. Ad eaſque virtutes, de quibus diſputatum eſt, *dialecticam* etiam adjungunt, & *phyſicam:* eaſque ambas *virtutum* nomine appellant: alteram, quod habet rationem, necui falſo aſſentiamur, neve umquam captioſa probabilitate fallamur,

1 *Eadem enim utilitates*] Erat ante Lambinum, *voluptates*. recte Grut. utrumque ſupervacuum putat.

2 *Etenim nec juſtitia nec amicitia eſſe omnino poterunt, niſi ipſa*] Lamb. Edit. *nec* juſtitia *nec* amicitia ——— *niſi* ipſa per ſe expetantur.

3 *Id eſſe naturam*] Lamb. *id eſſe* natura; ſine dubio recte. idem. *injuriam* cuiquam *facere*.

lamur, eaque, [1] quæ de bonis, & malis diceremus, ut tenere, tuerique possimus. nam sine hac arte quemvis arbitrabantur à vero abduci, fallique posse: recte igitur, si omnibus in rebus *temeritas, ignoratioque vitiosa est*, [2] ab his ea, quæ tollit hæc, *virtus* nominata est.

XXII. PHYSICÆ quoque non sine causa tributus idem est honos: propterea quod qui convenienter naturæ victurus sit, [3] ei & proficiscendum est ab omni mundo, & ab ejus procuratione. nec vero potest quisquam *de bonis*, & *malis* vere judicare, nisi omni cognita ratione naturæ, & vitæ, etiam deorum, & utrum conveniat, necne, natura hominis cum universa: quæque sunt vetera præcepta sapientium, qui jubent [4] *tempori parere*, & *sequi deum*, & *se noscere*, & *nihil nimis*. Hæc sine physicis quam

1 *Quæ de bonis & malis diceremus*] Forte, *dicemus*, vel potius, *disseremus*, ut conjecit Scaliger; vel etiam, *disseramus*; *ne cui falso* assentiamur., neve fallamur, eaque, quæ disseramus. malim, *quemvis* arbitrantur; vides supra, *adjungunt*, *appellant*. erat ante Grut. *arbitramur*.

2 *Ab his*], *Philosophis*, *Stoicis*; *ea, quæ tollit temeritatem & ignorationem*, Virtus *nominata est*. male Scaligeri codex, *Ars ea*; jam dixit, *sine hac arte*.

3 *Ei & proficiscendum est*] Lambinus delet prius &. recte. *He must begin, set out with the Contemplation of the whole World, and the Methods of Providence in the Procuration or Government of it.*

4 *Tempori parere, Sequi Deum, se noscere, nihil nimis*] Græce; καιρῷ πείθεσθαι, sive πειθαρχεῖν, Θεῷ ἕπεσθαι, γνῶθι σεαυτὸν, μηδὲν ἄγαν. Victorius Var. Lect. L. 11, c. 19. legendum putat. *tempori parcere*; sed equidem non dubito quin vulgata lectio recta sit. Cic. ad Attic. L. 12, epist. 51. temporibus parere *omnes πολιτικοὶ præcipiunt*. sic alibi, tempori cedere, *id est*, necessitati parere, *semper Sapientis est habitum*. ad Attic. *stomachari desinamus*, tempori pareamus. in Bruto,

quam vim habeant (& habent maximam) videre nemo poteſt. Atque etiam ad juſtitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas caritates quid natura valeat, hæc una cognitio poteſt tradere. Nec vero *pietas adverſus deos*, *nec quanta his gratia debeatur*, ſine explicatione naturæ intelligi poteſt. Sed jam ſentio me eſſe longius provectum, quam propoſita ratio poſtularet: verum admirabilis compoſitio diſciplinæ, incredibiliſque rerum traxit ordo: [1] quæ, per deos immortales! nonne miraris? quid enim aut in natura, qua [2] nihil eſt aptius, nihil deſcriptius, aut

Bruto, *tempori obedire*; *tempori aſſentiendum*, Epiſt. ad Fam. L. 1. Ep. 9. erat hoc præceptum Pittaci. Auſonius *in Ludo ſeptem Sapientum* hæc habet;

Et Pittacum dixiſſe fama eſt Lesbium,
Γίγνωσκε καιρόν. Tempus ut noris, *jubet*.
Sed καιρὸς *iſte*, *t...ῑpeſtivum tempus eſt*.

& iterum;

Mitylena oriundus Pittacus ſum Lesbius,
Γίγνωσκε καιρὸν, *qui dixi ſententiam*.

vide ibi plura, quæ facient ne dubites quin hic recte legatur *tempori parere*. vides, Lector, Pittacum dixiſſe γίγνωσκε καιρὸν, non, χρόνον. nempe, χρόνος generaliter *omne tempus* dicitur: καιρὸς eſt ὁ προσφυὴς καὶ ἐρμόδιος ἑκάστῳ χρόνος; tempus unicuique rei aptum & commodum. deſcribam locum ex Act. Apoſt. c. 1. v. 7. Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, id eſt, *non eſt veſtrum noſſe tempora, vel temporum opportunitates & momenta*; *rerum gerendarum commodas occaſiones*. ſatiſne clarum eſt ſcripſiſſe Ciceronem *tempori parere*. addam tamen verſum illum proverbialem ſane elegantiſſimum; ἅπαντα καιρῷ χάριν ἔχει τελούμενα. proh Deûm atque hominum fidem! In quantam molem excreſceret hic liber, ſi ego aliorum conjecturas & ſuſpiciones falſas plerumque atque ineptas commemorare atque refutare aggrederer!

1 *Quæ, per Deos immortales*] Pal. pr. *quem*, ut referatur ad *ordinem*, neſcio an recte. Grut.

2 *Nihil eſt aptius, nihil deſcriptius*] Alii, *diſcriptius*; & ſupra, *pietas advorſum Deos*.

1 *Quid-*

aut in operibus manu factis tam compositum, tamque compactum, & coagmentatum inveniri potest? quid posterius priori non convenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic aliud ex alio nectitur, ut non, si ullam litteram moveris, labent omnia? nec tamen [1] quidquam est, quo moveri possit. quam gravis vero, quam magnifica, quam constans conficitur persona sapientis? qui, cum ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit necesse est beatus, vereque omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent. Rectius enim appellabitur *rex*, quam Tarquinius, qui nec se, nec suos *regere* potuit: rectius *magister populi*, (is enim est *dictator*) quam Sulla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis *magister* fuit: rectius *dives*, quam Crassus, qui, nisi eguisset, numquam Euphratem nulla belli causa transire voluisset: recte ejus omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus: recte etiam *pulcher* appellabitur: *animi* enim *lineamenta*, sunt pulchriora, quam *corporis*: recte solus *liber*, nec dominationi cujusquam parens, neque obediens cupiditati. Recte *invictus*, cujus etiam si corpus constringatur, animo tamen vincula injici nulla

1 *Quidquam est, quo moveri possit*] Sic Grut. ex omnibus Palat. sed malim tamen *quod moveri*, ut erat antea. vides, *sic aliud ex alio nectitur, ut labent omnia, si quid moveris; nec tamen quidquam est, quod possit moveri.*

nulla possint: [1] neque exspectet ullum tempus ætatis, ut tum denique judicetur, beatusne fuerit, cum extremum vitæ diem morte confecerit: quod ille unus è septem sapientibus non sapienter Crœsum monuit: nam si beatus unquam fuisset, beatam vitam usque ad illum à Cyro exstructum rogum protulisset. quod si ita est, ut neque quisquam, nisi bonus vir, & omnes boni beati sint: quid *Philosophia* magis colendum, aut quid est *Virtute* divinius?

1 *Neque exspectet ullum tempus ætatis.*] Lego certissima emendatione, *neque exspectet* ultimum *tempus ætatis. neque exspectet* ultimum *tempus ætatis, ut* tum denique *judicetur, beatusne fuerit, cum* extremum vitæ diem *morte confecerit.* quis non videt? L. 2. c. 27. in eadem re iisdem verbis utitur; *nam cum semel est suscepta beata vita, tam permanet, quam ipsa illa effectrix beatæ vitæ Sapientia:* neque exspectat ultimum tempus ætatis: *quod Crœso scribit Herodotus præceptum. à Solone*; id. est, *quod ille* (Solon) *unus è Septem* (Sapientibus) *non sapienter Crœsum monuit.* Lamb. *unus è septem non Sapienter* &c. ingeniosius. Cicero, *unus è septem* Sapientibus non sapienter *Crœsum monuit.*

M. TULLII CICERONIS DE FINIBUS BONORUM & MALORUM AD BRUTUM

LIBER QUARTUS.

I. QUAE cum dixisset, finem ille. ego autem, Næ tu, inquam, Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucide. itaque aut omittamus contra omnino velle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: tam enim diligenter, etsi minus vere, (nam nondum id quidem audeo dicere) sed tamen accurate non modo fundatam, verum etiam exstructam disciplinam non est [1] facile perdiscere. Tum ille, Ain tandem, inquit; cum ego te hac nova lege videam eodem die

1 *Facile perdiscere*] Hoc referendum ad Oratorum & Patronorum consuetudinem, quos non solum ejus, pro quo dicebant, (quem defendebant) sed etiam adversarii jura & argumenta *perdiscere* oportebat, ut eis respondere possent: sic vere & recte Lambinus; quod ex iis quæ sequuntur, manifesto patet; *Tum ille, ain tandem, inquit, cum ego te hac nova lege* (since this new Statute was in force) *videam eodem die accusatori respondere* &c.

die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas? [1] quæ tamen à te agetur non melior, quam illæ sunt, quas interdum obtines. Quare istam quoque aggredere, tractatam præsertim & ab aliis, & à te ipso sæpe, ut tibi deesse non possit oratio. Tum ego, [2] Non mehercule soleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar: [3] sed pudore impedior: ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum est, quod non intelligatur?

L. 1. c. 8. voce *perdiscere* eodem fere sensu utitur; *quid enim me prohiberet Epicureum esse, si probarem quæ ille diceret? cum præsertim illa* perdiscere *ludus esset.*

1 *Quæ tamen à te agetur non melior, quam illæ sunt, quas interdum obtines*] Though indeed it deserves as little to be defended, as a great many others, which neverthelesś you have sometimes carry'd. per jocum dicit Ciceronem malæ causæ defensionem suscepisse; *fieri tamen potest*, inquit ille, *Cicero, ut etiam hanc obtineas, cum interdum non meliores obtinere soleas. quare istam quoque aggredere, tractatam præsertim* &c. In more erat patronis Romanis, quod notum est, defendere nonnunquam ubi potius accusare debuerant. idque faciebat non raro ipse Cicero. Lamb. leg. putat *non paulò melior* sed omnino contra mentem Catonis & Ciceronis.

2 *Non mehercule soleo temere contra Stoicos*] Palat. pr. & tert. habent, *non mehercule quam*, vel, *in quam sole te temere.* Lego, *non mehercule*, inquam, *soleo temere contra Stoicos:* nempe, *dicere.*

3 *Sed pudore impedior, ita multa sunt quæ vix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas*] Oro atque rogo te, Lector benevole, ut horum memineris, cum me æstuantem & ignorantiam meam confitentem deprehendes; ego enim pudore atque etiam dolore afficior, cum mihi illa plurima occurrunt, quæ non intelligam.

1 *Tota*

gatur? Easdemne res, inquit? an parum disserui, non verbis Stoicos à Peripateticis, sed universa re, & [1] tota sententia dissentire? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem satis, inquit, me dixisse: quare ad ea primum, si videtur: sin aliud quid voles, postea. [2] Immo isto quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitratu meo. Ut placet, inquit: [3] etsi enim illud erat aptius, æquum cuique concedere.

II. EXISTIMO igitur, inquam, Cato, veteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem; deinde eorum, Polemonem, Theophrastum, satis & copiose, & eleganter

1 *Tota sententia dissentire*] *Sententia dissentire* non placent auribus. malim, *tota sententia* dissidere. Sic reperit Grut. in Pal. pr. sic habet Vict. Edit.

2 *Immo isto quidem——responde arbitratu meo*] Lamb. sic legit, *Immo* isti *quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo,* respondebo *arbitratu meo.* rectissime. nullum omnino sensum habent Gruteriana. *quare,* inquit Cato, *ad ea primum, si videtur. immo,* respondet Cicero, isti *quidem loco, nisi iniquum postulo,* respondebo *arbitratu meo.* Gronovii lectio & explanatio non est flocci pendenda.

3 *Etsi enim illud erat aptius, æquum cuique concedere*] Ecce iterum Gruterus! male, & nullo sensu. sic Lambinus restituit; *Etsi illud erat æquius, suum cuique concedere.* hæc cum lego, aliquid scire videor. *Ut placet,* inquit Cato; *etsi illud quidem erat æquius, suum cuique* (rei locum) *concedere.* In initio tertii Libri differit Cato *primum omnium* non verbis Stoicos à Peripateticis sed universa re & tota sententia diffidere; quare ad ea *primum* tu respondeas, si videtur, inquit ille; sin aliud quid voles, postea. immo vero, inquit Cicero, isti loco respondebo arbitratu meo; ut placet, inquit Cato; etsi erat æquius & melius ordine quidque suo; æquius erat te illi rei quam primum posui, respondere primum.

ganter habuisse constitutam disciplinam, ut non esset causa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur & ab eo ipso, & à superioribus dissideret. quorum fuit hæc institutio. in qua animadvertas velim, quid putes mutandum, nec exspectes, dum ad omnia dicam, quæ à te dicta sunt: [1] universa enim illorum ratione cum tota vestra confligendum puto; qui cum viderent, ita nos esse natos, ut & communiter ad eas virtutes apti essemus, quæ notæ, illustresque sunt, *justitiam* dico, *temperantiam*, ceterasque generis ejusdem; quæ omnes similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, & tractatione differunt: easque ipsas virtutes viderent nos magnificentius appetere, & ardentius, habere etiam insitam quandam, vel potius innatam cupiditatem scientiæ, natosque esse ad congregationem hominum, & ad societatem, communita-

[1] *Universa enim illorum ratione cum tota vestra confligendum puto*] Certe quidem hæc cum iis quæ supra, cumque iis quæ infra à Cicerone dicuntur, pugnare atque confligere videntur. enimvero si sensum spectemus, sic potius erat dicendum; *in qua animadvertas velim, quid putes mutandum, nec exspectes, dum ad* omnia *dicam, quæ à te dicta sunt*; universæ *enim illorum rationi cum tota vestra confligendum* haud *puto*; *minime*, vel, *non confligendum puto*. cap. 10. huj. lib. *Quæ sunt igitur communia vobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controversiam veniunt, de iis, si placet, disseramus.* possem alios locos adferre, sed non est opus. legenti occurrent. Zeno in omnibus fere sequebatur antiquos; novis tantum rerum nominibus utebatur. *quare*, inquit Cicero, *noli exspectare, dum ad omnia dicam, quæ à te dicta sunt*; quis enim universam illorum (Peripateticorum) rationem cum tota vestra frontibus adversis componi debere existimaverit? quis operam tam inanem sumpserit? cum, perpaucis exceptis, eadem ab utraque dicantur.

1 *Eum*

munitatemque generis humani, eaque in maximis ingeniis maxime elucere: totam *Philosophiam* tres in partes diviserunt: quam partitionem à Zenone retentam esse videmus: quarum cum una sit, qua mores conformari putantur; differo eam partem, quæ quasi stirps est hujus quæstionis: qui sit enim *finis bonorum*, mox: hoc loco tantum dico, à veteribus Peripateticis, Academicisque, qui re consentientes, vocabulis differebant, [1] eum locum, quem *civilem* recte appellaturi videmur, Græce πολιτικὸν, graviter, & copiose esse tractatum.

III. QUAM multa illi *de republica* scripserunt? quam multa *de legibus*? quam multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primum enim ipsa illa, quæ subtiliter differenda erant, polite, apteque dixerunt, cum definientes, tum partientes: ut vestri etiam: sed vos squalidius: illorum, vides, quam niteat oratio: deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam, & gravem, quam magnifice sunt dicta ab illis? quam splendide? de justitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philosophia, de capessenda republica, [2] de temperantia, de fortitudine hominum ***. de spinas vellentium, ut

1 *Eum locum, quem civilem recte appellaturi videmur —— tractatum*] The old Peripatetics and Academics have handled very judiciously and copiously the Subject of Politicks or Civil Government. illa, *qui re consentientes, vocabulis differebant*, fortasse non sunt Ciceronis.

2 *De temperantia, de fortitudine*

ut Stoici, nec oſſa nudantium, ſed eorum, qui grandia ornate vellent, enucleate minora dicere. Itaque quæ ſunt eorum conſolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita, & conſilia, ſcripta ad ſummos viros? erat enim apud eos, ut eſt rerum ipſarum natura, ſic dicendi exercitatio. duplex. [1] nam quidquid quæritur, id habet aut generis ipſius ſine perſonis, temporibuſque, aut iis adjunctis, facti, aut juris, aut nominis controverſiam. ergo in utroque exercebantur: eaque diſciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam. Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui ſunt, aut non potuerunt aut noluerunt, certe reliquerunt. quamquam ſcripſit *artem rhetoricam* Cleanthes, Chryſippus etiam, ſed ſic, ut, ſi quis obmuteſcere concupierit, nihil aliud legere debeat. itaque vides,

*dine hominum *** de ſpinas vellentium*] Hæc mutila & corrupta ſunt. Lambinus ſic ſupplet: *de temperantia, de magnitudine animi, de ſocietate generis humani; quod erat hominum non ſpinas vellentium, ut Stoici, nec oſſa nudantium* &c. vel ſic; *de temperantia, de Fortitudine, more hominum non ſpinas vellentium* &c. ſed jam dixit, *de juſtitia, de fortitudine*; ergo male ſine dubio hic iterum, *de fortitudine*. ego hanc lacunam explere non poſſum. neque, ut verum fatear, bene intelligo quid illa ſignificent, *ſpinas vellentium, oſſa nudantium. diſſerendi ſpina, ſpina partiendi & definiendi* dixit Cicero.

1 *Nam quidquid quæritur, id habet*] For whatſoever the Subject of the Diſpute be, it muſt either proceed in general Terms without any certain Perſons or Times, or elſe, if theſe are conſidered, upon ſome Particulars of Fact, or Right, or the Parties concerned. Tuſcul. Q. L. 3. c. 33. *Nimirum igitur, ut in cauſis non ſemper utimur eodem ſtatu, (ſic enim appellamus controverſiarum genera) ſed ad tempus, ad controverſiæ naturam, ad perſonam accommodamus: ſic in ægritudine lenienda quam quiſque curationem recipere poſſit, videndum eſt.*

1 *Vides*,

des, quo modo loquantur. nova verba fingunt: deserunt usitata. At quanta conantur? *mundum hunc omnem, oppidum esse nostrum.* Incendit igitur eos, qui audiunt. [1] vides, quantam rem agas: ut, Circeis qui habitet, totum hunc mundum, suum municipium esse existimet. [2] Quid ille incendat? restinguet citius, si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breviter, *regem, dictatorem, divitem,* solum esse sapientem, à te quidem apte, ac rotunde: [3] quippe; habes enim à rhetoribus. illorum vero ista ipsa quam exilia de *virtutis* vi? quam tantam volunt esse, ut beatum per se efficere possit. [4] pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis. quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & iidem abeunt, qui venerant: res enim fortasse veræ, certe graves, non ita tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius.

IV. SEQUITUR differendi ratio, cognitioque naturæ. nam de summo bono mox, ut dixi, videbi-

1 *Vides, quantam rem agas*] Alii, *agat.* conjicio, *quanta jam res agatur. Incendit igitur eos, qui audiunt. viden' quanta jam res agatur, ut, Circeis qui habitet, totum hunc mundum* &c.

2 *Quid ille incendat*] Malim, *Quid? ille incendat? restinguet citius, si ardentem (mundum) acceperit.*

3 *Quippe; habes enim*] Lege sine distinctione, *Quippe habes enim.* sed melius Lamb. *Quippini? habes enim à Rhetoribus.*

4 *Pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis*] *Cato autem, perfectus, mea sententia, Stoicus, & ea sentit, quæ non sane probantur in vulgus, & in ea est hæresi* (malim, *& ea est hæresi*) *quæ nullum sequitur florem orationis, neque dilatat argumentum: minutis interrogatiunculis, quasi punctis, quod proposuit, efficit.* Præfat. in Parad.

videbimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare gestiret: res enim præclare se habent, & quidem in utraque parte: quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad disserendum valet, prætermissum est? qui & definierunt plurima: & definiendi artes reliquerunt: quodque est definitioni adjunctum, ut res in partes dividatur, id & fit ab illis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrariis: à quibus ad genera, formasque generum devenerunt. Jam argumenti, ratione conclusi, caput esse faciunt ea, quæ *perspicua* dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid verum sit in singulis: extrema conclusio est. Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium, eorumque cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? quid, quod pluribus locis quasi denuntiant, ut neque sensuum fidem sine ratione, nec rationis sine sensibus exquiramus, [1] atque ut eorum alterum ab altero separemus? Quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt, & docent, nonne ab illis instituta sunt, & inventa? de quibus etsi à Chrysippo maxime est elaboratum, tamen à Zenone minus multo, quam

1 *Atque ut eorum alterum ab altero separemus*] Lambinus, *alterum ab altero ne separemus*; quod rectum puto. sensus videtur postulare particulam negativam. attamen, si cui vulgata lectio placet, is sic intelligat; *atque ut eorum alterum cum altero ne confundamus.*

quam ab antiquis. [1] ab hoc autem quædam non melius, quam veteres: quædam omnino relicta. Cumque duæ sint artes, quibus perfecte ratio, & oratio compleatur, una inveniendi, altera disserendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici, priorem autem illi egregie tradiderunt: hi omnino ne attigerunt quidem. nam è quibus locis, quasi thesauris, argumenta depromerentur, vestri ne suspicati quidem sunt, superiores autem artificio, & via tradiderunt. quæ quidem res efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi dictata decantare, neque à commentariolis suis discedere. nam qui sciet, ubi quidque positum sit, quaque eo veniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruere, semperque esse in disputando suus. Quod etsi ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur: ars tamen est dux certior, quam natura: aliud est enim poetarum more verba fundere; aliud ea, quæ dicas, ratione, & arte distinguere.

V. SIMILIA dici possunt de explicatione naturæ, qua hi utuntur, & vestri: neque vero ob duas modo causas, quod Epicuro videtur, ut pellatur mortis, & religionis metus; [2] sed etiam mode-

1 *Ab hoc autem quædam non melius, quam veteres*] *Quam veteres* delet Lamb. ego sic lego; *ab hoc autem quædam non melius quam à* veteribus, *quædam omnino relicta*,

2 *Sed etiam modestiam quandam*] Lambinus legendum censet; *sed quod & modestiam* &c. vides, *neque vero ob duas modo causas, ut pellatur metus mortis & religionis; sed quod & modestiam quan-*

modestiam quandam cognitio rerum cælestium affert iis, qui videant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo: & magnitudinem animi, deorum opera, & facta cernentibus: justitiam etiam, cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris, & domini numen, quod consilium, quæ voluntas: cujus ad naturam apta ratio, vera illa & summa lex à philosophis dicitur. Inest in eadem explicatione naturæ, insatiabilis quædam è cognoscendis rebus voluptas: in qua una, confectis rebus necessariis, vacui negotiis, honeste, ac liberaliter possumus vivere. Ergo in hac ratione tota de maximis fere rebus Stoici illos secuti sunt, ut & *deos esse*, & *quattuor ex rebus omnia constare* dicerent. [1] Cum autem quæreretur res admodum difficilis, num *quinta quædam natura* videretur esse, ex qua ratio, & intelligentia oriretur, in quo etiam de *animis*, cujus generis essent, quæreretur: Zeno id dixit esse *ignem*: nonnulla deinde aliter, sed ea pauca: de maxima autem re, eodem modo, divina mente, atque natura mundum universum, atque ejus maximas partes administrari. materiam

quandam ——— & *magnitudinem animi, Deorum opera & facta cernentibus: justitiam* etiam, *cum cognitum habeas*.

1 *Cum autem* quæreretur *res admodum difficilis* ——— *in quo etiam de animis, cujus generis essent*, quæreretur] Posteriorem vocem *quæreretur* supervacuam & alienam puto. *Cum autem* quæreretur *res admodum difficilis*— —in quo *etiam de animis, cujus generis essent*; *Zeno* id *dixit esse ignem*. male Lamb. Edit. *cujus generis essent, quæreretur. Zeno id dixit* &c.

1 *Epicu-*

riam vero rerum, & copiam, apud hos, exilem: apud illos uberrimam reperiemus. Quam multa ab his conquisita, & collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quam multa de rebus iis, quæ gignuntur è terra? quam multæ, quamque de rebus variis & causæ, cur quidque fiat, & demonstrationes, quemadmodum quæque fiant? qua ex omni copia, plurima & certissima argumenta sumuntur ad cujusque rei naturam explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem intelligo, causa non videtur fuisse mutandi nominis: non enim, si omnia non sequebatur, iccirco non erat ortus illinc. Equidem etiam [1] Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto: pauca mutat, vel plura sane: at cum è plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. quod item cum vestri faciant, non satis magnam tribuunt inventoribus gratiam.

VI. SED hæc hactenus. Nunc videamus, quæso, *de summo bono*, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inventoribus, tamquam à parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quamquam à te, Cato, diligenter

1 *Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto*] Fuit cum legendum putarem; *in Physicis quidem* Democriteum *puto.* fortasse minus recte. *Equidem*, inquit Cicero. *Epicurum in physicis quidem Democritum esse ipsum puto; omnino eadem dicere, atque eundem esse qui est Democritus. fateor quidem eum pauca mutare, vel plura sane; sed tamen eadem dicit cum de plurimis, tum certe de maximis.* L. 1. c. 6. *Principio, inquam, in Physicis, quibus maxime gloriatur, primum totus est alienus;* id est, *totus est Democritus; nihil dicit suum, omnia Democriti.* lege, de *plurimis eadem dicit* &c.

1 *Finis*

genter est explicatus [1] finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & quis à Stoicis, & quemadmodum diceretur: tamen ego quoque exponam, ut perspiciamus, si potuerimus, quidnam à Zenone novi sit allatum. Cum enim superiores, è quibus planissime Polemo, *secundum naturam vivere*; summum bonum esse dixissent; his verbis tria significari Stoici dicunt: unum ejusmodi, *vivere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura evenirent*. hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse, declarantem illud, quod à te dictum est, *convenienter naturæ vivere*. Alterum [2] significare idem, ut si diceretur, *officia omnia media, aut pleraque servantem, vivere*. hoc sic expositum dissimile est superiori: [3] illud enim *rectum* est, quod κατόρθωμα dicebas, contingitque sapienti soli: hoc autem inchoati cujusdam officii est, non perfecti; quod cadere in nonnullos insipientes potest; tertium autem, *omnibus, aut maximis rebus iis, quæ secun-*

1 *Finis hic bonorum, qui continet philosophiam*] Illa, *qui continet Philosophiam*, tolli debere puto. *diligenter est explicatus finis hic bonorum, & qui à Stoicis* (non, *quis*) *& quemadmodum diceretur.* jam dixit, *Nunc videamus, quæso, de summo bono*, quod continet Philosophiam. hoc recte; alterum, mera tautologia.

2 *Significare idem, ut si diceretur*]. Hæc quinque verba interpolatoris alicujus esse, & omnino deleri debere existimo. vide totum; *tria significari Stoici dicunt*; unum, *vivere adhibentem* &c. alterum, *officia omnia media, aut pleraque servantem vivere*; tertium *autem, omnibus aut maximis* —— *fruentem, vivere*.

3 *Illud enim rectum est* —— *contingitque sapienti soli*]. Rectius Lamb. Edit. *Illud enim rectum, quod κατόρθωμα dicebas, contingit Sapienti soli.*

3 *Tertia*

secundum naturam sint, fruentem, vivere. hoc non est positum in nostra actione. complectur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute fruitur, & ex iis rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. Sed hoc summum bonum, quod [1] tertia significatione intelligitur, eaque vita, quæ ex summo bono degitur, quia conjuncta ei virtus est, in sapientem solum cadit: isque finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum videmus, à Xenocrate atque ab Aristotele constitutus est. Itaque ab his [2] constitutio illa prima natura, à qua tu quoque ordiebare, his prope verbis exponitur.

VII. OMNIS natura vult esse conservatrix sui, ut & salva sit, & in genere conservetur suo: ad hanc rem aiunt artes quoque requisitas, quæ naturam adjuvarent: in quibus ea numeretur in primis, quæ est vivendi ars, ut tueatur quod à natura datum sit: quod desit, acquirat. iidemque diviserunt naturam hominis in animum, & corpus; [3] cumque eorum unumquodque per se expeten-

peten-

1 *Tertia, significatione.*]. Ante Gruterum erat, *quod certa significatione intelligitur*; rectè ille ex Palat. primo & sexto reposuit *tertia*.

2 *Constitutio illa prima natura*] Lamb. *prima natura*. Scaliger conjiciebat, constitutio illa primorum natura, id est, *primorum naturalium*; ut alibi loquitur. Lambino tamen assentior; quanquam haud male Scaliger. porro recte Lamb. monuit legendum esse, *in quibus ea* numeratur *in primis*.

3 *Cumque eorum unumquodque.*] Lamb. *eorum utrumque*; ut, *virtutes quoque* utriusque eorum. *eorum unumquodque*, est, *eorum (animi & corporis) unamquamque partem*. Lamb. &c, *cum animam* &c. *virtutes* quoque *animi*.

petendum esse dixissent, virtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant: cum animum quadam infinita laude anteponerent corpori, virtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. Sed cum sapientiam totius hominis custodem, & procuratricem esse vellent, quæ esset naturæ comes, & adjutrix: hoc sapientiæ munus esse dicebant, ut eum tueretur, qui constaret ex animo & corpore: in utroque juvaret eum, atque contineret. atque ita re primo simpliciter collocata, reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant. de animi bonis accuratius exquirebant: in primisque reperiebant, in his inesse Justitiæ semina: primique ex omnibus philosophis à natura tributum esse docuerunt, ut ii, qui procreati essent, à procreatoribus amarentur, & id quod temporum ordine antiquius est, ut conjugia virorum, & uxorum, natura conjuncta esse dicerent: qua ex stirpe orirentur amicitiæ cognationum. atque ab his initiis profecti, omnium virtutum & originem, & progressionem persecuti sunt. ex quo magnitudo quoque animi exsistebat, qua facile posset repugnari, obsistique fortunæ, quod maximæ res essent in potestate sapientis. varietates autem, injuriasque fortunæ facile veterum philosophorum præceptis instituta vita superabat. [1] Principiis autem à natura datis,

1 *Principiis autem à natura datis*] The first Principles of Nature being fix't, the *Amplitudines bonorum*, or Consummations of Good were built upon them.

1 Ex

tis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ à contemplatione rerum occultiorum, quod erat insitus menti cognitionis amor, [1] ex quo etiam rationis, explicandi, disserendique cupiditas consequebatur: quodque hoc solum animal natum est pudoris, ac verecundiæ particeps, appetensque conjunctionum hominum, ac societatum, animadvertensque in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, nequid ab eo fieret, nisi honeste, & decore: his initiis, ut ante dixi, tamquam seminibus, à natura datis, temperantia, modestia, justitia, & omnis honestas perfecte absoluta est.

VIII. HABES, inquam, Cato, formam eorum, de quibus loquor, philosophorum. qua exposita, scire cupio, quæ causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciverit: quidnam horum ab eo non sit probatum. quodne omnem naturam conservatricem sui dixerit? an quod omne animal ipsum sibi commendatum, ut se & salvum in suo genere, incolumeque vellet? an, cum omnium artium finis is esset, quid natura maxime quæreret, [2] idem statui debere de totius arte vitæ? an quod, cum animo constaremus & corpore, & hæc ipsa, & eorum virtutes per se esse

1 *Ex quo etiam rationis, explicandi, disserendique cupiditas*] Forte, *ex quo etiam* rationes explicandi &c. Lamb. *rationis explicandæ.* quid est enim, *cupiditas explicandi?* quid, *cupiditas rationis? ex quo etiam cupiditas disserendi & rerum causas & rationes explicandi consequebatur.*

2 *Idem statui debere*] Nempe, *dixerit. per se esse sumendas* dixerit?

esse sumendas? an vero displicuit ea, quæ tributa est animi virtutibus tanta præstantia? an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quæque ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta esse præclare. neque enim eam causam Zenoni desciscendi fuisse. alia quædam dicent: credo, magna antiquorum esse peccata, quæ ille veri investigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit. quid enim perversius, quid intolerabilius, quid stultius, quam bonam valitudinem, quam dolorum omnium vacuitatem, quam integritatem oculorum, reliquorumque sensuum, ponere in bonis potius, quam dicere, nihil omnino inter eas res, iisque contrarias, interesse? ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona: itemque illa, quæ in corpore excellerent, stulte antiquos dixisse [1] per se esse expetenda: & sumenda potius, quam expetenda. eademque de omni vita, quæ in una virtute consisteret: illam vitam, quæ etiam ceteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam: cumque ipsa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beatior esse non possit, tamen quædam deesse sapientibus, tum, cum sunt beatissimi:

1 *Per se esse expetenda*] Forte, *per se expetenda, & sumenda potius, quam expetenda* esse.

1 *Alia*

tiſſimi: itaque eos id agere, ut à ſe dolores, morbos, debilitates repellant.

IX. O magnam vim ingenii, cauſamque juſtam, cur nova exſiſteret diſciplina! Perge porro: ſequentur enim, quæ tu ſcientiſſime complexus es, omnem inſipientiam, & injuſtitiam, alia vitia, ſimilia eſſe, omniaque peccata eſſe paria, eoſque, qui natura, doctrinaque longe ad virtutem proceſſiſſent, niſi eam plene conſecuti eſſent, ſumme eſſe miſeros, neque inter eorum vitam, & improbiſſimorum, quidquam omnino intereſſe: ut Plato, tantus ille vir, ſi ſapiens non fuerit, nihilo melius, quam quivis improbiſſimus, nec beatius vixerit. Hæc videlicet eſt correctio philoſophiæ veteris, & emendatio! quæ omnino aditum habere nullum poteſt in urbem, in forum, in curiam; quis enim ferre poſſet ita loquentem eum, qui ſe auctorem vitæ, graviter, & ſapienter agendæ, profiteretur, nomina rerum commutantem: cumque idem ſentiret, quod omnes, quibus rebus eandem vim tribueret, [1] alia nomina imponentem, verba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? Patro-

1 *Alia nomina imponentem*] Lamb. *iis rebus alia*; malim, *quibus rebus* —— *alia* iis *nomina* &c. illa, *nomina rerum commutantem* vix eſſe Ciceronis puto. videamus totum; *quis enim ferre poſſet ita* loquentem eum *qui ſe auctorem vitæ, graviter & ſapienter agendæ, profiteretur*; —— *cumque idem ſentiret, quod omnes* —— *alia iis* nomina *imponentem*, verba *modo* mutantem, *de opinionibus nihil detrahentem*. judicet Lector eruditus; mihi ſententiam meam profiteri placuit.

1 *Quod*

Patronusne causæ, in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum, exsilium, publicationem bonorum? hæc rejicienda esse, non fugienda? nec misericordem judicem esse oportere? in concione autem si loqueretur, si Annibal ad portas venisset, murumque jaculo trajecisset, negaret esse in malis *capi*, *venire*, *interfici*, *patriam amittere?* an senatus, cum triumphum Africano decerneret: [1] QUOD EJUS VIRTUTE, AUT FELICITATE, posset dicere, [2] si neque *Virtus* in nullo, nisi in sapiente, nec *Felicitas* vere dici potest? quæ est igitur ista philosophia, quæ communi more, in foro loquitur, in libello, suo? præsertim cum, quod illi verbis suis significent, in eo nihil novetur, de ipsis rebus nihil mutetur, eædem res maneant, alio modo. Quid enim interest, divitias, opes, valitudinem, *bona* dicas, anne *præposita*, cum ille, qui ista *bona* dicit,

1 *Quod ejus Virtute aut Felicitate posset dicere*] Gruterus in hoc loco emendando se bonam operam Ciceroni præstitisse jactat. & meo quidem judicio præstitit. *an*, inquit Cicero, *senatus*, *cum triumphum Africano decerneret*, *posset his verbis uti*, Quod ejus Virtute, *aut*, Felicitate &c. *si neque* Virtus *in ullo*, *nisi in Sapiente*, *nec* Felicitas *vere dici potest?* Gruterus putat Ciceronem respicere ipsas Decreti voces. *Quod ejus Virtute res prospere gesta sunt* &c. aut, *Quod ejus Felicitate respub. bene gesta est: & Diis immortalibus honorem* haberi jubemus, *& ei triumphum decernimus.*

2 *Si neque virtus in nullo*] Lamb. Edit. *in ullo*; recte, ut opinor. *si neque virtus*, *nec felicitas* in ullo, *nisi in Sapiente vere dici potest.* Lege, *in* libellis, *suo*, ad vitandam ambiguitatem. *in libellis*, *suo more loquitur*, *in foro*, *communi*. Lamb. *eadem res maneant*, *alio modo* dicantur. vulg. lect. rectam puto. eædem res maneant, alio modo.

1 *Immani-*

dicit, nihilo plus his tribuat, quam tu, qui eadem illa *præposita* nominas? Itaque homo in primis ingenuus, & gravis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Lælii, Panætius, cum ad Q. Tuberonem *de dolore patiendo* scriberet, quod esse caput debebat, si probari posset, numquam posuit, non esse *malum* dolorem: sed quid esset, & quale, quantumque in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset perferendi: cujus quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia, condemnata mihi videtur esse [1] immanitas ista verborum.

X. SED, ut propius ad ea, Cato, accedam, quæ à te dicta sunt, pressius agamus, eaque, quæ modo dixisti, cum iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controversiam veniunt, de iis, si placet, disseramus. Mihi vero, inquit, placet agi subtilius, &, ut ipse dixisti, *pressius*. quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem à te elegantiora desidero. A mene tu, inquam? sed tamen enitar, &, [2] si minus mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. Sed primum positum sit, nosmetipsos commendatos esse nobis, primamque ex natura hanc habere appetitionem, ut conservemus nosmetipsos. hoc convenit.

1 *Immanitas ista verborum*] Erat in antiquo codice Ursini, inanitas *ista verborum.*

2 *Si minus mihi multa occurrent*] *Si minus multa elegantia*; malim tamen, *si minus mihi* illa *(elegantiora) occurrent, non fugiam* ista *popularia.*

1 Con-

venit. ſequitur illud, ut animadvertamus, qui ſimus ipſi, ut nos, quales oportet eſſe, ſervemus. Sumus igitur homines: ex animo conſtamus & corpore; quæ ſunt cujuſdammodi; noſque oportet, ut prima appetitio naturalis poſtulat, hæc diligere, conſtituereque ex his finem illum ſummi boni, atque ultimi. quem, ſi prima vera ſint, ita conſtitui neceſſe eſt, *earum rerum, quæ ſunt ſecundum naturam, quam plurima, & quam maxima adipiſci.* Hunc igitur finem illi tenuerunt: quodque ego pluribus verbis, illi brevius, *ſecundum naturam vivere.* hoc his bonorum videtur extremum.

XI. Age nunc iſti doceant, vel tu potius (quis enim iſta melius?) quonam modo ab iiſdem principiis profecti, efficiatis, ut *honeſte vivere,* (id eſt enim vel *ex virtute,* vel *naturæ congruenter vivere*) *ſummum bonum ſit*, & quonam modo, aut quo loco corpus ſubito deſerueritis, omniaque ea, quæ, cum ſecundum naturam ſint, abſint à noſtra poteſtate: ipſum denique officium. quæro igitur, quo modo hæ tantæ commendationes à natura profectæ, ſubito à ſapientia relictæ ſint. Quod ſi non hominis ſummum bonum quæreremus, ſed cujuſdam animantis: is autem eſſet nihil, niſi animus: (licet enim fingere aliquid ejuſmodi, quo verum facilius reperiamus) tamen illi animo non eſſet hic veſter finis. deſideraret enim *valitudinem, vacuitatem doloris:* appeteret etiam

con-

[1] conſervationem ſui, earumque rerum cuſtodiam: finemque ſibi cónſtitueret, *ſecundum naturam vivere:* quod eſt, ut dixi, *habere ea, quæ ſecundum naturam ſint*, vel *omnia*, vel *plurima*, & *maxima*. Cujuſcumque enim modi animal conſtitueris: neceſſe eſt, etiam ſi id ſine corpore ſit, ut fingimus, tamen eſſe in animo quædam ſimilia eorum, quæ ſint in corpore: ut nullo modo, niſi ut expoſui, conſtitui poſſit *finis bonorum*. [2] Chryſippus autem exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re: deinde diſputat, quod cujuſque generis animantis ſtatui deceat extremum. cum autem hominem in eo genere poſuiſſet, ut ei tribueret animi excellentiam: [3] ſummum bonum id conſtituit, non excellere animo, ſed uti nihil eſſe, præter animum, videretur.

XII. UNO autem modo in virtute ſola ſummum bonum recte poneretur, ſi quod eſſet animal, quod totum ex mente conſtaret: idipſum tamen ſic, ut ea mens nihil haberet in ſe, quod eſſet

1 *Conſervationem ſui, earumque rerum cuſtodiam*] Lege, ſuarumque *rerum*; lib. 3. cap. 5. *fieri autem non poſſet, ut appeterent aliquid, niſi ſenſum haberent ſui, eoque* ſe & ſua diligerent.

2 *Chryſippus autem exponens*] Sic lego; *Chryſippus autem exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere*, alias animo, nonnullas utraque re: *deinde diſputat quod cujuſque generis* animantium *ſtatui deceat extremum*.

2 *Summum bonum id conſtituit, non excellere animo*] Fortaſſe ſic legendum; *ſummum bonum id conſtituit, non* ut *excellere animo, ſed uti nihil eſſe præter animum, videretur.*

esset secundum naturam: ut *valitudo* est. Sed id ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi. [1] Sin dicit obscurari quædam, nec apparere, quia valde parva sint, nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de voluptate, quæ minimæ sint voluptates, eas obscurari sæpe, & obrui. sed non sunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obscuratio consequitur; sæpe accidit, ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa, necne sint: ut in sole, quod à te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut teruntium addere Crœsi pecuniæ. Quibus autem in rebus obscuratio tanta non sit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum. ut ei, qui jucunde vixerit annos decem, [2] si æque vita jucunda menstrua addatur; quia momentum aliquod habeat ad jucundum accessio, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuo vita beata tollitur. Bona autem corporis, huic sunt, quod posterius posui, similiora:

1 *Sin* dicit *obscurari quædam*] Corrigo, *sin* dicitis *obscurari quædam, nec apparere, quia valde parva sint, nos quoque concedimus*; *quod* dicit *Epicurus* de Voluptate, *quæ minimæ sint* voluptates &c. voces tamen illæ *de Voluptate* fortasse sunt delendæ; *sin dicitis obscurari quædam —— nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus,* quæ minimæ sint voluptates, eas obscurari sæpe & obrui.

2 *Si æque vita jucunda menstrua addatur*] Lambinus, *si æque jucunda vita menstrua addatur. Bonum sit, quia momentum aliquod habeat quævis accessio ad jucundum.* erat ante Lambinum, *ad jucundam accessionem*, nullo, ut opinor, sensu.

1 Non

ſimiliora: habent enim acceſſionem dignam, in qua elaboretur, ut mihi in hoc Stoici jocari videantur interdum, cum ita dicant, ſi ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla, aut ſtrigilis accedat, ſumpturum ſapientem eam vitam potius, quo hæc adjecta ſint, nec beatiorem tamen ob eam cauſam fore. Hoc ſimile tandem eſt [1] non riſu potius, quam oratione ejiciendum? ampulla enim ſit, necne ſit, quis non jure optimo irrideatur, ſi laboret? [2] at vero gravitate membrorum, & cruciatu dolorum ſi quis quem levet, magnam ineat gratiam: nec, ſi ille ſapiens ad tortoris eculeum à tyranno ire cogatur, ſimilem habeat vultum, ac ſi ampullam perdidiſſet: ſed, ut magnum, & difficile certamen iniens, cum ſibi cum capitali adverſario, *dolore*, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientiæ: quarum præſidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumque prœlium. deinde non quæremus, quid obſcuretur,

1 *Non riſu potius, quam oratione ejiciendum*] Diſplicent illa, *riſu*, *oratione* ejicere. forte, *non riſu potius quàm oratione* excipiendum?

2 *At vero gravitate membrorum & cruciatu dolorum*] *Gravitate membrorum*, id eſt, *languore*, *invaletudine*, *ægrotatione corporis*. Tuſcul. L. 3. non longe ab initio; *an quod* corporis gravitatem & dolorem *animo judicamus*, *animi morbum corpore non ſentimus? ita fit, ut animus de ſe ipſe tum judicet, cum id ipſum, quo judicatur, ægrotet? gravitas membrorum* opponitur *valetudini & vigori membrorum*. Epiſt. ad Fam. L. 6. Ep. 2. *Peto à te, ne me putes oblivione tui rarius ad te ſcribere, quam ſolebam: ſed aut* gravitate valetudinis; *qua tamen jam paullum videor* levari: *aut quod abſim ab urbe, ut, qui ad te proficiſcantur, ſcire non poſſim*.

1 *Appe-*

tur, aut intereat, quia sit admodum parvum: sed quid tale sit, ut expleat summam. una voluptas è multis obscuratur in illa vita voluptaria: sed tamen ea quamvis parva sit, pars est ejus vitæ, quæ posita est in voluptate. nummus in Crœsi divitiis obscuratur: pars est tamen divitiarum. quare obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in vita beata: sint modo partes beatæ vitæ.

XIII. Atqui, si, ut convenire debet inter nos, est quædam [1] appetitio naturalis ea, quæ secundum naturam sunt, appetens: eorum omnium est aliqua summa facienda. quo constituto, tum licebit otiose ista quærere, *de magnitudine rerum*, *de excellentia*, quanta in quoque sit ad beate vivendum, *de istis ipsis obscurationibus*, quæ propter exiguitatem vix, aut ne vix quidem appareant. Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum. Omnis enim est natura diligens sui: quæ est enim, quæ se umquam deserat, aut partem aliquam sui, aut ejus partis habitum, aut vim, aut ullius earum rerum, quæ secundum naturam sint, aut

1 *Appetitio naturalis ea, quæ secundum naturam sunt, appetens*] Lambinus corrigit, *appetentis*, libris omnibus invitis, ratione (ut inquit) flagitante. *si est quædam naturalis appetitio* hominis, *ea, quæ secundum naturam sunt*, appetentis. *appetitio*, inquit, *non appetit, sed facit, ut quis appetat*; *& appetitio est animantis appetentis, non ipsa appetit*.

1 Quo

aut motum, aut ſtatum? quæ autem natura ſuæ primæ inſtitutionis oblita eſt? nulla profecto, quin ſuam vim retineat à primo ad extremum. [1] Quo igitur evenit, ut hominis natura ſola eſſet, quæ hominem relinqueret, quæ obliviſceretur corporis, quæ ſummum bonum non in toto homine, ſed in parte hominis poneret? quo modo autem, quod ipſi etiam fatentur, conſtatque inter omnes, conſervabitur, [2] ut ſimile ſit omnium naturale illud ultimum, de quo quæritur? tum enim eſſet ſimile, ſi in ceteris quoque naturis id cuique eſſet ultimum, quod in quaque excelleret: tale enim viſum eſſet ultimum Stoicorum. Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? quid enim dicis, omne animal, ſimul atque ſit ortum, applicatum eſſe ad ſe diligendum: eſſeque in ſe conſervando occupatum? quin potius ita dicis, omne animal applicatum eſſe ad id, quod in eo ſit optimum, & in ejus unius occupatum eſſe cuſtodia, reliquaſque naturas nihil aliud agere, niſi ut id conſervent, quod in quaque optimum ſit? quo modo autem *optimum*, ſi bonum præterea nullum eſt? ſi autem reliqua appetenda ſunt, cur, quod eſt ultimum rerum appe-

1 *Quo igitur evenit*] Sic Editio Victorii, ſic Palatini. Lamb. *quo* modo *igitur evenit*. Malim, Quî *igitur evenit*.

2 *Ut ſimile ſit omnium naturale illud ultimum*] Rectius Lamb. *omnium* naturarum. *ut illud ultimum, de quo quæritur, ſimile ſit omnium naturarum.* ſic jam ſupra locutus eſt; *nemo enim eſt, qui aliter dixerit, quin* omnium naturarum ſimile ſit id, ad quod omnia referuntur: quod eſt ultimum rerum appetendarum.

1 *Qui-*

appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarum appetitione concluditur? ut Phidias poteſt à primo inſtituere ſignum, idque perficere: poteſt ab alio inchoatum accipere, & abſolvere. huic eſt *ſapientia* ſimilis. non enim ipſa genuit hominem, ſed accepit à natura inchoatum; hanc intuens, debet inſtitutum illud, quaſi ſignum, abſolvere. Qualem igitur *natura* hominem inchoavit? & quod eſt munus, quod opus *ſapientiæ?* quid eſt, quod ab ea abſolvi, & perfici debeat? ſi nihil in eo quidem perficiendum eſt, præter motum ingenii quendam, id eſt, *rationem:* neceſſe eſt, huic ultimum eſſe, *ex virtute vitam fingere. rationis* enim *perfectio, eſt virtus*; ſi nihil, niſi *corpus:* ſumma erunt illa, *valitudo, vacuitas doloris, pulcritudo,* & cetera. Nunc de hominis ſummo bono quæritur; quid ergo dubitamus in tota ejus natura quærere quid ſit effectum?

XIV. Cum enim conſtet inter omnes, omne officium, munuſque ſapientiæ, in hominis cultu eſſe occupatum: alii (ne me exiſtimes contra Stoicos ſolum dicere) eas ſententias afferunt, ut ſummum bonum in eo genere ponant, quod ſit extra noſtram poteſtatem; tamquam de animali aliquo loquantur: alii contra, quaſi nullum corpus ſit hominis, ita, præter animum, nihil curant: cum præſertim ipſe quoque animus non inane neſcio quid ſit (neque enim id poſſum intelligere) ſed in quodam genere cor-

corporis: ut ne is quidem virtute una contentus ſit, ſed appetat vacuitatem doloris. quamobrem utrique idem faciunt, ut ſi lævam partem negligerent, dexteram tuerentur: aut ipſius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod ſequantur, quaſi curta ſententia. at vero illa perfecta, atque plena, eorum, qui cum de hominis ſummo bono quærerent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem vacuam tutela reliquerunt. Vos autem, Cato, quia *Virtus*, ut omnes fatemur, altiſſimum locum in homine, & maxime excellentem tenet, & quod eos, qui *ſapientes* ſunt, *abſolutos*, & *perfectos* putamus: aciem animorum noſtrorum virtutis ſplendore præſtringitis. in omni enim animante eſt ſummum aliquid, atque optimum, ut in *equis*; in *canibus*: [1] quibus tamen & *dolore vacare* opus eſt, & *valere*. ſic igitur in homine perfectio

1 *Quibus tamen & dolore vacare opus eſt, & valere*] Vix dubium eſt, quin hæc vera ſit lectio. planus enim faciliſque loci ſenſus eſt. Attamen audiamus Gruterum, hominem quamvis bellum, & admirandæ ſagacitatis; Miram lectionem, inquit ille, Palat. quartus exhibet, *& olere nare præ eſt & valere*; quam tamen (pergit Gruterus) non dubitarim Auctoris germanam. canes enim cenſentur ſagacitate narium, quemadmodum equi robore, id eſt, valentia. Si alius quis olim è gente critica talem emendationem orbi primum publicaſſet, exclamaſſet ſtatim ipſemet dignum ſe, qui ideo aurata cohoneſtaretur ſtatua medio in foro; inveniſſetque ſtatim non paucos, qui feſta acclamatione recentarent, dignum eſſe. at ego nihil à quoquam peto, quam ut misereatur mei, cum vapulabo à viliſſimo aliquo puerorum, quod Ciceroni, vel *&*, vel *aut*,

fectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est, *in virtute* laudatur. Itaque mihi non satis videmini considerare, [1] quod iter sit naturæ, quæque progressio. non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cum ad spicam perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum eum ad rationis habitum perduxerit. semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quæ prima dederit, ne deserat. Itaque sensibus rationem adjunxit, &, ratione effecta, sensus non reliquit: ut si cultura vitium, cujus hoc munus est, ut efficiat, ut vitis cum partibus suis omnibus quam optime se habeat: ([2] sed sic intelligamus: licet enim, ut vos quoque soletis, fingere aliquid docendi causa) si igitur illa cultura vitium in vite insit, ipsa cetera, credo, velit, quæ ad colendam vitem attinebunt, sicut antea: se autem omnibus vitis partibus præferat, statuatque nihil esse melius in vite, quam se: similiter sensus, cum accessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se: cum autem assumpta ratio est, tanto in dominatu

aut, simileve quid abstulerim, illo non adsentiente, hoc est, priusquam eum quasi sollenniter de calculo suo interpellaverim. Ridebis nunc, Lector, nisi plane ἀγέλαστος es.

1 *Quod iter sit Naturæ, quæque progressio*] Optime hunc locum restituit Gruterus ex Palat. quarto, & vetusto codice Scaligeri. legebatur antea, *quid intersit naturæ quæque progressio*; & sic exhibet Lamb. Editio.

2 *Sed sic intelligamus*] Forte, id *sic intelligamus, licet enim* &c. *ut si cultura vitium* ——— (*id sic intelligamus, licet enim fingere aliquid docendi causa) si igitur illa cultura vitium* (vel, *vitis*) *in vite insit* &c.

1 *Quam*

minatu locatur, ut omnia illa prima naturæ, hujus tutelæ subjiciantur. Itaque non discedit ab eorum curatione, quibus præposita vitam omnem debet gubernare: ut mirari satis eorum inconstantiam non possimus; naturalem enim appetitionem, quam vocant ὁρμὴν, itemque officium, ipsam etiam virtutem, tuentem esse volunt earum rerum, quæ secundum naturam sunt: cum autem ad summum bonum volunt pervenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt: ut alia sumamus, alia appetamus potius, [1] quam uno fine omnia concludant.

XV. [2] AT enim jam dicitis virtutem non posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sint, ad beate vivendum pertineant: quod totum contra est. introduci enim virtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæque rejiciet, unam referantur ad summam. [3] nam si omnino nos

1 *Quam uno fine omnia concludant*] Paulus Manutius ex antiquo codice protulit, *uno fine* utrumque *concludant. cum autem*, inquit, *ad summum bonum volunt pervenire, transiliunt* omnia, *&* duo *nobis opera pro* uno *relinquunt*, *ut* alia sumamus, alia appetamus, *potius quam* (non, appetamus potius, quam) *uno fine* utrumque *concludant*.

2 *At enim jam dicitis*] Omnes Palat. ut & Editio Victorii, *At enim*, nam *dicitis virtutem* &c. Lambinus ex codice Memmiano sic legit, *At enim* natura *dicitis*; quod probabat Magnus Scaliger. Edit. nostra Veneta habet, *at enim* veram *dicitis virtutem*; quam scripturam non improbabat Lambinus. Hor. Ep. L. 1. Ep. 1.

Virtutis veræ *custos, rigidusque Satelles*.

& Od. L. 3. od. 5.

Nec vera Virtus, *cum semel excidit*,
Curat reponi deterioribus.

3 *Nam si omnino nos negligimus*] Illud *nos* videtur abundare. fortasse sic legendum, *nam si omnino negligimus* (nempe, *omnia, quæ leget, quæque rejiciet Virtus*) vel, *nam*

nos negligimus, in Aristonea vitia, & peccata incidemus, obliviscemurque, quæ virtuti ipsi principia dederimus: sin ea non negligimus, neque tamen ad finem summi boni referimus, non multum ab Herilli levitate aberrabimus; duarum enim vitarum nobis erunt instituta capienda: facit enim ille duo sejuncta ultima bonorum: quæ, ut essent vera, conjungi debuerunt. [1] nunc ista separantur, ut disjuncta sint, quo nihil potest esse perversius. Itaque contra est, ac dicitis; nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, [2] ut ad summam pertinentia, tenebit. Quæsita enim virtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deserit. Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: Primos suos quasi cœptus appetendi fuisse, ut se conservaret in ea natura, in qua ortus esset. Nondum autem explanatum satis erat, [3] quod maxime natura vellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur, nisi ut nequa pars naturæ negligatur? in qua

nam si omnino omnia *negligimus,— —sin* ea *non negligimus.* porro sic legi malim, *nam si* —— negligemus, *in Aristonea vitia & peccata* incidemus, obliviscemurque, *qua Virtuti ipsi principia dederimus; sin ea non* negligemus, *neque tamen ad finem summi boni* referemus, *non multum ab Herilli levitate* aberrabimus. Edit. Ven. habet, *referemus.*

1 *Nunc ista separantur, ut disjuncta sint*] Malim, ita *separantur. nunc* ita *separantur, sejunguntur,* ut *omnino sint disjuncta,* ut *conjungi nullo modo possint.*

2 *Ut ad summam*] Forte, aut *ad summam pertinentia.*

3 *Quod maxime*] Lamb. quid *maxime natura vellet.*

1 *Ut*

qua si nihil est præter rationem, sit in una virtute finis bonorum: sin est etiam corpus, ista explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explicationem tenebamus, relinquamus. Ergo id est *convenienter naturæ vivere, à natura discedere.* [1] Ut quidam philosophi, cum à sensibus profecti, majora quædam, ac diviniora vidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cum ex appetitione rerum, virtutis pulcritudinem adspexissent, omnia, quæ propter virtutem ipsam viderant, abjecerunt, obliti, naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut à principiis permanaret ad fines: neque intelligunt, se rerum illarum pulcrarum, atque admirabilium fundamenta subducere.

XVI. ITAQUE mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui *finem bonorum* esse dixerunt, *honeste vivere.* Sed alius alio magis: Pyrrho scilicet maxime, qui, virtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus: introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcunque tamquam occurreret: is hoc melior, quam Pyrrho, quod vel aliquod genus appetendi dedit: deterior, quam ceteri, quod penitus à natura recessit. Stoici autem, quod finem bonorum in una virtute ponunt, similes

1 *Ut quidam philosophi*] Lamb. Atque *ut quidam Philosophi* &c.

similes sunt illorum: quod autem principium officii quærunt, melius, quam Pyrrho: quod ea non occurrentia fingunt, vincunt Aristonem: quod autem ea, quæ ad naturam accommodata, & per se assumenda esse dicunt, non adjungunt ad finem bonorum, desciscunt à natura; & quodam modo sunt non dissimiles Aristonis: ille enim occurrentia nescio quæ comminiscebatur: hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, sed ea sejungunt à finibus, & à summa bonorum: quæ cum proponunt, ut sit aliqua rerum selectio, naturam videntur sequi; cum autem negant, ea quidquam ad beatam vitam pertinere, rursus naturam relinquunt. Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non fuisset, quamobrem à superiorum auctoritate discederet: nunc reliqua videamus: nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos jam longiores sumus. Neutrum vero, inquit ille: nam & à te perfici istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest. Optime, inquam. quid enim mihi potest esse optatius, quam cum Catone omnium virtutum auctore de virtutibus disputare? Sed primum illud vide, gravissimam illam vestram sententiam, quæ familiam ducit, *honestum quod sit, id esse solum bonum, honesteque vivere, bonorum finem*, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute constituunt finem bonorum: quodque dicitis, informari non posse

virtu-

virtutem, [1] si quidpiam, nisi quod honestum sit, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modo nominavi: mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, à quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, à communibus initiis progredientem, videre ubi primum insisteret, & unde causa controversiæ nasceretur, [2] non stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse à natura profecta, ut iisdem argumentis, quibus illi uterentur, iisdemque sententiis.

XVII. MINIME vero illud probo, quod, cum docuistis, ut vobis videmini, solum bonum esse, quod honestum sit, tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta, & accommodata naturæ, quorum ex electione virtus possit exsistere: non enim in selectione virtus ponenda erat, ut idipsum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret: nam omnia, quæ sumenda, quæque legenda aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum, ut is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. Videsne, ut, quibus summa est in voluptate, perspicuum sit, quid iis faciendum sit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quo spectare,

1 *Si quidpiam, nisi quod honestum sit, numeretur*] Lambinus, *si* quidquam, *nisi quod honestum sit, numeretur* in bonis, *idem dicetur* &c.

2 *Non stantem cum iis —— ut iisdem argumentis*] Horum verborum quæ sit constructio, quæ sententia non equidem video. Lamb. Edit. sic habet, non, stantem *cum iis,* —— uti *iisdem argumentis* &c.

ctare, quid ſequi, quid fugere debeant? Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc à me defenditur: apparet ſtatim, quæ ſint officia, quæ actiones: vobis autem, quibus nihil eſt aliud propoſitum, niſi rectum, atque honeſtum, unde officii, unde agendi principium naſcatur, non reperietis. Hoc igitur quæritis omnes, & ii, qui, quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, ſe ſequi dicent: [1] & vos ad naturam revertimini: quibus natura jure reſponderit, non eſſe verum, aliunde finem beate vivendi, à ſe principia rei gerendæ peti: eſſe enim unam rationem, qua & principia rerum agendarum, & ultima bonorum continerentur: atque, ut Ariſtonis eſſet exploſa ſententia, dicentis, nihil differre aliud ab alio, nec eſſe res ullas, præter virtutes, & vitia, inter quas quidquam omnino intereſſet, ſic errare Zenonem, qui nulla in re, niſi in virtute, aut vitio, propenſionem, ne minimi quidem momenti, ad ſummum bonum adipiſcendum eſſe diceret: &, cum ad beatam vitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum, eſſe in his momenta diceret: quaſi vero hæc appetitio non ad ſummi boni adeptionem pertineret. Quid autem minus conſentaneum eſt, quam, quod aiunt, cognito ſummo bono, reverti ſe ad naturam, ut ab ea petant agendi principium,

1 *Et vos ad naturam revertimini*] Lamb. *& vos,* qui *ad naturam* &c. *Hoc igitur,* inquit, *quæritis* omnes, *& ii,* qui —— *ſe ſequi dicunt, & vos,* qui *ad naturam revertimini.*

2 *Quæ*

cipium, id eſt, *officii?* Non enim actionis, aut officii ratio impellit ad ea, quæ ſecundum naturam ſunt, appetenda: ſed ab his & appetitio, & actio commovetur.

XVIII. NUNC venio ad illa tua brevia, [1] quæ *conſectaria* eſſe dicebas: & primum illud, quo nihil poteſt eſſe brevius: *Bonum omne, laudabile; laudabile autem omne, honeſtum: igitur omne bonum, honeſtum.* O plumbeum pugionem! Quis enim tibi illud primum conceſſerit? quo quidem conceſſo, nihil opus eſt ſecundo: ſi enim *omne bonum, laudabile eſt*, [2] omne, honeſtum eſt. Quis tibi ergo iſtud dabit, præter Pyrrhonem, Ariſtonem, eorumve ſimiles? quos tu non probas. Ariſtoteles, Xenocrates, tota illa familia, non dabit; quippe qui *valitudinem*, *vires*, *divitias*, *gloriam*, multa alia, *bona* eſſe dicant, *laudabilia* non dicant: & hi quidem ita non ſola virtute, finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus virtutem anteponant: quid cenſes eos eſſe facturos, qui omnino virtutem à bonorum fine ſegregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, ſi qui Carneadeum finem tueri volunt? Jam

1 *Quæ conſectaria eſſe dicebas*] Deleo illud *eſſe. ad illa tua brevia, quæ* conſectaria *appellabas.*

2 *Omne honeſtum eſt*] Nempe, *omne* Bonum *honeſtum etiam eſt. Quis,* inquit, *tibi illud primum conceſſerit?* nempe, *Bonum omne, laudabile eſſe; hoc enim conceſſo, nihil opus eſt ſecundo;* (laudabile omne, honeſtum) *nam ſi bonum omne, laudabile eſt, etiam bonum omne honeſtum eſt, præterito ſecundo.*

Jam aut Callipho, aut Diodorus, [1] quo poterunt tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud adjungant, quod ex eodem genere non sit? Placet igitur tibi, Cato, cum res sumpseris non concessas, ex illis efficere quod velis? [2] Jam ille sorites, quo nihil putatis esse vitiosius, *Quod bonum sit, id esse optabile: quod optabile, id esse expetendum: quod expetendum, laudabile:* deinde reliqui gradus: sed ego in hoc resisto: eodem enim modo tibi nemo dabit, *quod expetendum sit, id esse laudabile.* Illud vero minime consectarium, sed in primis hebes illorum, gloriatione dignam esse beatam vitam, quod non possit sine honestate contingere, ut jure quisquam glorietur. Dabit hoc Zenoni Polemo; etiam magister ejus, & tota illa gens, & reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponentes, adjungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. Si enim virtus, digna est gloriatione, ut est, tantumque præstat ceteris rebus, ut dici vix possit: & beatus esse poterit virtute una præditus, carens ceteris, nec tamen illud tibi concedet, præter virtutem, nihil in bonis esse ducendum:

1 *Quo poterunt*] Lamb. *quo* modo *poterunt*; forte, qui *poterunt*.

2 *Jam ille sorites, quo nihil putatis esse vitiosius*] Quid? an Stoici ipsi *sorite à seipsis composito nihil putant esse vitiosius?* nihil absurdius. *Jam ille sorites vester, quo nihil putatis esse vitiosius?* Equidem sic legere soleo, *Jam ille sorites, quo nihil putatis esse* ingeniosius. certe vel hoc, vel ejusdem sensus verbum dederat Cicero. an sic legendum; *quo nihil* putamus *esse vitiosius?*

1 *Nam,*

cendum: illi autem, quibus summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse, vitam beatam habere, in quo jure possit gloriari: etsi illi quidem etiam voluptates faciunt interdum gloriosas. Vides igitur, te aut ea sumere, quæ non concedantur, aut ea, quæ etiam concessa, te nihil juvent.

XIX. EQUIDEM in omnibus istis conclusionibus hoc putarem philosophia, nobisque dignum, & maxime, cum summum bonum quæreremus, vitam nostram, consilia, voluntates, non verba corrigi: quis enim potest istis, quæ te, ut ais, delectant, brevibus, & acutis, auditis, de sententia decedere? [1] Nam, cum ea spectant, & avent audire, cur dolor, malum non sit: dicunt illi, asperum esse dolere, molestum, odiosum, contra naturam, difficile toleratu: sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud malum. Hæc qui audierit, ut ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quam venerat: tu autem negas fortem esse quemquam posse, qui dolorem malum putet. [2] Cur fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum, & vix ferendum putabit?

1 *Nam, cum ea spectant, & avent audire*] Alii, *nam cum* exspectant; Forte, *nam cum* exspectant, *& avent* audiri, *cur dolor, malum non sit, dicunt illi, asperum esse dolere* &c. deinde addit, *hæc qui audierit* &c.

2 *Cur fortior sit, si illud*] Lege, *cur fortior sit,* qui *illud* &c.

putabit? Ex rebus enim timiditas, non ex vocabulis naſcitur. Et ais, ſi una littera commota ſit, fore, tota ut labet diſciplina. Utrum igitur tibi litteram videor, an totas paginas commovere? ut enim ſit apud illos, id quod eſt à te laudatum, ordo rerum conſervatus, & omnia inter ſe apta, & connexa, (ſic enim aiebas) tamen perſequi non debemus, ſi à falſis principiis profecta [1] congruent ipſa ſibi, & à propoſito non aberrant. In prima igitur conſtitutione Zeno tuus à natura receſſit; cumque ſummum bonum poſuiſſet in ingenii præſtantia, quam virtutem vocamus, nec quidquam aliud bonum eſſe dixiſſet, niſi quod eſſet honeſtum, nec virtutem poſſe conſtare, ſi in ceteris rebus eſſet quidquam, quod aliud alio melius eſſet, aut pejus: his propoſitis, tenuit prorſus conſequentia: recte dicis: negare enim non poſſum: ſed ita falſa ſunt ea, quæ conſequuntur, ut illa, è quibus hæc nata ſunt, vera eſſe non poſſint. Docent enim nos (ut ſcis) dialectici, ſi ea, quæ rem aliquam ſequantur, falſa ſint, falſam illam ipſam eſſe, quam ſequantur. Ita fit illa concluſio non ſolum vera, ſed ita perſpicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud: hoc: non autem hoc: igitur ne illud quidem: ſic, [2]conſequentibus

1 *Congruent ipſa ſibi*] Rectius Lamb. *congruunt, & aberrant.* vel lege, *aberrabunt.*

2 *Conſequentibus veſtris ſublatis, prima tollantur*] Sic lego & diſtinguo: *Sic, conſequentibus veſtris ſublatis, prima tolluntur. Quæ ſequuntur igitur,* (nempe, illa, omnes,

tibus vestris sublatis, prima tollantur: quæ sequuntur igitur: omnes, qui non sunt sapientes, æque miseros esse: sapientes omnes summe beatos esse: recte facta omnia æqualia: omnia peccata paria: quæ cum magnifice primo dici viderentur, considerata minus probantur: [1] sensus enim cujusque, & natura rerum, atque ipsa veritas clamabat quodam modo, non posse adduci, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesset.

XX. POSTEA tuus ille Pœnulus, (scis enim Citiæos, clientes tuos, [2] è Phœnica profectos) homo igitur acutus causam non obtinens, repugnante natura, verba versare cœpit: & primum rebus iis, quas nos bonas ducimus, concessit, ut [3] haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ: faterique cœpit, sapienti, hoc

omnes, qui non sunt sapientes, æque miseros esse &c.) *cum magnifice primo dici viderentur, considerata minus probantur. quæ,* inquit, *sequuntur illa,* omnes —— peccata paria, *cum magnifice* &c.

1 *Sensus enim cujusque, & natura rerum*] Horatius Serm. L. 1. S. 3. Stoicos exagitat;

Quis paria esse fere placuit peccata, laborant,
Cum ventum ad verum est; sensus moresque repugnant,
Atque ipsa utilitas, justi prope mater & æqui.

Sensus enim cujusque, & natura rerum, atque ipsa veritas clamabat quodammodo, non posse adduci (*posse* se *adduci* Lamb.) *ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesse crederet.*

2 *E Phœnica profectos*] Potius, *è Phœnicia profectos,* vel, antiqua scribendi ratione, quod maluit Ursinus, *è Poenicia.* Pœni sive Carthaginienses à Phœnicibus orti fuere; etiam Citiæi Catonis clientes; at Zeno Citiæus erat; ergo Pœnus sive Pœnulus.

3 *Haberentur aptæ, habiles*] Liber MS. Ursini habebat pro duobus verbis, *apta, habiles,* unum, *optabiles; ut haberentur optabiles, & ad naturam accommodatæ.*

1 Natura

hoc est, *summe beato*, commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare; [1] natura ipsa accommodata esse concedit: negatque, Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in causa, qua tyrannum Dionysium: huic mori optimum esse, propter desperationem sapientiæ: illi, propter spem, vivere: peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quasi numeros officii præterirent: jam insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent pervenire: [2] alios, qui possent, si id gessissent, sapientiam consequi. Hic loquebatur aliter, atque omnes: sentiebat idem, quod ceteri: nec vero minoris æstimanda ducebat ea, quæ ipse bona negaret esse, quam illi, qui ea bona esse dicebant. Quid igitur voluit sibi, qui illa mutaverit? Saltem aliquid de pondere detraxisset, & paullo minoris æstimavisset ea, quam Peripatetici, ut sentire quoque aliud, non solum dicere videretur. Quid? de ipsa beata vita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis eam esse, quæ expleta sit omnibus iis rebus,

1 *Natura ipsa accommodata*] Lamb. *natura ipsi.* recte; nisi malis, *ad naturam ipsam accommodata*; ut supra, *optabiles, & ad naturam accommodata.*

2 *Alios qui possent, si id gessissent, sapientiam consequi*] Palat. secundus, *si id egissent*; quod melius est. deinde legendum, *alios, ut possent.* totum locum describam; *jam insipientes alios* ita *esse*, ut *nullo modo ad sapientiam* possent *pervenire, alios,* ut *possent, si id egissent,* (Lamb. *si processissent*) *sapientiam consequi. alios* ita *insipientes*, ut *nullo modo possent, alios*, ut *possent, si id egissent.*

1 *Verbis*

rebus, quas natura desideret: totamque eam in una virtute ponitis: cumque omnis controversia aut de re soleat, aut de nomine esse; utraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine: quorum si neutrum est, opera danda est, ut verbis utamur quam usitatissimis, & quam maxime aptis, id est, rem declarantibus. Num igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur à superioribus, [1] verbis illi commodius utuntur?

XXI. VIDEAMUS igitur sententias eorum: tum ad verba redeamus. Dicunt appetitionem animi moveri, cum aliquid ei secundum naturam esse videatur: omniaque, quæ secundum naturam sunt, æstimatione aliqua digna: eaque pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse æstimanda: quæque secundum naturam sint, partim nihil habere in sese ejus appetitionis, de qua sæpe jam diximus, quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur: [2] partim quæ voluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam: ex iis quæ sint apta, ea honesta, ea pulcra, ea laudabilia: illa autem superiora, naturalia nominantur: quæ conjuncta cum honestis, vitam beatam perficiunt, & absolvunt. Omnium autem

1 *Verbis illi commodius utuntur*] Malim, *utantur. num dubium est*, quin *verbis commodius* (Lamb. *commodioribus*) utantur *Superiores*.

2 *Partim quæ voluptatem habeant*] Lambinus sic; *partim habere, quæ voluptatem* &c. *partim nihil habere in sese ejus appetitionis* —— *partim habere, quæ voluptatem* &c. sed equidem non bene intelligo.

autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quam Zeno, qui negat, longe præstantissimum esse, quod honestum esset, atque laudabile: sed, si duo honesta proposita sint, alterum cum valitudine, alterum cum morbo: non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit: sed tamen tantam vim honestatis esse, tantumque eam rebus omnibus præstare, & excellere, ut nullis nec suppliciis, nec præmiis demoveri possit ex eo, quod rectum esse decreverit: omniaque, quæ dura, difficilia, adversa videantur, ea virtutibus iis, quibus à natura essemus ornati, obteri posse, [1] non faciles illas quidem, nec contemnendas (quid enim esset in virtute tantum?) sed ut hoc judicaremus, non esse in his partem maximam positam aut beate aut secus vivendi. Ad summam, ea, quæ Zeno æstimanda, & sumenda, & apta naturæ esse dixit, eadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis, aut gravissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit,

1 *Non faciles illas quidem, nec contemnendas*] Post, *obteri posse,* inquit Lambinus, & ante, *faciles illas quidem,* erat lacuna in uno libro MS. longe omnium antiquissimo; quæ sic in ora libri aliena manu, ut videtur, expleta est; *obteri posse: valitudinem autem, pulchritudinem, celeritatem, vires corporis, divitias, & ceteras res hujus generis, non faciles illas quidem & contemnendas* &c. sed nondum capio. Sigonii Liber MS. habebat, *non facilia illa quidem neç contemnenda.*

2 *Quid*

ſit, id ſolum bonum appellat: beatam autem vitam eam ſolam, quæ cum virtute degatur.

XXII. Si de re diſceptari oportet; nulla mihi tecum, Cato, poteſt eſſe diſſenſio: nihil eſt enim, de quo aliter tu ſentias, atque ego: modo commutatis verbis ipſas res conferamus: nec hoc ille non vidit: ſed verborum magnificentia eſt, & gloria delectatus, qui ſi ea, quæ dicit, ita ſentiret, ut verba ſignificant; [1] quid inter eum, vel Pyrrhonem, vel Ariſtonem intereſſet? ſin autem eos non probat: quid attinuit cum iis, quibuſcum re concinebat, verbis diſcrepare? [2] Quid ſi reviviſcant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cum te, M. Cato, ſtudioſiſſimum philoſophiæ, juſtiſſimum virum, optimum judicem, religioſiſſimum teſtem audiremus, admirati ſumus, quid eſſet, cur nobis Stoicos anteferres, qui de rebus bonis, & malis ſentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognoverat: nominibus uterentur iis, quæ prima ſpecie, admirationem; re explicata, riſum moverent. Tu autem, ſi tibi illa probabantur, cur non

1 *Quid inter eum, vel Pyrrhonem*] Vetus codex Gronovii patris habebat, *quid inter eum*, & *Pyrrhonem*; recte, ut puto, *quid intereſſet inter eum, & Pyrrhonem, vel Ariſtonem*. Pyrrho & Ariſto idem ſentiebant in Philoſophia. Lib. 2. c. 13. *Qua cum Ariſtoni & Pyrrhoni omnino viſa ſint pro nihilo, ut inter* optime valere, &, graviſſime ægrotare, *nihil prorſus dicerent intereſſe, recte jam pridem contra eos deſitum eſt diſputari.*

2 *Quid ſi reviviſcant Platonici illi*] Liber MS. Gronovii patris habebat, *Quid ſi reviviſcant* Platonis *illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt.* fortaſſe recte.

1 *Omni*

non propriis verbis illa tenebas? sin te auctoritas commovebat: nobisne omnibus, & Platoni ipsi, nescio quem illum anteponebas? præsertim cum in republica princeps esse velles, ad eamque tuendam cum summa tua dignitate maxime à nobis ornari, atque instrui posses? nobis enim ista quæsita, à nobis descripta, notata, præcepta sunt: [1] omniumque rerumpublicarum rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, & instituta, ac mores civitatum perscripsimus: eloquentiæ vero, quæ & principibus maxime ornamento est, & qua te audivimus valere plurimum, quantum tibi ex monumentis nostris addidisses! Ea cum dixissent, quid tandem talibus viris responderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictavisses, vel potius paullulum loci mihi, ut his responderem, dares, nisi & te audire nunc mallem, & istis tamen alio tempore responsurus essem, tunc scilicet, cum tibi.

XXIII. Atqui, si verum respondere velles, Cato, hæc erant dicenda, Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines, tantaque auctoritate, sed te animadvertisse, quas res illi propter antiquitatem parum vidissent, eas à Stoicis esse perspectas, eisdemque de rebus hos tum acutius disseruisse, tum sensisse gravius, & fortius, quippe

1 *Omniumque rerumpublicarum*] Sic melius esset, nos *omnium rerumpublicarum rectiones.* &c. nobis, inquit, *ista quæsita, à nobis descripta* &c. nos *omnium* —— *perscripsimus.*

pe qui primum valitudinem bonam, *expetendam* negent esse, *eligendam* dicant: non quia sit bonum *valere*, sed quia sit non nihilo æstimandum: neque tamen pluris, quam illis videatur, qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc vero te ferre non potuisse, quod antiqui illi, quasi barbati, ut nos de nostris solemus dicere, crediderint, ejus, qui honeste viveret, si idem & bene valeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore vitam, melioremque & magis expetendam, quam illius, qui æque vir bonus, multis modis esset, ut Ennii Alcmæo,

---*Circumventus morbo, exsilio, atque inopia.*--

Illi igitur antiqui non tam acute optabiliorem illam vitam putant, præstantiorem, beatiorem. Stoici autem tantummodo præponendam in seligendo; non quo beatior hæc vita sit, sed quod ad naturam accommodatior: & qui sapientes non sunt, omnes æque miseros esse. [1] Stoici hæc videlicet viderunt: illos autem id fugerat superiores: qui arbitrabantur, homines sceleribus, & parricidiis inquinatos, [2] nihilo miseriores esse,

1 *Stoici hæc videlicet viderunt*] Forte, *hoc*. *Stoici* hoc *videlicet viderunt: illos autem* id *fugerat superiores:* nempe, *qui Sapientes non sunt, omnes æque miseros esse.*

2 *Nihilo miseriores esse*] Emendabam olim, sensu & ratione flagitante, multo *miseriores esse*. Stoici dicebant, *qui sapientes non essent, omnes æque miseros esse; superiores autem*, inquit, *id fugerat, qui arbitrabantur, homines sceleribus & parricidiis inquinatos*, non paulo *miseriores esse*, (vel, *multo miseriores*; certe non, *nihilo miseriores*; non sic arbitrabantur antiqui illi) *quam eos, qui cum caste & integre viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti.*

1 *Quo-*

esse, quam eos, qui cum caste & integre viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillimas proferebas. Quis enim ignorat, si plures ex alto emergere velint, propius fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam jam aquam appropinquant, sed nihilo magis respirare posse, quam eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adjuvat procedere, & progredi in virtute, quo minus miserrimus sit, antequam ad eam pervenerit, [1] quoniam in aqua nihil adjuvat; & quoniam catuli, [2] qui jam despecturi sunt, cæci æque, & ii, qui modo nati, Platonem quoque necesse est, [3] quoniam nondum videbat sapientiam, æque cæcum animo, ac Phalarim fuisse.

XXIV. ISTA similia non sunt, Cato, in quibus quamvis multum processeris, tamen illud in eadem causa est, à quo abesse velis, donec evaseris: nec enim ille respirat, ante quam emersit, &

1 *Quoniam in aqua nihil adjuvat*] Lamb. Editio, *quoniam in aqua nihil adjuvat* procedere.

2 *Qui jam despecturi sunt*] Lambinus legendum censet, *qui jam* dispecturi *sunt, cæci æque, & ii,* (vel, *ut,* vel, *ac ii*) *qui modo nati.* etiam infra, *priusquam* dispexerunt. *jam despecturi sunt,* id est, *qui jam appropinquant ut videant.* L. 3. cap. 14. *ut enim qui demersi sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si non longe absunt à summo*, ut jam jamque possint emergere, *quam si etiam tum essent in profundo: nec catulus ille, qui jam appropinquat ut videat, plus cernit, quam is qui modo est natus; ita qui processit aliquantum ad virtutis aditum, nihilo minus in miseria est, quam ille qui nihil processit.*

3 *Quoniam nondum videbat sapientiam*] Abest à Lamb. Ed. verbum *sapientiam.* non recte.

& catuli æque cæci priusquam despexerunt, ac si ita futuri semper essent. illa sunt similia: hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi curatione adhibita levantur in dies: [1] alter valet plus quotidie: alter videt. hi similes sunt omnibus, qui virtuti studcnt: levantur vitiis, levantur erroribus: nisi forte censeres Ti. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quam filium, cum alter stabilire rempublicam studuerit, alter evertere: nec tamen ille erat sapiens: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed quia studebat laudi, & dignitati, multum in virtute processerat. Conferam autem avum tuum, Drusum, cum C. Graccho ejus fere æquali: quæ hic reipublicæ vulnera imponebat, eadem ille sanabat. [2] Sed nihil est, quod tam miseros faciat, quam impietas, & scelus. Ut jam omnes insipientes sint miseri, quod profecto sunt, non est tamen æque miser, qui patriæ consulit, & is, qui illam exstinctam cupit: levatio igitur vitiorum magna fit iis, qui habent ad virtutem progressionis aliquantulum. Vestri autem progressionem ad virtutem fieri aiunt, levationem vitiorum fieri negant. At, [3] quo utuntur homines acuti

1 *Alter valet plus*] *Alter valet melius quotidie, alter videt melius.* Lamb. Ed. *nisi forte censes Tib. Gracchum patrem.* L. legit, *confe-ram autem* avunculum *tuum Drusum.*

2 *Sed nihil est*] *Sed nihil est,* inquit vere Cicero, Vir Divinus, *quod tam miseros faciat, quam* Impietas & Scelus.

3 *Quo utuntur*] Melius, *utantur,* vel, *nitantur. opera pretium est considerare, quo utantur homines acuti argumento ad id probandum.*

R 1 Earum

acuti argumento ad probandum, operæ pretium eſt conſiderare. Quarum, inquiunt, artium ſumma creſcere poteſt, [1] earum etiam contrariarum ſumma poterit augeri: ad virtutis autem ſummam accedere nihil poteſt: ne vitia quidem igitur creſcere poterunt, quæ ſunt virtutum contraria. Utrum igitur tandem, perſpicuiſne dubia aperiuntur, an dubiis perſpicua tolluntur? Atqui hoc perſpicuum eſt, vitia alia in aliis eſſe majora: illud dubium, ad id, quod ſummum bonum dicitis, ecquænam fieri poſſit acceſſio: vos autem cum perſpicuis dubia debeatis illuſtrare, dubiis perſpicua conamini tollere. [2] Itaque uſi eadem ratione, qua ſum paullo ante uſus, hærebitis: ſi enim propterea [3] vitia alia aliis majora non ſunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quidquam poteſt accedere, quoniam perſpicuum eſt, vitia non eſſe omnium paria, finis bonorum vobis mutandus eſt. Teneamus enim

1 *Earum etiam contrariarum*] Facile adducor ut cum Lambino legendum putem; *earum etiam* contrariorum *ſumma poterit augeri. quarum artium ſumma poterit augeri, etiam contrariorum earum (etiam eorum quæ ſunt contraria earum, quæ ſunt oppoſita eis) ſumma augeri poterit; ad virtutis autem ſummam* &c. Virtutes ſunt vitiorum *contraria*, Vitia Virtutum. *ne vitia quidem igitur creſcere poterunt, quæ ſunt Virtutum* contraria.

2 *Itaque uſi eadem ratione*] Omnino delendum illud, *uſi*. *Itaque eadem ratione, qua ſum paulo ante* uſus, *hærebitis*. Lamb. Edit. non habet verbum, *uſi*.

3 *Vitia alia aliis majora non ſunt*] Malim, *vitia alia* in *aliis majora non ſunt*. ſupra, *atqui hoc perſpicuum eſt, vitia* alia in aliis *eſſe majora*; ubi Lamb. delet *in*; non recte. ſequitur enim, *quoniam perſpicuum eſt, vitia non eſſe* omnium *paria*; id eſt, *in omnibus*. iterum Lamb. *non eſſe* omnia *paria*; quod minime probandum.

1 Ex

enim illud necesse est, cum consequens aliquod falsum sit, illud, cujus id consequens sit, non posse esse verum.

XXV. QUÆ est igitur causa istarum angustiarum? gloriosa ostentatio in constituendo summo bono: cum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur, tollitur cura valitudinis, diligentia rei familiaris, administratio reipublicæ, ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ; ipsum denique illud honestum, in quo uno vultis esse omnia, deserendum est: quæ diligentissime contra Aristonem dicuntur à Chrysippo. [1] Ex ea difficultate illæ fallaciloquentiæ, (ut ait Accius) malitiæ natæ sunt. [2] Quod enim sapientia ubi pedem poneret, non habebat, sublatis

1 *Ex ea difficultate illæ fallaciloquentiæ, ut ait Accius, malitiæ natæ sunt*] Ita Victorii Editio. Lambinus mallet ex codice Memmiano, *illæ* fallaciloquæ *malitiæ*. *fallaciloquæ malitiæ* ut de Orat. L. 3. c. 38.

Tum pavor sapientiam omnem mihi exanimato expectorat.
Num non vis hujus me versutiloquas Malitias?

certe quidem non recte illa, *fallaciloquentiæ malitiæ*; & tamen habebant Victorii codices, legebatque Nonius, *fallaciloquentiæ*. equidem puto vocem *malitiæ* corruptam esse, & sub ea latere nomen Fabulæ Accii. ut si sic esset; *ex ea difficultate illæ fallaciloquentiæ (ut ait Accius* Epinausimache, *ut ait Accius* Medea) natæ sunt. *ex ea difficultate natæ sunt illæ fallaciloquentiæ.* & mox, *ex his angustiis ista evaserunt deteriora, quam Aristonis. illa tamen simplicia, vestra versuta.*

2 *Quod enim Sapientia*] Erat antea, *Quid enim? Sapientia ubi pedem* &c. Quod melius puto. vide totum; *ex ea difficultate natæ sunt illæ fallaciloquentiæ* &c. *Quid enim? Sapientia, sublatis officiis omnibus, ubi pedem poneret, non habebat: officia autem tollebantur, delectu omni & discrimine remoto; (quæ enim esse poterant* officia, *rebus omnibus sic exæquatis, ut inter eas nihil interesset? Ex his angustiis* &c.

latis officiis omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni, & discrimine remoto (quæ enim esse poterant rebus omnibus sic exæquatis, ut inter eas nihil interesset?) ex his angustiis ista evaserunt deteriora, quam Aristonis: illa tamen simplicia: vestra versuta. Roges enim Aristonem, bonane ei videantur hæc, *vacuitas doloris*, *divitiæ*, *valitudo*? neget. quid, quæ contraria sunt his, malane? nihilo magis. Zenonem roges: respondeat totidem verbis. admirantes quæramus ab utroque, quonam modo vitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, valeamus, ægrine simus: vacemus, an cruciemur dolore: frigus, famem propulsare possimus, necne possimus: vives, inquit Aristo, magnifice, atque præclare: [1] quod erit cumque visum, ages, numquam angere, numquam cupies, numquam timebis. Quid Zeno? portenta hæc esse dicit, nec ea ratione ullo modo posse vivi; sed differre inter honestum, & turpe, [2] nimium quantum, nescio quid immensum: inter ceteras res nihil omnino

1 *Quod erit cumque visum, ages*] Ursinus ex antiquo libro, *agens*.

2 *Nimium quantum, nescio quid immensum*] Ludovicus Carrio lib. 11. Antiq. Lect. c. 12. tria illa verba, *nescio quid immensum*, deleri debere putat. ego Carrioni prorsus assentior. & quis non assentiatur? sed restat aliud quid viro docto non visum. est enim omnino legendum; *sed differre inter honestum & turpe*, immane *quantum*, *inter ceteras res nihil omnino interesse*. addebat illa, *nescio quid immensum*, Librarius qui explicare volebat, *immane quantum*. ego neminem posthac de hac emendatione dubitaturum existimo. Horat. Od. l. 1. Od. 27.

Vino & lucernis Medus acinaces
Immane quantum *discrepat*.

Nonius

omnino intereſſe. Idem adhuc. (audi reliqua, & riſum contine, ſi potes.) Media illa, inquit, inter quæ nihil intereſt, tamen ejuſmodi ſunt, ut eorum alia eligenda ſint, alia rejicienda, alia omnino negligenda, hoc eſt, ut eorum alia velis, alia nolis, alia non cures. At modo dixeras, nihil in his rebus eſſe, quod intereſſet. Et nunc idem dico, inquies, ſed ad virtutes, & ad vitia nihil intereſſe.

XXVI. QUIS iſtuc, quæſo, neſciebat? Verum audiamus. Iſta, inquit, quæ dixiſti, *valere*, *locupletem eſſe*, *non dolere*, bona non dico, ſed, dicam Græce, προηγμένα, Latine autem producta: ſed *præpoſita*, aut *præcipua* malo: ſic tolerabilius, & mollius. Illa autem, *egeſtatem*, *morbum*, *dolorem*, non appello mala, [1] ſed, ſi libet, rejectanea. Itaque illa non dico me expetere, ſed legere, nec optare, ſed ſumere: contraria autem non fugere, ſed quaſi ſecernere. Quid ait Ariſtoteles, reliquique Platonis alumni? Se omnia, quæ ſecundum naturam ſint, bona appellare: quæ autem contra, mala. Videſne igitur, Zenonem tuum cum Ariſtone [2] verbis conſiſtere, re diſſidere: cum Ariſtotele,

Nonius è ſecundo Hiſtoriarum Saluſtii libro profert hæc verba; immane quantum *animi exarſerunt.* bis terque Tacitus eadem phraſi utitur. Græci, ἀμήχανον ὅσον, ἀμύθητον ὅσον; Ariſtoph. in Ranis, εὐθὺς γὰρ ἡμάρτηκεν οὐράνιον ὅσον. dixit ipſe Cicero, *huic generi orationis aſpergentur etiam ſales, qui in dicendo* mirum quantum *valent*, id eſt, θαυμαστὸν ὅσον.

1 *Sed, ſi libet, rejectanea*] Urſini liber vetus, *rejecta*.

2 *Verbis conſiſtere*] Malim quod erat

ſtotele, & illis re conſentire, verbis diſcrepare? cur igitur, cum de re conveniat, non malimus uſitate loqui? Aut doceat, paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, ſi illam in rebus præpoſitis, quam ſi in bonis duxero: fortioremque in patiendo dolore, ſi eum aſperum, & difficilem perpeſſu, & contra naturam eſſe, quam ſi malum dixero. Facete M. Piſo, familiaris noſter, & alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. [1] Quid enim aiebat? *bonum* negas eſſe divitias, *præpoſitum* eſſe dicis: quid adjuvas? avaritiamne minuis? quod ſi verbum ſequimur, primum longius verbum, *præpoſitum*, quam *bonum*. Nihil ad rem. Ne ſit ſane; at certe gravius: nam bonum ex quo appellatum ſit, neſcio: præpoſitum ex eo credo, quod præponatur aliis. id mihi magnum videtur. itaque dicebat plus tribui divitiis à Zenone, qui eas in præpoſitis poneret, quam ab Ariſtotele, qui bonum eſſe divitias fateretur, ſed nec magnum bonum, & præ rectis, honeſtiſque, contemnendum, ac deſpiciendum, nec magnopere expetendum: omninoque de omnibus iſtis verbis à Zenone mutatis ita diſputabat, & quæ bona negarentur eſſe ab

erat antea, *verbis* conſentire, *re* diſſidere; deinde cum Lamb. lego, *cum Ariſtotele & illis re* concinere, *verbis* diſcrepare. ut ſupra, *quibuſcum re* concinebat, *verbis* diſcrepabat. de N. D. c. 7. *Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis* diſcrepare.

1 *Quid enim aiebat?*] Sic diſtinguo; *quid enim?* aiebat, *bonum negas eſſe divitias, præpoſitum eſſe dicis, quid adjuvas?*

1 *Ita*

ab eo, & quæ mala, *illa* lætioribus nominibus ab eo appellari, quam à nobis, hæc tristioribus.

XXVII. PISO igitur hoc modo, vir optimus, tuique, ut scis, amantissimus: nos paucis ad hæc additis Finem faciamus aliquando: longum est enim ad omnia respondere, quæ à te dicta sunt: nam ex iisdem verborum præstigiis & regna nata vobis sunt, & imperia, & divitiæ, & tantæ quidem, ut omnia, quæ ubique sint, *sapientis* esse dicatis; solum præterea formosum, solum liberum, solum civem: Stultorum omnia contraria, quos etiam insanos esse vultis. Hæc παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. Quid autem habent admirationis, cum prope accesseris? conferam tecum, quam cuique verbo rem subjicias: nulla erit controversia. omnia peccata paria dicitis. non ego tecum jam ita loquar, ut iisdem his de rebus, cum L. Murenam, te accusante, defenderem: apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronæ datum. nunc agendum est subtilius. Peccata paria quonam modo? quia nec honesto quidquam honestius, nec turpi turpius. Perge porro: nam de isto magna dissensio est: illa argumenta propria videamus, cur omnia peccata sint paria. Ut, inquit, in fidibus plurimis, si nulla earum [1] ita contenta numeris sit, ut concentum servare possit,

1 *Ita contenta numeris sit*] Alii, *contenta* nervis. Lamb. & *nervis* & *numeris* delet.

ſit, omnes æque incontentæ ſint: ſic peccata, quia diſcrepant, æque diſcrepant: paria ſunt igitur. Hic ambiguo ludimur: æque enim contingit omnibus fidibus, ut incontentæ ſint: illud non continuo, ut æque incontentæ; collatio igitur iſta te nihil juvat: nec enim omnes avaritias ſi æque avaritias eſſe dixerimus, ſequitur etiam ut æquas eſſe dicamus. Ecce aliud ſimile diſſimile. Ut enim, inquit, gubernator æque peccat, ſi palearum navem evertit, & ſi auri: item æque peccat, qui parentem, & qui ſervum injuria verberat. [1] Hæc non videre, cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere? itaque, aurum, paleamve portet, ad bene, aut ad male gubernandum, nihil intereſſe. at quid inter parentem, & ſervulum interſit, intelligi & poteſt, & debet. ergo in gubernando nihil, in officio plurimum intereſt, quo in genere peccetur: [2] & ſi in ipſa gubernatione negligentia eſt navis everſa, majus eſt peccatum in auro,

1 *Hæc non videre*] Lamb. *Hic nemo non videt, cujus generis* &c. lego, Hoc *non videre, cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil* pertinere! quaſi dixiſſet, *Hoc non videre te mirum eſt, turpe & non ferendum eſt.* ſic fere loquitur Lucretius Lib. 2. initio.

——nonne videre,
Nil aliud ſibi naturam latrare, niſi ut, cum
Corpore ſejunctus dolor abſit, mente fruatur
Jucundo ſenſu, cura ſemota metuque.

Oratio eſt præciſa & decurtata. *itane ſunt cæci,* inquit, *ut non videant, nihil aliud ſibi latrare* (poſcere) *Naturam.*

2 *Et ſi in ipſa gubernatione negligentia*] Lambinus, Etſi *in ipſa gubernatione,* ſi *negligentia eſt navis everſa,*

1 *Et*

auro, quam in palea. Omnibus enim artibus volumus attributam esse eam, quæ *communis* appellatur *prudentia:* quam omnes, qui cuique artificio præsunt, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt.

XXVIII. URGENT tamen, & nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, *omne peccatum, imbecillitatis, & inconstantiæ est:* hæc autem vitia, in omnibus stultis æque magna sunt: necesse est paria esse peccata. Quasi vero aut concedatur, in omnibus stultis æque magna esse vitia, & eadem imbecillitate, & inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cujus is condemnatus est rogatione, P. Scævolam: [1] & quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit; ut, quo hæ majores, minoresve sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut majora sint, aut minora. Itaque (jam enim concludatur oratio) [2] hoc uno vitio maxime mihi premi videntur tui Stoici, quod se posse putant duas contrarias sententias obtinere: quid enim est tam repugnans, quam eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum, à natura

1 *Et quasi nihil inter res quoque ipsas*] Forte, aut *quasi nihil* &c. *Quasi vero* aut *concedatur* ——— aut *quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit.*

2 *Hoc uno vitio*] Vocem, *vitio*, delendam putat Lambinus. *Itaque hoc uno maxime mihi premi videntur.* non probo. *Itaque*, inquit, *hoc uno vitio sive errore maxime mihi premi videntur*; *hac una in re maxime errare & hallucinari mihi videntur tui Stoici.*

1 Re

natura profectam? Ita cum ea volunt retinere, quæ superiori sententiæ conveniunt, in Aristonem incidunt; cum id fugiunt, [1] re eadem defendunt, quæ Peripatetici; verba tenent mordicus: [2] quæ rursus dum sibi evelli ex ordine nolunt, horridiores evadunt, asperiores, duriores & oratione, & moribus. Quam illorum tristitiam, atque asperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem sententiarum, nec differendi spinas probavit: fuitque in altero genere mitior, in altero illustrior: semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicæ-

1 *Re eadem defendunt, quæ Peripatetici, verba tenent mordicus*] Quomodo possunt Stoici, Peripateticorum verba mordicus tenere, si nova verba finxerunt, & quæ illi *bona* appellant, hi, *proegmena*, seu *producta*: quæ illi *mala*, hi, *apoproegmena*, sive *rejecta* nominarunt? Omnino hic locus mendo non vacat; quod sic fortasse purgari possit, *re eadem defendunt, quæ Peripatetici, & tenent mordicus: verbo non item. quæ rursus* &c. vel, *re eadem defendunt, quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo deserunt, quæ rursus* &c. conjecturam probabiliorem faciat lector ingeniosus; mihi satis est mendum quasi digito indicasse. Hæc Lambinus. Equidem puto me conjecturam probabiliorem fecisse; ea sic se habet; *re eadem defendunt, quæ Peripatetici; verba sua tenent mordicus.* jam facilis est loci sensus. L. 5. c. 8. *Restant Stoici, qui cum à Peripateticis & Academicis omnia transtulissent*, nominibus aliis easdem res secuti sunt. legi potest, *verba* alia *tenent mordicus*. omnino videtur mihi aliquid excidisse.

2 *Quæ rursus dum sibi evelli ex ordine nolunt*] Sic exhibent uno consensu omnes libri veteres. Lambinus eos corruptos esse judicans sic legit, *dum sibi evelli* ex ore *nolunt*. *verba sua tenent mordicus*; *quæ rursus dum sibi evelli ex ore nolunt, horridiores evadunt* &c. sed equidem non possum probare illa, *evelli ex ore*. cum viderem *evelli ex ordine* ab omnibus libris MSS. exhiberi, sic conjiciebam, *quæ rursus dum sibi evelli* & extorqueri *nolunt*, *horridiores evadunt*, *asperiores*, *duriores*, & *oratione*, & *moribus*. *ex ordine*, &, *extorqueri* non valde differunt scriptura.

1 Ni

Dicæarchum, ut ipſius ſcripta declarant: quos quidem tibi ſtudioſe, & diligenter tractandos, magnopere cenſeo. Sed quoniam adveſperaſcit, & mihi ad villam revertendum eſt: nunc quidem hactenus: verum hoc idem ſæpe faciamus. Nos vero, inquit ille: nam quid poſſumus facere melius? & hanc quidem primam exigam à te operam, ut audias me, quæ à te dicta ſunt, refellentem: ſed memento, te, quæ nos ſentiamus, omnia probare, [1] ni quod verbis aliter utamur: mihi autem veſtrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeunti. ſed videbimus. Quæ cum eſſent dicta, diſceſſimus.

1 *Ni quod verbis*] Lege, niſi *quod verbis aliter utamur.* jam dixit Stoicos *re eadem defendere, qua Peripateticos; atque invicem conſentire, niſi quod Stoici nova quædam verba finxerint, eaque mordicus teneant, ſibique evelli & extorqueri nolint.*

M. TULLII

M. TULLII CICERONIS
DE FINIBUS
BONORUM & MALORUM
AD
BRUTUM
LIBER QUINTUS.

I. CUM audivissem Antiochum, Brute, [1] ut solebat, cum M. Pisone, in eo gymnasio, quod *Ptolemæium* vocatur, unaque nobiscum Q. frater, &

1 *Ut solebat*] Impersonale; neque opus est cum Victorio & Lambino legere, *ut solebam. Cum audivissem Antiochum, Brute, ut fere à me fiebat, ut meus erat mos, cum M. Pisone*, id est, *comitem & socium habens M. Pisonem*, vel, *unaque mecum M. Piso, in eo gymnasio quod Ptolemæium vocatur.* verbum, *disputantem*, post, *Pisone*, recte sine dubio sustulit Victorius. Livius lib. 1. c. 28. *ubi illuxit, paratis omnibus*, ut assolet, *vocari ad concionem utrumque exercitum jubet. Gymnasii* autem hujus, à conditore *Ptolemæo* Ægypti Rege ita nominati, mentionem fecit *Pausanias* in Atticis, qui non valde remotum à foro ipsum fuisse tradit. M. hujus Pisonis meminit Cic. de Nat. D. l. 1. c. 7. *Tres enim*, inquit, *trium disciplinarum Principes convenistis. M. enim Piso si adesset, nullius philosophiæ, earum quidem, quæ in honore sunt, vacaret locus. Tum Cotta, si, inquit, liber* Antiochi nostri, *qui ab eo nuper ad hunc Balbum missus est, vera loquitur, nihil est, quod* Pisonem, *familiarem tuum, desideres.* Antiocho *enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis discrepare; quo de libro velim scire, Balbe,*

& T. Pomponius, & L. Cicero, [1] frater noster, cognatione, patruelis, amore, germanus: constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis vacuus esset. Itaque ad tempus ad Pisonem omnes. inde vario sermone sex illa à Dipylo stadia confecimus. cum autem venissemus [2] in Academiam, non sine causa nobilitata spatia, solitudo erat ea, quam volueramus. Tum Piso, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam, [3] ut, cum ea loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus multum esse versatos, magis moveamur, quam siquando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquod legamus? velut ego nunc moveor; venit enim mihi Platonis

he, quid sentias. Egone? inquit ille. miror Antiochum, *hominem in primis acutum, non vidisse, interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta à commodis non nomine, sed genere toto disjungerent, & Peripateticos, qui honesta commiscerent cum commodis, ut ea inter se magnitudine, & quasi gradibus differrent. hæc enim est non verborum parva, sed rerum permagna dissensio.*

1 *Frater noster, cognatione, patruelis*] *Patrui nostri filius; cognatione quidem frater patruelis, amore germanus Frater.* Fratres Patrueles sunt duorum Fratrum Filii.

2 *In Academiam, non sine causa*] Victorius & Lambinus, *cum autem venissemus in* Academiæ *non sine causa nobilitata* spatia. probo.

3 *Ut cum ea loca videamus, in quibus memoria dignos*] Lib. 2. de Legibus cap. 2. *movemur enim, inquit Atticus, nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adsunt vestigia. Me quidem ipsæ illæ nostræ Athenæ non tam operibus magnificis, exquisitisque antiquorum artibus delectant, quam recordatione summorum virorum, ubi quisque habitare, ubi sedere, ubi disputare sit solitus; studioseque eorum etiam sepulchra contemplor.*

1 Et

Platonis in mentem: quem accepimus primum hic disputare solitum: cujus etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum afferunt, sed ipsum videntur in conspectu meo hic ponere. hic Speusippus, hic Xenocrates, hic ejus auditor Polemo: cujus ipsa illa sessio fuit, quam videmus. equidem etiam curiam nostram, *Hostiliam* dico, non hanc novam, quæ mihi minor esse videtur, postea quam est major, solebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum vero in primis avum cogitare. Tanta vis admonitionis inest in locis, ut non sine causa ex his memoriæ ducta sit disciplina. Tum Quintus, Est plane, Piso, ut dicis, inquit: nam me ipsum huc modo venientem convertebat ad sese Coloneus ille locus, cujus incola Sophocles ob oculos versabatur: quem scis quam admirer, quamque eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc venientis, [1] & illo mollissimo carmine, quænam essent ipsa hæc loca, requirentis, [2] species quædam commovit, inanis scilicet,

1 *Et illo mollissimo carmine, quænam essent ipsa hæc loca, requirentis*] En carmen illud mollissimum initio Oedipi Colonei Fabulæ Sophoclis:

Τέκνον τυφλοῦ γέροντος Ἀντιγόνη, τίνας
Χώρους ἀφίγμεθ', ἢ τίνων ἀνδρῶν πόλιν;
Τίς τὸν πλανήτην Οἰδίπουν καθ' ἡμέραν
Τὴν νῦν σπανιστοῖς δέξεται δωρήμασι;
Σμικρὸν μὲν ἐξαιτοῦντα, τοῦ σμικροῦ δ' ἔτι
Μεῖον φέροντα; καὶ τόδ' ἐξαρκοῦν ἐμοί.

2 *Species quædam commovit*] Forte, inquit Lambinus, *species quædam* commonuit, *inanis scilicet, sed* commonuit *tamen*. non probo equidem. vel, inquit, legendum,

cet, sed commovit tamen. Tum Pomponius, At ego, quem vos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phædro, quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modo præteribamus; sed veteris proverbii admonitu, *vivorum memini:* nec tamen Epicuri licet oblivisci, si cupiam: cujus imaginem non modo in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, & in anulis habent.

II. HIC ego, Pomponius quidem, inquam, noster jocari videtur, & fortasse suo jure: ita enim Athenis se collocavit, ut sit pæne unus ex Atticis, [1] ut id etiam cognomine videatur habiturus. Ego autem tibi, Piso, assentior, usu hoc evenire, ut acrius aliquanto, & attentius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus: scis enim me quodam tempore Metapontum venisse tecum, nec ad hospitem ante divertisse, quam Pythagoræ ipsum illum locum, ubi vitam ediderat, sedemque viderim: hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum virorum: tamen ego illa moveor exedra; Modo enim fuit Carneades: quem videre videor: est enim nota imago: à sede-

gendum, me *quidem* ad *altiorem memoriam* commonuit, vel, mihi *quidem altiorem memoriam* commovit. mihi æque bene dici posse videtur, *commovit me ad altiorem memoriam*, ac, *commonuit me ad altiorem memoriam.*

1 *Ut id etiam cognomine videatur habiturus*] Lambinus, *cognomen*. Ursinus, confirmante lib. MS. sic legit, *ut* inde *etiam* cognomen *videatur habiturus*. quod rectum puto.

1 *Indi-*

sedeque ipsâ tanta ingenii magnitudine orbata desiderari illam vocem puto. Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter invisit, ubi Demosthenes, & Æschines inter se decertare soliti sunt? suo enim quisque studio maxime ducitur; Et ille, cum erubuisset, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuesceret voce vincere: modo etiam paullulum ad dextram de via declinavi, ut ad Periclis sepulcrum accederem: quamquam id quidem infinitum est in hac urbe: quacumque enim ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus. Tum Piso, Atqui, Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos summos viros spectant, ingeniosorum sunt; sin tantummodo ad [1] indicia veteris memoriæ cognoscendæ, curiosorum: te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut spero, ut eos, quos novisse vis, etiam imitari velis. Hic ego, Etsi facit hic quidem, inquam, Piso, (ut vides) ea, quæ præcipis: tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, Nos vero, inquit, omnes omnia ad hujus adolescentiam conferamus, in primisque ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat, vel ut te imitetur,

1 *Indicia veteris memoria cognoscenda*] Sic etiam Lamb. Editio. sed omnino legendum, *indicia veteris memoriæ* cognoscendæ.

imitetur, quem amat; vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. Sed utrum hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle videris attendere. Tum ille timide, vel potius verecunde, Facio, inquit, equidem: sed audistine modo de Carneade? rapior illuc: revocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus.

III. TUM Piso, [1] Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum hic adsit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia nova ad veterem illam vocare: in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non ii soli numerantur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceterique, sed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. Ad eos igitur converte te, quæso: ex eorum enim scriptis, & institutis [2] cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas

1 *Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire*] Elegans loquendi forma. Terent. *Mirabar hoc si* sic abiret. Catul. Ep. 14. *Non, non* hoc *tibi, salse*, sic abibit. Though I am affraid it will not pass without Opposition from this Gentleman, (meaning *M. Cicero* himself) yet, for all that, I'll venture *te ab hac Academia nova ad veterem illam vocare.*

2 *Cum omnis doctrina liberalis* &c.] Tuscul. lib. 3. c. 10. *Hæc sic dicuntur à Stoicis, concluduntur que contortius. sed latius aliquanto dicenda sunt, & diffusius: sententiis tamen utendum eorum potissimum, qui maxime forti, &, ut ita dicam, virili utuntur ratione atque sententia. Nam Peripatetici, familiares nostri,* quibus nihil

varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere: ab his Oratores, ab his Imperatores, ac rerum publicarum Principes exstiterunt: ut ad minora veniam, Mathematici, Poetæ, Musici, Medici denique ex hac, tamquam ex omnium artium officina, profecti sunt. Ad quæ ego, Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed à te opportune mentio facta est: studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius veteris, quam commemoras, Academiæ *de finibus bonorum*, Peripateticorumque sententia: censemus autem te facillime id explanare posse, quod & *Staseam Neapolitanum* multos annos habueris apud te, & complures jam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho videmus exquirere; Et ille ridens, Age, age, inquit (satis enim scite me nostri sermonis principium esse voluisti) exponamus adolescenti, si qua forte possumus: dat enim id nobis solitudo: quod si quis Deus diceret, numquam putarem, me in Academia, tamquam philosophum, disputaturum; [1] sed ne, dum huic obsequor, vobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogavi? Tum Quintus, & Pomponius cum idem se velle dixissent, Piso exorsus

hil est uberius, nihil eruditius, nihil gravius, mediocritates (μεσότητας quas vocant) *vel perturbationum vel morborum animi, mihi non sane probant.*

1 *Sed ne, dum huic obsequor*] *Sed nolim, dum huic obsequor, vobis molestus esse.* Lamb. interposuit, *sed* verendum *ne dum*; non opus erat.

r *Una*

exorsus est: cujus oratio, attende quæso, Brute, satisne videatur Antiochi complexa esse sententiam: quam tibi, qui fratrem ejus *Aristum* frequenter audieris, maxime probatam existimo.

IV. SIC est igitur locutus. Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est à me, ut brevissime potui, paullo ante dictum. Sed est forma ejus disciplinæ, sicut fere ceterarum, triplex: [1] una pars est, *natura: differendi*, altera: *vivendi*, tertia: *natura* sic ab iis investigata est, ut nulla pars *cælo*, *mari*, *terra*, (ut poetice loquar) prætermissa sit. Quinetiam, cum de rerum initiis, omnique mundo locuti essent, ut multa non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria Mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se investigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. Persecutus est Aristoteles animantium omnium ortus, victus, figuras. Theophrastus autem stirpium naturas, omniumque fere rerum, quæ è terra gignerentur, caussas, atque rationes: qua ex cognitione facilior facta est investigatio rerum occultissimarum; *Differendique* ab iisdem non dialectice solum, sed etiam oratorie præcepta sunt tradita: ab Aristoteleque

1 *Una pars est, natura*] Lambinus, *natura; una pars est*, naturæ, *altera*, differendi, vivendi, *tertia*. forte, de natura. Acad. Q. l. 1. c. 5. *Fuit ergo jam accepta à Platone philosophandi ratio triplex: una, de vita, & moribus: altera, de natura, & rebus occultis: tertia, de differendo, & quid verum, quid falsum &c. judicando.*

teleque principe de ſingulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio eſt inſtituta, ut non contra omnia ſemper, ſicut Arceſilas, diceret, & tamen, ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici poſſet, expromeret. Cum autem tertia pars *bene vivendi* præcepta quæreret, ea quoque eſt ab iiſdem non ſolum ad privatæ vitæ rationem, ſed etiam ad rerumpublicarum rectionem relata: omnium fere civitatum non Græciæ ſolum, ſed etiam Barbariæ, ab Ariſtotele, mores, inſtituta, diſciplinas; à Theophraſto leges etiam cognovimus: cumque uterque eorum docuiſſet, qualem in republica principem eſſe conveniret, [1] pluribus præterea cum ſcripſiſſet, qui eſſet optimus reipublicæ ſtatus: hoc amplius Theophraſtus, quæ eſſent in republica inclinationes rerum, & momenta temporum, quibus eſſet moderandum, utcumque res poſtularet. Vitæ autem degendæ ratio maxime quidem illis placuit quieta, in contemplatione, & cognitione poſita rerum: quæ quia deorum erat vitæ ſimillima, Sapiente viſa eſt digniſſima. atque his de rebus & ſplendida eſt eorum, & illuſtris oratio.

V. De *ſummo* autem *bono*, quia duo genera librorum ſunt, unum populariter ſcriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant, alterum limatius, quod in com-

1 *Pluribus præterea cum* ſcripſiſſet] Puto corrigendum, *pluribus præterea cum* ſcripſiſſent; ſec. de Fin. Lib. initio; *Hic cum* uterque *me* intueretur, *ſeſeque ad audiendum* ſignificarent paratos.

1 *Strato*

commentariis reliquerunt, non semper idem dicere videntur: nec in summa tamen ipsa aut varietas est ulla, apud hos quidem, quos nominavi, aut inter ipsos dissensio: sed cum *beata vita* quæratur, idque sit unum, quod philosophia spectare, & sequi debeat: sitne ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari, aut eripi rebus adversis, in eo nonnumquam variari inter eos, & dubitari videtur: quod maxime efficit Theophrasti *de beata vita* liber: in quo multum admodum fortunæ datur: quod si ita se habeat, non possit beatam præstare vitam sapientia. hæc mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio, quam virtutis vis gravitasque postulat: quare teneamus Aristotelem, & ejus filium Nicomachum: cujus accurate scripti *de moribus* libri, dicuntur illi quidem esse Aristotelis: sed non video, cur non potuerit patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodo plus in virtute teneamus, quam ille tenuit, firmitatis, & roboris. Simus igitur contenti his; namque horum posteri, meliores illi quidem, mea sententia, quam reliquarum philosophi disciplinarum: sed ita degenerant, ut ipsi ex se nati esse videantur: primum Theophrasti [1] Strato, *Physicum* se

1 *Strato physicum se voluit*] Diogenes Laertius in Stratone; διεδέξατο δὲ αὐτοῦ, (Theophrasti) τὴν σχολὴν Στράτων Ἀρκεσιλάου, Λαμψακηνός, ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος, καὶ φυσικὸς ἐπικληθεὶς ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην παρ' ὁντινοῦν ἐπιμελέστατα διατετριφέναι.

se voluit: in quo etsi est magnus, tamen nova pleraque, & perpauca de moribus. [1] Hujus Lysias & oratione locuples, rebus ipsis jejunior: concinnus deinde & elegans hujus Aristo: sed ea, quæ desideratur à magno philosopho, gravitas in eo non fuit: scripta sane & multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. Prætereo multos, in his doctum hominem, & suavem Hieronymum: quem jam cur Peripateticum appellem, nescio: [2] summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris: qui autem de summo bono dissentit, de tota philosophiæ ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos voluit: & quidem est gravitate proximus, & redundat oratio: attamen is quidem in patriis institutis manet. Diodorus, ejus auditor, adjungit ad honestatem, vacuitatem doloris. Hic quoque suus est: de summoque bono dissentiens, dici vere Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi videtur persequi diligentissime: quam eandem Aristotelis fuisse, & Polemonis docet.

VI. Facit igitur Lucius noster prudenter, qui

1 *Hujus* Lysias & *oratione*] Recte sine dubio Lambinus, *Hujus* Lyco *oratione locuples, rebus ipsis jejunior.* in Stratonis testamento apud Laertium; καταλείπω δὲ, inquit Strato, τὴν μὲν διατριβὴν Λύκωνι. & in initio Lyconis sic Laertius, Τοῦτον (Stratonem) διεδέξατο Λύκων Ἀστυάνακτος, Τρωαδεὺς, φραστικὸς ἀνὴρ, id est, *oratione locuples.*

2 *Summum enim bonum exposuit vacuitatem doloris*] Forte, *summum enim bonum* posuit in vacuitate *doloris.*

qui audire de summo bono potissimum velit: hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia: nam ceteris in rebus sive prætermissum, sive ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quam quanti quæque earum rerum est, in quibus neglectum est aliquid: summum autem bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorari necesse est: ex quo tantus error consequitur, ut, quem in portum se recipiant, scire non possint: cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur, quid sit & bonorum extremum, & malorum, inventa vitæ via est, conformatioque omnium officiorum. Est igitur, quo quidque referatur: ex quo, id quod omnes expetunt, beate vivendi ratio inveniri, & comparari potest: quod quoniam in quo sit, magna dissensio est: Carneadea nobis adhibenda divisio est, qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur vidit, non modo quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiæ. Negabat igitur ullam esse artem, quæ ipsa à se proficisceretur: [1] etenim semper illud extra est, quod arte comprehenditur: nihil opus est exemplis hoc facere longius: est enim perspicuum, nullam artem in se versari, sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. Quoniam ut medicina valitudinis, navigationis gubernatio, sic vivendi ars est prudentia:

1 *Etenim semper illud extra est*] Malim, *etenim semper illud extra* esse.

dentia: necesse est eam quoque ab alia re esse constitutam, & profectam. Constitit autem fere inter omnes, id, in quo prudentia versaretur, & quod assequi vellet, aptum, & accommodatum naturæ esse oportere, & tale, ut ipsum per se invitaret, & alliceret appetitum animi: quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moveat, itáque à natura in primo ortu appetatur, non constat, deque eo est inter philosophos, cum summum bonum exquiritur, omnis dissensio; totius enim quæstionis ejus, quæ habetur *de finibus bonorum & malorum*, cum quæritur, in his quid sit extremum, & ultimum, fons reperiendus est, in quo sint prima invitamenta naturæ; quo invento, omnis ab eo, quasi capite, de summo bono & malo disputatio ducitur.

VII. Voluptatis alii primum appetitum putant, & primam depulsionem *doloris:* [1] alii censent primum ascitum, *doloris vacuitatem*, & primum declinatum, *dolorem.* [2] Ab his alii, quæ prima secundum naturam nominant, proficiscuntur: in quibus numerant incolumitatem, conservationemque omnium partium, valitudinem, [3] sensus integros, doloris vacuitatem, vires, pulcritudinem, ceteraque generis ejusdem: quorum

1 *Alii censent primum ascitum,* doloris vacuitatem] Ursini codex, *primum ascitum*, non dolere.

2 *Ab his alii, quæ prima*] Lego, *ab his* alia, *quæ prima* &c. *Ab his (Indolentia, & Dolore)* alia *proficiscuntur*, quæ *nominant* prima secundum naturam, in quibus *numerant* &c.

3 *Sensus integros, doloris vacuitatem, vires*] Dele, *doloris vacuitatem.*

1 Ex

rum ſimilia ſunt prima in animis, quaſi virtutum igniculi, & ſemina. [1] Ex his tribus cum unum aliquod ſit, quo primum natura moveatur vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quidquam omnino, præter hæc tria, poſſit eſſe: neceſſe eſt omnino officium aut fugiendi, aut ſequendi, ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem vitæ eſſe diximus, in earum trium rerum aliqua verſetur, à qua totius vitæ ducat exordium. [2] Ex eo autem, quod ſtatuerit eſſe, quo primum natura moveatur, exſiſtet etiam recti ratio, atque honeſti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere poſſit, [3] ut aut id honeſtum ſit, facere omnia aut voluptatis cauſa, etiam ſi eam non conſequare; aut non dolendi, etiam ſi id aſſequi nequeas: aut eorum, quæ ſecundum naturam, adipiſcendi. Ita fit, ut, quanta differentia eſt in principiis naturalibus, tanta ſit in finibus bonorum malorumque diſſimilitudo. Alii rurſus iiſdem à principiis, omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa ſecundum naturam obtinenda. Expoſitis jam igitur ſex de ſummo bono ſententiis, trium proximarum hi principes; voluptatis, Ariſtippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus

1 *Ex his tribus cum unum aliquod ſit*] *Ex his tribus*, nempe, *doloris vacuitate*, *Dolore*, *primis ſecundum naturam*. mox, *ad eorum* aliquid *referri*; melius, *aliquod*, ut illud, *ex his tribus cum unum* aliquod *ſit*.

2 *Ex eo autem, quod ſtatuerit*] Malim. ſtatueritis *eſſe*.

3 *Ut* aut *id honeſtum ſit*] Lambinus delet, *aut*. ejus Edit. *aut eorum, quæ ſecundum naturam* ſunt, *adipiſcendi*.

1 *Nam*

rebus iis, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, disserendi causa, fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent: quarum est una sola defensa, eaque vehementer: [1] nam voluptatis causa facere omnia, cum, etiamsi nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi, per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit: ne vitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putavit, [2] ne si etiam evitare posset. At vero facere omnia, ut adipiscamur quæ secundum naturam sint, etiamsi ea non assequamur, id esse & honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum Stoici dicunt.

VIII. Sex igitur hæ sunt simplices de summo bonorum malorumque sententiæ: duæ sine patrono, quatuor defensæ: junctæ autem, & duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt:

1 *Nam voluptatis causa facere omnia, cum, etiamsi —— solum bonum* sit, *nemo dicit*] Legendum puto; *Nam voluptatis causa facere omnia, etiamsi nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi, per se expetendum, & honestum, & solum bonum* nemo (vel, esse *nemo*) dicit: sic supra, *ut id honestum sit, facere omnia aut voluptatis causa, etiamsi eam non consequare* &c. & illa, *at vero facere omnia, ut adipiscamur quæ secundum naturam sint, etiamsi ea non assequamur, id* esse *& honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum Stoici dicunt.*

2 *Ne si etiam evitare posset*] Hæc est vera lectio; vel, evitari *(dolor) posset, nemo,* inquit, *vitationem doloris ipsam per se in rebus expetendis putavit, ne si etiam evitare* (dolorem) *posset*; *multo minus, si id assequi nequiret, si evitare dolorem* non *posset*. Ursini codex, nisi *etiam evitare posset*. male, & contra mentem Auctoris.

1 *Eadem*

erunt: nec vero plures, si penitus rerum naturam videas, esse potuerunt: nam aut voluptas adjungi potest ad honestatem, ut Calliphoni, Dinomachoque placuit: aut doloris vacuitas, ut Diodoro: aut prima naturæ, ut antiquis: quos eosdem Academicos, & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debebunt, voluptatem semovendam esse: quando ad majora quædam, ut jam apparebit, nati sumus. de vacuitate doloris eadem fere dici solent, quæ de voluptate. quoniam igitur & de voluptate cum Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum: primum, quæ contra voluptatem dicta sunt, [1] eadem fere cadunt contra vacuitatem doloris. Nec vero alia sunt quærenda contra Carneadeam illam sententiam: quocumque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id vacet honestate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitiæ constare possunt. Conjunctio autem cum honestate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti vult, efficit turpe: ad eas enim res referre quæ agas, quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono dicat esse: altera versetur in levissima parte naturæ,

1 *Eadem fere cadunt*] Alii, valent *contra*. Lambinus, quadrant *contra vacuitatem doloris.* haud probo, parva res est; aperta sententia. equidem scripsisse Ciceronem puto; *eadem fere* faciunt *contra vacuitatem doloris.*

1 In

naturæ, obſcurantis eſt omnem ſplendorem honeſtatis, ne dicam inquinantis. Reſtant Stoici, qui cum à Peripateticis, & Academicis omnia tranſtuliſſent, nominibus aliis eaſdem res ſecuti ſunt. Hos contra ſingulos dici eſt melius: ſed nunc, quod agimus: de illis cum volemus. Democriti autem ſecuritas, quæ eſt animi tamquam tranquillitas, quam appellant εὐθυμίαν, eo ſeparanda fuit ab hac diſputatione, quia iſta animi tranquilitas, ea ipſa eſt beata vita: quærimus autem, non quæ ſit, ſed unde ſit. Jam exploſæ, ejectæque ſententiæ Pyrrhonis, Ariſtonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumſcripſimus, incidere non poſſunt, adhibendæ omnino non fuerunt: nam cum omnis hæc quæſtio de finibus, & quaſi de extremis bonorum & malorum, ab eo proficiſcatur, quod dicimus naturæ eſſe aptum, & accommodatum, quodque ipſum per ſe primum appetatur: hoc totum & ii tollunt, qui in rebus iis, [1] in quibus nihil, quod non aut honeſtum, aut turpe ſit, negant eſſe ullam cauſam, cur aliud alii anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant intereſſe: & [2] Herillus, ſi ita ſenſit, nihil eſſe bonum,

1 *In quibus nihil,* quod non *aut honeſtum*] Lamb. ex duobus codicibus ſic legit, *in quibus nihil aut honeſtum aut turpe ſit; quod non,* ejectis. recte. intellige, *media,* ἀδιάφορα quæ dicuntur.

2 *Et Herillus, ſi ita ſenſit*] Quis dubitat, quin Herillus ita ſenſerit, *nihil eſſe bonum preter ſcientiam.* forte, qui *ita ſenſit;* vides, *hoc totum* & ii *tollunt,* qui *in rebus iis* —— & *Herillus,* qui *ita ſenſit,* nihil eſſe bonum præter ſcientiam, *omnem conſilii* —— *ſuſtulit.*

1 Ab

bonum, præter ſcientiam, omnem conſilii capiendi cauſam, inventionemque officii ſuſtulit. Sic, excluſis ſententiis reliquorum, cum præterea nulla eſſe poſſit, hæc antiquorum valeat neceſſe eſt.

IX. Ergo inſtituto veterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium. Omne animal ſe ipſum diligit, [1] ac ſimul ut ortum eſt, id agit, ut ſe conſervet, quod hic ei primus ad omnem vitam tuendam appetitus à natura datur, ſe ut conſervet, atque ita ſit affectum, ut optime ſecundum naturam affectum eſſe poſſit. Hanc initio conſtitutionem confuſam habet, & incertam, ut tantummodo ſe tueatur, qualecumque ſit: ſed nec quid ſit, nec quid poſſit, nec quid ipſius natura ſit, intelligit. Cum autem proceſſit paullum, & [2] quatenus quidquid ſe attingat, ad ſeque pertineat, perſpicere cœpit, tum ſenſim incipit progredi, ſeſeque agnoſcere, [3] & intelligere. quam ob cauſam habet eum, quem diximus, animi appetitum: cœptatque & ea, quæ naturæ apta ſentit, appetere, & propulſare contraria: ergo

1 *Ac ſimul ut ortum eſt*] Vict. Edit. *ac ſimul* &. Aldus ſenior, inquit Gruterus, & *ſimul* ac *ortum*; quomodo recentiores, quibus plana omnia placent. qui ſcriptos codices ſequi volent, prius teneant, qui plana omnia atque uſitata amant, poſterius.

2 *Quatenus quidquid ſe attingat*] Vel, *quidquid*, poſitum pro, *quidque*: quod non eſt inuſitatum bonis ſcriptoribus; vel legendum, *quidque*. Lamb.

3 *Et intelligere. quam ob cauſam habet eum*] Diſtinguo & lego, *& intelligere, quam ob cauſam habeat eum, quem diximus, animi appetitum*; ſic etiam Lambinus.

1 Ut

ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum: ita finis bonorum exsistit, SECUNDUM NATURAM VIVERE, SIC AFFECTUM, UT OPTIME AFFICI POSSIT, AD NATURAMQUE ACCOMMODATISSIME. Quoniam autem sua cujusque animantis natura est, necesse est quoque finem omnium hunc esse, ut natura expleatur: nihil enim prohibet, quædam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestiis homini communia, quoniam omnium est natura communis: sed extrema illa, & summa, quæ quærimus, inter animalium genera, distincta, & dispertita sunt, & sua cuique propria, & ad id apta, quod cujusque natura desiderat. Quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam vivere; non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed ut omnium artium recte dici potest commune esse, [1] ut in aliqua scientia versetur, scientiam autem suam cujusque artis esse: sic commune animalium omnium secundum naturam vivere, sed naturas esse diversas, ut aliud equo sit natura, aliud bovi, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus omni-

1 *Ut in aliqua scientia versetur*] Forte, *versentur*, nempe *artes*. *sed ut omnium* artium *recte dici potest commune esse, ut in aliqua scientia* versentur ——— *sic commune animalium omnium* &c. Lamb. *sic commune* esse *animalium omnium*, nempe, *recte dici potest*. probo.

1 *Et*

omnibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus videmus ea, quæ gignuntur è terra, multa quodammodo efficere ipsa sibi per se, quæ ad vivendum, crescendumque valeant, [1] & suo genere perveniant ad extremum: ut jam liceat una comprehensione omnia complecti, [2] non dubitemque dicere, omnem naturam esse conservatricem sui, idque habere propositum quasi finem, & extremum, se ut custodiat quam in optimo sui generis statu: ut necesse sit, omnium rerum, quæ natura vigeant, similem esse finem, non eundem: ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam vivere: quod ita interpretemur, vivere ex hominis natura undique perfecta, & nihil requirente. Hæc igitur nobis explicanda sunt: sed si enodatius, vos ignoscetis: hujus enim ætati, & huic nunc hoc primum fortasse audienti, servire debemus. Ita prorsus, inquam: etsi ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamvis ad ætatem recte isto modo dicerentur.

X. EXPOSITA igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum, cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum est: quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui, quod idem reapse primum est, ut intelligamus, omne animal

1 *Et suo genere*] Lamb. *& suo* quæque in *genere*; alii, *&* sui *generis*. forte, ut *suo genere perveniant ad extremum*.

2 *Non dubitemque dicere*] Victorii Editio, *non* dubitantem*que dicere*. omnino melius. quid si, *non* dubitanterque *dicere*.

1 *Res*

animal se ipsum diligere: quod quamquam dubitationem non habet (est enim infixum in ipsa natura, comprehenditur suis cujusque sensibus, sic ut contra si quis dicere velit, non audiatur) tamen, nequid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. Etsi qui potest intelligi, aut cogitari esse aliquod animal, quod se oderit? [1] res enim concurrent contrariæ: nam cum appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consulto, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus, cum id sua causa faciet, & oderit se, & simul diliget: quod fieri non potest. necesse est quidem, si quis sibi ipsi inimicus est, eum, quæ bona sunt, mala putare: bona contra, quæ mala: & quæ appetenda, fugere: & quæ fugienda, appetere: quæ sine dubio vitæ sunt eversio: [2] neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut, ut ille apud Terentium, qui *decrevit tantisper se minus injuriæ suo gnato facere*, (ut ait ipse) *dum fiat miser*, inimicus ipse sibi putandus est. sed alii dolore moventur, alii cupiditate: iracundia etiam

1 *Res enim concurrent contrariæ*] Lego, *concurrerent contraria*.

2 *Neque enim, si nonnulli reperiuntur*] Neque enim, si reperiuntur nonnulli, qui aut laqueos, aut alia exitia sibi quærant, inimici ipsi sibi putandi sunt, neque vero ille (Menedemus) apud Terentium, qui *decrevit,* —— inimicus ipse sibi putandus est. sed alii dolore &c. Terent. Heaut. Act. 1. S. 1. v. 95.

Decrevi, tantisper me minus injuriæ,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser,
Nec fas esse ulla me voluptate hic frui,
Nisi ubi ille huc salvus redierit meus particeps.

1 *Mihi*

etiam multi efferuntur: & cum in mala ſcientes irruunt, tamen ſe optime ſibi conſulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

[1] *Mihi ſic uſus eſt: tibi ut opus eſt facto,*
face:

velut, qui ipſi ſibi bellum indixiſſent, [2] cruciari dies, noctes torqueri vellent: nec vero ſeſe ipſi accuſarent ob eam cauſam, quod ſe male ſuis rebus conſuluiſſe dicerent: eorum enim hæc eſt querela, qui ſibi cari ſunt, ſeſeque diligunt. Quare, quotieſcunque [3] dicetur male de ſe quis mereri, ſibique eſſe inimicus, atque hoſtis, vitam denique fugere: intelligatur aliquam ſubeſſe ejuſmodi cauſam, ut ex eo ipſo poſſit intelligi, ſibi quemque eſſe carum. Nec vero id ſatis eſt, neminem eſſe, qui ipſe ſe oderit: ſed illud quoque intelligendum eſt, neminem eſſe, qui, quo modo ſe habeat, nihil ſua cenſeat intereſſe: tolletur enim

1 *Mihi ſic* uſus eſt, *tibi ut opus eſt facto, face*] Mollius curret verſus, ſi ſic legatur;

Mihi ſic eſt uſus, *tibi ut opus*
eſt facto, face.

ſequitur; *An quoiquam* eſt uſus *homini* &c.

2 *Cruciari dies, noctes torqueri vellent*] Perſuaſiſſimum eſt mihi non fuiſſe à Ciceronis manu hæc; *cruciari dies*, *noctes torqueri.* dicam quid mihi venerit in mentem, licet mihi quidem ipſi non valde placeat. *velut, qui ipſi ſibi bellum indixiſſent*, cruciati dies noctesque, neque queri *vellent*, (vel, ne queri quidem *vellent*,) nec vero *ſeſe ipſi accuſarent ob eam cauſam* &c. Parad. 2. *Tu* dies noctesque *cruciaris.* jam ſequitur, *eorum enim hæc eſt* querela &c. *neque* queri *vellent* ——— *eorum enim eſt hæc* querela.

3 *Dicetur male de ſe quis mereri*] Apud Terent. Chremes Menedemo;

An quoiquam eſt uſus homini, ſe
ut cruciet? Mihi.
Si quid laboris eſt, nollem: ſed
quid iſtuc mali eſt?
Quæſo, quid de te *tantum* meruiſti? ———

enim appetitus animi, si, ut in iis rebus, inter quas nihil interest, [1] neutram in partem propensiores simus, item in nobismetipsis, quemadmodum affecti simus, nihil nostra arbitrabimur interesse.

XI. Atque etiam illud si quis dicere velit, perabsurdum sit: ita diligi à sese quemque, ut ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligat: hoc cum in amicitiis, cum in officiis, cum in virtutibus dicitur, quomodocumque dicitur, intelligi tamen quid dicatur, potest: [2] in nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus: propter nos enim illam, non propter eam nosmetipsos diligimus. Quamquam quid est, quod magis perspicuum sit, non modo carum sibi quemque, verum etiam vehementer carum esse? quis est enim, aut quotus quisque, cui, mors cum appropinquet,

[3] *Non refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu?*

etsi

1 *Neutram in partem propensiores simus*] Recte Lambinus, *propensiores* sumus. *si, ut* —— sumus, *item in nobismetipsis, quemadmodum affecti* simus (recte hic, *simus*) *nihil nostra arbitrabimur interesse.*

2 *In nobis autem ipsis ne intelligi quidem*] Victorii Editio; *in nobismet ipsis autem intelligi quidem propter aliam* &c. sine illo *ne*, &, *ut*, sic Lambinus, *in* nobismetipsis autem *intelligi* qui potest, ut *propter aliam* &c. quod certe intelligo; alterum, non.

3 *Non refugiat timido sanguen*] *Sanguen*, neutro genere, veteres. Ennius lib. 2. Annalium,

O pater, o genitor, o sanguen *Diis oriundum.*

Lucre-

etsi hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere: quod item est reprehendendum in dolore: sed quia fere sic afficiuntur omnes, satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere. idque quo magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura. nec vero dico eorum metum mortis, qui quia privari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, [1] aut si metuant, ne cum dolore moriantur, iccirco mortem fugiant: in parvis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes minamur præcipitaturos alicunde, extimescunt: quinetiam feræ, inquit Pacuvius,

Quibus abest ad præcavendum intelligendi astutia,

sibi injecto terrore mortis horrescunt. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? quin, etiam cum decreverit esse moriendum, tamen discessu à suis, atque ipsâ relinquenda luce moveatur.

Lucretius lib. 1. v. 837. ubi Anaxagoræ ὁμοιομέρειαν refellit;

—— *de pauxillis atque minutis*
Visceribus viscus gigni, sanguenque *creari*,
Sanguinis *inter se multis coeuntibu' guttis*.

1 *Aut si metuant*] Ordo & sensus est; *Nec vero loquor de eorum metu mortis, qui quia* —— *aut quia quasdam* —— *aut* quia *metuant* —— *idcirco mortem fugiant*, vel, *fugiunt; in parvis enim, qui nihil eorum cogitant, hoc sæpè fit, qui, si quando his ludentes* —— *extimescunt. parvi enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quandò his* —— *extimescunt.*

veatur. Maxime autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cum & mendicitatem multi perpetiantur, ut vivant, & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute, & ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cum cruciaretur non ferendis doloribus, [1] propagabat tamen vitam aucupio sagittarum.

Configebat tardus celeres, stans volantes,

ut apud Accium est,

Pinnarumque contextu corpori tegumenta faciebat.

De hominum genere, aut omnino de animalium loquor; cum arborum, & stirpium eadem pæne natura sit: sive, ut doctissimis viris visum est, major aliqua causa, atque divinior hanc vim ingenuit, [2] sive hoc ita fit fortuito. videamus ea, quæ

1 *Propagabat tamen vitam*] Hanc phrasin *propagare vitam* in Accii carmine fuisse puto. versus Accii dissolvit Cicero, ejusque tantum utitur verbis, mutatis temporibus pro libitu, ut ad rem præsentem accommodet. quis enim *propagabat*, vel, *configebat*, *faciebat*, scripsisse Accium dixerit? totus locus ad hunc modum distinguendus, legendus, imprimendus erat: *qui cum cruciaretur non ferendis doloribus*, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum, configebat tardus celeres, stans volantes, *ut apud Accium est*, *Pennarumque contextu corpori tegumenta faciebat.* illa, *Pennarumque contextu corpori tegumenta faciebat*, sunt Ciceronis ipsius prosa verba; cumque nec vola nec vestigium versus in iis exstet, ponuntur tamen in omnibus fere Editionibus pro versu Acciano. operam ludit Josephus Scaliger, dum hæc ad versus redigere conatur. facit ille quidem versus sat bonos; sed suos, non Accii. Vict. Ed. habet *Pennarumque*, non, *Pinnarumque*. prius probo.

2 *Sive hoc ita fit fortuito*] Victorii Edit. *ita* sit; quod melius puto; etsi placuit alterum Lambino. forte sic; *ingenuit*, sive hoc

ita

quæ terra gignit, corticibus, & radicibus valida ſervari; quod contingit animalibus ſenſuum diſtributione, & quadam compactione membrorum: qua quidem de re, quamquam aſſentior iis, qui hæc omnia regi natura putant, quæ ſi natura negligat, ipſa eſſe non poſſint: [2] tamen concedo, ut, qui de hoc diſſentiunt, exiſtiment quod velint: ac vel hoc intelligant, ſi quando *naturam hominis* dicam, *hominem* dicere me: nihil enim hoc differt: nam prius poterit à ſe quiſque diſcedere, quam appetitum earum rerum, quæ ſibi conducant, amittere. Jure igitur graviſſimi philoſophi initium ſummi boni à natura petiverunt, & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum, ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua ſe ipſi diligunt.

XII. DEINCEPS videndum eſt, quoniam ſatis apertum eſt, ſibi quemque natura eſſe carum, quæ ſit hominis natura, id eſt enim, de quo quærimus. Atqui perſpicuum eſt, hominem è corpore, animoque conſtare, cum primæ ſint animi partes, ſecundæ corporis. Deinde id quoque videmus, & ita figuratum corpus, ut excellat

ita *fuit* fortuito. mallet Lamb. videmus *ea, quæ terra gignit* &c. ut cap. ſeq. *Deinde id quoque videmus.*

2 *Tamen concedo*] Sic legendum putat Lambinus, *qua quidem de re,* quanquam *aſſentior iis, qui* — ita *tamen concedo, ut, qui de hoc diſſentiunt,* vel *exiſtiment quod velint,* vel *hoc intelligant, ſi quando naturam hominis dicam, hominem dicere me.* Vict. Ed. *hominem dicere* de *me.* quod nihili eſt.

 1 *In-*

lat aliis, animumque ita constitutum, ut & sensibus instructus sit, & habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam vis rationis, & cognitionis, & scientiæ, virtutumque omnium: nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem: itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes, totaque figura, & forma, & statura, quam apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis, [1] intelligatur: sed certe opus est ea valere, & vigere, naturales motus, usúsque habere, ut nec absit quid eorum, nec ægrum, debilitatumve sit: id enim natura desiderat. Est etiam actio quædam corporis, quæ motus, & status naturæ congruentes tenet: in quibus si peccetur distortione, & depravatione quadam, aut motu, statuve deformi, ut si aut manibus ingrediatur quis, aut non antè, sed retro, fugere plane se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones quædam, & flexi fractique motus, quales protervorum hominum, aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque è contrario

1 *Intelligatur*] Malim, *intelligantur*. *&* reliquæ partes, *quales propriæ sunt hominis*, intelligantur.

1 *Doci-*

trario moderati, æquabilesque habitus, affectiones, usiusque corporis, apta esse ad naturam videntur. Jam vero animus non esse solum, sed etiam cujusdammodi debet esse, ut & omnes partes habeat incolumes, & de virtutibus nulla desit. Atqui in sensibus est sua cujusque virtus, ut nequid impediat, quominus suo sensus quisque munere fungatur in iis rebus celeriter expediteque percipiendis, quæ subjectæ sunt sensibus.

XIII. ANIMI autem, & ejus animi partis quæ princeps est, quæque *mens* nominatur, plures sunt virtutes, sed duo prima genera: unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturque non voluntariæ: alterum earum, quæ in voluntate positæ magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude præstantia: prioris generis est [1] *Docilitas*, *memoria*: quæ fere omnia appellantur uno *ingenii* nomine: easque virtutes qui habent, *Ingeniosi* vocantur: alterum autem genus est magnarum, verarumque virtutum: quas appellamus voluntarias, [2] ut *prudentiam*, *temperantiam*, *fortitudinem*, *justitiam*, & reliquas ejusdem

1 *Docilitas, memoria, quæ fere omnia*] Vox una atque altera mihi deesse videtur. vides enim, *docilitas*, *memoria*, *quæ fere* omnia &c.

2 *Ut prudentiam, temperantiam*] Atqui *Prudentia*, inquit Lambinus, quam Græci φρόνησιν appellant, numeratur in virtutibus non voluntariis, quas illi διανοητικὰς nominant, & ad prius genus pertinet. vere Lambinus. Quid si sic totum legatur; *Prioris generis est*, Docilitas, Memoria, Prudentia,

dem generis. Et summatim quidem hæc erant de corpore animoque dicenda; quibus quasi informatum est, quod hominis natura postulet. Ex quo perspicuum est, quoniam ipsi à nobis diligamur, omniaque & in animo, & in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, & in iis esse ad bene vivendum momenta maxima: nam cui proposita sit conservatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles: ea enim vita expetitur, quæ sit animi, corporisque expleta virtutibus: in eoque summum bonum poni necesse est, quandoquidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum: quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in utriusque motu, & statu, sua caritate colantur, & per se ipsæ appetantur. Quibus expositis, facilis est conjectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis: ut optimæ cujusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expetenda maxime. Ita fiet, ut animi virtus, corporis virtuti anteponatur, animique virtutes

dentia, *quæ fere omnia appellantur* ——— *Alterum autem genus est magnarum verarumque virtutum, quas appellamus* voluntarias, *ut* temperantiam, Fortitudinem, Justitiam *&c.* Atque ita tres erunt Virtutes non voluntariæ, *Prudentia*, *Docilitas*, *Memoria*; tres etiam voluntariæ, *Temperantia*, *Fortitudo*, *Justitia*.

1 Ani-

virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem proprie virtutes appellantur, multumque excellunt, propterea quod ex *Ratione* gignuntur, qua nihil est in homine divinius. Etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut sine animo sint, aut non multo secus, earum summum bonum in corpore est; ut non inscite illud dictum videatur in sue, [1] animam illi pecudi datam pro sale, ne putisceret.

XIV. SUNT autem bestiæ quædam, in quibus inest aliquid simile virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, in equis: in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus: in homine autem summa omnis *animi* est, & in animo, *rationis*: ex qua *Virtus* est: quæ *Rationis absolutio* definitur: quam etiam atque etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam, & perfectio est, non dissimilis animantium: itaque & vivere vitem, & mori dicimus: arboremque & novellam, & vetulam, & vigere, & senescere: ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis

&

1 *Animam illi pecudi datam pro sale, ne putisceret*] Ita primus edidit Lambinus. recte, ut puto; nisi quod malim, *putesceret*. nam à *puteo*, *putesco* potius quam *putisco*. L. 2. de Nat. Deor. c. 64 *Sus vero quid habet præter escam? cui quidem, ne putisceret*, (malim, *putesceret*) *animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. qua pecude, quod erat ad vescendum hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius.*

1 Apta

& [1] apta quædam ad naturam aptare, & aliena; earumque augendarum, & alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia, atque ars agricolarum, quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quo natura ferat, eo possit ire: ut ipsæ vites, si loqui possint, ita se tractandas, tuendasque esse fateantur. & nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vite potissimum loquar, est id extrinsecus: in ipsa enim parum magna vis est, ut quam optime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. At vero si ad vitem sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat, & per se ipsa moveatur, quid facturam putas? an ea, quæ per vinitorem antea consequebatur, [2] & per se ipsam curabit? sed videsne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumque omnium appetitum, &, si qua sint ei membra adjuncta, tueatur? sic ad illa, quæ semper habuit, junget

1 *Apta quedam ad naturam aptare, & aliena*] Lambini Editio, *& apta quedam ad naturam aptare, & aliena* amputare. ipse libros MSS. secutus sic legit, *& apta quedam ad naturam* putare, *& aliena.* Editio Veneta habet, *ad naturam:* amputareque *aliena.* Lamb. emendationem valde equidem probo: etiam Gruteri non improbo, quæ sic se habet; *& apta quedam ad naturam* autumare, *& aliena, autumare,* non solum significat *dicere,* sed etiam *opinari, censere, putare.* sensus postulat ut legatur, vel *autumare,* vel, *putare.* nam illa quidem, *aptare, amputare* sunt meræ Librariorum hallucinationes. quid enim, obsecro, est, *apta* quædam *aptare,* quid, *amputare aliena.* jam vero, *autumare,* quam facile mutari potuit in, *amputare!* paulo infra Victorii Edit. habet, *ut ipsæ vites, si loqui* possent. recte.

2 *Et per se ipsam curabit*] Sic etiam Vict. Edit. neque corrigendum, mea quidem sententia, *per se* ipsa *curabit.*

junget ea, quæ postea accesserint: nec eundem finem habebit, quem cultor ejus habebat: sed volet secundum eam naturam, quæ postea ei adjuncta sit, vivere: ita [1] similis erit & finis boni, atque antea fuerat, nec idem tamen: non enim jam stirpis bonum quæret, sed animalis. quod si non sensus modo ei sit datus, [2] verum etiam animus hominis, non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda, [3] & inter hæc multo esse cariora, quæ accesserint, animique optimam quamque partem carissimam, in eaque expletione naturæ summi boni finem consistere, cum longe multumque præstet mens atque ratio? Sic & extremum omnium appetendorum, [4] atque ductum à prima communitate naturæ, multis gradibus adscendit, ut ad *summum* perveniret: *quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta.*

XV. Cum igitur ea sit, quam exposui, forma

1 *Similis erit & finis boni*] Sic Edit. Vict. videtur autem abundare, &. Lamb. Edit. non habet. lego, *ita similis erit* ei *finis boni* &c.

2 *Verum etiam animus hominis*] Vict. *animus*, & animus *hominis*. deinde, Ursinus ex MS. legit, nonne *necesse est, & illa pristina* manere tuenda. *non necesse est*, cum nota interrogationis, rectum est, & idem quod *nonne*. *non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda? ut* non erat delendum.

3 *Et inter hæc multo esse chariora*] *Inter* quæ? non enim video. fortasse delendum *inter*. & illa *pristina manere, & hæc, quæ accesserint, multo esse chariora.* vel lege, ipsa *hæc*.

4 Atque *ductum à prima communitate naturæ*] Lambinus delet *atque*; & totum sic legit; *sic & extremum omnium appetendorum, ductum à prima* commendatione *Naturæ*. initio cap. 17. *Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur omnis à* prima commendatione Naturæ.

1 Ita-

ma naturæ: si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, judicareque posset, quæ vis & totius esset naturæ, & partium singularum, continuo videret, quid esset hoc, quod quærimus, omnium rerum, quas expetimus, summum, & ultimum: nec ulla in re peccare posset: nunc vero à primo quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspici, nec cognosci potest: progredientibus autem ætatibus, sensim, tardeve potius quasi nosmetipsos cognoscimus: [1] itaque illa prima commendatio, quæ à natura nostri facta est, nobis obscura, & incerta est: primusque appetitus ille animi tantum agit, ut salvi, atque integri esse possimus: cum autem dispicere cœperimus, & sentire, quid simus, & quid animantibus ceteris differamus, tum ea sequi incipimus, ad quæ nati sumus. Quam similitudinem videmus in bestiis: quæ primo, in quo loco natæ sunt, ex eo se non commovent: deinde [2] suo quæque appetitu movetur: serpere anguiculos, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, [3] nepas aculeis: suam denique cuique naturam esse ad vivendum ducem.

1 *Itaque illa prima commendatio, quæ à natura nostri* facta est, nobis obscura] Mallem sic distinguere, *commendatio, quæ à natura nostri facta* est nobis, obscura *&* *incerta est.* nostri *commendatio à natura* nobis *facta.* forte, *tantum id agit.*

2 *Suo quæque appetitu movetur*] Puto Ciceronem scripsisse, *moventur.*

3 *Nepas aculeis*] Hæc est vera lectio. Librariorum culpa non intelligentium quid esset, *nepas*, irrepserant *vespæ.* Intelligit *scorpiones, aspidas*, venenosa & aculeata animalia;

ducem. Quæ similitudo in genere etiam humano apparet: parvi enim primo ortu sic jacent, tamquam omnino sine animo sint: cum autem paullum firmitatis accesserit: & animo utuntur, & sensibus; connituntur que, [1] ut sese erigant, & manibus utantur; & eos agnoscunt, à quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libenterque se cum his congregant, dantque se ad ludendum: fabellarumque auditione ducuntur: deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt: animadvertuntque ea, quæ domi fiunt, curiosius, incipiuntque commentari aliquid, & discere: & eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina: [2] quibusque rebus cum æqualibus decertant, si vincunt, efferunt se lætitia: victi

animalia; *quorum*, inquit Plinius lib. II. c. 25. *cauda semper in ictu est, nulloque momento meditari cessat, nequando desit occasioni.* etiam cælestis ille Scorpius, Zodiaci signum, appellatur *Nepa*. Cicero de N. D. L 2. c. 42. in Arateis illis;

Atque oculos urget pedibus pectusque Nepai.

& cap. 44.

Inde Nepæ *cernes propter fulgentis* acumen.

acumen Nepæ; hic, *nepas aculeis*. Manilius lib. 2.

——*Pietate ad sydera ductam Erigonen*, ictuque Nepam, *spolioque Leonem.*

1 *Ut sese erigant, & manibus utantur.*] Omnino rectius Lamb. Editio; *& manibus* utuntur. non enim *connituntur ut manibus utantur*, sed *ut se erigant*. deinde addit, *& etiam manibus utuntur*. *& animo* utuntur *& sensibus*, connituntur que —— *& manibus* utuntur, *& eos* agnoscunt &c. sic igitur distingue, *ut sese erigant*; *& manibus* &c.

2 *Quibusque rebus*] Lambinus conjicit legendum; *quibusque de rebus* —— efferuntur *lætitia*. probo. vid. c. 22. *indicant pueri, in quibus, ut in speculis, natura cernitur. quanta studia decertantium sunt? quanta ipsa certamina? ut illi* efferuntur *lætitia, cum vicerint? ut pudet victos? ut se accusari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint? quæ*

victi debilitantur, animosque demittunt: quorum sine causa fieri nihil putandum est. Est enim natura sic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque causam parvi virtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina moventur: [1] sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, virtutis quasi carmen efficitur: nam cum ita nati, factique simus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, à contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi scintillulas videmus, è quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam, quasi Deum, ducem subsequens, ad naturæ perveniat extremum: nam, ut sæpe jam dixi, in infirma ætate, imbecillaque mente vis naturæ per caliginem cernitur: cum autem progrediens confirmatur animus,

quæ memoria est in his bene merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? atque eæ in optima quaque indole maxime apparent; in qua hæc honesta, quæ intelligimus, à natura tanquam adumbrantur.

1 *Sunt enim prima* elementa *naturæ, quibus auctis, virtutis quasi* carmen *efficitur*] Johannes Fred. Gronovius legendum putabat, *virtutis quasi* germen; quæ est palmaria restitutio patris, inquit Jacobus ejus filius. equidem puto vulgatam lectionem esse veram. nam postquam dixit, *prima elementa*, addit, metaphora satis eleganti, *quibus auctis*, *virtutis* quasi carmen *efficitur. ex his*, inquit, *primis naturæ* elementis *in dies auctis amplificatisque, perfectum virtutis, ut ita loquar*, carmen *sive poema conficitur contexiturque.* illa, *ita generata* vis *hominis, ut ad omnem* virtutem &c: non placent. mallem; *mens hominis.*

1 Per

mus, agnoſcit ille quidem naturæ vim, ſed ita, ut progredi poſſit longius, [1] per ſe ſit tamen inchoata.

XVI. INTRANDUM eſt igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea poſtulet, pervidendum: aliter enim NOSMETIPSOS NOSSE NON POSSUMUS: quod præceptum quia majus erat, quam ut [2] ab homine videretur, idcirco aſſignatum eſt Deo. jubet igitur nos Pythius Apollo *noſcere noſmetipſos:* cognitio autem

1 *Per ſe ſit tamen inchoata*] *Cum autem,* inquit, progrediens *confirmatur* animus, *agnoſcit* ille *quidem natura vim, ſed ita ut* progredi *poſſit longius, per ſe ſit tamen* inchoata. non legendum, *inchoatus?* an forte ad longinquius retulit Auctor, nempe ad *mentem,* ut in initio libri primi de Legibus; Lucus *quidem* ille, *&* hæc *Arpinatium* quercus *agnoſcitur, ſæpe à me lectus in Mario.* recte, *lectus;* referendum enim ad *lucus* non ad *quercus.*

2 *Ab homine videretur*] Quid eſt, *ab homine videretur?* Video certiſſimam emendationem, miſerque neminem ante me vidiſſe. lego, *quod præceptum quia majus erat quam ut ab homine* ederetur, *idcirco aſſignatum eſt Deo.* ſimilis locus eſt lib. pr. de Legibus c. 22. longe longeque pulcherrimus; *Hæc enim una nos cum cæteras res omnes, tum quod eſt difficillimum docuit, ut* noſmetipſos noſceremus: *cujus præcepti tanta vis, tanta ſententia eſt, ut ea non homini cuipiam, ſed Delphico Deo tribueretur. Nam qui ſe ipſe norit; primum aliquid ſe habere ſentiet divinum: ingenium in ſe ſuum, ſicut ſimulachrum aliquod, dedicatum putabit, tantoque munere Deorum ſemper dignum aliquid & faciet & ſentiat* &c. geſtit calamus integrum locum ad finem uſque libri exſcribere. multis interpoſitis hæc occurrunt prope finem libri; *in hac ille magnificentia rerum, atque in hoc conſpectu & cognitione naturæ, Dii immortales! quam ſe ipſe noſcet! quod Apollo præcepit Pythius, quam contemnet! quam deſpiciet! quam pro nihilo putabit ea, quæ vulgo dicuntur ampliſſima!* uno verbo dicam, illa, *quod Apollo præcepit Pythius,* non ſunt Marci Tullii Ciceronis. *Dii immortales! quam ipſe ſe noſcet! quam contemnet! quam deſpiciet —— ampliſſima?* addita ſunt certe à ſciolo aliquo, *quod Apollo præcepit Pythius.*

tem hæc eſt una, ut vim noſtri corporis animique norimus, ſequamurque eam vitam, quæ [1] rebus ipſis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, ut ea, quæ dixi, quam perfectiſſima à natura haberemus: confitendum eſt, cum id adepti ſimus, quod appetitum ſit, in eo quaſi ultimo conſiſtere naturam, atque id eſſe ſummum bonum: quod certè univerſum [2] ſua ſponte ipſum expeti, & propter ſe, neceſſe eſt, quoniam ante demonſtratum eſt, etiam ſingulas ejus partes eſſe per ſe expetendas. In enumerandis autem corporis commodis ſiquis prætermiſſam à nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæſtio differatur: utrum enim ſit voluptas in iis rebus, quas primas ſecundum naturam eſſe diximus, necne ſit, ad id, quod agimus, nihil intereſt: ſi enim (ut mihi quidem videtur) non explet bona naturæ voluptas, jure prætermiſſa eſt: ſin eſt in ea, quod quidam volunt, nihil impedit noſtram hanc comprehenſionem ſummi boni: quæ enim conſtituta ſunt prima naturæ, ad ea ſi voluptas acceſſerit, unum aliquod acceſſerit commodum corporis, neque eam conſtitutionem ſummi boni, quæ eſt propoſita, mutaverit.

XVII.

1 *Rebus ipſis perfruatur.*] Docti quidam, inquit Lambinus, legi volunt, *perficiatur.* ſed quid eſt, *rebus ipſis?* ſenſum loci per caliginem cerno; verba corrupta eſſe exiſtimo. cur non emendas? inquit; non poſſum.

2 *Sua ſponte ipſum expeti*] Forte, *ſua ſponte ipſum* per ſe *expeti, & propter ſe neceſſe eſt.*

XVII. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ: nunc autem aliud jam argumentandi sequamur genus, ut non solum quia nos diligamus, sed quia cujusque partis naturæ & in corpore, & in animo sua quæque vis sit: idcirco [1] in his rebus summa, nostra sponte moveamur. Atque ut à corpore ordiar, videsne, ut, si qua in membris prava, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? ut etiam contendant, & elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis vitium, aut quam minimum appareat? multosque etiam dolores curationis causa perferant? ut, si ipse usus membrorum non modo non major, verum etiam minor futurus sit, eorum tamen species ad naturam revertatur? etenim cum omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est ejus etiam partes propter se experi, quod universum propter se expetatur. [2] Quid? in motu, & in statu corporis nihilne est, quod animadvertendum esse ipsa natura judicet?

1 *In his rebus* summa; *nostra sponte moveamur*] Lambino vox *summa* videtur inanis. legitur etiam, *moveatur*, quo admisso, inquit Gruterus, belle quadrabit illud *summa*. equidem non video. *summa* poni solet pro *summo bono* sive *ultimo rerum expetendarum*. forte, *idcirco in his rebus* ad summam *nostra sponte moveamur*.

2 *Quid? in motu* —— nihilne *est, quod animadvertendum*] Dicit Cicero, si ejus verba teneremus, *nihil esse in motu statuve corporis, quod non animadvertendum esse ipsa natura judicet*. Victorii Editio, Quod *in motu*, *& in statu corporis nihil* non *est quod animadvertendum esse ipsa natura* judicet. Lamb. Edit. *Quid? in motu &*

statu

dicet? quemadmodum quis ambulet, ſedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque ſit, nihilne eſt in his rebus, quod dignum libero, aut indignum eſſe ducamus? nonne odio dignos multos putamus, qui quodam motu aut ſtatu videntur naturæ legem, & modum contempſiſſe? Et, quoniam [1] hæc deducuntur de corpore, quid eſt, cur non recte pulcritudo etiam ipſa propter ſe expetenda ducatur? nam ſi pravitatem, imminutionemque corporis, propter ſe fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortaſſe magis, propter ſe formæ dignitatem ſequamur? &, [2] ſi turpitudinem fugiamus in ſtatu, & motu corporis; quid eſt, cur pulcritudinem non ſequamur? [3] atque etiam valitudinem, vires, vacuitatem doloris non propter utilitatem ſolum, ſed etiam ipſas propter ſe expetemus: quoniam enim natura ſuis omnibus expleri partibus vult, hunc ſtatum corporis per ſe ipſum expetit, qui eſt maxime è natura: quæ tota perturbatur, ſi aut

ſtatu corporis nihil ineſt, *quod animadvertendum?* rectius alii, *non animadvertendum ——— judicet.* ſine nota interrogationis.

1 *Hæc deducuntur*] Vict. Ed. *ducuntur.* lege cum Lamb. *& quoniam hæc* dicuntur *de corpore, quid eſt, cur non recte pulchritudo* ——— ducatur.

2 *Si turpitudinem fugiamus*] Sine dubio, *fugimus.* nam ſi *pravitatem* ——— putamus: *cur non etiam* ——— ſequamur? *&*, ſi *turpitudinem* fugimus, *quid eſt, cur pulchritudinem non* ſequamur?

3 Atque *etiam* ——— expetemus] Per interrogationem Lambini Editio, *Atque etiam* ——— expetamus? Malim, Atqui *etiam* ——— expetimus. Atqui *etiam valetudinem* &c. *non propter utilitatem ſolum, ſed etiam ipſas propter ſe* expetimus: cur non etiam pulchritudinem?

1 *Quid*

aut ægrum corpus est, aut dolet, aut caret viribus.

XVIII. VIDEAMUS animi partes; quarum est adspectus illustrior: quæ quo sunt excelsiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus est igitur innatus in nobis cognitionis amor, & scientiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. Videmusne, ut pueri ne verberibus quidem à contemplandis rebus, perquirendisque deterreantur? ut pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeant? ut aliis narrare gestiant? ut pompa, ludis, atque ejusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem, & sitim perferant? [1] Quid vero? Qui ingenuis studiis, atque artibus delectantur, nonne videmus eos nec valitudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipsa cognitione, & scientia captos? & cum maximis curis & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant, voluptatem? Mihi quidem Homerus hujusmodi quiddam vidisse videtur in iis, quæ de Sirenum cantibus finxerit: neque enim vocum suavitate videntur, aut novitate quadam, & varietate cantandi revocare eos solitæ, qui prætervehebantur, sed quia multa se scire profitebantur, ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. Ita enim invitant Ulyssem: (nam verti,

1 *Quid vero? Qui ingenuis*] Malim sic, *Quid vero, qui ingenuis —— nonne videmus* eos —— *rationem?*

ti; ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum)

[1] *O decus Argolicum, quin puppim flectis, Ulysses,*
Auribus ut nostros [2] possis agnoscere cantus.
Nam nemo hæc umquam est transvectus cærula cursu,
Quin prius adstiterit vocum dulcedine captus;
Post variis avido satiatus pectore musis,
Doctior ad patrias lapsus pervenerit oras.
Nos grave certamen belli, [3] cladeque canemus,
Græcia quam Trojæ divino numine vexit;
Omniaque è latis [4] regum vestigia terris.

Vidit

1 O *Decus Argolicum* &c.] Homeri locum à Cicerone conversum accipe;

Δεῦρ' ἄγ' ἰὼν, πολύαιν' Ὀδυσεῦ, μέγα κῦδος Ἀχαιῶν,
Νῆα κατάστησον, ἵνα νωϊτέρην ὄπ' ἀκούσῃς.
Οὐ γάρ πώ τις τῇδε παρήλασε νηῒ μελαίνῃ
Πρίν γ' ἡμέων μελίγηρυν ἀπὸ στομάτων ὄπ' ἀκοῦσαι·
Ἀλλ' ὅγε τερψάμενος νεῖται, καὶ πλείονα εἰδώς.
Ἴδμεν γάρ τοι πάνθ', ὅσ' ἐνὶ Τροίῃ εὐρείῃ
Ἀργεῖοι, Τρῶές τε, Θεῶν ἰότητι μόγησαν·
Ἴδμεν δ', ὅσσα γένηται ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ.

Sic cecinerunt illices illæ Sirenes, & ἡδονὴν offerentes & ἐπιστήμην, viro ingenuo & prudenti, qualis Ulysses ille ὁ πολύτροπος, πολύμητις, ἀγχίνοος, καὶ ἐχέφρων, fortissimas illecebras.

2 *Possis agnoscere*] Alii, *cognoscere*; ut in libro MS. reperit Ursinus.

3 *Cladeque* canemus] Melius, ut puto, Vict. & Lamb. Edit. *clademque* tenemus. Græca;

Ἴδμεν γάρ τοι πάνθ' &c.

4 *Regum vestigia*] Sic pessime Gruterus. omnino legendum, rerum *vestigia*. Græce, Ἴδμεν δ', (tenemus etiam) ὅσσα γένηται, quæcunque fiunt; omnia rerum vestigia in latis terris. sed quid est, obsecro, *regum vestigia?* Victorius

Vidit Homerus, probari fabulam non posse, si cantiunculis tantus vir irretitus teneretur: scientiam pollicentur: quam non erat mirum sapientiæ cupido patria cariorem: atque omnia quidem scire cujuscumque modi sunt cupere, curiosorum: duci vero majorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiæ, summorum virorum est putandum.

XIX. QUEM enim ardorem studii censetis fuisse in Archimede, qui dum in pulvere quædam describit attentius, ne patriam quidem captam esse senserit? quantum Aristoxeni ingenium consumptum videmus in musicis? quo studio Aristophanem putamus ætatem in litteris duxisse? quid de Pythagora, quid de Platone, aut Democrito loquar? à quibus propter discendi cupiditatem videmus ultimas terras esse peragratas? quæ qui non vident, nihil umquam magna cognitione dignum amaverunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates coli dicunt ea studia, quæ dixi, non intelligunt idcirco esse ea propter se expetenda, quod, nulla utilitate objecta, delectentur animi, atque ipsa scientia, etiam si [1] incommoda datura sit, gaudeant. Sed

rius & eum sequentes legunt *rerum*, inquit Gruterus, dum nimium inhærent verbis Homeri. Papæ!

1 *Incommoda datura sit*] Lambinus legendum censet, *incommodatura sit*; putatque hoc loquendi genus, *incommodum dare*, esse insolens. deinde, inquit vir doctissimus, veteres codices omnes, quos vidi, hoc loco vel lituram habent, vel plane, *incommodatura*. equidem Lambino prorsus assentior. verbo *incommodare* utitur Cicero in

Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipsi enim quæramus à nobis, stellarum motus, contemplationesque rerum cælestium, eorumque omnium quæ naturæ obscuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moveant, & quid historia delectet, quam solemus persequi usque ad extremum; prætermissa repetimus, inchoata persequimur. Nec vero sum inscius, esse utilitatem in historia, non modo voluptatem. Quid, cum fictas fabulas, è quibus utilitas nulla duci potest, cum voluptate legimus? Quid, cum volumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse, parentes, patriam, multa præterea minime necessaria? quid, quod homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices denique, delectentur historia? maximeque eos videre possumus, res gestas audire & legere velle, qui à spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discuntur, & cognoscuntur, invitamenta inesse, quibus ad discendum, cognoscendumque moveamur. Ac veteres quidem philosophi, in beatorum insulis, fingunt, [1] qualis natura sit vita sapientium, quos cura omni

in orat. pro Quintio; *ut, cum ipsi nihil alteri scientes* incommodarint, *nihil ipsis jure* incommodi cadere *possit*. Terent. And. A. 1. S. 1. v. 134.

Quem ego credo manibus pedibusque obnixe omnia Facturum; magis id adeo, mihi ut incommodet,
Quam ut obsequatur gnato.

legebam olim, *incommodo futura sit*, vel, *incommoda latura sit*.

1 *Qualis natura sit vita Sapientium*] Facili conjectura, etiam, nisi

omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum, [1] aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus in quærendo, [2] ac discendo in naturæ cognitione consumant: nos autem non solum beatæ vitæ istam oblectationem videmus, sed etiam levamentum miseriarum: itaque multi cum in potestate essent hostium, aut tyrannorum; multi in custodia, multi in exsilio, dolorem suum doctrinæ studiis levaverunt. Princeps hujus civitatis Phalereus Demetrius cum patria pulsus esset injuria, ad Ptolemæum se regem Alexandriam contulit: qui cum in hac ipsa philosophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophrastique esset auditor; multa præclara in illo calamitoso otio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus: sed animi cultus ille, erat ei quasi quidam humanitatis cibus. Equidem è Cn. Aufidio, prætorio, erudito

nisi me omnia fallunt, certissima, sic repono: *Ac veteres quidem Philosophi, in Beatorum Insulis, fingunt, qualis* futura sit *vita Sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum, aut paratum requirentes, nihil aliud* esse acturos *putant, nisi ut omne tempus in quærendo ac discendo,* in *naturæ cognitione consumant.* vides, *qualis* futura sit *vita Sapientium, quos* —— *nihil aliud* esse acturos *putant.*

1 *Aut paratum*] Quidam, *aut apparatum*; sed rectum est, *aut paratum. paratus* idem est quod *apparatus.* Valerius Flaccus L. 2. v. 652.

Stant gemmis auroque tori mensæque paratu
Regifico.

Ovidius in Epist. Paridis ad Helenam.

Hanc faciem largis sine fine paratibus uti,
Deliciisque decet luxuriare novis.

2 *Ac discendo, in naturæ*] Forte, *in quærendo ac discendo,* atque *in naturæ cognitione consumant.*

 1 *Facile*

dito homine, oculis capto, sæpe audiebam, cum se lucis magis, quam utilitatis desiderio moveri diceret: somnum denique nobis, nisi requietem corporibus, & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum: aufert enim sensus, actionemque tollit omnem: itaque, si aut requietem natura non quæreret, aut eam posset alia quadam ratione consequi, [1] facile pateremur; qui etiam nunc agendi aliquid, discendique causa prope contra naturam vigilias suscipere soleamus.

XX. SUNT autem clariora, vel plane perspicua, nec dubitanda indicia naturæ, maxime scilicet in homine, [2] sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati: facile est hæc cernere in primis puerorum ætatulis: quamquam enim vereor, ne nimius in hoc genere videar: tamen omnes veteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula accedunt, quod in pueritia facillime se arbitrentur [3] naturæ voluptatem

1 *Facile pateremur*] Hanc lectionem mutilam putat Lambinus, & sic supplet; *facile* nos eo carere *pateremur*. alii, inquit ille, *facile* nos eo careremus. inepte Lambinus (Gruteri verba sunt) & præter Palat. omnes, editosque; nihil vulgata scriptione venustius. Equidem assentior Grutero, neque in vulg. lect. quidquam vitii aut defectus esse puto; *facile pateremur* significat, *minime hoc nobis displiceret, haud dolenter id ferremus, alia aliqua ratione requiescendi, præterquam somno, contenti essemus.*

2 *Sed in omni animali*] Lamb. *sed & in omni animali.* conjicit idem; *sunt autem* luce *clariora.*

3 *Natura voluptatem*] Placet Lamb. correctio; *natura* voluntatem. paulo supra, malim, *facile est* hoc *cernere* &c. &, *facillime se* arbitrantur.

1 *Paul-*

tem posse cognoscere: videmus igitur, ut conquiescere ne infantes quidem possint: cum vero [1] paullum processerint, [2] lusionibus vel laboriosis delectantur, ut ne verberibus quidem deterreri possint: eaque cupiditas agendi aliquid [3] adolescit una cum ætatibus. Itaque, ne si jucundissimis quidem nos somniis usuros putemus, Endymionis somnum nobis velimus dari: idque si accidat, mortis instar putemus. Quin etiam inertissimos homines, nescio qua [4] singulari nequitia præditos, videmus tamen & animo, & corpore moveri semper, &, cum re nulla impediantur necessaria, aut alveolum poscere, aut quærere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere: cumque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos, & semicirculos consectari: ne bestiæ quidem, quas delectationis causa concludimus, cum copiosius alantur, quam si essent liberæ, facile patiuntur sese contineri: motusque solutos, & vagos, à natura sibi tributos, requirunt. Itaque, ut quisque optime natus, institutusque est, esse omnino nolit in vita, si gerendis negotiis orbatus, possit paratis-

1 *Paullum processerint*] Lamb. mallet, *paullum* ætate *processerint*. non opus erat ista additione.

2 *Lusionibus vel laboriosis delectantur*] Legendum, *delectentur. videmus igitur, ut* —— possint, *cum vero* —— *processerint*, *lusionibus vel laboriosis* delectentur.

3 *Adolescit una cum* ætatibus] Ursini codex, *cum ætatula*. non male.

4 *Singulari nequitia præditos*] Ursini Manuscriptus Liber exhibebat, *singulari* segnitie *præditos*.

1 Vesci

paratissimis [1] vesci voluptatibus: nam aut privatim aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo sunt, capessunt rempublicam honoribus, imperiisque adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinæ conferunt: qua in vita, tantum abest, ut voluptates consectentur: etiam curas, sollicitudines, vigilias perferunt: optimaque parte hominis, quæ in nobis divina ducenda est, ingenii & mentis acie fruuntur, nec voluptatem requirentes, nec fugientes laborem: nec vero intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiquis repertæ, aut investigationem novarum: quo studio cum satiari non possunt, omnium ceterarum rerum obliti, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque est vis talibus in studiis, ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fines bonorum, quos utilitate, aut voluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis, [2] explicandisque naturis ætates conterere videamus.

XXI. Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos: [3] actionum autem genera plura, ut obscurentur etiam minora majoribus: maximæ autem sunt primum, ut mihi quidem videtur, & iis quorum nunc in ratione versamur,

1 Vesci *voluptatibus*] *Frui, uti.* hunc locum profert Nonius in verbo, *vesci*, idque hic interpretatur, *uti*.

2 *Explicandisque*] *In rebus quærendis, earumque naturis explicandis.*

3 *Actionum*] *Sunt*, inquit, *actionum genera plura, ut obscurentur etiam minora* (genera) *majoribus. Maximæ* (actiones) *autem sunt primum*, —— *consideratio, cognitioque* (non, *ve) rerum cœlestium, & earum, quas* &c.

1 *Aut*

mur, consideratio, cognitiove rerum cælestium, & earum, quas à natura occultatas, & latentes, indagare ratio potest: deinde rerumpublicarum administratio, [1] aut administrandi, sciendique prudens, temperata, fortis & justa ratio, reliquæque virtutes, & actiones virtutibus congruentes; quæ uno verbo complexi omnia, *honesta* dicimus: ad quorum etiam cognitionem & usum jam corroborati, natura ipsa præeunte, deducimur. Omnium enim rerum principia parva sunt, sed [2] suis progressionibus usa augentur: nec sine causa: in primo enim ortu inest teneritas, & mollities quædam, ut nec res videre optimas, nec agere possint: virtutis enim, beatæque vitæ (quæ duo maxime expetenda sunt) serius lumen apparet, multo etiam serius, ut plane, qualia sint, intelligantur: præclare enim Plato, BEATUM, CUI ETIAM IN SENECTUTE CONTIGERIT, UT SAPIENTIAM, VERASQUE OPINIONES ASSEQUI POSSIT. Quare, quoniam de primis naturæ commodis

1 *Aut administrandi sciendique prudens*] Haud placent illa, *prudens, fortis, justa ratio sciendi.* Paulus Manutius in vetusto codice sic reperit; *deinde rerumpublicarum administratio, aut administrandi* scientia; tum *prudens* &c. quod licet non improbem, tamen malim sic legere; *aut administrandi* scientia; denique *prudens, temperata* ——— *reliquæque virtutes* &c. vides, *maximæ autem sunt* primum ——— deinde *rerumpub. adm.* denique *prudens* &c. jam *sciendique prudens, scientia denique prudens* non multum scriptione differunt.

2 *Suis progressionibus usa augentur*] Lamb. Edit. *usu.* legit ille, *progressionibus* & usu. malim, *suis progressionibus* usuque (vel, ut olim conjeci, *quasi*) *augentur.* paulo infra, *& quasi instituit docere, & induxit in ea, quæ inerant,* tanquam *elementa Virtutis.*

1 *Ad-*

modis satis dictum est, nunc de majoribus, consequentibusque videamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic & genuit, & formavit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente ætate fingeret; neque sane multum adjumentis externis, & adventiciis uteretur: animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus: sensibus enim ornavit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum [1] adjumento ullo ad suam conformationem indigeret: quod autem in homine præstantissimum, atque optimum est, id deseruit: (etsi dedit talem mentem, quæ omnem *virtutem* jam accipere posset) ingenuitque sine doctrina notitias parvas rerum maximarum, & quasi instituit docere, & induxit in ea, quæ inerant, tamquam elementa virtutis: sed [2] virtutem ipsam inchoavit: nihil amplius. Itaque nostrum est (quod *nostrum* dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, [3] quoad sit id, quod volumus, effectum: quod

1 *Adjumento ullo*] Legendum puto, *adjumento* alio; jam enim dixit, *naturam sensibus ornasse animum*, & infit: *ut nihil, aut non multum adjumento* alio (præter sensus) *ad suam conformationem* (Vict. Edit. *confirmationem*) *indigeret*.

2 *Virtutem ipsam inchoavit: nihil amplius*] Paulus Manutius hunc locum præclare emendavit olim. erat ante eum; *Virtutem ipsam* inchoavit. *Nihil* itaque *amplius* nostrum est; nullo sensu. *quod*, inquit, *in homine præstantissimum atque optimum est, id deseruit, non perfecit; inchoavit: nihil amplius. Itaque nostrum est ad ea principia* &c.

3 *Quoad sit id, quod volumus, effectum*] *Quoad Virtutis quasi carmen*, ut antea cap. 15. locutus est, *efficiatur ex primis istis Naturæ elementis sensim auctis atque progredientibus*.

1 Ap

quod quidem pluris ſit haud paullo, magiſque ipſum propter ſe expetendum, quam aut ſenſus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præſtat mentis excellens perfectio, ut vix cogitari poſſit, quid interſit: itaque omnis honos, omnis admiratio, omne ſtudium, ad virtutem, & ad eas actiones, quæ virtuti ſunt conſentaneæ, refertur: eaque omnia, quæ aut ita in animis ſunt, aut ita geruntur, uno nomine *honeſta* dicuntur: quorum omnium quaéque ſint notitiæ, quaéque ſignificentur rerum vocabulis, quaéque cujuſque vis, & natura ſit, mox videbimus.

XXII. Hoc autem loco tantum explicemus, hæc, *honeſta* quæ dico, præterquam quod nosmetipſos diligamus, præterea ſuapte naturâ per ſe eſſe expetenda. indicant pueri, in quibus, ut in ſpeculis, natura cernitur. Quanta ſtudia decertantium ſunt? quanta ipſa certamina? ut illi efferuntur lætitia, cum vicerint? ut pudet victos? ut ſe accuſari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes ſint? quæ memoria eſt in his bene merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? atque ea in optima quaque indole maxime apparent, in qua hæc honeſta, quæ intelligimus, à natura tamquam adumbrantur. ſed hæc in pueris expreſſa; in iis vero ætatibus, quæ jam confirmatæ ſunt, quis eſt tam diſſimilis homini, qui non moveatur & offenſione turpitudinis, & comprobatione honeſtatis? quis eſt, qui non oderit libidi-

libidinosam, protervam adolescentiam? quis contra in illa ætate pudorem, constantiam, etiamsi sua nihil intersit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorem Fregellanum, proditorem, quamquam reipublicæ nostræ profuit, non odit? quis urbis conservatorem Codrum, quis Erichthei filias non maxime laudat? cui Tubuli nomen odio non est? quis Aristidem non mortuum diligit? [1] an oblivifcimur, quantopere in audiendo, in legendoque moveamur, cum pie, cum amice, cum magno animo aliquid factum cognoscimus? Quid loquar de nobis, qui ad laudem, & ad decus nati, suscepti, instituti sumus? qui clamores vulgi, atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa dicuntur?

Ego sum Orestes.

contraque ab altero,

Immo enimvero ego sum, inquam, Orestes.

[2] Cum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato errantique regi: ambo ergo una vivere pre-

1 *An* oblivifcimur——in *legendoque*] Sic Jacobus Gronovius ex Vict. Editione. Lamb. Edit. habet. oblivifcamur, *quantopere in audiendo* legendoque *moveamur.*

2 *Cum autem etiam exitus——vivere precamur*] Hic locus manifesto corruptus est; quem tamen fine ope vetustissimorum codicum sanari, explerique (est enim, ni fallor, etiam mutilus) non posse existimo. Lib. 2. c. 24. *Aut Pylades cum sis, dices te esse Orestem, ut moriare pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? &c, si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non deprecarere?* de Amicit. cap. 7. *Itaque, si quando aliquod officium exstitit amici in periculis aut adeundis, aut communicandis, quis est, qui id non maximis efferat laudibus? qui clamores tota cavea nuper in hospitis & amici mei, M. Pacuvii, nova fabula: cum, ignorante Rege, uter eorum*

precamur: quoties hoc agitur, quandove, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet, atque laudet: qua non modo utilitas nulla quæritur, sed contra utilitatem etiam conservatur fides. Talibus exemplis non fictæ solum fabulæ, verum etiam historiæ refertæ sunt, & quidem maxime nostræ. Nos enim ad [1] sacra Idæa accipienda optimum virum delegimus: nos tutores misimus regibus: nostri imperatores pro salute patriæ sua capita voverunt: nostri consules regem inimicissimum, mœnibus jam appropinquantem, monuerunt, à veneno ut caveret: nostra in republica &c., quæ per vim oblatum stuprum voluntaria morte lueret, inventa est; & qui interficeret filiam, ne stupraretur: quæ quidem omnia, & innumerabilia præterea, quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum, nosque, cum ea laudemus, nulla alia re, nisi honestate duci?

XXIII.

eorum esset Orestes, Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur: Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseveraret? stantes plaudebant in re ficta: quid arbitramur in vera fuisse facturos? Ex duobus hisce locis sanis, corruptissimi illius sensus facile colligi potest.

1 *Sacra Idaa accipienda*] Lamb. Edit. *concipienda*. utrumque dicitur, & *accipere* & *concipere sacra*: etiam *suscipere, percipere, sumere*, eodem sensu. In veteri Inscrip. *accepto* criobolio tauroboliοque. Cic. in Vatinium; *cum inaudita ac nefaria sacra* susceperis, *cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis Deos Manes mactare soleas*. Græci dicunt, λαμβάνειν & παραλαμβάνειν τὰ ἱερὰ καὶ τὰ μυστήρια; etiam μυεῖσθαι.

1 *Cui*

XXIII. QUIBUS rebus breviter expoſitis (nec enim ſum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, perſecutus) ſed his rebus concluditur profectò, & virtutes omnes, & honeſtum illud, quod ex his virtutibus exoritur, & in his hæret, eſſe per ſe expetendum. In omni autem honeſto, de quo loquimur, nihil eſt tam illuſtre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum, & quaſi quædam ſocietas, & communicatio utilitatum, & ipſa caritas generis humani: quæ nata à primo ſatu, quo à procreatoribus nati diliguntur, & tota domus conjugio & ſtirpe conjungitur, ſerpit ſenſim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis, poſt vicinitatibus; tum civibus, & iis, qui publice ſocii, atque amici ſunt: deinde totius complexu gentis humanæ. Quæ animi affectio ſuum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, ſocietatem conjunctionis humanæ munifice & æque tuens, *Juſtitia* dicitur: [1] cui adjunctæ ſunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæque ſunt generis ejuſdem: atque hæc ita juſtitiæ propria ſunt, ut ſint virtutum reliquarum communia. Nam cum ſic hominis natura generata ſit, ut habeat quiddam innatum, quaſi civile atque populare, quod Græci πολιτικὸν vocant: quicquid aget quæque virtus,

1 *Cui* adjunctæ *ſunt*] Potius, *cui* adjuncta *ſunt pietas, bonitas* &c. ſequitur, *atque* hæc *ita Juſtitiæ* propria *ſunt, ut ſint virtutum reliquarum* communia.

1 *Ser-*

virtus, id à communitate, & ea, quam exposui, caritate atque societate humana non abhorrebit: vicissimque *justitia*, ut ipsa se fundet usu in ceteras virtutes, sic illas expetet: [1] servari enim justitia, nisi à forti viro, nisi à sapiente non potest. Qualis est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio, consensusque virtutum, tale est illud ipsum honestum: quandoquidem honestum, aut ipsa virtus est, aut res gesta virtute: quibus in rebus vita consentiens, virtutibusque respondens, recta, & honesta, & constans, & naturæ congruens existimari potest. Atque hæc conjunctio, confusioque virtutum, tamen à philosophis ratione quadam distinguitur: nam cum ita copulatæ, connexæque sint, ut omnes omnium participes sint, nec alia ab alia possit separari: tamen proprium suum cujusque munus est, ut *fortitudo* in laboribus, periculisque cernatur: *temperantia* in prætermittendis voluptatibus: *prudentia* in delectu bonorum, & malorum: *justitia* in suo cuique tribuendo. quando igitur inest in omni virtute cura quædam quasi foras spectans, aliosque appetens, atque complectens, exsistit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes denique (quando unam

1 *Servari enim Justitia, nisi à forti viro, nisi à Sapiente non potest*] Sic fatur Vir regendæ Reipublicæ & rerum humanarum scientissimus. Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι. valde me juvat hujusmodi sententias memoriæ meæ mandare.

unam societatem hominum esse volumus) propter se expetendi sint: atque eorum nihil est ejus generis, ut sit in fine, atque extremo bonorum. Ita fit, ut duo genera propter se expetendorum reperiantur: unum, quod est in iis, in quibus completur illud extremum; quæ sunt aut animi, aut corporis: hæc autem, quæ sunt extrinsecus, id est, quæ neque in animo sunt, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt: nec vero quisquam summum bonum assequi umquam posset, si omnia illa, quæ sunt extra, quamquam expetenda, summo bono continerentur.

XXIV. Quo modo igitur, inquies, verum esse poterit, omnia referri ad summum bonum, si amicitiæ, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continentur? Hac videlicet ratione: quod ea, quæ externa sunt, iis tuemur officiis, quæ oriuntur à suo cujusque genere virtutis: nam & amici cultus, & parentis, & qui officio fungitur, in eo ipso prodest, quod, ita fungi officio, in recte factis est, quæ sunt orta virtutibus: quæ quidem sapientes sequuntur, utentes tamquam duce natura: non perfecti autem homines, & tamen ingeniis excellentibus præditi, excitantur sæpe gloria: quæ habet formam honestatis, & similitudinem. Quod si ipsam honestatem undique perfectam, & absolutam,

tam, rem unam præclarissimam omnium, maximeque laudandam, penitus viderent, quonam gaudio complerentur, cum tantopere ejus adumbrata opinione lætentur? Quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum incendiis inflammatum, in iis potiendis, quæ acerrime concupivisset, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Annibale victo: aut posteriorem Karthagine eversa? quem [1] Tiberina dissensio, festo illo die, tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, cum regem Persen captum adduceret, eodem flumine invectum? Age nunc, Luci noster, exstrue animo altitudinem, excellentiamque virtutum: jam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo erectoque viventes, semper sint beati; qui omnes motus fortunæ, mutationesque rerum, & temporum, [2] leves, & imbecillos fore intelligant, si in virtutis certamen venerint: illa enim, quæ sunt à nobis bona corporis numerata, complent ea quidem

1 *Tiberina dissensio*] Paulus Manutius ex antiquis codicibus emendavit, *Tiberina* decursio. An erat, *Tiberina* devectio? vides enim, *quanto L. Paullum* eodem flumine invectum; ut dicat, *magnam populi multitudinem ovantem atque gaudentem* Tiberi devectam fuisse, *atque honoris causa obviam processisse L. Paullo, ut eum consalutaret & gratularetur, cum Regem Persen captum adduceret. quem* inquit, *Tiberina* devectio *tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, eodem flumine* invectum. Tu vero, Lector, si conjecturis indulgere voles, probabilius aliquid excogitabis. mihi quidem *devectio* illa neutiquam satisfacit. sed quid est *dissensio?* quid *decursio?*

2 *Leves, & imbecillos*] Vict. Edit. *imbecilles:* quod non improbo, quia præcessit, *mutationes;* quanquam recte, *imbecillos,* ut referatur ad longinquius, *motus.*

dem beatissimam vitam, sed ita; ut sine illis possit beata vita exsistere: ita enim parvæ, & exiguæ sunt istæ accessiones bonorum, ut, quemadmodum stellæ in radio solis, sic istæ in virtutum splendore ne cernantur quidem. Atque hoc ut vere dicitur, parva esse ad beate vivendum momenta ista corporis commodorum: sic nimis violentum est, nulla esse dicere: qui enim sic disputant, obliti mihi videntur, quæ [1] ipsi egerint principia naturæ: tribuendum igitur est his aliquid, dummodo, quantum tribuendum sit, intelligas. Est tamen philosophi, non tam gloriosa, quam vera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, & videre tantam vim virtutis, tantamque, ut ita dicam, auctoritatem honestatis, ut reliqua non illa quidem nulla, sed ita parva sint, ut nulla esse videantur. Hæc est nec omnia spernentis præter virtutem, & virtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio. denique hæc est undique completa, & perfecta explicatio summi boni: hinc ceteri particulas arripere conati, suam quisque videri voluit afferre sententiam.

XXV. Sæpe ab Aristotele, à Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia: hoc uno captus Herillus *scientiam*, summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se

1 *Ipsi* egerint] Quid est, *agere principia* ? lege omnino, *fecerint*, cum Lambino; vel, ut conjecit non male Gruterus, *elegerint*.

2 Quin-

ſe expetendam. Multa ſunt dicta ab antiquis de contemnendis, ac deſpiciendis rebus humanis: hoc unum Ariſto tenuit: præter vitia, atque virtutes, negavit rem eſſe ullam aut fugiendam, aut expetendam. Poſitum eſt à noſtris in iis rebus, quæ ſecundum naturam eſſent, *non dolere:* hoc Hieronymus ſummum bonum eſſe dixit. At vero Callipho, & poſt eum Diodorus, cum alter voluptatem adamaviſſet, alter vacuitatem doloris, neuter honeſtate carere potuit, quæ eſt à noſtris laudata maxime. [1] Quinetiam ipſi voluptarii [2] deverticula quærant, & virtutes habeant in ore totos dies, voluptatemque primo duntaxat expeti dicant: deinde conſuetudine, quaſi alteram naturam, effici, qua impulſi multa faciunt nullam quærentes voluptatem. Stoici reſtant: hi quidem [3] non unam aliquam, aut alteram à nobis, ſed totam ad ſe noſtram philoſophiam

1 *Quinetiam ipſi voluptarii*] Lambinus ſic legit; *Quinetiam ipſi Voluptarii deverticula* quærunt, *& virtutes* habent *in ore* —— *expeti* dicunt. deinde Lamb. Edit. habet, *deinde* conſuetudinem, *quaſi alteram naturam*, effici. utrumvis accipe; *quaſi alteram naturam* effici conſuetudine; vel, conſuetudinem effici. *quaſi alteram naturam*. denique malim ipſe, *qua impulſi multa* faciant, *nullam quærentes voluptatem*.

2 *Deverticula quarunt*] Vel *diverticula*. Plautus Captiv. 3. 3. dixit, *diverticula quærere peccatis*. & Quintil. lib. 12. *confugere ad diverticula deſidiæ*.

3 *Non unam aliquam aut alteram à nobis*] Videtur mihi aliquid deeſſe. *unam aut alteram*; *quam*, quæſo? certe non pertinent ad *philoſophiam*. Lambinus inſeruit, *ſententiam*. Lego, *unum aliquod aut alterum*; vel, quod magis placet, *unam aliquam, aut alteram* rem. (ſive, *partem*) deperiit vox *rem* propter ſimilitudinem ultimæ ſyllabæ vocis *alteram*.

sophiam transtulerunt: atque, ut reliqui fures, [i] earum rerum, quas ceperunt, signa commutant: sic illi, ut sententiis nostris pro suis uterentur, nomina, tamquam rerum notas, mutaverunt. Ita relinquitur sola hæc disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus. Quæ cum dixisset, paullumque institisset, Quid est, inquit? satisne vobis videor pro meo jure in vestris auribus commentatus? Et ego, Tu vero, inquam, Piso, ut sæpe alias, sic hodie ita ista nosse visus es, ut, si tui copia nobis semper fieret, non multum Græcis supplicandum putarem: quod quidem eo probavi magis, quia memini, Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sane Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem iis, qui multum in fortuna secunda, aut adversa, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Est ut dicis, inquit:

i *Earum rerum, quas ceperunt, signa commutant*] Muretus L. 9. c. 19. Var. Lectionum in libris quibusdam veteribus legi affirmat, *quas* clepserunt. quod, inquit ille, sine dubio rectum est. Gruterus haud credit in lib. vet. sic reperisse Muretum. fieri potest; (inquit Gruterus) attamen plus semel expertus sum in Seneca Philosopho, Muretum habuisse libros ad patientiam usque ultimam obsequentes. Equidem vix puto Ciceronem tam vetustum vocabulum in propria oratione hic usurpasse. Habetur sane Lib. 2. de Leg. c. 9. in verbis ipsius Legis; *Sacrum, sacrove commendatum qui* clepserit *rapseritve, parricida esto*. etiam Lib. 3. de Nat. D. cap. 27. ex veteri Poeta;

Quondam Thyestem clepere *ausum esse è regia.*

Verum tamen si quis vocem *clepserunt* vulg. præferet, non vehementer pugnabo. *capere*, inter alia, significat, *surripere, suppilare*.

quit: sed hæc ab Antiocho, nostro familiari, dicuntur multo melius, & fortius, quam à Stasea dicebantur: quamquam ego non quæro, quid tibi à me probatum sit, [1] sed huic Ciceroni nostro, quem discipulum cupio à te abducere.

XXVI. TUM Lucius, Mihi vero ista valde probata sunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piso, Quid ergo, inquit, dasne adolescenti veniam? an eum discere ea mavis, quæ cum præclare didicerit, nihil sciat? Ego vero isti, inquam, permitto: sed nonne meministi mihi licere probare ista, quæ sunt à te dicta? quis enim potest ea, quæ probabilia videantur ei, non probare? An vero, inquit, quisquam potest probare quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet? Non est ista, inquam, Piso, magna dissensio: nihil est enim aliud quamobrem nihil percipi mihi posse videatur, nisi quod percipiendi vis ita definitur à Stoicis, ut negent quidquam posse percipi, nisi tale verum, quale falsum esse non possit: itaque hæc cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sane. Sed hæc omittamus, habent enim & bene longam, & satis litigiosam disputationem. Illud mihi à te nimium festinanter dictum videtur, sapientes omnes esse semper beatos: nescio quo modo prætervolavit oratio: quod nisi ita efficitur, quæ Theo-

1 *Sed huic Ciceroni nostro*] Mallem, *sed* quid *Ciceroni*, vel potius, *sed* quid *huic Ciceroni nostro*.

Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo posse putavit: vereor ne vera sint: nam illud vehementer repugnat, eundem beatum esse, & multis malis oppressum: hæc quo modo conveniant, non sane intelligo. Utrum igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim esse, ut ad beate vivendum se ipsa contenta sit, an, si id probas, ita fieri posse negas, ut ii, qui virtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego vero volo in virtute vim esse quam maximam: sed, quanta sit, alias: nunc tantum, possitne esse tanta, si quidquam extra virtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut virtus sola, si adsit, vitam efficiat beatam, concedis etiam Peripateticis: quæ enim *mala* illi non audent appellare, *aspera* autem, & *incommoda*, & *rejicienda*, & *aliena naturæ* esse concedunt, ea nos *mala* dicimus, sed exigua, & porro minima. Quare si potest esse beatus is, qui est in asperis rejiciendisque rebus, potest is quoque esse, qui est in parvis malis. Et ego, Piso, inquam, si est quisquam, qui acute in caussis videre soleat, *quæ res agatur*, is es profecto tu: quare attende, quæso: nam adhuc, meo fortasse vitio, quid ego quæram, non perspicis.

XXVII. Istic sum, inquit, exspectoque quid ad id, quod quæram, respondeas; respondebo, me non quærere, inquam, hoc tempore, quid

quid virtus possit efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum à se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia cum à Zenone, inquam, hoc magnifice, tamquam ex oraculo, editur, *Virtus ad beate vivendum se ipsa contenta est*; [1] quare, inquit? Respondet: *Quia nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum.* Non quæro jam, verumne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclare inter se cohærere. [2] Dixerit hoc idem Epicurus, *Semper beatum esse sapientem*: quod quidem solet ebullire nonnunquam: quem quidem, cum summis doloribus conficiatur, ait dicturum, *Quam suave est! quam nihil curo!* non pugnem cum homine cur tantum habeat in natura boni: illud urgeam, non intelligere eum quid sibi dicendum sit, cum dolorem summum malum esse dixerit. Eadem nunc mea adversum te oratio est: dicis eadem omnia & bona, & mala; quæ quidem dicunt, qui numquam *philosophum pictum*, ut dicitur, *viderunt*, valitudinem, vires, staturam, formam, integritatem [3] unguiculorum omnium: deformitatem, morbum,

1 *Quare, inquit? Respondet*, Quia nisi] Sic distinguo & explico: *Quia cum à Zenone hoc magnifice tanquam ex oraculo editur*, Virtus ad beate vivendum seipsa contenta est; *Quare? inquit; Respondet*, (*Zeno, respondetur à Zenone*) Quia nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum.

2 *Dixerit hoc idem*] Erat ante Gruterum, *hoc* quidem; male; vides enim, *hoc* quidem, *quod* quidem, *quem* quidem, quæ tam conjuncte displicent auribus. Lamb. mallet, *quod solet ebullire*; *quidem* deleta.

3 *Unguiculorum omnium*] Lambinus post *omnium* inserit, *bona*; *integritatem ung. omnium*, Bona: *deformitatem* &c.

1 *Sed*

bum, debilitatem, mala. Jam illa externa parce tu quidem; [1] sed hæc, cum corporis bona sint, eorum conficientia certe in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, divitias, honores, opes: [2] contra hæc attende me nihil dicere: si ista mala sunt, in quæ potest incidere sapiens, sapientem esse, non esse ad beate vivendum satis; immo vero, inquit, ad beatissime vivendum, parum est: ad beate vero, satis. Animadverti, inquam, te isto modo paulo ante ponere: & scio ab Antiocho nostro dici sic solere: sed quid minus probandum, quam esse aliquem beatum, nec satis beatum? Quod autem satis est, eo quidquid accesserit, nimium est: & nemo nimium beatus est: & nemo beato beatior. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios consules vidit, è quibus unum etiam & censorem, & triumphantem;

1 *Sed* hæc, cum *corporis bona sint*] Lambinus sic legi mavult; *sed* cum hæc corporis, bona *sint*, *eorum* profecto *conficientia in bonis numerabis, amicos* &c. *Jam illa externa parce tu quidem* dicis Bona: *sed* tamen *cum hæc corporis*, id est, *quæ ad corpus pertinent*, Bona *appelles*, *eorum* profecto *conficientia* (*eorum conficientia certe*) *nempe externa*, *quæ sunt fortunæ*, *in bonis numerabis*. licet etiam sic legere, *sed hæc corporis, cum Bona sint, eorum certe conficientia* &c. Lambinus (verba sunt Gruteri) hic addit, demit, mutat, regium in morem; nos maluimus quædam ignorare.

2 *Contra hæc attende me nihil dicere*] Lamb. *Contra hæc, attende, videarne nihil dicere: si ista mala sunt* &c. Nam hoc videtur, inquit ille, dici debere: *contra hæc attende, an nihil videar dicere*, id est, *contra hæc Peripatetica, attende utrum hoc argumentum, quod sequitur, & quod jam adferam, infirmum sit atque imbecillum, necne: si ista mala sunt, in quæ potest incidere sapiens*, Sapientem esse *non esse ad beate vivendum satis*. *Immo vero*, inquit Piso, *ad* beatissime *vivendum parum est*, (Sapientem esse) *ad* beate *vero, satis*.

1 *In*

tem, quartum autem prætorem, eosque salvos reliquit, & tres filias nuptas, cum ipse consul, censor etiam augurque fuisset, & triumphasset; ut sapiens fuerit, nonne beatior; quam, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium, vigiliis & inedia necatus est Regulus?

XXVIII. Quid me istud rogas, inquam? Stoicos roga. Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? Nihilo beatiorem esse Metellum quam Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est. Tamen à proposito, inquam, aberravimus: non enim, inquam, quæro, quid verum, sed quid cuique dicendum sit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem! jam ruinas videres: in virtute enim sola, & in ipso honesto cum sit bonum positum, cumque nec virtus, ut placet illis, nec honestum crescat, idque bonum solum sit, quo qui potiatur necesse est beatus sit, cum id augeri non possit, in quo uno positum est *beatum esse*: qui potest esse quisquam alius alio beatior? videsne, ut hæc concinant? Et hercule (fatendum est enim quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum: respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, vident: [1] in geometria prima si dederis, danda sunt omnia. concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit; conce-

1 *In geometria*] Lambinus, *quid sequatur, quid repugnet,* vident; &, ut *in geometria, prima si dederis, danda sunt omnia. concede* &c.

1 *Pro-*

concedendum est, in virtute sola positam esse beatam vitam. Vide rursus retro: dato hoc, dandum erit illud: quod vestri non item. Tria genera bonorum; [1] proclivius currit oratio: venit ad extremum: hæret in salebra: cupit enim dicere, Nihil posse ad beatam vitam deesse sapienti. Honesta oratio: [2] Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit: Non potest, nisi retexueris illa: paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamvis sit sapiens. At Zeno eum non beatum modo, sed etiam divitem dicere ausus est. *Dolere*, malum: in crucem qui agitur, beatus esse non potest. Bonum, liberi: misera orbitas: bonum, patria: miserum exsilium: bonum, valitudo: miserum, morbus: bonum, integritas corporis: misera debilitas: bonum, incolumis acies: misera cæcitas: quæ si potest singula consolando levare, universa quo modo sustinebit? sit enim idem cæcus, debilis, morbo gravissimo affectus, exsul, orbus, egens, torqueatur eculeo: quem hunc appellas Zeno? Beatum, inquit. Etiam beatissimum? [3] Quippe, inquiet, cum tam docuerim, gradus istam rem non habere, quam virtutem, in qua sit etiam ipsum

1 *Proclivius currit*] Lambinus, in proclivi *currit oratio*.

2 *Socratica, Platonis etiam. Audeo*] Lego & distinguo ad hunc modum; *Honesta oratio: Socratica: Platonis* etiam, audeo *dicere, inquit; Non* potes, *nisi* retexueris *illa:* &c. *audeo dicere*, Platonis etiam; *non* potes, *nisi* &c.

3 *Quippe, inquiet*] Lamb. legit, Quippini? *inquiet, cum tam docuerim* &c.

1 *Quia*

ipsum beatum. Tibi hoc incredibile, [1] quia beatissimum: quid tuum? credibile? si enim ad populum me vocas: eum, qui ita sit affectus, beatum numquam probabis: si ad prudentes: alterum fortasse dubitabunt, sitne tantum in virtute, ut ea præditi vel in Phalaridis tauro beati sint: alterum non dubitabunt, quin & Stoici convenientia sibi dicant, & vos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet *de beata vita*? Tamen aberramus à proposito: &, ne longius; prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? [2] Id quæres? inquam: in quo, utrum respondebo, verses te huc atque illuc necesse est. Quo tandem modo, inquit? Quia si mala sunt, is, qui erit in iis, beatus non erit: si mala non sunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, Video, inquit, quid agas: ne discipulum abducam, times. Tu vero, inquam, ducas licet si sequatur: erit enim mecum, si tecum erit.

XXIX. AUDI igitur, inquit, Luci: tecum enim, [3] ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio

1 *Quia beatissimum*] Forte, *tibi hoc incredibile*, inquit, Beatissimum?

2 *Id quæres?*] Forte, *id quæris? inquam: in quo* utcunque *respondebo*, verses te *&c.*

3 *Ut ait Theophrastus*]. Lambinus post vocem *Philosophia* hæc ponit; *Audi igitur, inquit, Luci; tecum enim mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ*, ut ait Theophrastus, *consistit in beata vita comparanda*. quis non rideat illa legens; *tecum, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est*.

1 Hoc

oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ consistit in beata vita comparanda: beate enim vivendi cupiditate incensi omnes sumus. [1] Hoc mihi cum tuo fratre convenit: quare hoc videndum est, possitne nobis hoc ratio philosophorum dare: pollicetur certe: nisi enim id faceret, cur Plato Ægyptum peragravit, ut à sacerdotibus barbaris numeros & cælestia acciperet? cur post [2] Tarentum ad Archytam? cur ad ceteros Pythagoreos, Echecratem, Timæum, Acrionem, Locros, ut, cum Socratem expressisset, adjungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quæ Socrates repudiabat, addisceret? cur ipse Pythagoras & Ægyptum lustravit, & Persarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria transmisit? cur hæc eadem Democritus? qui ([3] vere, falsone, quæreremus) dicitur oculis se privasse: certe ut quam minime animus à cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deseruit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam vitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa investiga-

1 Hoc *mihi cum tuo fratre convenit*] Malim, hic *mihi* &c. vides enim, Hoc *mihi* —— *quare* hoc *videndum* —— *possitne nobis* hoc *ratio*.

2 *Tarentum*] *Cur postea Tarentum ad Archytam Pythagoreum, cur Locros ad reliquos Pythagoreos ivit.*

3 *Vere falsone* quæreremus] Lambinus vocem, *quæreremus*, delendam putat. *cur hæc eadem Democritus? qui* dicitur *oculis se privasse (vere falsone*, nunc non quæro) *certe quidem patrimonium neglexit, ut quam minime animus* &c. dicitur *quidem oculis se privasse, sed hoc* certum est *eum patrimonium neglexisse* &c.

1 *Sæpe*

vestigatione naturæ consequi volebat, ut esset bono animo: id enim ille summum bonum, εὐθυμίαν, & [1] sæpe ἀθαμβίαν appellat, [2] id est, animum terrore liberum. Sed hæc etsi præclare, nondum tamen & perpolita: pauca enim, neque ea ipsa enucleate ab hoc de *virtute* quidem dicta: post enim hæc in hac urbe primum à Socrate quæri cœpta: deinde in hunc locum delata sunt, nec dubitatum, quin in virtute omnis ut bene, sic etiam beate vivendi spes poneretur: quæ cum Zeno didicisset à nostris, ut in actionibus præscribi solet, [3] de re eadem fecit alio modo. Hoc tu nunc in illo probas: scilicet vocabulis rerum mutatis, inconstantiæ crimen ille effugit, nos effugere non possumus? Ille Metelli vitam negat beatiorem quam Reguli: præponendam tamen: nec magis expetendam, sed magis sumendam: &, si optio esset, eligendam Metelli, rejiciendam Reguli. Ego, quam ille præponendam, & magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec ullo minimo momento plus ei vitæ tribuo, quam Stoici. Quid interest, nisi quod ego res notas notis verbis appello: illi nomina nova quærunt, quibus idem dicant? Ita quemadmodum in senatu semper est aliquis, qui

1 *Sæpe ἀθαμβίαν*] Victor. Ed. & Lamb. ἀκακίαν. Lamb. ad oram libri, ἀταραξίαν.

2 *Id est, animum terrore liberum*] Manutius ista pro glossemate habet. & recte, ni fallor. dixit enim jam, *ut esset bono animo*, *id* enim *ille summum bonum* &c.

3 *De re eadem fecit*] Lamb. *scripsit*. mallem, *dixit*, vel, *egit*.

1 *In*

qui interpretem postulet: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt: bonum appello, quidquid secundum naturam est: quod contra, malum: nec ego solus: sed tu etiam, Chrysippe, [1] in foro, domi: in schola desinis. Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes oportere, quanti quidque sit? aliter doctos, & indoctos? sed cum constiterit inter doctos, quanti res quæque sit: si homines essent, usitate loquerentur. dum res maneant, verba fingant arbitratu suo.

XXX. Sed venio ad *inconstantiæ* crimen, ne sæpius dicas, me aberrare: quam tu ponis in verbis; ego positam in re putabam: si satis erit hoc perceptum, in quo Stoicos adjutores optimos habemus, tantam vim esse virtutis, ut omnia si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem: cum omnia, quæ illi *commoda* certè dicunt esse, & *sumenda*, & *eligenda*, & *præposita*, quæ ita definiunt ut satis magno æstimanda sint; hæc igitur cum *ego* tot nominibus à Stoicis appellata, partim novis & commenticiis, ut ista *producta* & *reducta*, partim idem significantibus (quid enim interest, *expetás*, an *eligas*? mihi quidem etiam lautius videtur, quod eligitur,

1 *In foro, domi* &c.] Fortasse sic legendum; *nec ego solus, sed tu etiam, Chrysippe, in foro, domi; in schola desinis*, quanti quidque sit. *Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui* putas *oportere, aliter doctos, & indoctos?* profecto hæc valde obscura sunt. consulantur Lambini Notæ.

1 Si

eligitur, & ad quod delectus adhibetur) ſed cum *ego* iſta bona omnia dixero, tantum refert quam *magna* dicam, cum expetenda, quam *valde*: ſin autem nec expetenda ego magis, quam tu eligenda, nec illa pluris æſtimanda ego, qui bona, quam tu, qui producta appellas: omnia iſta neceſſe eſt obſcurari, nec apparere, & in virtutes tamquam in ſolis radios incurrere. At enim, qua in vita eſt aliquid mali, ea eſſe beata non poteſt. Ne ſeges quidem igitur ſpicis uberibus & crebris, [1] ſi avenam ipſam videris: nec mercatura quæſtuoſa, ſi in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. An hoc uſquequaque aliter in vita? & non ex maxima parte de tota judicabis? an dubium eſt, quin *Virtus* ita maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? audebo igitur cætera, quæ ſecundum naturam ſunt, *bona* appellare, nec fraudare ſuo veteri nomine, [2] quam aliquid potius novum exquirere, virtutis autem amplitudinem quaſi in altera libræ lance ponere. [3] Terram, mihi crede, ea lanx, & maria deprimet: ſemper enim ex

1 *Si avenam* ipſam *videris*] Lege, *avenam* uſpiam (vel, *unam*) *videris*. forte etiam, *parum aliquid damni* contraxeris. ad illa, *an hoc uſquequaque aliter in vita?* &c. videndæ ſunt Dionyſii Lambini Annotationes. Ipſe equidem non bene intelligo.

2 Quam *aliquid* potius *novum*] Lege, potius quam aliquid *novum exquirere*. audebo *igitur cætera* —— *nec fraudare* —— *potius quam aliquid novum exquirere*; *virtutis autem amplitudinem* &c.

3 *Terram, mihi crede, ea lanx & maria deprimet*] Tuſcul. lib. 5. c. 17. *Quo loco quæro, quam vim habeat* libra illa Critolai: *qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa,*

ex eo, quod maximas partes continet, latiſſimeque funditur, tota res appellatur. dicimus aliquem *hilare vivere:* igitur, ſi ſemel triſtior effectus eſt, hilara vita amiſſa eſt? At hoc in eo M. Craſſo, quem ſemel ait in vita riſiſſe Lucilius, non contigit, ut ea re minus ἀγέλαστος, ut ait idem, vocaretur. Polycratem Samium felicem appellant. nihil acciderat ei, quod nollet, niſi quod anulum, quo delectabatur, in mare abjecerat. Ergo infelix una moleſtia? felix rurſus, cum is ipſe anulus in præcordiis piſcis inventus eſt? Ille vero, ſi inſipiens, (quod certe, quoniam tyrannus,) numquam beatus; ſi ſapiens, ne tum quidem miſer, cum ab Oroete prætore Darei in crucem actus eſt. at multis malis affectus. quis negat? ſed ea mala virtutis magnitudine obruebantur.

XXXI. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant, omnium virorum bonorum, id eſt, *ſapientum, omnibuſque virtutibus ornatorum*, vitam omnibus partibus plus habere ſemper boni, quam mali? [1] quis hoc dicit? Stoicis licet: minime. ſed iſti ipſi, qui voluptate & dolore omnia meti-

terna, tantum propendere illam Boni *lancem putet, ut terram & maria deprimat?* Patruus meus corrigit, *illam* animi *lancem putet*; vel dele, inquit, *boni*, & ſcribe, *tantum propendere illam lancem putet*; *Illam*, hoc eſt, *quam priorem nominavit*; intellige *illam animi bonorum lancem.* Nota autem, inſit Patruus, locutionis genus ἰδιωτικὸν; nam in bilance quæ lanx præponderat, non *deprimit* oppoſitam, verum *elevat*.

1 *Quis hoc dicit?* Stoicis licet. *minime*] Lambinus mallet, *Stoici ſoli. minime.* Alii, *Stoici. ſcilicet.* forte

metiuntur, nonne clamant ſapienti plus ſemper adeſſe, quod velit, quam quod nolit? [1] Cum tantum igitur in virtute ponant ii, qui ſe fatentur virtutis cauſa, niſi ea voluptatem acciret, ne manum quidem verſuros fuiſſe: quid facere nos oportet, qui quamvis minimam animi præſtantiam omnibus bonis corporis anteire dicamus, ut ea ne in conſpectu quidem relinquantur? [2] quis enim eſt, qui hæc cadere in ſapientem dicere audeat, ut, ſi fieri poſſit, virtutem in perpetuum abjiciat, ut dolore omni liberetur? quis noſtrûm dixerit, quos non pudet ea, quæ Stoici *aſpera* dicunt, *mala* dicere, melius eſſe, turpiter aliquid facere cum voluptate, quam honeſte cum dolore? Nobis Heracleotes ille Dionyſius flagitioſe deſciviſſe videtur à Stoicis propter oculorum dolorem: [3] quis vero hoc didiciſſet à Zenone, non dolere, cum doleret? illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non eſſe, quia turpe

forte ſic, *quis hoc dicit? Stoicis licet? minime; ſed iſti ipſi, qui — — nonne clamant* &c. poſita interrog. nota poſt *licet? quis hoc dicit? licetne Stoicis? nequaquam. ſed iſti ipſi* &c.

1 *Cum tantum igitur in virtute ponant*] *Epicurei; ut dicant Sapienti plus ſemper adeſſe, quod velit, quam quod nolit, quid facere nos oportet, qui vel minimam —— anteire dicamus; ut ea ne in conſpectu quidem relinquuntur?*

2 *Quis enim eſt, qui hæc cadere*] Malim, hoc *cadere. quis enim eſt, qui dicere audeat cadere in ſapientem* hoc, nempe, *ut Virtutem in perpetuum abjiciat*, ea fini, *ut dolore omni liberetur.*

3 *Quis* vero hoc didiciſſet à Zenone] Lambinus ex duobus libris MSS. legit, quaſi *vero hoc didiciſſet à Zenone, non dolere, cum doleret?* rectiſſime, ſi quid video. & tamen ambigere ſe ait Gruterus. quaſi vero alterum aut ipſe aut quiſquam alius intelligeret?

turpe non esset, [1] & esset ferendum viro. Hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, quoniam dolorem dicunt malum esse. de asperitate autem ejus fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici: & quidem Arcesilas tuus, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamen noster fuit: erat enim Polemonis. is cum arderet podagræ doloribus, [2] visitassetque hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, & tristis exiret: mane, quæso, inquit, Carneade noster: nihil illinc huc pervenit: ostendit pedes, & pectus. attamen hic mallet non dolere.

XXXII. Hæc igitur est nostra ratio, quæ tibi videtur inconstans: cum propter virtutis cælestem quandam, & divinam, tantamque præstantiam, ut, ubi virtus sit, [3] resque magnæ, sumendæ, laudabilesque virtute gestæ, ibi esse miseria & ærumna non possit, tamen labor possit &

1 *Et* esset *ferendum viro*] Paulus Manutius, *&* esse *ferendum viro*; probo. *illud audierat, nec tamen perdidicerat, malum illud* (dolere) *non esse, & esse ferendum viro.*

2 Visitassetque *hominem*] Lamb. forte, *visissetque*; utrumvis accipe. dicitur, *visere, visitare aliquem*, &, *ad aliquem*. Lucret. in descriptione Pestis L. 6. v. 1236.

Nam quicunque suos fugitabant
visere ad ægros,
Vitai nimium cupidi, mortisque timentes,
Pœnibat paulo post turpi morte malaque
Desertos, opis expertes, incuria mactans,
Lanigeras tanquam pecudes, & bucera secla.

Aul. Gellius L. 2. c. 26. *Phavorinus philosophus, cum* ad M. Frontonem consularem pedibus ægrum viseret, *voluit me quoque ad eum secum ire.*

3 *Resque magnæ*, sumendæ, laudabilesque *virtute gestæ*] Manutius conjecit, *Resque magnæ*, summeque *laudabiles*. deinde Lambinus mallet, *laudabiles*, atque è *virtute gestæ*.

& molestia, non dubitem dicere, omnes sapientes semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio beatior. Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam: quem si tenueris, non modo meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. Tum Quintus, Mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum videtur: [1] lætor quidem, philosophiam, cujus antea supellectilem pluris æstimabam, quam possessiones reliquorum, ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere possem, quidquid in studiis nostris concupissem: hanc igitur lætor etiam acutiorem repertam, quam ceteras: quod quidam ei deesse dicebant. Non quam nostram quidem, inquit Pomponius jocans: sed mehercule pergrata mihi oratio tua: quæ enim dici Latine posse non arbitrabar, ea dicta sunt à te, [2] nec minus plane, quam dicuntur à Græcis, verbis aptis. Sed tempus est, si videtur: & rectà quidem ad me. Quod cum ille dixisset, & satis disputatum videretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

1 *Lætor quidem*] *Tum Quintus, mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum* videtur; lætorque equidem eam *philosophiam, cujus antea supellectilem pluris æstimabam, quam possessiones* reliquarum, quæque *ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere possem, quicquid in studiis nostris concupissem:* hanc *igitur* lætor *etiam acutiorem repertam quam* ceteras. *quod quidam ei deesse dicebant. non quam nostram quidem,* (Epicuream) *inquit Pomponius jocans.*

2 *Nec minus plane quam dicuntur à Græcis, verbis aptis*] Lego, Nec *minus plane* ——— & *verbis aptis.*

M. Tullii Ciceronis

PARADOXA

AD

MARCUM BRUTUM.

ANIMADVERTI, Brute, ſæpe Catonem, Avunculum tuum, cum in Senatu ſententiam diceret, locos graves ex philoſophia tractare, abhorrentes ab hoc uſu forenſi & publico: ſed dicendo conſequi tamen, ut illa etiam populo probabilia viderentur. quod eo majus eſt illi, quam aut tibi, aut nobis. quia nos ea philoſophia plus utimur, quæ peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur ea, quæ non multum diſcrepant ab opinione populari. Cato autem perfectus, mea ſententia, Stoicus, & ea ſentit, quæ non ſane probantur in vulgus: & in ea eſt hæreſi, quæ nullum ſequitur florem orationis, neque dilatat argumentum: minutis interrogatiunculis, quaſi punctis, quod propoſuit, efficit. Sed nihil eſt tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile. nihil tam horridum, tam incultum, quod non ſplendeſcat oratione, & tamquam excolatur. quod cum ita putarem, feci etiam audacius, quam ille

ipſe, de quo loquor. Cato enim duntaxat de magnitudine animi, [1] de continentia, de morte, de omni laude virtutis, de diis immortalibus, de caritate patriæ, Stoice ſolet, oratoriis ornamentis adhibitis, dicere. Ego vero illa ipſa, quæ vix in gymnaſiis & in otio Stoici probant, ludens conjeci in communes locos: quæ quia ſunt *admirabilia, contraque opinionem omnium*, ab ipſis etiam παράδοξα appellantur. Tentare volui, poſſentne proferri in lucem, id eſt, in forum, & ita dici, ut probarentur, an alia quædam eſſet erudita, alia popularis oratio; eoque ſcripſi libentius, quod mihi iſta παράδοξα quæ appellant, maxime videntur eſſe Socratica, longeque veriſſima. Accipies igitur hoc parvum opuſculum, lucubratum his jam contractioribus noctibus: quoniam [2] illud majorum vigiliarum munus in tuo nomine apparuit; & deguſtabis genus hoc exercitationum earum, quibus uti con-

1 *De* continentia, de *morte*] Johannes Walkerus, homo peringenioſus, legendum putat, *de* contemnenda *morte*. elegantiſſima eſt, mea ſententia, hæc emendatio. non enim de *morte* ipſa, quid & quale eſſet, ſed *de contemptione mortis, de contemnenda morte* diſſerebat Cato. Liceat mihi adſcribere verba Sancti Lucæ ex Actibus Apoſtolorum cap. 24. verſ. 25. ubi Divus Paulus diſſerit de juſtitia, de temperantia ſive continentia, de judicio futuro &c. Διαλεγομένου δὲ αὐτοῦ (Paulo) περὶ δικαιοσύνης, καὶ ἐγκρατείας, καὶ τοῦ κρίματος τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ἔμφοβος γενόμενος ὁ Φῆλιξ ἀπεκρίθη &c. fortaſſe Librarius aliquis, nimium ille quidem pius, mutabat verba Ciceronis, ut eum, quantum fieri poſſet, Apoſtoli verbis loqui faceret.

2 *Illud majorum vigiliarum munus*] Intellige Libros quinque de Finibus Bonorum & Malorum. Bruti nomine inſcribuntur lib. de Nat. Deorum, Tuſculanæ &c. miſit ad Ciceronem Brutus *de Virtute* Librum.

consuevi, cum ea, quæ dicuntur in scholis θετικῶς, ad nostrum hoc oratorium transfero dicendi genus. Hoc tamen opus in [1] acceptum ut referas nihil postulo: non est enim ut in arce poni possit, quasi illa Minerva Phidiæ: sed tamen ut ex eadem officina exisse appareat.

PARADOXON I.

Ὅτι μόνον τὸ καλὸν ἀγαθόν.

Quod honestum sit, id solum bonum esse.

VEREOR, ne cui vestrum ex Stoicorum hominum disputationibus, non ex meo sensu deprompta hæc videatur oratio: dicam tamen quod sentio, & dicam brevius, quam res tanta [2] dici poscit. [3] Numquam hercule ego neque pecunias istorum, neque tecta magnifica, neque opes, neque imperia, neque eas, quibus maxime adstricti sunt, voluptates in bonis rebus aut expetendis esse duxi: quippe cum viderem,

1 In acceptum *ut referas*] In codicem sive tabulas accepti. hoc opus tantulum est, ut in acceptum referri non debeat; non enim meretur in arce poni, quasi illa Minerva Phidiæ, tale tamen est, ut ex eadem officina exisse (*à nobis profectum esse*) appareat.

2 *Dici* poscit] Non probo illud, *dici* poscit. Vict. Ed. *dici* potest; quod, nescio quo modo, mihi magis placet. etiam Vict. Editio, *dicam quod sentio tamen*; quod, ni fallor, dulcius & efficacius est.

3 *Nunquam* hercule ego] Lego, nunquam *ego mehercule*. Sen. in Ludo de Morte Cl. Cæsaris; *Sed Clotho*, Ego mehercule, *inquit*, *pusillum temporis adjicere illi volebam* &c. & alibi.

rem, [1] rebus his circumfluentibus, ea tamen desiderare maxime, quibus abundarent. neque enim expletur umquam, nec satiatur cupiditatis sitis; neque solum ea quæ habent libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. in quo equidem continentissimorum hominum, majorum nostrorum, sæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla & commutabilia pecuniæ membra, verbo *bona* putaverunt appellanda, cum re ac factis longe aliter judicavissent. Potestne bonum cuiquam malo esse? aut potest quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bonus? Atqui ista omnia talia videmus, ut etiam improbi habeant, & obsint probis. Quamobrem licet irrideat, si quis vult: plus apud me tamen vera ratio valebit, quam vulgi opinio: neque ego umquam *bona* perdidisse dicam, si qui pecus, aut supellectilem amiserit: neque non sæpe laudabo sapientem illum Biantem, ut opinor, qui numeratur in septem: cujus cum patriam Prienen cepisset hostis, ceterique ita fugerent, ut multa de suis rebus secum asportarent: cum esset admonitus à quodam, ut idem ipse faceret: Ego vero, inquit, facio;

1 *Rebus his* circumfluentibus] Puto Ciceronem scripsisse, *rebus his* circumfluentes; *Nunquam ego mehercule neque pecunias* istorum ——*quippe cum viderem rebus his* circumfluentes, *ea* tamen *desiderare maxime, quibus* abundarent. *circumfluere omnibus copiis, omnibus rebus circumfluere atque abundare, divitiis affluere, omnium rerum copia affluere* &c. phrases sunt usitatissimæ. sequitur, *neque solum ea* quæ *habent libidine augendi cruciantur* &c. non, *ea* qui *habent*, ut erat ante Grævium.

1 *Aut*

facio; nam omnia mea porto mecum. Ille hæc *ludibria fortunæ* ne sua quidem putavit, quæ nos appellamus etiam bona. Quid est igitur, quæret aliquis, bonum? si quid recte fit, & honeste, & cum virtute, id *bene fieri* vere dicitur: &, quod rectum, & honestum, & cum virtute est, id solum opinor bonum. Sed hæc videri possunt obscuriora, cum lentius disputantur: vita atque factis illustranda sunt summorum virorum hæc, quæ verbis subtilius, quam satis est, disputari videntur. Quæro enim à vobis, num ullam cogitationem habuisse videantur ii, qui hanc rempublicam tam præclare fundatam nobis reliquerunt, [1] aut argenti ad avaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut supellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates? Ponite ante oculos unumquemque regum. Vultis à Romulo? vultis post liberam civitatem, ab iis ipsis, qui liberaverunt eam? Quibus tandem gradibus Romulus ascendit in cœlum? iisne, quæ isti bona appellant, an rebus gestis atque virtutibus? [2] Quid à Numa Pompilio? minusne gratas diis immortalibus capedines, ac fictiles urnulas fuisse, quam filicatas aliorum pateras arbitramur?

1 *Aut argenti*] Ed. Gruteri, aut *auri, aut* argenti. lego, *aut* auri & *argenti*. hoc ipso Parad. infra, *celato* auro & argento. Parad. 6. *nulla possessio, nulla vis* auri & argenti, *pluris quam Virtus æstimanda est*.

2 *Quid à Numa Pompilio*] Alii, Quid? *à Numa Pompilio minusne gratas* &c. *Quid? à Numa Pompilio?* nempe, *vultis exemplum?* ut antea, *Vultis à Romulo?*

3 *Qua*

mur? Omitto reliquos: sunt enim omnes pares inter se, præter Superbum. Brutum si qui roget, quid egerit in patria liberanda: si quis item reliquos ejusdem consilii socios, quid spectaverint, quid secuti sint: num quis exsistet, cui voluptas, cui divitiæ, cui denique præter officium fortis & magni viri, quidquam aliud propositum fuisse videatur? Quæ res ad necem Porsennæ C. Mucium impulit, sine ulla spe salutis suæ? Quæ vis Coclitem contra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? quæ patrem Decium, quæ filium devotavit, atque immisit in armatas hostium copias? Quid continentia C. Fabricii? quid tenuitas victus M'. Curii sequebatur? Quid duo propugnacula belli Punici, Cn. & P. Scipiones, qui Karthaginiensium adventum corporibus suis intercludendum putaverunt? quid Africanus major? quid minor? quid inter horum ætates interjectus Cato? quid innumerabiles alii, nam domesticis exemplis abundamus, cogitasse quidquam putamus in vita sibi expetendum, nisi quod laudabile esse & præclarum videretur? Veniant igitur isti irrisores hujus orationis ac sententiæ, & jam vel ipsi judicent, utrum se horum alicujus, qui marmoreis tectis ebore & auro fulgentibus, qui signis, qui tabulis, qui cælato auro, & argento, qui Corinthiis operibus abundant, an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, esse similes malint? Atque hæc

hæc quidem, [1] quæ modo huc modo illuc transferuntur, facile adduci solent, ut in rebus bonis esse negent. Illud arcte tenent, accurateque defendunt, *voluptatem esse summum bonum:* quæ quidem mihi vox pecudum videtur esse, non hominum. Tu, cum tibi sive deus, sive mater, ut ita dicam, rerum omnium natura dederit animum, quo nihil est præstantius, neque divinius, sic te ipse abjicies atque prosternes, ut nihil inter te, atque quadrupedem aliquam putes interesse? Quidquam bonum est, quod non eum, qui id possidet, meliorem facit? Ut enim quisque est maxime boni particeps, ita & laudabilis maxime: neque est ullum bonum, de quo non is, qui id habeat, honeste possit gloriari. Quid autem est horum in *voluptate*? Melioremne efficit, aut laudabiliorem virum? an quisquam in potiundis voluptatibus gloriando sese & prædicatione effert? Atqui si voluptas, quæ plurimorum patrociniis defenditur, in rebus bonis habenda non est: eaque, quo est major, eo magis mentem è sua sede & statu dimovet: profecto nihil est aliud *bene* & *beate* vivere, nisi *honeste* & *recte* vivere.

1 *Quæ modo huc modo illuc transferuntur*] *Hæc imbecilla & commutabilia pecuniæ membra, hæc ludibria fortunæ,* ut jam supra appellavit.

PARADOXON II.

Ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν.

In quo Virtus sit, ei nihil deesse ad beate vivendum.

NEC vero ego M. Regulum ærumnosum, nec infelicem, nec miserum umquam putavi: non enim magnitudo animi ejus cruciabatur à Pœnis, non gravitas, non fides, non constantia, non ulla virtus, non denique animus ipse: qui tot virtutum præsidio, tantoque comitatu, cum corpus ejus caperetur, capi certe ipse non potuit. Caium vero Marium vidimus, qui mihi secundis rebus unus ex fortunatis hominibus, adversis unus ex summis viris videbatur, quo beatius esse mortali nihil potest. Nescis, insane, nescis, quantas vires Virtus habeat, nomen tantum virtutis usurpas: quid ipsa valeat, ignoras. Nemo potest non beatissimus esse, qui est totus aptus ex sese, quique in se uno sua ponit omnia. cui spes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna, huic nihil potest esse certi, nihil quod exploratum habeat permansurum sibi unum diem. Eum tu hominem terreto, si quem eris nactus, istis mortis aut exsilii minis: mihi vero quidquid acciderit in tam ingrata civitate, ne recusanti quidem evenerit, non modo non repugnanti. Quid enim ego laboravi, aut quid egi, aut in

quo

quo evigilaverunt curæ & cogitationes meæ, si quidem nihil peperi tale, nihil consecutus sum, ut eo statu essem, quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactaret injuria? Mortemne mihi minitaris, ut omnino ab hominibus, an exsilium, ut ab improbis demigrandum sit? Mors terribilis est iis, quorum cum vita omnia extinguuntur: non iis, quorum laus emori non potest: exsilium autem illis, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus: non iis, qui omnem orbem terrarum unam urbem esse ducunt. Te miseriæ, te ærumnæ premunt, qui te beatum, [1] qui florentem putas: tuæ libidines te torquent: tu dies noctesque cruciaris, cui nec sat est, quod est, & idipsum ne non sit diuturnum times: te conscientiæ stimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimant judiciorum, atque legum: quocumque adspexisti, ut furiæ, sic tuæ tibi occurrunt injuriæ, quæ te respirare non sinunt. Quamobrem ut improbo, & stulto, & inerti nemini bene esse potest: sic bonus vir, & sapiens, & fortis miser esse non potest. Nec vero cujus virtus moresque laudandi sunt, ejus non laudanda vita est: neque porro fugienda vita, quæ laudanda est: esset autem fugienda, si esset misera. Quamobrem quidquid est laudabile, idem & beatum, & florens, & expetendum videri debet.

1 *Qui florentem putas*] Lego, *qui* te *beatum*, *qui* te *florentem putas*. & sic Editio Lambini.

PARADOXON III.

Ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὰ κατορθώματα.

Æqualia esse peccata, & recte facta.

PARVA, inquis, res est. at magna culpa. nec enim peccata rerum eventu, sed vitiis hominum metienda sunt. In quo peccatur, id potest aliud alio majus esse, aut minus: ipsum quidem illud *peccare*, quoquo te verteris, unum est. Auri navem evertat gubernator, an paleæ, in re aliquantulum, in gubernatoris inscitia nihil interest. Lapsa est libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, quam si petulans fuisset in aliqua generosa ac nobili virgine: peccavit vero nihilominus, si quidem est *peccare*, tanquam *transilire lineas*: quod cum feceris, culpa commissa est: quam longe progrediare, [1] cum semel transieris, ad augendam transeundi culpam nihil pertinet. Peccare certe licet nemini. Quod autem non licet, id hoc uno tenetur, si arguitur non licere. Id si nec majus, nec minus umquam fieri potest, quoniam in eo est peccatum, si non *licuit*, quod semper unum & idem est, quæ ex eo peccata nascuntur, æqualia sint oportet. Quod

1 *Cum semel* transieris, *ad augendam* transeundi *culpam*] Gruterus & Grævius putant vocem, *transeundi* esse otiosam. ego iis assentior, & totum sic scribo, *quam longe progrediare, cum semel transilueris, ad augendam culpam nihil pertinet.*

2 Con-

Quod si virtutes pares sunt inter se, paria esse etiam vitia, necesse est. Atqui pares esse virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantiorem, nec forti fortiorem, nec sapiente sapientiorem posse fieri, facillime potest perspici. An virum bonum dices, qui depositum nullo teste, cum lucrari impune posset, auri pondo decem reddiderit: si idem in decem millibus pondo auri non idem fecerit? aut temperantem, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? Una virtus est, [1] consentiens cum ratione & perpetua constantia: nihil huic addi potest, quo magis virtus sit: nihil demi, ut virtutis nomen relinquatur. Et enim si bene facta recte facta sunt, & nihil recto rectius: certe ne bono quidem melius quidquam inveniri potest. Sequitur igitur, ut etiam vitia sint paria: siquidem pravitates animi recte vitia dicuntur. Atqui quoniam pares virtutes sunt, recte facta, [2] quando à virtutibus proficiscuntur, paria esse debent: itemque peccata, quoniam ex vitiis manant, sint æqualia necesse est. [3] A philosophis, inquis, ista sumis. Metuebam, ne à lenonibus diceres. Socrates dispu-

1 *Consentiens cum ratione & perpetua constantia*] Grævius sic legit, *Una Virtus est, consentiens cum ratione perpetua constantia*; *&* deleta. *Semper virtus una eademque est, par similisque sibi, perpetua constantia cum ratione consentiens. Virtus semper sibi constans, nunquam à ratione discedit.* Τοῦ βίου, *καθάπερ ἀγάλματος, πάντα τὰ μέρη καλὰ εἶναι δεῖ*; inquit Socrates apud Stobæum.

2 Quando *à virtutibus*] Lege, *quoniam*.

3 *A Philosophis*, inquis, *ista sumis*] In his verbis, *Philosophis, inquis,*

disputabat isto modo. Bene hercle narras; nam istum doctum & sapientem virum fuisse, memoriæ traditum est. Sed tamen quæro ex te, quando verbis inter nos contendimus, non pugnis, [1] utrum bonis est quærendum, quid bajuli atque operarii, an quid homines doctissimi senserint? præsertim cum hac sententia non modo verior, sed ne utilior quidem hominum vitæ reperiri ulla possit. Quæ vis enim est, quæ magis arceat homines ab improbitate omni, quam si senserint, nullum in delictis esse discrimen? æque peccare se, si privatis, ac si magistratibus manus adferant? quamcumque in domum stuprum intulerint, eandem esse labem libidinis? Nihilne igitur interest, nam hoc dicet aliquis, patrem quis necet, an servum? Nuda ista si ponas, judicari qualia sint non facile possunt: patrem vita privare si per se scelus est, Saguntini, qui parentes suos, liberos emori, quam servos vivere maluerunt, parricidæ fuerunt. ergo & parenti nonnumquam adimi vita sine scelere potest,

quis, sumis, verberat aures meas ingratissimus sibilus. Quid? inquit, non sic scripsit Tullius? immo vero potius, *A Philosophis,* inquit, *ista sumis.* Quippe *Inquit* (Patrui mei verba sunt ad Hor. Serm. L. 1. S. 4. v. 97.) perpetua formula est; ubi aliquid ex adverso nobis objici & opponi fingimus, sive id ab uno, seu pluribus, sive ab absente seu præsente fiat. Ex Cicerone & Seneca ostendit Pat. *inquit* tantundem valere ac, *inquis, inquitis.* Et eodem modo φησὶ, *inquit,* usurpat Arrianus in Epicteteis. *A Philosophis,* inquit, (*quivis auditor, adversarius*) *ista sumis. Metuebam, ne à lenonibus diceres.* Quid si etiam in initio hujus Parad. legamus, *Parva,* inquit, *res est.* & pag. 362. v. 10.

1 *Utrum* bonis &c.] Lege omnino, *utrum nobis est quærendum;* duabus literis *b* & *n* transpositis.

1 *Quando*

test, & servo sæpe sine injuria non potest. Causa igitur hæc, non natura, distinguit: quæ [1] quando utro accessit, id fit propensius; si utroque adjuncta sit, paria fiant necesse est. illud tamen interest, quod in servo necando, si adsit injuria, semel peccatur; in patris vita violanda multa peccantur. violatur is, qui procreavit; is, qui aluit; is, qui erudivit; is, qui in sede, ac domo, atque in republica collocavit. [2] multitudine peccatorum præstat, eoque pœna majore dignus est. Sed nos in vita, non quæ cuique peccato pœna sit, sed quantum cuique liceat, spectare debemus. quidquid non oportet, scelus esse: quidquid non licet, nefas putare debemus. Etiamne in minimis rebus? etiam; siquidem [3] rerum modum fingere non possumus; animorum modum tenere possumus. Histrio si paullum se movit extra numerum, aut si versus pronuntiatus est syllaba una brevior, aut longior, exsibilatur & exploditur: [4] in vita tu, qui omni gestu moderatior, omni versu aptior esse debes, ut in syllaba te peccare dices? poetam non audio in nugis: in vitæ societate audiam civem, digitis

1 Quando *utro accessit*] Edit. Vict. & Grut. sic exhibent; *qua* quoniam utro *accessit*,——*si* utroque *adjuncta sit* &c. quam lectionem veram puto.

2 *Multitudine peccatorum* præstat, *eoque* —— dignus *est*] Octo Aldi codices, *peccatur*. unde sic corrigo, *multitudine peccatorum* peccatur: *eoque pœna majore* dignum *est*.

2 *Rerum modum* fingere] Lambinus legendum conjecit, *modum* figere. Ego vulgatam lectionem retinendam puto.

3 *In vita tu*, qui —— debes] Vulgata, *in vita tu*, quæ——*esse* debet; quod melius est.

digitis peccata dimetientem sua? quæ si visa sunt breviora, [1] leviora quî possint videri? cum quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis atque ordinis: perturbata autem semel ratione & ordine, nihil possit addi, quo magis peccari posse videatur.

Paradoxon IV.

Ὅτι πᾶς ἄφρων μαίνεται.

Omnem stultum insanire.

Ego vero te non stultum, ut sæpe, non improbum, ut semper, sed dementem, & insanum [2] rebus vincam necessariis. [3] Sapientis animus magnitudine consilii, tolerantia rerum humanarum, contemtione fortunæ, virtutibus denique omnibus ut mœnibus septus, vincetur & expugnabitur, qui ne civitate quidem pelli potest? quæ est enim civitas? Omnisne conventus etiam ferorum & immanium? omnisne etiam fugitivorum ac latronum congregata unum in locum

1 *Leviora quî* possint videri] Malim cum Lambino sic legere, *Quæ, si visa sunt breviora, leviora quî possint?* sed lego, *possunt? videri* imperitus aliquis adjecerat.

2 *Rebus vincam necessariis*] Hoc est, inquit Grævius, *evincam invictis argumentis.* Nam *res* sæpe sunt *rationes, argumenta.* Ego *vero te dementem & insanum esse rationibus certissimis advincam, ostendam & demonstrabo.*

3 *Sapientis animus*] Ex conjectura sic lego: Sapientis animi *magnitudine*, consilio, *tolerantia, rerum humanarum* contemptione, *virtutibus denique —— qui ne civitate quidem* pelli *potest?* deleo, *fortunæ*, post, *contemptione. rerum humanarum contemptio*, non, *tolerantia rerum humanarum.*

1 Non

cum multitudo? certe negabis. Non igitur erat illa tum civitas, cum leges in ea nihil valebant, cum judicia jacebant, cum mos patrius occiderat, cum ferro pulsis magistratibus senatus nomen in republica non erat. Prædonum ille concursus, & te duce latrocinium in foro constitutum, & reliquiæ conjurationis à Catilinæ furiis ad tuum scelus furoremque conversæ, [1] non civitas erat? Itaque pulsus ego civitate non sum, quæ nulla erat, arcessitus in civitatem sum, cum esset in republica consul, qui tum nullus fuerat: esset senatus, qui tum occiderat: esset consensus populi liberi: esset juris & æquitatis, quæ vincula sunt civitatis, repetita memoria. Ac vide, quàm ista tui latrocinii tela contemserim: jactam & immissam à te nefariam in me injuriam semper duxi: pervenisse ad me numquam putavi: nisi forte, cum parietes disturbabas, aut cum tectis sceleratas faces inferebas, meorum aliquid ruere aut deflagrare arbitrabare. Nihil neque meum est, neque cujusquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses divinam animi mei constantiam, meas curas, vigilias, consilia, quibus respublica te invitissimo stat; si hujus æterni beneficii immortalem memoriam delevisses, multo etiam magis si illam men-

1 *Non civitas erat?*] Lego, num *civitas erat?* & supra lego, *erat illa tum civitas? non igitur* deletis, & posita interrogationis nota post, *civitas?* & post, *in republica non erat?*

2 *Et*

mentem, unde hæc consilia manarunt, mihi eripuisses, tum ego accepisse me confiterer injuriam. Sed si hæc nec fecisti, nec facere potuisti, reditum mihi gloriosum injuria tua dedit, non exitum calamitosum. Ergo ego semper civis, & tum maxime, cum meam salutem senatus exteris nationibus, ut civis optimi, commendabat; tu ne nunc quidem; nisi forte idem esse hostis & civis potest. An tu civem ab hoste natura ac loco, non animo factisque distinguis? Cædem in foro fecisti, armatis latronibus templa tenuisti, privatorum domos, ædes sacras incendisti. Cur hostis Spartacus, si tu civis? potes autem esse tu civis, propter quem aliquando civitas non fuit? [1] & me tuo nomine appellas, cum omnes meo discessu exsulasse rempublicam putent? Nunquamne, homo amentissime, te circumspicies? nunquamne quid facias considerabis, nec quid loquare? nescis, exsilium scelerum esse pœnam? meum illud iter ob præclarissimas res à me gestas esse susceptum? Omnes scelerati atque impii, quorum tu te ducem esse profiteris, quos leges exsilio affici volunt, exsules sunt, etiam si solum non mutarunt: an cum omnes leges te exsulem esse jubeant, non eris tu exsul? Non appellatur inimicus, qui cum telo fuerit? ante senatum tua sica deprehensa est: qui hominem occiderit? tu pluri-

1 *Et me* tuo *nomine appellas*] Lego, *&* *me* exsulem tu *nomine appellas, cum omnes meo discessu* exsulasse *rempublicam putent.*

1 *In*

plurimos occidisti: qui incendium fecerit? aedes Nympharum manu tua deflagravit: qui templa occupaverit? in foro castra posuisti. Sed quid ego communes leges profero, quibus omnibus es exsul? Familiarissimus tuus de te privilegium tulit, ut, si [1] in opertum Bonæ Deæ accessisses, exsulares. At te id fecisse etiam gloriari soles. Quomodo igitur tot legibus in exsilium ejectus, nomen exsulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis: & tu quidem in operto fuisti. Non igitur ubi quisque erit, ejus loci jus tenebit, si ibi eum legibus esse non oportebit.

PARADOXON V.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος.

Solum sapientem liberum esse, & stultum omnem servum.

LAUDETUR vero hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur? quo modo? aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? Refrenet primum libidines, spernat voluptates, iracundiam

1 *In* opertum *Bonæ Deæ*] Locum, ubi *Bona Dea* sacrificabatur, *opertum* vocabant, quo viris ingredi nefas erat. de *privilegio* isto a Q. Cornificio lato multa lib. pr. Epist. ad Atticum. Ep. 12. *P. Clodium credo te audisse*, cum veste muliebri deprehensum *domi C. Cæsaris* &c. ——*rem esse insigni infamia: quod te moleste ferre certo scio. sequitur, &* tu *quidem in* operto *fuisti*; (fort. *& quidem*, *tu* deleto) *ergo privilegio isto ejiciendus in exsilium.*

 1 *Sicut*

cundiam teneat, coerceat avaritiam, ceteras animi labes repellat, tum incipiat aliis imperare, cum ipse improbissimis dominis, dedecori ac turpitudini parere desierit: dum quidem his obediet, non modo imperator, sed liber habendus omnino non erit: præclare enim est hoc usurpatum à doctissimis, quorum auctoritate non uterer, si mihi apud aliquos agrestes hæc habenda esset oratio: cum vero apud prudentissimos loquar, quibus hæc inaudita non sunt, cur ego simulem, me, si quid in his studiis operæ posuerim, perdidisse? dictum est igitur ab eruditissimis viris, *nisi sapientem, liberum esse neminem.* Quid est enim libertas? potestas vivendi ut velis. Quis igitur vivit ut vult, nisi qui recta sequitur, qui gaudet officio, cui vivendi via considerata atque provisa est? qui legibus quidem non propter metum paret, sed eas sequitur atque colit, quia id salutare maxime esse judicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, nisi libenter ac libere; cujus omnia consilia, resque omnes, quas gerit, ab ipso proficiscuntur, eodemque feruntur: nec est ulla res, quæ plus apud eum polleat, quam ipsius voluntas atque judicium: cui quidem etiam, quæ vim habere maximam dicitur, Fortuna ipsa cedit: [1] sicut sapiens poeta dixit;

1 *Sicut sapiens Poeta dixit, Suis ea cuique fingitur moribus*] Hæc verba novem delenda esse puto, & sic legendum; *cui quidem etiam, qua vim habere maximam dicitur, Fortuna ipsa cedit. Soli igitur hoc contingit Sapienti* &c. Attentus Lector, sat scio, mecum sentiet, atque

xit; suis ea cuique fingitur moribus. Soli igitur hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus: quod etsi ita esse, pluribus verbis disserendum est, illud tamen & breve & confitendum est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminem. Servi igitur omnes improbi: nec hoc tam re est, quam dictu inopinatum atque mirabile: non enim ita dicunt eos esse servos, ut mancipia, quæ sunt dominorum facta nexu, aut aliquo jure civili: sed, si servitus sit, sicut est, obedientia fracti animi, & abjecti, & arbitrio carentis suo, quis neget, omnes leves, omnes cupidos, omnes denique improbos, esse servos? An ille mihi liber, cui mulier imperat? cui leges imponit, præscribit, jubet, vetat quod videtur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audet? poscit? dandum est: vocat? veniendum: ejicit? abeundum: minatur? extimescendum. Ego vero istum non modo servum, sed nequissimum servum, etiam si in amplissima familia natus sit, appellandum puto. Atque ut in magna familia sunt alii lautiores, ut sibi videntur, servi, [1] sed tamen servi, atrienses ac topiarii: pari stultitia sunt, quos signa, quos tabulæ,

que illa, *sicut sapiens Poeta dixit* &c. aliena prorsus & a sciolo homine invecta esse judicabit.

1 *Sed* tamen *servi, atrienses* ac topiarii: *pari stultitia sunt*] Locus hic admodum corruptus est. &, si quisquam in Cicerone, inquit Gruterus, vexatissimus. Hæc est, ni fallor, loci sententia; *Atque ut in magna — sed tamen servi: atrienses ac topiarii*, si lubet, sint, *quos signa, quos tabulæ* &c. *lautiores servi, sed tamen servi: atrienses ac topiarii* (servorum omnium summi

tabulæ, quos cælatum argentum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. At sumus, inquiunt, civitatis principes. Vos vero ne conservorum quidem vestrorum principes estis. Sed ut in familia, qui tractant ista, qui tergent, qui ungunt, qui verrunt, qui spargunt, non honestissimum locum servitutis tenent: sic in civitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt, [1] ipsius servitutis locum pæne infimum obtinent. Magna, inquis, bella gessi: magnis imperiis & provinciis præfui. Gere igitur animum laude dignum. Echionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. Omitto, unde sustuleris, & quomodo habeas: intuentem te, admirantem, clamores tollentem cum video, servum te esse ineptiarum omnium judico. Nonne igitur sunt ista festiva? Sunt: nam nos quoque oculos eruditos habemus: sed obsecro te, ita venusta habeantur ista, non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum. Quid enim censes? si L. Mummius aliquem istorum videret matellionem Corinthium cupidissime tractantem, cum ipse totam Corinthum contempsisset; utrum illum civem excellentem,

summi & honestissimi) si lubet, sint, *quos signa* &c. *tam sunt servi tamen, quam qui tergent, ungunt, verrunt* &c.

1 *Ipsius* servitutis *locum pæne infimum*] Erat ante Grævium, *ipsius* civitatis. utrumque deleo. *Sed ut in familia, qui tractant ista, qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui spargunt, non honestissimum* locum servitutis *tenent: sic in* civitate, *qui se —— dediderunt, ipsius* locum *pæne infimum obtinent. ipsius* [civitatis] *locum.*

1 Quid

tem, an atriensem diligentem putaret? Reviviscat M'. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, præter ipsos; & videat aliquem summis populi beneficiis usum barbatulos mullos exceptantem de piscina, & pertractantem, & murænarum copia gloriantem: nonne hunc hominem ita servum judicet, ut ne in familia quidem dignum majore aliquo negotio putet? An eorum servitus dubia est, qui cupiditate peculii nullam conditionem recusant durissimæ servitutis? hereditatis spes quid iniquitatis in serviendo non suscipit? quem nutum locupletis orbi senis non observat? loquitur ad voluntatem: quidquid denunciatum sit, facit: assectatur, assidet, muneratur: quid horum est liberi? [1] quid non denique servi inertis? Quid? jam illa cupiditas, quæ videtur esse liberalior, honoris, imperii, provinciarum, quam dura est domina! quam imperiosa! quam vehemens! Cethego homini non probatissimo servire coegit eos, qui sibi esse amplissimi videbantur; munera mittere, noctu venire domum ad eum, precari, denique supplicare: quæ servitus est, si hæc libertas existimari potest? Quid? cum cupiditatum dominatus excessit, & alius est dominus exortus ex conscientia peccatorum,

1 *Quid* non *denique servi inertis*] Gruteri Editio, *quid denique servi non inertis.* & hoc melius puto. *quid horum est liberi? immo vero servi* modo *non inertis. Quid? illa cupiditas, quæ videtur* &c. deleo, *jam.*

1 Judex

torum, timor? [1] quam est illa misera, quam dura servitus! adolescentibus paullo loquacioribus est serviendum: omnes, qui aliquid scire videntur, tamquam domini timentur. [2] Judex vero quantum habet dominatum? quo timore nocentes afficit? an non est omnis metus, servitus? Quid valet igitur illa eloquentissimi viri, L. Crassi, copiosa magis, quam sapiens oratio? *eripite nos ex servitute* —— quæ est ista servitus tam claro homini, tamque nobili? Omnis animi debilitati, & humilis, & fracti timiditas, servitus est. *Nolite sinere nos cuiquam servire* —— In libertatem vindicari vult? minime. [3] Quid enim adjungit? *nisi vobis universis* —— Dominum mutare, non liber esse vult: *quibus & possumus & debemus*. Nos vero, siquidem animo excelso, & alto, & virtutibus exaggerato sumus, nec debemus, nec possumus. Tu *posse* te dicito, quoniam quidem potes: *debere* ne dixeris: quoniam nihil quisquam debet nisi quod est turpe non reddere. Sed hæc hactenus. Ille videat, quomodo imperator esse possit: cum eum ne liberum quidem esse ratio & veritas ipsa convincat.

1 Quam *est* illa misera] Unus Aldi Codex, quæ *est* ista miseria; recte, ut puto. dixisset enim potius, *quam* dura, *quam* misera; *qua est ista miseria! quam dura servitus!*

2 Judex *vero* &c.] Lambinus propemodum assentiri se dicit iis, qui legendum putant, *Index*.

2 Quid *enim adjungit?*] Sic lege & distingue, Qui *enim adjungit*, nisi vobis universis, *Dominum mutare* &c.

PARA-

PARADOXON VI.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος.

Solum sapientem esse divitem.

Quæ est ista in commemoranda pecunia tua tam insolens ostentatio? solusne tu dives? Pro dii immortales! egone me audivisse aliquid & didicisse non gaudeam? Solusne dives? Quid si ne dives quidem? quid si pauper etiam? Quem enim intelligimus divitem? aut hoc verbum in quo homine ponimus? opinor in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter vivendum [1] facile contentus sit: qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. Animus oportet tuus te judicet divitem, non hominum sermo, neque possessiones tuæ: nihil sibi deesse putet, nihil curet amplius. [2] satiatus est, aut contentus etiam pecunia? concedo, dives es: sin autem propter aviditatem pecuniæ nullum quæstum turpem putas, cum [3] isti ordini ne honestus quidem possit esse ullus: si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, aufers, eripis: si socios spolias, ærarium

1 *Facile contentus sit*] Melius, *facile ea contentus sit.*

2 *Satiatus est, aut contentus etiam*] Legendum, *Satiatus es, aut contentus pecunia? concedo, dives es*; deleto *etiam*, post *contentus*. Lego, *animus oportet tuus te indicet divitem.*

3 *Isti ordini*] Senatorio; ex quo erat Crassus, ad quem hæc oratio dirigitur. mercatura, omnisque alius quæstus Senatorio ordini turpis habebatur.

rium expilas: si testamenta amicorum expectas, aut ne expectas quidem, atque ipse supponis: hæc utrum abundantis, an egentis signa sunt? Animus hominis dives, non arca appellari solet: quamvis illa sit plena, dum te inanem videbo, divitem non putabo. Et enim ex eo, quantum cuique satis est, metiuntur homines divitiarum modum. Filiam quis habet? pecunia est opus: duas? majore: plures? majore etiam: [1] & si, ut aiunt, Danai quinquaginta sint filiæ, tot dotes magnam quærunt pecuniam: quantum enim cuique opus est, ad id accommodatur, ut ante dixi, divitiarum modus: qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, quæ brevi tempore maximas copias exhaurire possint: hunc quo modo ego appellabo divitem, cum ipse etiam egere se sentiat? multi ex te audierunt, cum diceres, neminem esse divitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus: quod populus Romanus tantis vectigalibus jampridem vix potest: ergo hoc proposito, numquam eris dives ante quam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut ex eo tueri sex legiones, & magna equitum ac peditum auxilia possis. Jam fateris igitur non esse te divitem, cui tantum desit, ut expleas id, quod exoptas: itaque istam paupertatem,

1 *Et si, ut* aiunt, Danai *quinquaginta*] Lego & distinguo ad hunc modum; At *si* cui, *ut* aiunt Danao, *quinquaginta sint filiæ*. infra sic distinguo; *qui igitur, non filias plures sed innumerabiles, cupiditates habet*. duo Aldi codices, *quæ* quidem *brevi tempore*. recte.

1 Ac-

tatem, vel potius egestatem, ac mendicitatem tuam numquam obscure tulisti. Nam ut iis, qui honeste rem quærunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæsito: sic, qui videt domi tuæ pariter [1] accusatorum atque judicum consociatos greges, qui nocentes & pecuniosos reos eodem te auctore corruptelam judicii molientes, qui tuas mercedum pactiones in patrociniis, intercessiones pecuniarum in coitionibus candidatorum, dimissiones libertorum ad defænerandas diripiendasque provincias: qui expulsiones vicinorum, qui latrocinia in agris, qui cum servis, cum libertis, cum clientibus societates, qui possessiones vacuas, qui proscriptiones locupletium, qui cædes municipiorum, qui illam Sullani temporis messem recordetur, qui testamenta subjecta, qui sublatos tot homines, qui denique omnia venalia, dilectum, decretum, alienam, suam sententiam, forum, domum, vocem, silentium: quis hunc non putet confiteri, sibi quæsito opus esse? Cui autem quæsito opus sit, quis umquam hunc vere dixerit divitem? Et enim divitiarum fructus in copia est: copiam autem declarat satietas rerum atque abundantia: quam tu quoniam nunquam assequêre, numquam omnino es futurus dives. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & recte,

1 *Accusatorum atque* Judicum] Hic plane legendum censeo, inquit Lambinus, *accusatorum atque* iudicum; multoque adeo magis quam supra, Index *vero quantum habet dominatum?* ego Lambino assentior.

recte, (est enim ad vulgi opinionem mediocris, ad tuam, nulla, ad meam, modica) de Me silebo, de Re loquar. Si censenda nobis atque æstimanda res sit, utrum tandem pluris æstimemus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricii, qui illam pecuniam repudiabat? utrum aurum Samnitum, an responsum M'. Curii? hereditatem L. Paulli, an liberalitatem Africani, qui ejus hereditatis Q. Maximo fratri partem suam concessit? Hæc profecto, quæ sunt summarum virtutum, pluris æstimanda sunt, quam illa, quæ sunt pecuniæ. Quis igitur, si quidem, ut quisque quod plurimi sit possideat, ita ditissimus habendus sit, dubitet, quin in virtute divitiæ sint? quoniam nulla possessio, nulla vis auri & argenti, pluris quam virtus æstimanda est. O dii immortales! non intelligunt homines, quam magnum vectigal sit *Parsimonia!* venio enim jam ad sumptuosos: relinquo istum quæstuosum. Capit ille ex suis prædiis sexcenta sestertia: ego centena ex meis: illi aurata tecta in villis [1] & sola marmorea facienti, & signa, tabulas, supellectilem & vestem infinite concupiscenti, [2] non modo

1 *Et sola marmorea* facienti] Verbum *facienti*, inquit F. Ursinus, abest ab antiquo libro, & certe videtur esse glossema. *illi aurata tecta in villis, & sola marmorea* ——— *concupiscenti* &c. illa vide Parad. primo; *utrum se honum alicujus, qui* marmoreis tectis ebore & auro fulgentibus, *qui* signis, *qui* tabulis ——— *abundant.* hic, *aurata tecta & sola marmorea concupiscenti*; illic, *marmoreis tectis ebore & auro fulgentibus abundant.* equidem Ursino assentior.

2 *Non modo ad* fructum *ille est* sumptus] Lambinus mallet, *non modo ad* sumptum *ille est* fructus.

modo ad fructum ille eſt ſumptus, ſed etiam ad fænus, exiguus. ex meo tenui vectigali, detractis ſumtibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Uter igitur eſt ditior, cui deeſt, an cui ſuperat? qui eget, an qui abundat? [1] cujus poſſeſſio quo eſt major, eo plus requirit ad ſe tuendam: an quæ ſuis ſe viribus ſuſtinet? Sed quid ego de me loquor, qui morum ac temporum vitio aliquantum etiam ipſe fortaſſe in hujus ſæculi errore verſer? M'. Manilius, patrum noſtrorum memoria, ne ſemper Curios & [2] Luſcinos loquamur, pauper tandem fuit: habuit enim ædiculas in Carinis, & fundum in Labicano. Nos igitur ditiores, qui plura habemus? utinam quidem. ſed non æſtimatione cenſus, verum victu atque cultu terminatur pecuniæ modus. non eſſe cupidum, *pecunia* eſt: non eſſe emacem, *vectigal* eſt: *contentum vero ſuis rebus eſſe, maximæ ſunt certiſſimæque divitiæ.* Et enim ſi iſti callidi rerum æſtimatores prata & areas quaſdam magno æſtimant, quod ei generi poſſeſſionum minime quaſi noceri poteſt, quanti eſt æſtimanda *Virtus*, quæ nec eripi nec ſurripi [3] poteſt umquam: neque nau-

illi aurata tecta, ſola marmorea, ſigna, tabulas ——— concupiſcenti ille fructus (ſexcenta illa ſeſtertia) non modo ad ſumptus illos, ſed etiam ad fenus eſt exiguus.

1 Cujus *poſſeſſio* quo] Unus Aldi, cui quo *poſſeſſio eſt major.*

2 Luſcinos] Luſcinus, Fabriciorum cognomen. Intellige C. Fabricium Luſcinum, cujus jam mentio facta eſt pag. 348. 368. & alibi.

3 *Poteſt* umquam] *Umquam* aberat ab omnibus Aldi Codicibus; abeſt ab Edit. Vict. recte.

naufragio neque incendio amittitur: nec tempestatum nec [1] temporum perturbatione mutatur? qua præditi qui sunt, soli sunt divites; soli enim possident res & fructuosas & sempiternas: [2] solique, quod est proprium divitiarum, contenti rebus suis, satis esse putant, quod est: nihil appetunt, nulla re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt. Improbi autem & avari, quoniam [3] incertas, atque in casu positas habent, & plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inventus est, cui, quod haberet, esset satis; non modo non copiosi ac divites, sed etiam inopes ac pauperes existimandi sunt.

1 *Temporum* perturbatione] Sic decemseptem Aldi. Vict. permutatione *mutatur*.

2 *Solique* —— contenti rebus suis, satis *esse putant*] Vict. Ed. *Solique, quod est proprium divitiarum, contenti* sunt *rebus suis. Satis esse putant* &c.

3 *Incertas, atque in casu positas habent*] Vict. Editio, *atque in casu positas* possessiones *habent*. Unus Aldi, & casui suppositas possessiones *habent*.

FINIS.

ADDENDA
ET
CORRIGENDA in TEXTU.

PAGINA 4. VERSU 4. LEGE, *Nam sive omnes*,—— sive *alia*.

16. v. 12. Deleo verbum, *videtur*. v. 19. rectum est, *pecunias cepisse*.

17. v. 12. *Neque* vero tu, Triari, *aut quisquam*] Libri veteres, *neque* vero Trojii fortasse scripserat Cicero, *neque* Metrodorus, *aut quisquam eorum* &c.

20. v. 17. Recte, *quam ostendis*.

22. v. 8. *Et voluptatem ipsam per se esse expetendam, & dolorem ipsum per se esse fugiendum*] Quatuordecim istas voces delendas esse puto.

28. v. 13. *Nec manus esse contenta posset* ulla *vacuitate doloris*] Palat. primus, *contenta posset*, nec *ulla* par *vacuitate*; unde sic sine dubio legendum; *nec manus esse contenta posset*, nec ulla pars *vacuitate doloris, sine jucundo motu voluptatis*.

29. v. 6. *Qui ita sit affectus*, non sunt delenda. v. 13. recte, *huc possit accedere*.

31. v. 5. Rectius; *angere*.

34. v. 19. Forte, *debilitati objecta specie* &c.

39. v. 8. Lego, *dirigantur*, nempe *virtutes*.

45. v. 2. Quos *qui tollunt*] Lege, quod *qui tollunt* &c.

46. v. 16. Forte, *disceptationes*, pro, *despicationes*.

55. v. 17. Recte, *Quid ergo? istam voluptatem* &c.

58. v. 6. An legendum, *tum in* stabili *voluptate nos esse*. vide pag. 57. vers. 14, 15.

61. v. 10, 11. Sic distinguendum, *Sed hoc interest, quod* Voluptas *dicitur etiam in* animo; *vitiosa res, ut Stoici putant, qui eam* &c.

62. v. 10, Lego, exquisitis *corporis voluptatibus*.

65. v. 18. Sic verba ordinat Joh. Walkerus; *Zenonis est, inquam*, hoc Stoici, *ut jam ante Aristotelis, omnem vim loquendi* &c. v. 22. *pugno similem esse* dicebat; delet idem, *dicebat*. utrumque recte.

67. v. 5. Deleo, *aut*, & sic verba colloco;

——Omnes Danai,
Mycenenses, Attica pubes.

77. v. 9. Leg. & *adulter*.

81. v. 3. Recte, *at* ille *pellit*, qui *permulcet sensum* voluptate; *ille* nempe *status*. jam dixerat, *quo* pellat *animum* status hic *non dolendi*.

82. v. 14. Forte, & jam *ante*, vel, ut jam *ante Aristoteli*. vid. p. 65. v. 18.

49. v. 5. Forte, *& si quando turpe sit*; *non* deleta.

100. v. 6. Animi *causa*] Omnes codices, cum *causa*. Quidam Vir Doctus, *cum sica*. Relege to-

tum locum, *sic vester sapiens*, magno aliquo emolumento commotus, cum sica, si opus fuerit, dimicabit. Occultum facinus (quod cum sica dimicans perpetravit) *esse poterit, gaudebit*: deprehensus, *omnem* pœnam *contemnet*; *erit enim* &c. Paradox. 5. *Non appelletur* ——— *qui* cum telo fuerit? *ante Senatum* tua sica *deprehensa est*. Prudent. Psyc. v. 689.

Sed sicam *sub veste tegit*——.

101. v. 7. *Solebat uti suo bono*] Recte. M. Crassus callidus atque etiam præpotens erat. at hic *suo bono* (potentia sua) utebatur, abutebatur: quia improbus esse poterat impune, erat improbus. vide de hoc M. Crasso c. 19. l. 3. de Of.

104. v. 13. Sic distingue, *cum Pyrrho bellum gerens Consul, cecidisset*.

112. v. 6. Quidam legit, Hic *enim vestrum lumen est*.

127. v. 11. Sic disting. *nemo potest*; *nemo igitur* &c.

130. v. 1. Lege, è *tenuissimo* &c.

141. v. 19. Sic disting. quam *illius, testamento* &c.

144. v. 24. *Cum* omnium *factorum, cum regionum*] Amicus quidam legit; *cum* hominum, *cum factorum* &c.

145. v. 5. Recte, *referre*, vel, *referri*. quippe illa, *aut* pertinacissimus——*si* perstiteris——*ad corpus* pertinere, meas aures offendunt. v. 11. insere, *gaudeat*, post, *aliquid*.

150. v. 8. Lege, qui *possunt*. v. 20. Homo eruditus ex amicis meis sic legit; *non elogia Monumentorum id significant*; *velut hoc ad Portam* unicum; PLURIMÆ CONSENTIUNT GENTES &c. *velut hoc unicum ad Portam*; PLURIMÆ &c.

156. v. 4. Recte, *docendo*. *in docendo* suis verbis utuntur, *in dicendo* non item. v. 18. *A Graciis* aberant à vetere libro Ursini; omnino recte.

167. v. 25. *Ipsa res verba* rapiunt] Amicus quidam eruditus legendum conjecit; *ipsa res verba* pariunt. Sic loquitur ipse Cicero lib. 2. de Oratore cap. 34. *ea* (res & sententiæ) *vi sua* verba parient, *quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut* ea res ipsa peperisse *videatur*. Porro facilis erat transpositio duarum literarum p & r.

182. v. 13. *Si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuemus*] Hæc verba delenda censet Homo doctus. vides enim; *Quid autem dici poterit, quo minus homines* ——— *nisi eos per se* ——— *deterreat? nisi eos per se* ——— *deterreat?* eundem sensum habent, quem illa, *si turpitudinem*—— —*statuemus*.

209. v. 5. *Quid* non *sic aliud ex alio nectitur, ut* non *labent omnia*] Viro cuidam ingenioso posterius *non* videtur abundare.

240. v. 11. Recte, ut *ad summam*.

316. v. 12. Sic distingue; *deseruit*; *etsi dedit*——*posset, ingenuitque*.

326. v. 9. Sic distinguendum; *Quid est? inquit*.

338. v. 22. *Stoicis* licet: *minime*:] Probo nunc illam conjecturam, *Stoici* scilicet: *minime*; *sed isti ipsi* &c.

EMEN-

EMENDATIONES

ET

CONJECTURÆ in PARADOXA.

PAG. 343. VERS. 7. QUOD eo *majus est illi, quam aut tibi aut* nobis. quia *nos ea philosophia* plus utimur] Codex vetus, *utimur magis.* sic distingue & lege; *quod* eo *majus est illi, quam aut tibi, aut nobis,* quia *nos* (forte, quo *nos*; eo *majus*——quo *nos* magis *utimur) ea philosophia* utimur magis, *quæ peperit* &c.

344. v. 7. *Quæ quia sunt admirabilia,*——appellantur. Tentare *volui*] Lege & distingue ad hunc modum; *ab ipsis etiam* Παράδοξα appellata, tentare *volui. quæ* quia sunt *admirabilia*——*ab ipsis etiam* Παράδοξα appellata, tentare *volui.*

Ibid. v. 10. *Proferri in lucem,* id est, in forum] Deleo illa, *id est, in forum.* sic distingue, *ut* probarentur: *an alia* &c.

345. v. 3. *In* acceptum *ut* referas] Aldi Manutii codex, *proferas.* an legendum? *in* apertum (vel, *apricum) ut* proferas.

346. v. 1. *Rebus his* circumfluentibus——quibus *abundarent?*] An sic legendum? *quippe cum viderem, rebus his* circumfluentibus, *ea tamen desiderare maxime,* qui iis *abundarent.* Veteres quidem Codices habebant, *circumfluentibus.* nec vero displicet altera lectio, circumfluentes——quibus *abundarent.*

Ibid. v. 8. Lege, *hæc imbecilla & commutabilia, verbo* Bona *putaverunt* &c. deletis illis, *pecunia membra.* quid enim, quæso, est, *pecunia membra?* vid. pag. 349. v. 1. *Atque hæc quidem, quæ modo huc modo illuc transferuntur,* id est, *hæc imbecilla & commutabilia.* v. 19. distingue; *Sapientem* illum, Biantem, *ut opinor, qui* &c. v. 22. dele, *secum. multa de suis rebus asportarent*; recte, multa *de suis* rebus; non, *multas.* supra, rebus *his circumfluentibus, ea tamen* &c.

347. v. 4. *Si* quid *recte fit*] Legendum, *Si* quod *recte fit.* totum sic lege & distingue; *Quid est igitur, quæret aliquis,* bonum? *si* quod *recte fit*——id *bene fieri vere* dicitur; quod *rectum, & honestum, & cum virtute est,* id *solum opinor bonum. &* deleta, ac pleniori distinctione posita post, *dicitur*;

Ibid. v. 8. *Sed hæc videri possunt obscuriora,* [cum lentius disputantur] *vita atque factis illustranda sunt* [summorum virorum hæc,] *quæ verbis subtilius,*

 quam

quam satis est, disputari videntur] Delenda sunt, quæ uncis inclusimus. fœda sunt, mihi crede, glossemata. illa, *lentius disputantur*, idem significant, quod illa, *subtilius disputari videntur*; vel potius nihil omnino significant. deinde illa quanto melius sic; vita *atque* factis *illustranda sunt, quæ* verbis *subtilius* &c. dicam, ut rideas, quomodo scriptum legebatur, antequam Viri eruditi & critici, veteres Codices MSS. excuterent, & emendandis purgandisque Antiquorum libris manus admoverent. *Sed hæc videri possunt obscuriora, cum* sine appositione exemplorum *lentius disputantur*. papæ! Mirum quam in his Paradoxis (verba Grævii sunt) grassati sint scioli & interpolatores, quos centones undique assuerint; nempe terebantur plurimorum manibus, qui pro captu ingenii & doctrinæ multa immutarunt, multa adjecerunt, quæ ipsis videbantur desiderari.

Ibid. v. 18, 19. Lege, *Vultis post* liberatam *civitatem, ab iis ipsis, qui* liberaverunt? deleta voce, *eam*.

Ibib. v. 23. *Fictiles* urnulas] Lege, *hirnulas*. & sic Lambinus ex veteribus libris; est autem *hirnula*, seu, *irnula*, vasis genus, cujus erat usus in sacris, ut docet Festus. Cato de Re Rust. cap. 81. *Indito in* hirneam fictilem; & iterum; *ubi coctum erit*, hirneam *confringito*.

348. v. 5. *Num quis existet, cui voluptas, cui divitiæ, cui denique præter officium* [fortis & magni viri,] *quidquam aliud propositum fuisse videatur?*] Sic lege, *cui denique, præter officium, quidquam* &c. illa, *fortis & magni viri*, pro glossemate habenda sunt.

Ibid. v. 22. *Nisi quod laudabile* esse & præclarum *videretur*] Magis placeret auribus, *laudabile* & præclarum esse *videretur*.

Ibid. v. 25. *Qui* marmoreis tectis *ebore & auro fulgentibus*] Quid? quisquamne *abundavit* unquam *marmoreis tectis? limen, solum, columnam* vidi *marmoream*, *tectum* nunquam. Parad. 6. *illi* aurata tecta *in villis, &* sola marmorea, *& signa, tabulas* —— *concupiscenti*. ergo ipse Crassus *aurata tecta*, ebore & auro fulgentia, & *sola marmorea* —— *concupiscebat* tantum, non vero iis *abundabat*. vocem, *solis*, excidisse puto; *qui* solis *marmoreis*, qui *tectis ebore & auro fulgentibus, qui signis* &c.

349. v. 10. *Ut nihil inter te*, atque *quadrupedem* aliquam *putes interesse*] Lege, & *quadrupedem putes*; *aliquam* deleto. & versu seq. Quidquamne *bonum est*. & proxime seq. Et *enim* ut *quisque est maxime* &c.

PARAD. II. p. 350. v. 16. Sic lege & distingue; Cui *spes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex* fortuna, cui *nihil potest esse certi, nihil quod exploratum habeat permansurum sibi unum* diem; eum *tu hominem* &c.

Ibid. v. 23. Sic lege, *Quid enim ego laboravi, aut quid egi*, in quo *evigilaverunt* &c. deleto *aut*, ante, *in quo*.

351. v. 5. *Mortemne mihi minitaris, ut omnino ab* omnibus, an

an exsilium ut ab improbis *demigrandum sit?* fortasse sic melius, quam *omnino ab* hominibus.

Ibid. v. 13. Lege, *te tua libidines torquent.* v. 19. *qua* te *respirare non sinunt.* deleo, *te.* v. 23. ejus *non laudanda vita est.* dele, *ejus.*

PARAD. III. p. 352. *Parva, inquit, res est; at magna culpa*] Mea opinione, hæc septem verba non sunt Ciceronis. Sic igitur jam incipit Paradoxon tertium; *Nec enim peccata rerum eventis* &c. argumentum vide;

Ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα, καὶ τὰ κατορθώματα.

Nec enim (infit Cicero) *peccata rerum eventis, sed vitiis hominum metienda sunt.* sic incipit Parad. proxime superius;

Ὅτι αὐτάρκης &c. ——

Nec vero *Ego M. Regulum* &c.

Ibid. v. 5. *Quoquo* te *verteris*] Dele, *te. ipsum quidem illud* peccare, *quoquo verteris, unum est.*

Ibid. v. 10. Peccavit *vero* nihilominus] Primum lego, *peccatur* vero *nihilo minus*; deinde, cum Victorii Editio habeat, *quod* si *cum feceris*, totum locum sic scribo; peccatur *vero* nihilo minus, *siquidem est* peccare, *tanquam* transire lineas: *quod si, cum feceris, culpa commissa est, quam longe progrediare, cum semel transieris, ad augendam transeundi culpam nihil pertinet.*

353. v. 8. *Si* idem *in decem millibus pondo* auri *non* idem *fecerit*] Posterius *idem* (certe alterutrum) deleo, deinde illud, *auri*, additamentum est. auri *pondo decem reddiderit: si* idem *in decem millibus pondo non fecerit.*

355. v. 19. Aut si versus — *— leviora qui possint videri?*] Describam totum hunc locum, quomodo eum legendum esse existimo. *Histrio si paullum se movit extra numerum, aut si versus pronunciatus est syllaba una* breviori, *aut* longiori, *exsibilatur, exploditur: in vita,* quæ *omni gestu moderatior, omni versu aptior esse* debet, tu *in syllaba te* peccasse *dices? Poetam non audio in nugis: in vita societate audiam civem digitis peccata dimetientem?* ut, *si visa* sint *breviora, leviora* videantur. *qui* possunt? *cum quidquid* peccetur &c. nunc hujus emendationis rationes reddam. quidam codices Aldi habebant, *breviori,* aut *longiori*; recte omnino; non enim dicit *versum syllaba una breviorem aut longiorem,* sed *versum syllabam unam brevem* pro longa, *aut longam* pro brevi *habentem. exsibilatur, exploditur,* Vict. Editio. Vict. Edit. delet, *tu,* post, *in vita,* & habet, quæ —— *esse* debet. jam ex conjectura lego, tu *in syllaba te peccasse dices?* pro, ut *in syllaba.* vide enim, *Histrio si paullum* —— *exploditur: in vita, qua* —— *esse debet, tu peccasse te dices in syllaba?* eodem modo peccasse, quo in syllaba peccatur? non magis peccasse, quam cum in syllaba peccas? *Poetam* non audio *in nugis:* in vita societate audiam *civem* digitis *peccata* dimetientem? porro cum Vict. Edit. sic habeat, *peccata dimetientem sua? si visa* sint (sine *qua,* post, *sua?*) *breviora, leviora* videantur. *qui* possint videri; sic, inquam, corrigo, veram & Cice-

rone dignam sententiam exhibens: *digitis peccata* dimetientem? ut, *si visa* sint *breviora, leviora* videantur. denique sic scribo, *qui possunt?* *videri* deleto. *qui possunt* (infit Cicero) *etiamsi visa sint breviora, leviora etiam videri? cum quicquid peccetur* &c. cæterum iste ordo, *peccata dimetientem sua*, cui placeat? non ita solet Cicero. igitur mutavi *sua* in *ut* ut hærentem maculam extergerem, & optimam pariter sententiam efficerem.

PARAD. IV. P. 356. Ὅτι πᾶς ἄφρων μαίνεται] Perspicax Lector facile deprehendet verum hujus Paradoxi titulum periisse. nam iste, qui nunc circumfertur, ὅτι πᾶς ἄφρων μαίνεται, vel, ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται nullo modo pertinet ad subjectam materiam. Hoc argumentum potius appingerem,

Ὅτι πᾶς σοφὸς ἀήττητος,

Omnem Sapientem esse invictum.

vel hoc,

Ὅτι πᾶς σοφὸς πολίτης,

Omnem Sapientem esse civem.

utrumque habetur inter Stoicorum Paradoxa; utriusque mentionem facit non modo Cicero lib. 3. de Fin. cap. ult. *recte* invictus &c. & Acad. 4. *solum* civem, *solum liberum* &c. verum etiam Plutarchus & Laertius Diogenes. Jam vero argumentum cum materia pulchre congruet. Sapiens *animi magnitudine*, (sic supra in Notis emendavimus) *consilio, tolerantia, rerum humanarum contemptione* — — *vincetur & expugnabitur* (qui ἀήττητος est) *qui ne* civitate *quidem pelli potest* &c. Sapiens, *ubicunque est*, civis *est*. illa, *Ego vero te* —— *rebus* vincam *necessariis*, mutila sunt & corruptissima; quanta lectionum varietas! quidam codices Langii habebant, *rebus* ad victum *necessariis*; fortasse recte, & hæc fuerint ultima verba nescio cujus sententiæ.

357. v. 10. *Itaque pulsus ego*] Sic lege & distingue: *Itaque pulsus ego civitate non sum, quæ nulla* erat: *arcessitus in civitatem sum, ut esset in republica Consul, qui tum nullus fuerat: esset senatus, qui tum occiderat: esset consensus populi* liber: &c. quindecim Aldi codices, *ut esset*, non, *cum*. certe melius. sexdecim cod. Aldi, *consensus populi* liber. *liber consensus*. novem A. codices, aut *ruere* aut *deflagrare arbitrabare*. recte.

Ibid. v. 22. Si *mihi eripuisses* divinam —— si illam mentem, — — *mihi eripuisses*] Posteriora illa, *mihi eripuisses*, aberant à vetere libro Aldi. rectissime. *Si* mihi eripuisses *divinam animi mei constantiam* &c. *si hujus æterni beneficii immortalem memoriam* delevisses, *multo etiam magis si illam mentem, unde hæc consilia manarunt, tum ego accepisse me confiterer injuriam*.

358. v. 7. Ut *civis optimi*] Dele, *ut*. aberat ab uno codice Aldi; abest ab Edit. Victorii.

Ibid. v. 9. Natura *ac loco*] Lego ex conjectura, natione *ac loco*.

Ibid. v. 14. Propter *quem aliquando civitas non fuit*] Lego, per *quem. potes autem esse tu civis*, per *quem aliquando civitas non fuit?*

Ibid. v. 17. Nunquamne *quid facias considerabis*, nec *quid loquare*] Octo Cod. Aldi, vel *quid loquare*. Vict. Edit. *Nunquamne*,

homo

homo amentissime, te circumspicies? nunquam nec *quid facias considerabis*, nec *quid loquare*. utrumque bene.

Ibid. v. 21. *Omnes scelerati atque impii*] Puto excidisse *si* ante, *omnes*. *si* assumpto, recte procedet argumentatio, & bene concludetur syllogismus. Si *omnes scelerati atque impii.*——*quos leges* exsilio affici *volunt*, exsules *sunt*, etiamsi *solum non mutarunt*, an *cum omnes te leges* exsulem *esse jubeant, non eris tu* exsul?

Ibid. v. 25. *Non* appellatur inimicus, *qui cum telo fuerit?* &c.] Videbit, ni fallor, & sentiet eruditus Lector vocem illam, *inimicus*, malum pedem intulisse in hunc locum, in eoque stare nullo modo posse. Ut scias hæc valde corrupta esse, en Vict. Edit. lectionem; *An cum omnes te leges exsulem esse jubeant*, non appellet inimicus? Qui *cum telo fuerit, ante Senatum tua sica* &c. illis, *non eris tu exsul?* post, *jubeant*, omissis. puto me videre sensum, nescio an etiam verba; Fortasse sic legendum; *An cum omnes te leges exsulem esse jubeant, non eris tu exsul?* non appelletur exsul, *qui cum telo fuerit?* ——*qui hominem occiderit?* &c. concluserat antea omnes *sceleratos*, *sicarios*, *homicidas* &c. *esse exsules, etiamsi solum non mutaverint*; *ergo*, inquit, *tu, qui cum sica fuisti, qui hominem occidisti, non eris tu exsul? si is appellandus est exsul, qui cum telo fuerit*, (sicarius) *tu exsul es: nam ante Senatum tua sica* &c. *si is, qui hominem occiderit*, (Homicida) *tu exsul es: nam tu plurimos occidisti* &c. *sed quid ego* communes leges *profero, quibus omnibus es* exsul? *An cum omnes te leges exsulem esse jubeant, non eris tu* exsul? *non appelletur* exsul, *qui* &c. posterius, *exsul*, oscitans Librarius omiserat; cum vero aliquid post, *appelletur*, deesset, imperitus aliquis illud, *inimicus*, ingessit. Vide illa, *Quomodo igitur tot legibus ejectus in exsilium*, nomen exsulis *non perhorrescis?* Ultimam sententiam sic lego, Num *igitur ubi quisque*——*non* oportebit? cum nota interrogationis post, *oportebit?* quatuor Aldi, num *igitur*.

PARAD. V. P. 360. v. 7. Omnes Aldi codices, *quorum* ego *auctoritate non uterer:* & sic Vict. Ed. omnino recte.

Ibid. v. 8. Septem Aldi, *Quid est enim Libertas* nisi *potestas vivendi ut* velis? equidem probo.

Ibid. v. 11. Aldi codices, & Victorii Editio; *qui* ne *legibus quidem propter metum paret, sed eas sequitur atque colit*, quod *id salutare maxime esse judicat*. sine dubio recte. Vict. Ed. non habet *id* ante, *salutare*.

Ibid. v. 20. Non dubito quin recte deleverim illa, *Sicut sapiens Poeta dixit, Suis ea cuique fingitur moribus*.

361. v. 1. *Soli igitur* hoc *contingit Sapienti*] Aberat à duobus Aldi, *hoc*. & recte quidem.

Ibid. v. 3. *Quod* etsi *ita* esse *pluribus verbis differendum est*, [illud tamen & breve & confitendum est,] *nisi qui* &c.] In uno codice Aldi hæc omnia, *illud tamen & breve & confitendum est*, deerant. mea quidem sententia

non

non sunt Ciceronis. sic corrigo, *quod si ita* est, non *pluribus verbis differendum est, nisi qui ita sit affectus,* esse *liberum neminem. si* pro *etsi, est* pro *esse*; deinde infero *non* ante, *pluribus*. sequitur in Edit. Vict. *Igitur omnes improbi, servi*; ordine non parum elegantiori.

362. v. 14. Ex Edit. Vict. lego, Mitto *unde sustuleris, quomodo habeas*; non, *omitto*, non & *quomodo*. mox, *servum esse*, non, te *esse*.

Ibid. v. 17. *Nonne igitur sunt ista festiva?* sunt] Optime Vict. Ed. *Nonne igitur sunt* illa *festiva?* sint. *nam nos quoque* &c.

363. v. 12. *Hereditatis* spes—— *non suscipit*] Conjicio, *Hereditatis* spe *quid iniquitatis* &c. *quid iniquitatis non suscipit Hereditatis* spe? *quem nutum* &c. *quid horum est* liberi?

Ibid. v. 15. *Muneratur*] Erat olim, *assidet*, miratur. Langius, *munerat*. neutrum Ciceronis puto, nec tamen, quid substituam, scio. recte infra, *munera mittere*, hic non item.

Ibid. v. 22. Unus Aldi delet, *domum*. recte. *noctu venire ad eum*.

Ibid. v. 25. *Quid? cum* cupiditatis dominatus *excessit*] Septem Aldi codices, *Quid? cum* cupiditas; unde hanc certissimam emendationem facio; *Quid? cum* cupiditas dominatu *excessit*, id est, *dominari cessavit, dominatus finem fecit, &* alius *est* dominus *exortus* &c. eundem sensum habet, *cupiditatis dominatus excessit*; sed nos quanto elegantius!

PARAD. VI. P. 366. v. 26. Sic distingue: *exoptas*. Itaque *istam* &c.

367. v. 18. *Alienam*, suam *sententiam*] Malim, *tuam*. supra, *qui videt domi* tuæ —— *qui* tuas *mercedum pactiones*. seq. versu Aldi duo, *hunc*, delent; etiam duo, versu proxime seq. delent *sibi*. recte utrumque. *quis non putet confiteri quæsito opus esse*.

CORRIGENDA in NOTIS.

PAG. 12. Addicit, *id est, accedit*] Lege, *addicitur*, vel, *se addicit*.

16. *Exstat* —— *accusari*. deleo.

48. *Puto* —— *videmus*. deleo.

108. Leg. *testata* ejus *vi*.

130. *Valde miror* &c. integra hæc nota fortasse delenda est. Equidem vereor ut recte statuerim de particula *non*.

280. Deleo, *Indolentia & dolore*.

281. Illa, *ex his tribus* —— *naturam*, deleo.

352. Cum semel *transieris* &c. illam notam deleo. vide Emend. in Paradoxa.

INDEX

INDEX.

NUMERUS PAGINAM NOTAT.

A.

ACademia 52. 269. *nova*, *vetus* 273. Acad. veteris *de Finibus Bonorum* Peripateticorumque sententia 275. & seq.
Academici 82. 89. 176. 215. 273
Accii verba 259. 292
Acrio 334
Ægæum mare 188
Ægyptus 334
Æschines 272
Afranius 6
Africanus 144. 228. superior, posterior 323
Africani 182. major, minor 348
Agesilaus 150
Albucius, Titus 7
Alcmæo 255
Alexander 150
Alexandria 311
Amicitia, locus *de Amicitia* 45, 46. 205
Amynomachus 139
Anio, Anien, Anienis, *fluvius* 115
Antiochus 268. 273. 327
Antipater 5
Antiqui, *Academici & Peripatetici* 283
Apollo Pythius 303
Arcesilas 52. 276. 340
Archilochus 149
Archimedes 309
Archytas 91. 334
Aristides 150. 318
Aristippus 15. 19. 66, 67, 68. 82, 83, 84. 86, 87. 281
Aristo 83. 88. 160, 161. 192, Aristonea vitia 240. Aristo 241. 244, 245. 253. 259. 266. 278. 325
Aristophanes 309
Aristoteles 5. 10. 65. 68. 82. 86. 143. 213. 223, 245. 261. 275. 324. *princeps* Peripateticorum, etiam, excepto Platone, Philosophorum 273, Aristotelii Commentarii 160. Arist. libri *de moribus* 277
Aristoxenus 309
Aristus, *Antiochi frater* 275
Athenæ 27. 271
Atho, *mons* 147
Atticus 11. 109. 269. 270, 271
Attilii *Electra* 4
Aufidius Cn. *prætorius*, *eruditus*, *oculis captus* 312

B

Barbaria 93. 276
Bias 346
Bruti Liber *de Virtute* 6
Brutus M. 9. 108. 343
Brutus 348

C.

Cæcilii *Synephebi* 3. Cæcilianus *ille* 61
Cæpio, Cn. 97. 159

Cala-

INDEX.

Calatinus 151
Callipho 68. 82, 83. 246. 283. 325
Carinæ 369
Carneades 83. 85. 88. 102. 185. 196. Carneades 271. 273. Carneadea divisio 279. 282. Carneades, Epicuri *perfamiliaris* 340
Catilina 357
Cato M. 158, 159. omnium virtutum auctor 242. 253. 260. Cato, Bruti *Avunculus*, *Stoicus* 343, 44. 348
Ceramicus 28
Cethegus 363
Chius 112
Chremes, *Terentianus* 2
Chrysippus 5. 28. 89. 90. 196. 203. 216. 218. 231. 259. 336.
Ciceronis Libri *de Republica* 103
Cicero Q. M. Tullii *frater* 268.
Cicero L. 269
Cincinnatus 59
Circeæ 217
Citiæi 249
Claudius App. 108
Cleanthis Tabula 111. Cleanthes 216
Cocles 348
Codrus 318
Coloneus *locus* 270
Consentini 6
Corinthium 73. *opera* Corinthia 348. *matellio* Corinthius 362. Corinthus 362
Crantor 273
Crassus M. 101. 209. ἀγέλαστος 338
L. Crassus 364
Cræsus 127. 188. 210. 232. 234
Critolaus 278. *libra* Critolai 337
Cumanum 10
Curius M'. 79. 348, 363. 368
Cynici 205
Cyrenaici 15, 28. 86. 149
Cyrus 150. 210

D.

Danai, Mycenenses, *Attica pubes* 67
Dareus 338
Bona Dea 359
Decius, P. *ejus filius, nepos*, 104. *pater, filius* 348
Demetrius Phalereus Theophrasti *Auditor* 311
Democritus 12. 14. 15. 20. 141. 284. 309. 334
Demosthenes 272
Dicæarchus 267
Dinomachus 283
Diodorus 68. 82. 83. 246. 278. 283. 325
Diogenes 5. 179. 191. 196
Diogenes *Stoicus* 73
Dionysius, *tyrannus* 250
Dionysius, *Heracleotes* 339
Dipylum 269
Drusus, Catonis *avus* 257

E.

Echecrates 334
Echion 362
Endymionis *somnus* 313
Ennii *Medea* 3. *Alcmæo* 259
Ennius 6. 87
Epaminondas 104. 109. 136
Epicurei 5. 18. 46, 47. 60. 122
Epicurus 5. Epicuri ratio 10, 11, 12, 13. Epicurus 14, 15. 18, 19, 20. 27, 28. 32, 33, 43, 44, 45. 49. 53. 55, 56. 62, 63. 66. 68. 70. 73. 76. 78. 80. 83. 90. 93. 95. 99. 104. 106. 109. 111, 112. 121, 122. 124, 125, 127,

127, 128, 129. 131, 132, 133, 134, 135. 137, 138, 139, 140. & seq. 155. 219. Epicurus *in Physicis Democritus* 221. Epicurus 232. 245. 271. 329. Epicurus, *Inventor veritatis, & quasi Architectus beatæ vitæ* 23
Epicuri *verba* 45, 46. 69. κυρίαι δόξαι 93. 95. *epistola* 135. 232
Erichthei *filia* 318
Euphrates 209
Euripides 3. Euripidis *Medea, Antiopa* 3. Euripidis *versus à Cicerone Latine conclusus* 142

F.

C. Fabricius 348. 368
Q. Fadius Gallus 98. 101
Fadia 99
Fortitudo 35

G.

Gallonius, Publius, *gurges* 74, 75, 76. 130
Gallus 115
Gamelion, *mensis* 139
Gorgias, *Leontinus* 51
Gracchus Tib. *pater, filius* 257
Gracchus C. 257
Græci 110. 122. 156, 157
Græcia 93. 147. 155, 156. 276
Græcus *sermo, litera* 1
Græcus *versus* 202

H.

Hannibal 100. 218
Hellespontus 147
Heraclitus, σκοτεινὸς 63
Herculis *ærumnæ* 152. Hercules 203
Herillus 83. 89. 237. 240. 284. 324
Hermachus, *ad eum* Epicuri *epistola* 135, 139
Herodotus 127
Hieronymus Rhodius 56. 63. 68. 81. 83, 84. 87. 245. 278. 281. 325
Homerus 6. 149. 150. 307. Homeri *versus à Cicerone, non Pisone, conversi* 308
Hortensius 2
Hostilia, *curia* 270
Hymettus 147
Hymnis, *Fabula* 71

I.

Idæa *sacra accipere, percipere, concipere* 319
India 188
Italia 93
Jupiter 128. *opt. max. salutaris, hospitalis, Stator* 203
Justitia 36

K.

Karthago 107. 323
Karthaginienses 348

L.

Labicanum 369
Lacedæmonii 136
Lælius, *Sapiens* 73. 74. 76
Latini 16. 104
Lemnium *Saxum* 133
Leonidas 104. 136. 137
Liber 203
Licinius 4
Locri 334
Lucilii *versus* 7. 73, 74
Lucilius 6. 72. *ejus verba* 73. 75. 338
Lucretia 108

Luculli *villa* 144. Lucullus puer 158. 159. Lucullus 159
Luscinus, *Fabriciorum cognomen* 369
Lycurgus 109
Lysias, Lyco 178

M.

Macedones 16
Manilius M'. 9. 369
Manliana 142. vid. Torquat.
Mantinea 136
Marius C. 142. 350
Mathematici, Musici, Medici 274
Menander 6
Menandri *Synephebi*, *Andria*, 3
Metapontum 271
Q. Metellus 330. 335
Metrodorus 56. *pæne alter Epicurus* 131. 136, 137. 139
Miltiades 109
Minerva Phidiæ 345
Mnesarchus 5
C. Mucius 348
L. Mummius 362

N.

Nicomachus, Aristotelis *filius*, *ejus* libri *de Moribus* 277
Numa Pompilius 347
Numantinum *fœdus* 97
Nympharum *aedes* 359

O.

Octavius Cn. 16. M. *filius* 132
Orata, Sergius 112
Orestes 45. 121
ego sum Orestes &c. 318
Oroetes, *prætor* Darei 338

P.

Pacuvii *Antiopâ* 3. Pacuvii *versus* 291
Panætius 5. 73. 229. 266
Paullus L. 323. 368
Peducæus S. Sexti *Filius* 101
Pelasgi 59
Pericles 272
Peripatetici 82. 111, 118. 184, 185. 187. 213. 215. 338
Persarum *Magi* 334
Persæ 131
Persius 6
Perses, *rex* 323
Phædrus 11. 271
Phalaris 256. Phalaridis *taurus* 333
Phalericum 272
Phidias 149. 236. ejus Minerva 345
Philippus 150
Philoctetа, *clamor Philocteteus* 133, 134. 292
Philodemus 151
Philosophorum variæ sententiæ *de Summo Bono* 175. seq.
Phœnicia 249
Pindarus 149
Piso, *ille Frugi* 130
Piso M. 262, 263, 268, 269
Plato 4, 5. 10. 49. 51. 91. 95. 131. 213. 227. 250. 256. 261. 309. Platonis *verba* 315. 332, 334
Platonis *Phædrus* 53. *Timæus* 63
Platonici 253
Plotius, C. *eques Romanus Nursinus* 102
Pœni 350
Pœnulus 249
Polemo 82, 83. 213, 214. 222. 246. 340
Polycletus 149. 362

Polycrates Samius 338
Polyænus, *Geometra* 14
Pompeius Q. 97. 101
Pomponius, Titus Atticus 269
Pontius, Tritannius, *centuriones* 7
Porsenna 348
Posidonius 5
Posthumius 112
Priene 346
Ptolemæium, *gymnasium* 268
Ptolemæus, *rex* 311
Puteoli 124
Pullus Numitor Fregellanus, *proditor* 318
Pylades 121. Pyladea *amicitia* 125
Pyrrho 83. 88. 160, 161. 241, 242. 245. 253. 284
Pyrrhus 104. 368
Pythagoreus ille, Damon &c, 121
Pythagoras 271. 309. ——gorei 334. ——goras 334

R.

Regulus M. 107. 331. 335. 350
Roma 183. *populus* Romanus 366
Romulus 347
Rufus, P. Sextilius 98
Rutilius 6

S.

Saguntini 354
Samnites 368
Sapientis Epicurei *descriptio* 43
Sapiens 56
Sardanapali *epigramma*, regis Assyriæ 143
Scævola, Mucius, Prætor 7
Scævola P. 9. 97. 265
Schola, Σχολὴ 50
Scipio 6. 100. Cn. & Pub. Sciπiones, *duo propugnacula belli Punici* 348
Siculus, *tyrannus* 121
Siculi 6
Silanus D. 16
Simonides 142
Sirenum *cantus* 307
Socrates 50. 51. 130. Socratica *oratio* 332. 334, 335. 353
Solon 109. 127
Sophistæ 51
Sophoclis *Electra* 4. *Oedipus* 270
Sparta 137
Spartacus 358
Speusippus 213. 270
Staseas Neapolitanus 274. 326
Stoici 28. 61. 82. 88. 111. 118. 153. 155, 156. 166. 173. 180, 181. 185. 188. 212, 213. 216. 218. 220. 222. 233. 235. 241. 265. 284. 325. 327. 333. 336. 338, 339.
Strato, *Physicus* 277
Sulla P. 105, 209. *tempus Sullanum* 367
Superbus 348
Syracusanæ, *mensa* 131
Syron 152

T.

Tantalus 42
Tarentini 6. Tarentum 334
Tarquinius 209
Τέλος 31
Temperantia 34
Terentii *Andria* 3. *ille apud* Terentium 288
Themista 110
Themistocles 109. 142. 150
Theophrastus 5. 10. 213. 275, 6. Liber *de Beata vita* 277. 324. 328. 333
Thermopylæ 137
Theseus 45
Thorius, L. Balbus 17. leg. *neque* Metro-

INDEX.

Metrodorus, *aut quisquam* &c. Lanuvinus 106, 107. 112
Tiberina *dissensio* 323
Timæus 334
Timocrates 139
Torquatus L. 10. 17
Torquatus 16
Torquatus I. 16. Torquati 23
Torquatus, *Imperiosus* 103. 114
Torq. Aul. 114
Trabea 61
Triarius C. 10. 17, 18, 49. 124. 153
Tubero Q. 229
Tubulus, L. 97. 265. 318
Tusculanum 158

V.

Varius, A. *Judex* 105
Veseris, *fluvius* 16
Virginius L. 108

Ulysses 307
Voconia *Lex* 98, 99

X.

Xenocrates 213. 223. 245. 270
Xenophon 131
Xerxes 147

Z.

Zeno 11. Zeno Stoicus 65. 83. 156
Zenonis Stoicorumque *sententia* 163. seq. Zenonis προηγμένον, ἀποπροηγμένον 193
Zeno 214, 215, 216. 218. 220. 222. 225, 226. 243, 244. 246. 248, 249. *Penulus* 249. 252. 260, 261. 329. 332. 335. 339.
Zeuxis 149

ERRATUM.

Pag. 12. v. 17. pro *fit*, lege *sit*.

FINIS.